

**T.C.
ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI “CADALUZ MİZAH GAZETESİ” İLE
SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL AÇIDAN KARİKATÜR
VE MİZAH ÜRETİMİNE DAİR BİR YÖNTEM TESPİTİ**

Yüksek Lisans Tezi

Elçin GÜN CANİK

**Danışman :
Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER**

Samsun, 2018

**T.C.
ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI “CADALUZ MİZAH GAZETESİ” İLE
SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL AÇIDAN KARİKATÜR VE
MİZAH ÜRETİMİNE DAİR BİR YÖNTEM TESPİTİ**

Yüksek Lisans Tezi

Elçin GÜN CANİK

**Danışman:
Prof.Dr Mehmet Yavuz ERLER**

Samsun, 2018

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım yüksek lisans tezinin/doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

12/07/2018

Elçin GÜN CANİK

TEZ KABUL VE ONAYI

Elçin Gün Canik tarafından hazırlanan ‘OSMANLI ‘‘CADALUZ MİZAH GAZETESİ’’ İLE SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL AÇIDAN KARİKATÜR VE MİZAH ÜRETİMİNE DAİR BİR YÖNTEM TESPİTİ’ başlıklı bu çalışma, 12.07.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza Başkan: Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

Üye: Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER

Üye: Prof. Dr. Fahri SAKAL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

__ / __ / ____

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

(İmza)

ÖZET

OSMANLI “CADALUZ MİZAH GAZETESİ” İLE SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL
AÇIDAN KARİKATÜR VE MİZAH ÜRETİMİNE DAİR BİR YÖNTEM TESPİTİ

Elçin GÜN CANİK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz/2018

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER

Osmanlı modernleşmesinde son derece önemli bir rol oynayan basın, pek çok türün ortaya çıkmasında da önemli bir rol oynamıştır. II. Meşrutiyetin ilan edildiği 24 Temmuz 1908 tarihi siyasal ve kültürel alanda büyük değişimin yaşandığı bir dönem olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, tarihimizde farklı bir örgütlenme mantığıyla cemiyet, parti, okul, basın, ekonomi hatta askeri alanda aynı anda teşkilatlanan bir kuruluştur. Meşrutiyet döneminde ittihatçı basının yanında her grup, cemaat ve görüş yayın faaliyetine katılmış, yerel basının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bu dönemin getirdiği coşku ile mizah basınında büyük bir canlılık meydana gelmiş olup, ardı ardına birçok mizah gazete ve dergileri yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet öncesinde otuz yıl süren bir istibdat dönemi yaşanmış ve basına uygulanan sansür nedeniyle basın gerilemiştir. Ancak II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda basında meydana gelen patlamadan mizah basını da payını almıştır. Bu dönemde hem geleneksel tarzda hem de Batılı anlamda mizah gazeteleri yayınlanmıştır.

Cadalog Gazetesi adından da anlaşılacağı gibi Cadalog'un yer aldığı bir kadın karakterini sürekli konuşturmuştur. Aslında cadalog ulusal bir karakter olmakla beraber, Türk kuklalarında sıkça konuşturulan ve lafını esirgemeyen sert bir karakterdir.

Cadalog Gazetesi 1911 yılında Nurettin Rüştü ve Haydar Rüştü tarafından yayınlanmaya başlanan bir mizah gazetesidir. Gazete, mizah gazetesi olmakla beraber dönemin sosyal, ekonomik, siyasal, toplumsal konularını haftada iki gün yayın yaparak, altı ay süre ile değerlendirmiştir. Gazete Türkçe yayın yapmıştır. Cadalog Gazetesi geleneksel tarzda yayın yapan bir mizah gazetesidir.

Anahtar Kelimeler: Cadalog, Mizah, Basın, Meşrutiyet, Karikatür

ABSTRACT

DETECTING THE METHODOLOGICAL WAY TOWARDS THE PRODUCTION OF FUN AND CARTOONS WITH THE OTTOMAN “CADALUZ COMIC JOURNAL” AT THE ANGEL OF CULTURE AND SOSIOLOGY

Elçin GÜN CANİK

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Science

Department of History, M.A., July/2018

Advisor: Prof. Mehmet Yavuz ERLER

The Ottoman press has played a strong emphases and lead many products being produced. The date of 1908, in which the second Ottoman monarchy was declared is also an important start for cultural and political way of life.

The party of Union and Progress has organized itself within the society, school, press, economy and eventually military. During the second Ottoman monarchy the pro government press has serviced along with the other rival groups.

The enthusiasms of this era brought an hectic rise for the press, produced the comics. The autocracy of the state, imposed on the press pro third decades of the 1908 was lifted and thus the sudden boom was blossomed all over the state at the field of press and cartoons.

As it can be seen from its' name the Cadaloz (nasty female git) gave a lots of place to a women within its issues. In reality the Cadaloz was regarded as national character symbol and it is acquainted as an nasty character by the public from the Ottoman shadow puppet-shows.

The Cadaloz paper was released as an comic cartoon journal in 1911 by Nurettin Rüştü and Haydar Rüştü. Though this magazine is desgned as comic journal, it also dealt with social, economic and political life of the society. It is published twice a week and lasted its press life for 6 months. It is issued with English language and declared itself as the journal, aims to entertain the public with its cartoons.

Key Words: Cadaloz, Entertainment, Press, Ottoman Monarchy, Cartoons

BİLDİRİLER VE YAYINLAR

*“Bath House”, Samsun, Port Cities and Ports Town, Black-Sea Resaurch Project (TALES) (European Union Project as a resaurcher)

*“Theatre”, Samsun, Port Cities and Ports Town, Black-Sea Resaurch Project (TALES) (European Union Project as a resaurcher)

*10.Uluslararası Balkan kongresine ‘Pirlepe’nin Kayıp Altınları’bildirisiyle katılmıştır.

*11.Uluslararası Balkan Kongresine ‘Cadaloz Mizah Gazetesinde Balkan Ulusları’ bildirisiyle katılmıştır.

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında, 1911 yılında Nurettin Rüştü ve Haydar Rüştü tarafından yayınlanmaya başlanan Cadaloz Mizah Gazetesi'nin dönemin sosyal, ekonomik, siyasal ve toplumsal konuları işleyişi üzerine çalışılmış ve dönemin mizah üretimine dair tespitlere yer verilmiştir.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, yanında bulunmaktan ve kendisiyle çalışmaktan onur duyduğum değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca yardım, bilgi ve tecrübeleri ile bana sürekli destek olan başta Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler, Dr. M. Emre Kılıçaslan, Prof. Dr. Fahri Sakal ve Doç. Dr. Mucize Ünlü olmak üzere Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümündeki tüm hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tez yazımında; Türkçe bilgisiyle çalışmama destek sağlayan değerli arkadaşım Mahir Kavun'a teşekkürlerimi sunarım

Çalışmalarım boyunca maddi manevi desteğiyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan değerli eşim Onur Canik'e ve bugünlere gelmemde üzerimde sayısız emeği bulunan; annem Lütfiye Gün; babam Mehmet Gün'e sonsuz saygı ve sevgilerimi sunarım.

Elçin GÜN CANIK

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Bildirimi	i
Tez Kabul ve Onayı	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
BİLDİRİLER	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	1
GİRİŞ	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KARİKATÜRLER VE TARİHİ KONTEKST İÇİNDE İÇERDİKLERİ SOSYAL MESAJLARI

1.1. Payitaht İçerikli Karikatürler	15
1.2. Hükümet İçerikli Karikatürler	20
1.3. Yerel Yönetimleri Konu Alan Karikatürler	44
1.4. Toplumsal Dayanışma İçeren Karikatürler	50
1.5. Doğal Afetleri Konu Alan Karikatürler	54
1.6. Eğitim İçerikli Karikatürler	56
1.7. Hukuk Sistemi İçerikli Karikatürler	60
1.8. Uluslararası Meseleler	62
1.9. Asayiş Ve Terör Olaylarının Hicvi	70
1.10. Mali İçerikli Karikatürler	78
1.11. Teknolojik İçerikli Karikatürler	81
1.12. Siyonizm İçerikli Karikatürler	88

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA HİCİV SANATINDA KULLANILAN DONELER VE BİLİNÇALTI (SUBLİMİNAL) MESAJLAR

2.1. Kadın Motifi Ve Toplumsal İçeriği	92
2.1.1. Aşk Öykülerinde Kadın	93
2.1.2. Kadın Komutan	93
2.1.3. Özgürlük ve Hürriyet Sembolü Olarak Kadın	95
2.1.4. Duacı Kadın	96
2.1.5. Müzisyen Kadın	96
2.1.6. Vatan Toprağını Temsil Eden Kadın	98
2.1.7. Falcı Kadın	98
2.1.8. Kâhya Kadın	99

2.1.9. Gelin Suratlı	99
2.1.10. Eli Hamurlu Kadın	99
2.1.11. Madam Anika	100
2.1.12. Peri Kızı.....	100
2.1.13. Cadı	100
2.1.14. Ayşe Mollanın İstime İlacı	100
2.1.15. Elini, Başını Sallayan Kadın	101
2.1.16. Ayşe Molla'nın Üvey Oğlu	101
2.1.17. Nefise Molla.....	101
2.1.18. Huri.....	102
2.1.19. Şıllık	102
2.1.20. İki Göz Bebeği	103
2.1.21. Koca karı	103
2.1.22. Şair	103
2.1.23. Âşık	104
2.1.24. Dayakçı Kadın.....	104
2.1.25. Kokoz	105
2.1.26. Çıtır Çiroz.....	106
2.1.27. Nine, Hanım Nine	107
2.1.28. Ana	108
2.1.29. Kaynana.....	108
2.1.30. Gacı	108
2.2 Erkek Motifi Ve Sosyal İçeriği	109
2.2.1.Deyimler Ve Atasözü İçerisinde Erkek Unsurları.....	109
2.2.2.Geveze Adam	113
2.2.3. Zübbe Adam.....	113
2.2.4. Kavanoz Kafalı - Kavanoz Suratlı Herif.....	116
2.2.5. Koyun Kafalı	117
2.2.6. Devr-i Sabık Adam.....	118
2.2.7. Paşa.....	119
2.2.8. Kepaze Herif	120
2.2.9. Münasebetsiz Herif	121
2.2.10. Çeribaşı Suratlı Herif	121
2.2.11. Sırık Herif.....	122
2.2.12. Çal Çene Herif.....	122
2.2.13. Pişmiş Kelle Suratlı Herif	122
2.2.14. Kaba herif	123

2.2.15. Asker	123
2.2.16. Papaz	123
2.2.17. Mendebur	123
2.2.18. Yakası Kirli Dekodan Kıyafetli Herif	124
2.2.19. Siyasi Adam	124
2.2.20. Çiroz Bey.....	125
2.2.21. Faal İş Adamı	126
2.2.22. Patates Kralı	126
2.2.23. Yiğit.....	127
2.2.24. Civan	128
2.3.Osmanlı Toplumunda Çocuk Motifi	128
2.3.1.Terbiye Almış Çocuk	129
2.3.2. Dünyaya İki Kere Gelen Çocuk	129
2.3.3. Sakınılan Çocuk	129
2.3.4. Yaramaz çocuk.....	130
2.3.5. Tanzimat dönemi çocuk	130
2.3.6. Evlad.....	131
2.3.7. Yumurcak	133
2.3.8. Tonton	134
2.3.9. Toroman	134
2.3.10. Afacan	134
2.4. Hayvan Motifleri.....	135
2.4.1.Tilki.....	136
2.4.2. Zümrüdü Anka kuşu.....	137
2.4.3. Hind Horozu	137
2.4.4. Tavuk.....	137
2.4.5. Katır.....	138
2.4.6. Koyun	138
2.4.7. Yumurtlamak.....	139
2.4.8. Leş	139
2.4.9. Buzağı.....	140
2.4.10. Kılçüksüz Kalkan Balığı	140
2.4.11. Palamud	140
2.4.12. Karınca	141
2.4.13.Salyangoz	141
2.4.14. Maymun & Şebek.....	141
2.4.15.Çil Horoz	142

2.4.16. Eşek	143
2.4.17. Aslan.....	143
2.4.18. Akbaba	144
2.4.19. Deve	144
2.4.20. Kartal	144
2.4.21. Kuzu	145
2.4.23. Manda.....	146
2.4.24. Kaz	146
2.4.28. Tavşan	146
2.5.Teknolojiye Dair Motifler.....	147
2.5.1.Telgraf	147
2.5.2.Vesait.....	148
2.5.3. Donanma	148
2.5.4.Vapur	150
2.5.5. Kurşun	151
2.5.6. Uçan Balon.....	152
2.5.7. Uçan Küp.....	152
2.5.8.Yelkenli Gemi	153
2.5.9. Zırhlı Savaş Gemisi	154
2.5.10. Kale Topu.....	155
2.5.11. Paratoner.....	155
2.6. Bitki Motifleri	156
2.6.1. Elma	156
2.6.2.Maydonoz.....	157
2.6.3.Patates.....	157
2.6.4. Turp	158
2.6.5.Çayır-Çimen	159
2.6.6. Çam	159
2.6.7. Fesleğen.....	159
2.6.8. Karpuz	160
2.6.9. Kahve	160
2.6.10. Zeytin	162
2.6.11. Üzüm Yaprağı	163
2.6.12. Limon	164
2.6.13. Patlıcan.....	165
2.7. Doğaya Ait Semboller	165
2.7.1. Güneş.....	166

2.7.2. Bulut	167
2.7.3. Gece-Gündüz.....	167
2.7.4. Dünya	168
2.7.6. Mevsimler.....	169
2.7.7. Yıldız.....	171
2.7.9. Gölge	171
2.7.10. İklim	171
2.7.12. Kaya-Taş	172
2.8. Güvenlik Güçlerine Dair Motifler.....	173
2.8.1. Asker	174
2.8.2. Polis.....	180
2.8.3. Üst Komuta Sistemi	182
2.8.4. Milis Güçler.....	187
2.9. Donanma Kuvvetlerine Dair Motifler.....	187
2.9.1. Donanma	188
2.9.2. Vapur	190
2.9.3. Amiral.....	191
2.9.4. Bahriyeli	191
2.10. Siyasetçi Motifleri.....	191
2.10.1. Siyasiyon	192
2.10.2. Siyasi	195
2.10.3. Diplomat.....	197
2.10.4. Mebus	198
2.10.5. Baş Vekil	198
2.10.6. Hükümet	199
2.10.7. Ayan	200
2.10.8. Ayan Reisi	200
2.10.9. Kabine Reisi	201
2.10.10. Sadrazam	201
2.11. Sağlığa İlişkin Motifler	202
2.11.1.Doktor.....	202
2.11.2. Hasta.....	203
2.11.3.Hastane	204
2.11.4. Heyet-i Sıhhiye.....	205
2.11.5. Salgın Hastalıklar (Kolera).....	205
2.11.6. Reçete	206
2.11.7. Mikrop.....	207

2.11.8. Ölüm Teması	208
2.11.8.1. Ölüm	209
2.11.8.2. Cennet	209
2.11.8.3. Cehennem	210
2.11.8.4. İskelet.....	210
2.11.8.5. Azrail	210
2.12. Müzik Aletlerine Dair Motifler.....	210
2.12.1. Saz	211
2.12.2. Kanun	213
2.12.3. Keman	214
2.12.4. Tef	215
2.12.5. Musiki.....	215
2.12.6. Kanto	215
2.13.1. Konak	216
2.13.2. Meclis-i Mebusan Binası.....	217
2.13.3. Kale	217
2.13.4. Dar'ül Fünun	218
2.13.5. Mezarlık	218
2.13.6. Bab-ı Ali.....	218
2.13.7. Cadaloz' un Evi.....	219
2.13.8. İstanbul Polis Merkezi.....	219
2.13.9. Halk Evi ya da Kır Kahvesi.....	219
2.13.10. Nektar Bira Fabrikası	220
2.13.11. Haydarpaşa Garı.....	220
2.14. Özgürlük Ve Hürriyete Dair Örneklemler	220
2.15. Tarihe Dair Göndermeleri İçeren Semboller	223
2.15.1 Barbaros Hayrettin Paşa	224
2.15.2. Kanuni Sultan Süleyman.....	224
2.16. Falcılığa Dair Semboller	225
2.16.1. Falcılık.....	225
2.16.2. Falcı Kadın	225
2.17. Destan Ve Mitolojik Unsurlara Dair Semboller	226
2.17.1. Zümrüdü Anka Kuşu	226
2.17.2. Zeytin Dalından Yapılmış Taç	227
2.17.3. Hayvan Vücutlu İnsan Başlı Canlılar.....	227
2.17.4. Peri Kızı.....	227
2.18. Müskirata Dair Motifler	228

2.18.1. Bira	228
2.18.2. Pipo.....	228
2.19. Gıda İçerikli Tasvirler	229
2.19.1. Et ve Süt	229
2.19.2. Bal	230
2.19.3. Hamur.....	230
2.19.4. Tuz.....	230
2.19.5. Baharat	231
2.19.6. Helva	231
2.20. Giyim Kuşam Ve Tekstil İle İlgili Örneklemeler	232
2.20.1 Dekodan	232
2.20.2. Kisvet	233
2.20.3. Çorap	233
2.20.4. Keten Kıyafetli	234
2.20.5. Terlik	235
2.20.6. Fes	235
2.20.7. Palto.....	236
2.20.8. Pabuç	236
2.21. Kelime Oyunları/ Atasözleri/ Deyimler.....	237
2.21.1. Ağzının Tadını Vermek.....	237
2.21.2. Kendine Gel.....	238
2.21.3. Çenesi Çekilesice	238
2.21.4. Boy Ölçüşmek	239
2.21.5. İşine Karışmak.....	239
2.21.6. Kuru Gürültüden İbarete	239
2.21.7. Adam Olmak	240
2.21.8. Kulağı Deliklerden	240
2.21.9. Pabuç Bırakmamak	240
2.21.10 Akli Ermemek	240
2.21.11. Kanbersiz Düğün Olur	241
2.21.12. Tavşan Gözünü Açtı.....	241
2.21.13. Hakkını Teslim Etmek	241
2.21.14 Kurban Olmak	242
2.21.15 Kafayı Değıştirmek	242
SONUÇ.....	243
KAYNAKÇA	245
ÖZGEÇMİŞ.....	249

GİRİŞ

Cadaloz Mizah gazetesinin sorumlu müdürü Haydar Rüştü olarak tespit edilmiştir. Mizah Gazetesinin imtiyaz sahibi ise, yine aynı aileden Nurettin Rüştü olarak karşımıza çıkar. Nurettin Rüştü aynı zamanda Cadaloz Mizah Gazetesinin başyazarıdır. Nurettin Rüştü Büngül 1882 yılında Konya’da doğmuş 1951 yılında İzmir’de vefat etmiştir. Ahmed Rüşdü Efendi’nin oğlu olan yazar, Darülfünun Hukuk Fakültesi’nde eğitimini tamamlamıştır. Öğrenci iken başladığı gazeteciliğe bütün ömrü boyunca devam ettiği belirtilebilir. İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte 1908 ile 1909 yılları arasında yüz on beş sayıdan oluşan “*Geveze*” ve sonrasında ise kırk beş nüshadan oluşan 1911 yılında ki “*Cadaloz*” adlı mizah ağırlıklı gazeteleri yayınladı. Şiir ve düz nesir tarzındaki yazıları devrin gazetelerinde yayınlanmaya devam ederken, bazı şarkı güfteleri besteledi. Aynı zamanda antika ve eski eserler konusunda devrin ciddi otoritelerinden olan Büngül, 1951 yılında İzmir’de öldü ve aynı şehirde defnedildi¹.

Cadaloz Gazetesi 4 Nisan 1911 – 9 Eylül 1911 tarihleri arasında İstanbul Ebus-suud Caddesi 35 numaralı dairede yayın hayatına başlamış ve bu adresten yönetilmiştir. Gazete nüshaları ise, Tercüman-ı Hakikat Matbaasında basılmıştır. Cadaloz Mizah Gazetesinin nüshası 10 paraya alınabildiği gibi senelik abone bedeli olarak 30 kuruş ödemek suretiyle de gazeteye ulaşmak mümkündür. Yurtdışı senelik abone ücreti olarak ise 12 franklık bir meblağ uygulanmıştır. Bu durum Cadaloz Gazetesinin yurt dışında bulunan Osmanlı vatandaşları tarafından okunduğu şeklinde yorumlanabilir. Cadaloz Mizah Gazetesinin yalnızca Salı ve Cumartesi günleri yayımlandığı belirtilmektedir. Gazetenin dört sayfadan oluştuğu, ilk ve son sayfalarında birer karikatürün yer aldığı belirlenmiştir. Diğer sayfalarda ise, hiciv içerikli şiir, yazı, fıkra, şarkı sözü ve anlatılar mevcuttur. Gazetede devrin diğer yayın organlarında olduğu gibi geleneksel olarak Hicri ve Rumi tarihler belirtilmiş ancak Miladi tarih düşme uygulamasına da yer verildiği tespit edilmiştir.² Cadaloz Mizah Gazetesi’nin bir müddet sonra Seda-yı Millet Matbaasında yayınlanmaya başladığı ve kısa bir süre sonrada yayın hayatından çekildiği anlaşılmaktadır. Son sayılarında sorumlu müdürün ise Hüseyin Nazmi olduğu belirlenmiştir. Özellikle son

¹ “Cadaloz gazetesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977, II, 2.

² Cadaloz Mizah Gazetesi, 4 Nisan 1911, s.1-4.

sayısında kapanmadan önce abonelerine borçlarını ödeme çağrısında bulunan Cadalozun Bayram nedeniyle tatile girdiği belirtilmektedir. Bu ihtarın bir anlamda mizah gazetesinin yayın hayatına son vermesindeki esas sebebi yani ödeme sıkıntısı konusunu kapanma sebepleri arasında birincil sıraya yükseltmektedir. Özellikle son sayılarına doğru başyazarının ismi yalnızca: Cadaloz şeklinde belirtilmiştir.³

İncelemelerimize konu olan Cadaloz Gazetesi'nin nüshaları Milli Kütüphane'de yer alır. Ancak Hakkı Tarık Us Gazete koleksiyonu, İstanbul Atatürk Kütüphanesi ve Beyazıt Kütüphanelerinde bazı nüshaları da yer almaktadır. Çalışmamıza katkı sağlamak amacıyla arşivde yer alan Cadaloz'a ait bütün nüshaların "JPEG" görüntü formatları temin edilmiştir. Ayrıca Cadaloz'un sansüre uğraması nedeniyle yayın hayatına son vermeyip Afacan adıyla çizgisini sürdürdüğü mizah gazetesinde bütün nüshaları temin edilmiştir. Çalışmamızda Cadaloz Gazetesi'nin bütün nüshalarına sahip olduğumuzdan doğrudan gazete künyesi gün ay yıl ve nüsha numarası şeklinde verilmiş ilgili arşivler zikredilmemiştir. Bu arşivlerden yalnızca kaynaklarda yer verilmek suretiyle çalışmanın daha hızlı bir şekilde ilerlemesi ve teferruatlardan arındırılması sağlanmıştır. Cadaloz Gazetesi adından da anlaşılacağı gibi Cadaloz'un yer aldığı bir kadın karakterini karikatür ve Çançan adlı nesir yazısında sürekli konuşturmuştur. Aslında cadaloz ulusal bir karakter olmakla beraber, Türk gölge oyunlarından aşına olduğumuz sıkça konuşturulan ve lafını esirgemeyen sert bir karakter olarak karşımıza çıkar. Cadaloz Gazetesi 1911 yılında Nurettin Rüştü ve Haydar Rüştü tarafından yayınlanmaya başlanan bir mizah gazetesidir. Gazete, mizah gazetesini olmakla beraber dönemin sosyal, ekonomik, siyasal, toplumsal konularını haftada iki gün yayın yaparak, altı ay süre ile değerlendirmiştir. Gazete Türkçe yayın yapmıştır. Cadaloz Gazetesi geleneksel tarzda yayın yapan bir mizah gazetesidir. Cadaloz Gazetesi, II. Meşrutiyet döneminde geleneksel mizah gazetesi tarzında Nurettin Rüştü ve Haydar Rüştü tarafından 22 Mart 1327 (4 Nisan 1911) ve 27 Ağustos 1327 (9 Eylül 1911) tarihleri arasında 45 sayı olarak çıkartılmıştır.

Türk karikatür ve mizahında önemli bir yere sahip olan gazete kendini "***Salı ve Cumartesi günleri neşr olunur mizah gazetesi***" olarak tanıtır. Gazete ile ilgili olan bu ibare gazetenin birinci sayfasında orta kısmında yer alır. Cadaloz'un ilk sayısı 22 Mart 1327 (4 Nisan 1911) tarihinde çıkarılır kırk beş (45) numaralı son

³ Cadaloz Mizah Gazetesi, 9 Eylül 1911, s.4.

sayısı ise 27 Ağustos 1327 (9 Eylül 1911) tarihini taşır. Gazete otuz dördüncü ve kırk birinci sayı aralığında *Afacan* başlığı ile çıkarılmış olup bu sayı aralığında Afacan'ın birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci sayıları yer almaktadır. Afacan adıyla çıkarılan 34. sayıda sayfa 2'de Karin-i Kiram başlığıyla niçin Afacan olarak çıkarıldığı belirtilmiştir; “Cadaloz arz-ı vucud edinceye kadar kendisine vekâlet etmek üzere müşarun ileyhanın küçük hafidi Afacan Beğ ellerinizden öpecektir. Kabul buyrulması müsterhamdır”. Cadaloz gazetesi kesintisiz yayın hayatına devam etmiş olup, altı ay devam eden bir gazetedir. II. Meşrutiyet dönemindeki bazı gazete ve dergilerin sadece tek sayı çıkarılabildiği göz önüne alındığında 45 sayı çıkaran Cadaloz'un başarısı daha iyi anlaşılabilir.

Cadaloz Mizah Gazetesinin yayınlandığı 1911 senesinin önemli siyasi olaylarının gazetede yer alan karikatürlere yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Karikatürlerin içerdiği ifadeyi yakalayabilmek için 1910-1911 yılının Osmanlı Devletini etkileyen belli başlı olaylarını incelemekte yarar vardır. Öncelikli olarak Osmanlı Devletinin son dönemine damgasını vuracak olan İttihat Terakki yönetiminin 1908 yılında askeri bir ihtilal (31 Mart Vakası) ile yönetime geldiğinin bilinmesi gerekir. Prusya Devleti ile ciddi anlamda ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen bu yönetim Almanların uzun zamandır hayalini kurdukları ve mühendisliğini üstlendikleri Berlin-Medine demiryolunu 1909 yılında tamamlamakla işe başlar. Osmanlı-Avusturya-Prusya arasında gittikçe gelişen yakınlaşma Fransa-İngiltere ve Rusya'da hoşnutsuzluk yaratmıştır. Osmanlı Devletini her fırsatta biraz daha küçülten bu devletler bu alanda yeni ortaklara pek de tahammüllü değildirler. Özellikle Berlin-Viyana ve Osmanlı İstanbul'undan Hicaza kadar uzanan demiryolu Osmanlı topraklarındaki askeri sevkiyatı hareketlendirdiği gibi Prusya ordularına da aynı hattı kullanarak Osmanlı topraklarına hareket hakkı tanımıştır. Bu tehlikenin farkında olan Rusya Osmanlı Balkanlarındaki Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlığı dışındaki tüm kazanımlarını Avusturya'ya terke hazır olduğu gibi Bosna-Hersek üzerindeki Avusturya hâkimiyetini de tanıma taraftarıdır. Avusturya ise Prusya ve İtalya topraklarındaki kayıplarının acısını çıkarmak için Osmanlı Balkanlarındaki yeni kazanımlarla itibarını kurtarma planları kursa da müttefiki olan Prusya'nın Münhengrad (1833) anlaşmasından bu yana belirgin olan tavrı fütursuz bir maceraya girişmesine mani olmuştur. Yine de 1910 yılında baş gösteren Arnavut isyanlarında, Karadağ olaylarında Osmanlıya daha yakın bir tavır takınmakla beraber isyancılara bazı durumlarda sığınak olma işlevinden de geri kalmamıştır. Özellikle Avusturya'ya ait

Trieste limanının silah kaçakçılarının en önemli üslerinden biri haline dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Lakin Arnavut isyanında başlıca destek unsuru İtalya Devleti olmuştur. Özellikle Katolik Arnavutlar üzerinde mutlak bir hâkimiyete sahip İtalya Müslüman Arnavutlar arasında da Osmanlı Devletinin yanlış uygulamaları nedeni ile yayılan milliyetçilik hareketini ve isyanlarını her konuda desteklemiştir. Arnavutluk olaylarını bastırmak üzere alınan askeri tedbirler işi daha da çözümsüzlüğe iterken bu defa da Makedonya üzerinde Bulgar ve Yunan krallıklarının hak talepleri bölgede yeni çatışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bir tarafta Osmanlıya tabi prenslikler olarak duran Karadağ ve Sırbistan'ın sınır ihlalleri, Karadağ'a ait Çetine de sığınan ve himaye gören Arnavut isyancılar ve Makedonya sorunu Osmanlı'nın elinde kalan Balkan topraklarında güvenliği üst düzeyde etkileyen gerilim noktalarını oluşturmuştur.

1911 yılında meydana gelen milli ve uluslararası olayların Osmanlı kamuoyunun yararına Cadaloz Mizah dergisinde karikatürize edildiği anlaşılmaktadır. Mizah dergisindeki karikatürleri anlamak ve anlamlandırmak için 1911 yılında meydana gelen ve dergide yer alan olaylar mevcut arşiv belge ve bibliyografyanın yardımı ile irdelenmeye ve tanıtılmaya çalışılacaktır: Arnavutluk: Osmanlı için 1911 yılı Güney Arnavutluk'taki isyancıların oluşturduğu huzursuzluklarla doluydu. Özellikle başta İtalya olmak üzere Katolik ülkelerin siyasi ve askeri anlamda destek verdikleri direnişçiler Osmanlı sosyal yapısını ciddi anlamda bozmuştu. Güney Arnavutluk'ta halkı kışkırtıcı yayınlar yaptığı gerekçesi ile müebbet sürgün cezası uygulanan Tomor Gazetesi yazarı ve sorumlu müdürü İlbasanlı Lefnos 25 Nisan 1911 tarihli bir kararla affedilmişti.⁴ Ancak devletin bu iyi niyet gösterisi fayda etmemiş çatışmalar bütün şiddetiyle devamlılığını muhafaza etmiştir. Arnavutluk'ta isyan eden “malisorlar” Karadağ topraklarına geçmekte ve eylemlerini buradan sürdürmekteydi. İsyancıların Karadağ'a sığınmalarını önlemek amacıyla Osmanlı Karadağ sınırındaki tedbirlerini yoğunlaştırdı. Arnavutluk'un Adriyatik sahillerini silah kaçakçılarına karşı korumak üzere 30 Nisan 1911 tarihinde harp gemileri ile koruma altına alan Osmanlı kara sınırlarını denetleyemediğinden silah sevkiyatını durdurmada yeterli olmadı.⁵

Osmanlı Devleti Güney Arnavutluk'taki Katolik Arnavutların isyanları ile uğraşırken Girit'te bunan uluslararası komisyon Osmanlı Devletinin adaya

⁴ BOA., İ. MMS., Doya No. 137, Gömlek No. 1329/Ra-06, 25. Ra. 1329 (H.)

⁵ BOA., A.MKT.MHM., Dosya No. 735, Gömlek No. 39, 01.C. 1329 (H.)

göndereceği kadıları reddetti. Hâlbuki uluslararası anlaşmalarla Giritli Müslümanlara ait uygulamalarda Osmanlı hükümeti yetkili kılınmış. Uluslararası bu komisyonun anlaşmalara aykırı yaklaşımı İzmir’de 50.000 kişinin toplandığı Hürriyet Meydanında 20 Mayıs 1911 tarihinde protesto edildi. Girit’te Osmanlı hâkimiyeti esnasında yerleştirilen Arapların hakları içinde Şam’da 22 Mayıs günü protestolar düzenlendi.⁶ İncelediğimiz Cadoloz Mizah Gazetesi’nde elinde kadıların giydiği fesi sembolize eden karikatür bu gelişmeleri hicvetmek amacıyla kaleme alınmış olmalıdır. Osmanlı Devleti için Temmuz 1911’de Arnavutluk’la ilgili olumlu haberler gelmeye başladı. İşkodra ve Selanik’te bulunan Arnavutlar isyanlarla bir ilgilerinin olmadığı isyancıların İtalyan gönüllüleri ile Karadağ askerleri olduğunu belirten telgraflar 18 Temmuz 1911 tarihinde İstanbul’a ulaşmaya başladı.⁷ Osmanlı Devleti bu telgrafları Arnavutları himaye bahanesi ile müdahaleye hazırlanan Avrupalı Devletlere 19 Temmuz 1911 tarihinde takdim etti.⁸ Osmanlı Devletine destek veren Arnavutlara Prizren halkı da katıldı. Kosova’da bulunan Prizren’de yaşayan Arnavutlar 20 Temmuz 1911 tarihinde hükümete gönderdikleri mektuplarla Osmanlıya bağlı kalacaklarını yineledi.

Cadaloz Gazetesi’nde yer alan gerek nesir gerekse karikatür tarzındaki konu içeriklerinde Balkanlar, Arnavutluk ve Karadağ gibi meselelerin ağırlıklı olarak ele alındığı anlaşılır. Yine Girit, Kıbrıs ve Trablusgarp’la ilgili bazı karikatür ve atışma tarzı nesir yazılarına dergi içeriğinden ulaşmak mümkündür. 1911 yılında çıkarılan derginin bu yıl içerisinde Osmanlıyı derinden etkileyen ulusal ve uluslararası meseleleri gündemine taşıdığı tahmin edilmektedir.

Cadaloz Gazetesi’nde yer alan karikatürlerin Cevat Nuri ve Dr. Mazlum adlı karikatüristler tarafından çizildikleri karikatürlerde yer alan imzalarından anlaşılır. Bazı karikatürlerde Cevat Nuri’nin Osmanlıca imzasının altında Fransız Latin harfleriyle “Dj. Noury” şeklinde bir başka imza yer alır. Bu durum Osmanlı karikatüristlerinin sadece Osmanlıca imzayla yetinmedikleri aynı zamanda Fransızca harfleri ile de bir imza ikinci imzaya daha ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Bunun nedeni karikatüristin yabancı dil bilgisini ifade amacıyla böyle bir yola müracaat ettiği ve devrin entelektüelleri arasında bir tür imge olarak kullanıldığı

⁶ BOA., BEO, Dosya No. 3907, Gömlek No. 292956, 21 C. 1329 (H.) “İzmir’de proteto...”; BEO, Dosya No. 3907, Gömlek No. 292971, 23 C. 1329 (H.)

⁷ BOA., BEO, Dosya No. 3917, Gömlek No. 293705, 21 B. 1329 (H.)

⁸ BOA, BEO, Dosya No. 3917, Gömlek No. 293729, 22 B. 1329 (H.)

düşünölmektedir. Dr. Mazlum'un ise sadece Fransız alfabesi ile imza attığı Osmanlıca bir imzaya müracaat etmediğı anlaşılmaktadır. Bu durum Cadaloz Gazetesi'nde ecnebi bir karikatüristin varlığına işaret eder. Yine de Dr. Mazloun'un bir Müslüman ya da Arap Hıristiyan olma olasılığını da dikkate almakta yarar vardır.

Cadaloz Gazetesi'nde yer alan karikatürler ve bu karikatürlerde kullanılan konsept, imge ve tarza dair oluşturulacak olan birinci bölüm mevcut görsel verilerin karikatürlerle mukayesesine ihtiyaç duyar. Bu amaçla karikatürlerde yer alan insan figür ve yüzleri 1911 yılındaki devlet adamlarına ait görsel verilerle karşılaştırılacaktır. Cadaloz 'un yalnızca 1911 yılında yayınlanmış olması karikatürlerdeki görsel verileri azaltacağı yönünde bir varsayımına neden olsa da gerçekte dergide yer alan 90 civarındaki karikatür bir hayli yoğun bir veri taramasını beraberinde getirir. Bu bölümde amacımız karikatürlerin konusu, kadın kahramanımız olan Cadalozla ilişkisi, karikatürlerdeki çizimlerde yer alan teknik, tarz ve kültürel geleneklerle bağlantısı değerlendirilecektir. Böylelikle Osmanlı mizahının batı çizgileri dışında özgün bir model oluşturup oluşturmadığı devrin olaylarının bir tür tarihsel veri olarak ne oranda sıhhatli kaydedildiğı değerlendirilecektir.

İkinci Bölümde; "Osmanlı'da Hiciv Sanatında Kullanılan Doneler ve Bilinçaltı (Subliminal) Mesajlar" başlığı altında hiciv sanatının nesir örnekleri incelenecektir. Cadaloz mizah gazetesinin içeriğinde karikatürlerin yanı sıra fıkra, öykü ve anekdot atışma metinlerinin varlığı dikkat çeker. Fıkra, öykü, bilmece, tekerleme, mani tarzındaki mizahi unsurlar her sayıda yer alma durumları farklılık arz ederken anekdot atışma metni sürekliliğini korur ve her sayıda rutin olarak yer alır. Çançan başlığıyla her nüshada yer alan anekdot nesirde yer alan mizahi unsurların karikatürlerdeki tarz ve yöntemle bağlantılı olarak değerlendirilip değerlendirilmediğı incelenecektir. Ayrıca nesir sanatında mizahi sembol, figür, deyim, atasözü, öykü kahramanları, masal kahramanları, destansı unsurlar gibi pek çok detay tasnif edilerek kullanım alanları belirlenmeye çalışılacaktır. Böylelikle Osmanlı mizahının nesir tarzındaki ürünlerinde, hangi konularda hangi vasıtalarla konuyu okuyucuya servis ettiğı ve bu işlem esnasında ne tarz bir yöntem belirlediğı tespit edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARİKATÜRLER VE TARİHİ KONTEKST İÇİNDE İÇERDİKLERİ SOSYAL MESAJLARI

Osmanlı devri karikatüründe etkin bir batı çizgisi yer almaktadır. Karikatüristler ve mizah gazetelerinin sahipleri çoğunlukla eğitilmiş ve kültürlü bir Osmanlı sınıfının mensupları olarak karşımıza çıkar. Kimisi eğitim yoluyla kimisi de hanedana yakınlıkları itibarıyla batı tarzı eğitimin nimetlerinden yararlanma fırsatı bulmuş olmalıdır. Büyük kısmı Fransızca bilen ve edebiyata dair birikimleri bulunan bu elit zümrenin klasik dönem yönetim üzerinde baskı kuran ulema'nın yerini aldıkları iddia edebilir. Yönetime karşı eleştiri kazanları artık tekkede dergâhta ve bargâhta değil basın yoluyla bilinçlendirilen ve kıraathanelerde kır kahvelerinde ozanların eşliğinde siyaset yapan bir zümrenin tekeline girmiştir.

Osmanlı Devleti'nin teknolojik geri kalmışlığına, batıdan feyiz alan Osmanlı eğitimi ve maliyedeki keşmekeşliğe karınca kararınca bir çare arayan bu zümrenin belirlediği asıl mücadele aracı kalem ve kelam olmuştur. Bu durum kanlı iç isyanların ve terör faaliyetlerinin asayişini bertaraf ettiği Osmanlı yönetici zümresi için oldukça makul dozda bir muhalefet oluşumudur. Bu nedenledir ki II. Meşrutiyetin ilanına müteakip olarak kısa sürede pek çok gazeteye resmi ruhsat süratle alınabilmiştir. Meşrutiyet'le birlikte bir günde 92 adet mizah ve karikatür dergisine yayı hakkı bir gün gibi kısa bir sürede aktarılmıştır⁹. Her ne kadar bu ruhsat bir günde verilmiş gibi algılsa da bunların yayın hakkı için değişik zamanlarda müracaat ettikleri var sayılırsa hepsinin biriktirilip ruhsatın aynı günde yani bir günde verilme olasılığı da akıllardan uzak tutulmamalıdır.

İncelemelerimize kaynak teşkil eden Cadaloz Mizah Gazetesinin yayın süreci üzerinde yaptığımız araştırmalar II. Meşrutiyet devrinde de basın üzerindeki baskının ve kontrol merakının devam ettiğini kanıtlar. Cadaloz'un tespit edemediğimiz bir konudan ötürü sansüre uğraması nedeniyle derginin mizansenini değiştirmeden

⁹ Bilal Arık, Değişen Toplum ve Değişen Karikatür, İstanbul 1998, s.15.

Afacan adıyla yayın hayatına devam etmek zorunda kalışı basın özgürlüğünün limitleriyle alakalı olarak ilginç bir örnek teşkil eder. Bu gizil baskı unsurunun tedirginliği karikatüristler ve mizah üstatlarının eserlerine üstü kapalı bir kaygının sinmesine neden olmuş olmalıdır. Basın emekçilerinin yayın yasağına karşı kendi savunma mekanizmalarını geliştirerek karikatür ve mizansenlere uyguladıkları düşünülmektedir. Böylelikle arif olan anlar tarzında geliştirilen bir sunumla doğrudan suç unsuru teşkil etmeyen ancak gizil manalarla her türlü kritiği ve eleştiriye toplumsal bilinç ve motifler üzerinden yürüten bir mizah tarzının geliştiğini belirtmek mümkündür.

Cadaloz mizah gazetesinde çalışan Osmanlı karikatüristleri Cevat Nuri ve Dr. Mazlum'un karikatürlerinde ağırlıklı olarak divan edebiyatında kullanılan usullerle çizimlerini batı perspektifi ile sunduklarını tespit etmek mümkündür. Fransız ve Alman sosyologlarının toplumsal dinamikleri de dikkate alınmış olmalıdır. On iki alt başlık halinde karikatürler üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma da batı ve Osmanlı divan edebiyatının izlerine dair verileri tasnif ederek Osmanlı tarzı karikatür ve mizahın yapı taşları oluşturulmaya çalışılacaktır. Böylelikle Osmanlı mizahının usulleri ve sosyolojik yaklaşımlarına dair daha geniş bir alanda veri birikimi sağlanıp gelecek çalışmalara rehberlik etmesine vesile olunması hedeflenmiştir.

Çalışmamızda Cadaloz Mizah Gazetesinden aktarılan karikatürlerin künyesi doğrudan karikatürün üst bölümünde kaydedilmiş ve olası kopyalamaların önüne geçmek için esas metin içerisinde değerlendirilmiştir. Karikatürün doğrudan metin içerisinde kullanılmadığı açıklama kısımlarında ve bir karikatürün birden fazla içeriğinin değerlendirildiği hallerde ilgili karikatürün yer aldığı gazete nüshası dipnotta sunulmuştur.

1.1. Payitaht İçerikli Karikatürler

Payitaht tabiri Osmanlı başkentini tanımakla beraber Osmanlı başkenti İstanbul'da ikamet eden Osmanlı saltanatına da vurgulama yapar. İncelediğimiz mizah gazetesinde İstanbul ve Saltanat içerikli karikatürler derlenerek başkentin ve payitahtın hangi açıdan kamuoyu nezdinde ön plana çıkarılmaya çalışıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Misafir: Bizim (...) balta getirdi mi?!
Cadaloz- Haydi, haydi senin benim gibi bunaklara buralarda iş kalmadı.
Başka kapuya!

Cadaloz Mizah Gazetesinin 2 Mayıs 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında tespit ettiğimiz bir karikatür “payitaht” yani başkenti konu alan içeriği ile dikkat çeker. Bir bina önünde merdivenlerin başında duran Cadaloz; elinde valizleri ile seyahate çıkmaya niyet eden aksakallı başında bir fesi olan yaşlı bir zata sataşırken resmedilmiştir.

Misafir olarak tanımlanan aksakallı yaşlı Bey amcanın bir devlet yetkilisi olduğu düşünülmektedir. Görsel taramalardan elde ettiğimiz veriler doğrultusunda bu ihtiyar şahsın Said Paşa ya da Selanik’e sürgüne gönderilen Sultan II. Abdülhamit olduğu ileri sürülebilir. Ayaklarına giydiği rujan kundura ve başındaki fesin püskülü bir makam sahibi olduğuna delalettir. İhtiyar Misafirin; “- Bizim balta ... getir dimi ?” şeklinde müphem ve anlaşılması güç bir soruyla Cadaloz’a hitapta bulunduğu

karikatürün altındaki konuşma karşılıklı konuşma (anekdot) satırlarından anlaşılır. Burada “balta” kelimesinin içeriğini anlamak bir hayli güç olmakla beraber bazı olasılıklar üzerinde durulabilir. Osmanlı toplumu hiç kuşkusuz burada kullanılan “balta” kelimesinin neyi çağrıştırdığını biraz da muzip bir gülümseme ile anlamış olmalıdır. Lakin üzerinden neredeyse 100 yıl geçen bu karikatürün yakaladığı güncel bir mevzuyu mutlak tespitten ziyade ancak anlamlandırabilir ya da tahmin olasılıklarını gözden geçirmekle yetinebiliriz. Her şeyden önce her ikisinin de tanıdığı bir şahsın “Balta’yı getirme durumu söz konusudur. Belki de hicvi yapılan şahsın toplum indinde lakabı “Balta’dır. Ya da karikatürün geneline bakıldığında ortaya çıkan yolculuk konsepti dikkate alındığında Osmanlıcanın yazımındaki azizlikten yararlanılarak “bilet” ya da “balta” kelimeleri arasında bir tür cinas yani kelimenin olası harf düşmesiyle başka bir anlama bürünmesine yönelik bir sanat tarzı icra edilmiştir. Bu da bize karikatürlerde kullanılan konuşma anekdot metinlerde “cinas” içerikli bir karikatür ve hiciv üretme yönteminin var olma olasılığına biraz daha yakınlaştırır. Cadaloz ‘un önünde durduğu bina muhtemelen yolculuk için gerekli vesaitin uğradığı bir mekân olmalıdır. Merdivenlerle bu binaya çıkılıyor olması seyahatte kullanılacak aracın bir tür platforma ihtiyacı olduğunu gösterir ki bu devirde bir platform kullanılarak binilen yegâne araç trendir. O halde İstanbul’da yani konu başlığımız olan Payitahtta bulunan iki tren garından birine işaret edilmiştir. Haydarpaşa Anadolu yakasında olduğundan devlet bürokratlarının bu garı fazlaca kullandıkları söylenemez. Daha ziyade uluslararası ziyaret ve seyahatin adresi çoğunlukla Avrupa olduğundan Rumeli yakasında bulunan Sirkeci Garı doğru adres olmalıdır. Seyahat teşebbüsünde bulunan bürokratın Başbakanlıkta bir görevli olma ihtimali bir hayli yüksektir. Muhtemelen Başbakanın azli durumu söz konusu olduğunda Cadaloz’un; “-Haydi, haydi senin benim gibi bunaklara buralarda iş kalmadı. Başka kapuya!” şeklinde bir hakaretimiz aşağılamaya toplum vicdanı da yapılan olumsuz icraatlar nedeniyle olumlu bakmış olmalıdır.

Cadaloz- Ayol O ihtiyarı neye üzüyorsunuz?, Kendi çanağını kendi menbanızdan doldursanıza?!

Cadaloz Gazetesi'nin 11 Temmuz 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında yer alan bir karikatürde yine Payitaht konaklarından birisi konu alınmıştır. Ortada bir koltuğun üzerinde oturan fesli yaşlı şahsın bir Osmanlı Nazırı olma ihtimali bir hayli yüksektir. Yanında duran iki şahsında devrin tanınmış simaları olduklarına dair hiç kuşku yoktur. Ortada duran ihtiyar şahsın bir leğene kusması tasvir edilmiştir. Bu durum bir Osmanlı politikacısının ağzından sarf ettiği sözlerin ikrah edici olduğunu ifade eder. Yanında leğeni tutarak ona hizmet eden şahısların ise Osmanlı bürokratının yardımcıları olmalıdır. İlgili devlet görevlisinin sarf ettiği kötü sözleri yardımcıları toparlamak zorunda kalmış olmalıdır.

İhtiyarın ağzından kustuğu nesnede bir Osmanlıca yazı dikkat çeker. Net olmamakla beraber bu yazının "Hürriyât Seli" şeklinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Yanında iki yardımcısı ise hürriyete karşı hakaret içeren bu sözleri derleyip toplamakla görevli diplomatlar olmalıdır.

Cadaloz ‘un ihtiyara yardımcı olan şahıslara; “- Ayol O ihtiyarı neye üzüyorsunuz?, Kendi çanağınızı kendi menbanızdan doldursanıza?!” şeklinde seslenmesi dikkat çeker. Tasvirdeki yardımcıları, muhtemelen bu sözleri sarf eden ihtiyarın toplum indinde çirkin sayılacak hareketinin azmettiricisi olarak Cadaloz’un eleştirilerine maruz kalmışlardır.

İhtiyarın bulunduğu evde yer alan halı ve cam aynalı konsolun batı tarzında dizayn edildiği ve oldukça lüks ev eşyaları olduğu anlaşılır. Yine konsol üzerinde yer alan vazoda da çiçekler dikkat çeker. Özetle bu evin üst düzey yöneticilerden birine ait bir konak olduğu tahmin edilmektedir. Evin camından ise İstanbul’da bulunan diğer bir bahçeli konak silueti dikkat çeker.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 17 Haziran 1911 (Cumartesi), s.1.

Ulvi Bir Seda: Hayatımı feda ederek aldığım bu sahralarda bütün Osmanlı evlatlarının böyle baş başa virüp Vatanı saadetler temennisi kadar ruhumu şad edecek bir şey yoktur.

Payitaht olarak esasen İstanbul kastedilse de gizil bir anlam olarak saltanatın yani Osmanlı hanedanının ikamet ettiği yer anlamında kullanılmıştır. O halde saltanata ait her emare de aslında hem İstanbul hem de hanedanın bilinçaltında

okuyucuya yönelik bir uyarı oluşturduğu iddia edilebilir. Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 17 Haziran 1911 (Cumartesi) tarihli nüshasının birinci sayfasında yer alan bir karikatürde tahtın üstünde otururken resmedilen Osmanlı Sultanı bulunmaktadır. Gökyüzünde bulutlar arasından yeryüzündeki Sultan ve askerlere seslenen ulvi sedalı şahsın Balkanları fetheden Fatih ya da Kanuni olma ihtimali bir hayli yüksektir. Fatih Sultan Mehmet'in genç yaşta vefatı dikkate alınırsa aksakallı ulvi sesin sahibinin Kanuni olma ihtimali daha mantıklı bir seçenek olarak durur. Yine de ulvi sesin "hayatımı feda ederek aldığım..." şeklindeki önermesi incelendiğinde Balkanlarda savaşırken hayatını kaybeden bir sultan olarak Murat Hüdavendigâr'ı akıllara getirir.

Sultan V. Mehmet Reşat'ın bir taht üzerinde askerlerin başında tasvirinin yapıldığı bu karikatürde topluma yönelik gizli mesajlar içerdiği anlaşılmaktadır. Sultanın tahtı ve hemen yanı başında milli kıyafetleri ile Arnavut serdengeçti ya da milis kuvvetleri dikkat çeker. Bu durum Arnavut halkının, Balkanlardaki müsaderelede Osmanlı saltanatı üzerinden Osmanlı ordusunun yanında yer aldığına dair bir işarettir. Hazır kıta bekleyen düzenli Osmanlı ordusu ise, olası bir savaş haline karşı teyakkuz halinde olduğuna dair toplumsal bir moral takviyesi hedefleyen duruş sergiler.

Karikatürde ilginç olan mizah gazetesinin baş kahramanı olan Cadaloz'un bu tasvirde yer almasıdır. Gökyüzündeki ulvi sedanın; "- Hayatımı feda ederek aldığım bu sahalarda bütün Osmanlı evlatlarımın böyle baş başa virüp Vatana saadetler temennisi kadar ruhumu şad edecek bir şey yoktur." şeklindeki nidası da Osmanlı birlik ve beraberliğinin Saltanat önderliğinde sağlanabileceğine dair sembol ve figürler içerir

1.2 Hükümet İçerikli Karikatürler

Osmanlı mizahında Meşrutiyet idaresi ile birlikte gelişen özgürlükçü fikirlerin emekleme evresinde halk adına yönetimde bulunan hükümetlerin de fütursuzca eleştirisi gelişmişliğin bir emaresi olarak lanse edilmiş olmalıdır. Yönetim üzerinde doğrudan müdahil ve etki sahibi olan Saltanat, Ser-Askerlik ve Şeyhülislamlık gibi otoriteler gücünü maneviyat ve geleneklerden alan bir dokunulmazlığa bürünürken Meşrutiyet'in yönetim yapısına eklemlediği meclis ve

hükümet alabildiğine eleştiriye açık hale getirilmişlerdir. Yine de Osmanlı modeli monarşilerde hükümeti oluşturan bireylerin daha ziyade görevinden ayrılan askeri ve mülki erkân olması bu dokunulabilirliği batılı muadilleriyle mukayese edildiğinde arada sırada da olsa frenleyen önemli bir farklılıktır.

İncelediğimiz Cadaloz mizah gazetesinin içeriğinde hükümete eleştirel bakan pek çok karikatüre tesadüf etmek mümkündür. Bu eleştirilerin genel içeriğini; uluslar arası ilişkiler, ekonomi, yasama ve asayiş merkezli eleştiriler oluşturur. Hükümete dair eleştirel karikatürlerin neredeyse tamamında Cadaloz karikatürün merkezinde yer alır ve karikatürün tamamını manipüle eder. Cadaloz ‘un yaşlı aksi bir kadın edasıyla sarf ettiği üstü kapalı hakaretlerin, Osmanlı toplumu mizah kültürünün bir parçası olduğu düşünülmektedir.

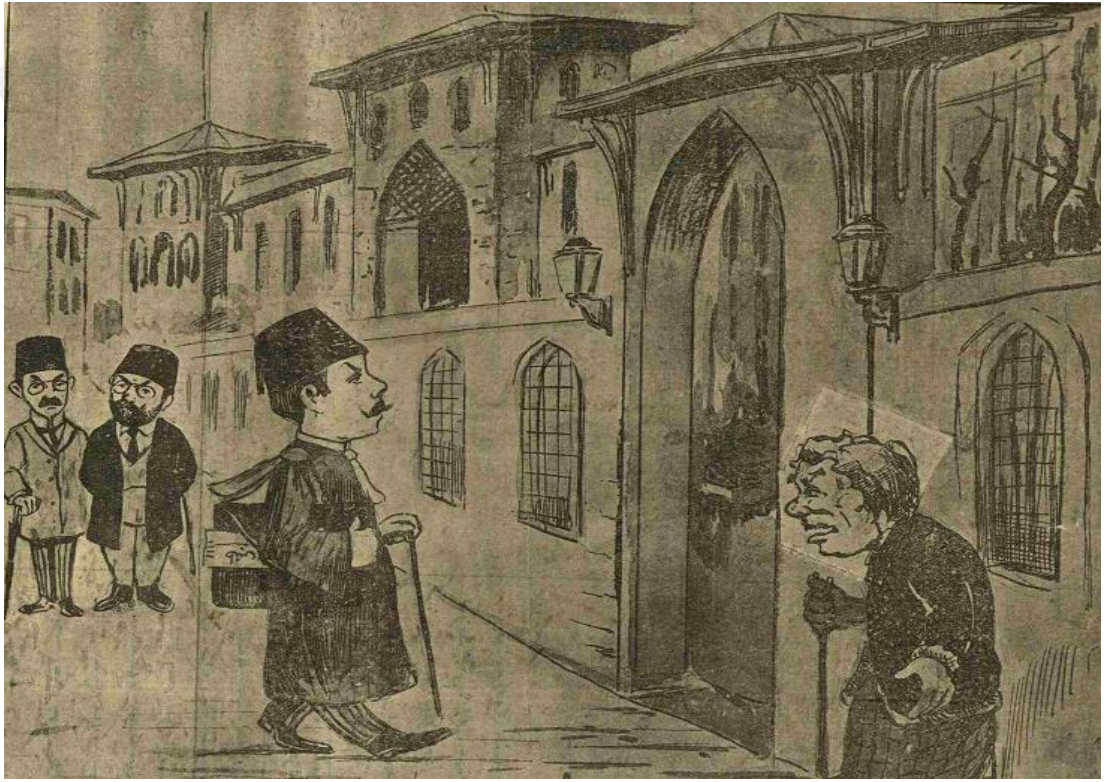
Hükümeti konu alan karikatürlerin neredeyse tamamında mekân olarak İstanbul ve İstanbul’da yer alan hükümete ait binalar tema olarak işlenmiştir. Bazı binaların üzerinde hükümet ya da meclise delalet edecek yazılı tanımlamalar bulunurken bazı mekânlar da yazılı bir yanılmamaya ihtiyaç duyulmaz. Bu durum karşılığında tahminlerimiz; devrin malumu yapı ya da konakların herhangi bir tanımlamaya gerek duyulmaksızın servis edilmiş olduğu yönündedir. Hükümeti niteleyen simalar hakkında da yazılı bir tanımlama yoktur. Bu hususta da devrin bakan ya da vekillerinin Osmanlı toplumu tarafından kolayca algılanabilir olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bu şahısların toplumun zaten malumu bulunmaları karşısındaki tahminimiz; vekil ya da bakan olmadan da önce bu mevkilere sahip bireylerin toplumda bir etkinliği ve üst düzey statüko’ya sahip tanınmış kişilerden müteşekkil olmaları yönündedir.

Osmanlı Meclisi ve hükümetine dair veriler bazı karikatür figürlerini tespitte bizlere yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Osmanlı hükümetlerinden Hüseyin Hilmi paşa kabinesi 28 Aralık 1909 tarihinde düşmüş ve yerine 12 Ocak 1910 tarihinde İbrahim Hakkı Paşa kabinesi kurulmuştur. Devrin önde gelen simalarından Babanzade İsmail Hakkı Bey ise 2 Mart 1911 de Maarif nazırı olmuştur. Muhtemelen 8 Mayıs 1911 yılında Cavit Bey ve Babanzade İsmail Hakkı Bey’in kabineden istifası hükümette bazı icra organlarının tatilini beraberinde getirmiş olmalıdır. 29 Eylül 1911 yılında Trablusgarp Savaşı da mevcut hükümet için olağanüstü bir kriz dönemini beraberinde getirmiş olmalıdır. 30 Eylül 1911 de

kurulan Küçük Said Paşa kabinesi Osmanlı hükümetlerinin çok da fazla uzun soluklu iktidar devrelerinin olmadığını ispatlar.

Çalışmalarımız esnasında hükümet ve meclise yönelik geliştirilen on dört adet karikatür üzerinden Osmanlı eğlence kültüründeki hiciv sanatının ve karikatür dizaynının hangi hususlar dikkate alınarak geliştirildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 4 Nisan 1911 (Salı), s.4.

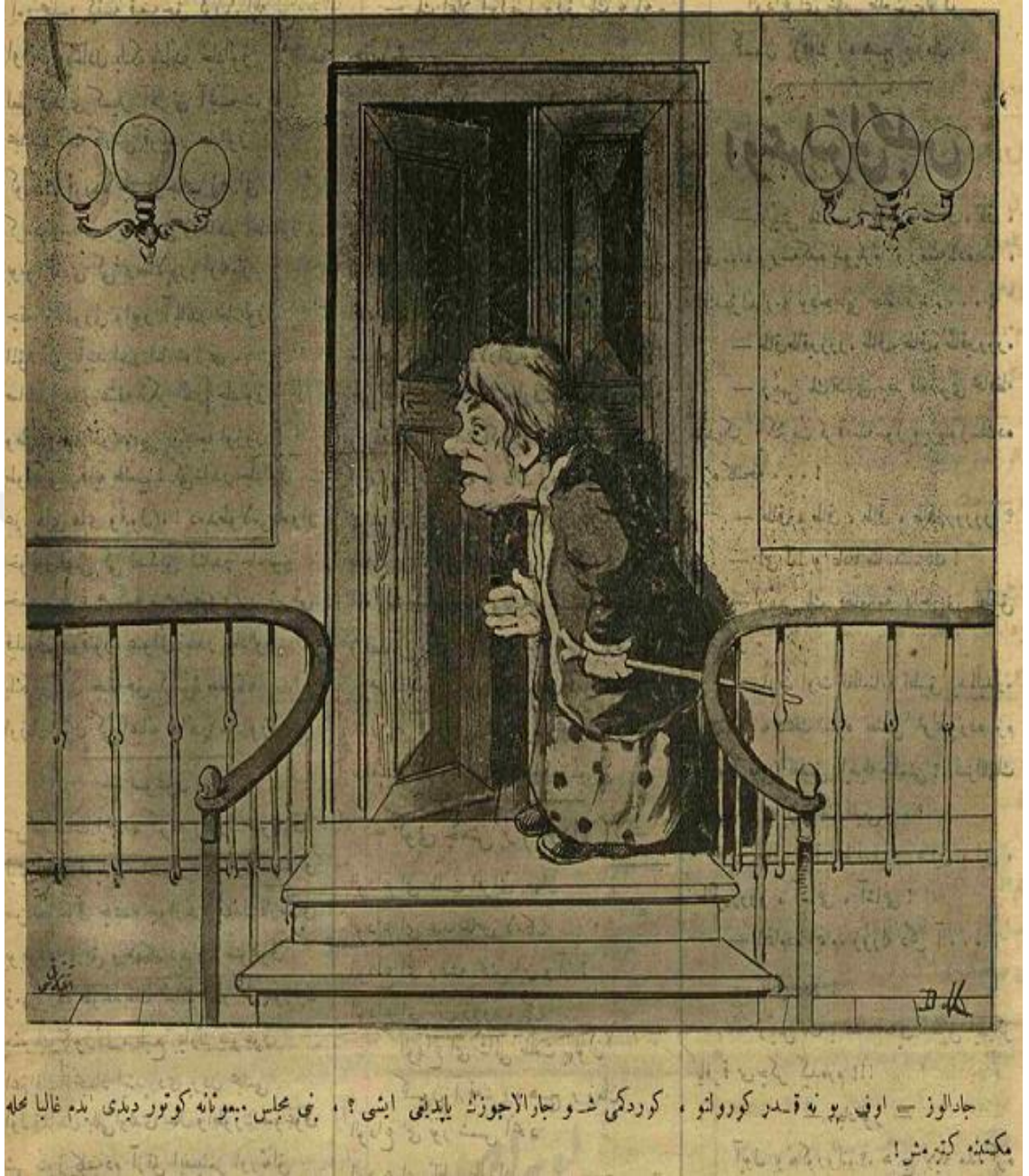
Cadaloz: A evladım sende dainler vekili oldun, Ya bu medyunlara kim vekâlet edecek?
(Torbadaki gazetede “Tanin” yazıyor)

Cadaloz (Mizah Gazetesi)’nin 4 Nisan 1911 (Salı) tarihli nüshasının dördüncü sayfasında yer alan bir karikatür hükümet ve onun icraatlarını anlatan bir tasviri sayfasına taşımıştır. Karikatürde İstanbul konak ya da yalılarında birinin giriş kapısı tasvir edilmiştir. Bu kapının önünde içeri girmek üzere olan gözlüklü, elinde bastonu olan ve sırtında bir çanta taşıyan beyzade onun hemen ilerisinde başka karikatürlerde de tespit ettiğimiz iki şahıs daha bulunmaktadır. Beyzade’nin

sırtındaki çantada bir gazete ve üzerinde Tanin yazısı dikkat çeker. Beyzade'nin sağ kolu üzerinde resmedilmiş olan Cadaloz sağ elinde baston tutar.

Muhtemelen Cadaloz 'un konuşma repliği karikatürün altına not düşülmemiş olsaydı bu karikatürün anlamını ve hükümetle olan ilişkisini ortaya çıkarmak bir hayli güç olacaktı. Cadaloz 'un; “A evladım sende Dainler Vekili oldun, Ya bu medyunlara kim vekâlet edecek? “ şeklindeki konuşma sözleri bizlere beyzadenin Dainler Vekili olduğu ve diğer uzakta karikatürize eden şahısların ise medyunlar olduğu hakkında bilgi verir. 1911 yılında Osmanlı'nın borçlarını yeniden organize etmek amacıyla oluşturulan Dainler Vekâleti esasında Duyun-u Umumiye işlerine bakmakla mükellef bir vekilin hususi olarak bu işlerle müzakere de yetkili kılınmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

Dainler Vekâleti tahminimizce Osmanlı Bakanlar kurulunun yani Meclis-i Ayan'ın icra organlarından biri olarak tesis edilmiş ve olağan üstü yetkilerle donatılmıştır. 1911 yılında yani Cadaloz Gazetesinin incelediğimiz nüshasının yayınlandığı tarihlerde Dainler Vekili makamında Hüseyin Cahit Bey'in olduğu bilinir. Hüseyin Cahit Bey'in İstanbul milletvekili olmasının ötesinde Osmanlı Meclis-i Mebusan'da reis vekili yani başkan yardımcılığı görevini de icra ettiği bilinir. İleride bu şahsın eski Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey ve Selanik tüccarlarından Tevfik Beyler ile birlikte hükümet adına 1917 yılında İtibar-ı Nilli Bankasının kuruluşuna öncülük ettikleri tespit edilmiştir. Cadaloz 'un “bu medyunlar” diye kastettiği şahısların Biga mebusu Mehmet Cavit Bey ve Selanik tüccarı Tevfik Bey olma ihtimali bir hayli yüksektir.

Cadaloz- Of bu ne kadar gürültü, gördüm mü şu car-ül acuzun yaptığı işi?
Beni Meclis-i Mebusana götür dedi idim galiba mahalle mektebine
getirmiş!

(Sol altta İtalya terakkisi yazılıdır)

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 8 Nisan 1911 (Cumartesi) nüshasının dördüncü sayfasında er alan bir karikatürde hükümete ait meclisin binası ve Cadaloz 'un birlikte figüre edildiği anlaşılır. Meclis-i Mebusan yani bugünkü anlamıyla Meclis binasının oldukça sade bir yapısı olduğu dikkat çeker. Giriş kısmının üstünde sağ ve solda olmak üzere üçer adet aynı ebatta karpuz lambanın bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum İstanbul'da bulunan resmi binaların elektrikle aydınlatıldığına tanıklık

eder. En azından Meclis-i Mebusan'ın elektrikle aydınlatması vardır. Bu da bizlere meclis binasında vekillerin gecede oturumlara katıldıklarını ispatlar.

Karikatürde Cadaloz 'un kıyafeti diğer karikatürlerden farklı çizilmiştir. Daha ziyade devrin köylü kadınlarının giydiği bir puanterli şalvar ve üstünde etek dikkat çeker. Cadaloz 'un elinde tuttuğu asa ise bir çatallı Çoban asasıdır. Bu karikatüre bakan Osmanlı halkı bu konsepti altında yatan muzip ifadeyi idrakte hiçte zorlanmazken bizler karikatürün içeriğindeki mana derinliğini yakalamada bir hayli uğraşmak zorunda kalmaktayız. Köylü bir yaşlı davarları güden çoban kıyafetiyle figüre edilmiş Cadaloz ve Meclis Binasını bir araya koyduğunuzda okuyucu için cümbüş kopmuş olmalıdır. Özetle Meclis binası içinde yer alan vekillerin kırsal alandan gelen vekiller olduğu ve bunlara da davarcı bir çoban kadının vekâlet etmesi gerektiğine dair karikatür üzerinden yapılan karikatür hicvin püf noktasını oluşturulmuş olmalıdır. Görünürde hiçbir hakaret emaresi yokken kıyafet ve bazı siyasal kavramlar üzerinden usta bir mizah mizansenini gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Mebusan Meclisine seçilen ve memleket meseleleri ile ilgili gece gündüz demeksizin oturumlar düzenleyerek kararlar alan vekillere yönelik kırsaldan bir örnekleme gerçekleştirilen hiciv sansüre uğramamak için dikkatleri başka yöne çekmekte ve bir anlamda hiciv içinde hiciv sanatını icra etmektedir. Karikatürün görsel anlamda ifade ettiği muzip mananın dışında bir de Cadaloz' un sarf ettiği sözler farklı bir alandaki hicivsel eleştiriye pencere açmaktadır. Cadaloz' un “- Of bu ne kadar gürültü, gördün mü şu car-ül acuzun yaptığı işi? Beni Meclis-i Mebusana götür dedi idim galiba mahalle mektebine getirmiş!” şeklindeki ifadesi Meclis-i Mebusan binasının alelade bir mahalle mektebi konumunda olduğuna dair bir halin tespiti yorumunu da beraberinde getirir. O halde Mahalle Mektepleri' nde de elektrik kullanılmakta ve gece eğitimi verilmektedir. Ayrıca mahalle mekteplerinde acemi ve daha başlangıç düzeyindeki nesillere eğitim verilmesi bir anlamda vekillerin eğitim durumlarına dair bir tür hakir görücü mizahi aşağılamayı beraberinde getirir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 22 Nisan 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz: Bu yaşıma girdim hiç böyle ziyangar maymun! Görmedim, Hepinizden bir külah kapmış, Başına baksanız serpuş dellalı, koltuklarına baksanız kâğıt tüccarı!
(Maymunun elindeki gazetede “Bab-ı Ali” ve “Fransa” yazıları seçilmektedir.)

Cadaloz (Mizah Gazetesi)’nin 22 Nisan 1911 tarih ve Cumartesi günü çıkan nüshasının birinci sayfasında görünürde Hükümetten ziyade uluslararası meselelere

dair bir tür hiciv varmış gibi durur. Lakin karikatürde yer alan maymunu koltuk altında tuttuğu gazetelerden birinin üzerinde “Bab-ı Ali” diğerinin üzerinde yer alan “Fransa” yazıları işin rengini değiştirir.

Karikatürde bazı ülkelerin şapkalardaki bayrak ve sembollerle figüre edildiği anlaşılır. Her erkek figürünün giysileri temsil ettikleri ülkelerin kıyafetleri ya da şapkalarını içerir. Muhtemelen karikatürde yer alan ve temsil edilen ülkeler İngiltere, Prusya, Fransa ve Osmanlı devletleridir. Maymun olarak figüre edilen ancak şapkasından Avusturya ya da Rusya olma ihtimali bulunan ülkenin konumu şimdilik bizlerce açık değildir. Maymun şeklinde çizilmiş olması konunun Hindistan’la alakalı olduğu anlamına gelir.

Maymun suretinde tasvir edilen ancak gündeminde yoğun olarak Bab-ı Ali ve Fransa’yı basın yoluyla kritik eden ülkenin Hindistan’da ki İngiliz koloni hükümeti de olabilir. Yine de karikatür ve yayınlandığı devrin algı odakları net bir şekilde ortaya konulmadan fazla bir değerlendirme yapmak olası değildir. Ancak yine de konunun Osmanlı hükümeti ile alakalı olduğu ve Osmanlı hükümetini haksız yere kritik eden ülkelerin maymun kategorisine sokularak eleştirel bir mizaha imza atıldığı ileri sürülebilir. Bu konuda en azından Osmanlı Devleti’nin yeni oluşturduğu Monarşi eksenli meşrutiyetine yönelik sataşmalar hususunda yalnız olmadığı ve İngiltere, Prusya, Fransa gibi ülkelerin desteğini yanına alabildiği anlaşılır.

Karikatürde Cadaloz’ un Avrupai tarzda giyindiği ve “-Bu yaşıma girdim hiç böyle ziyangar maymun! Görmedim, Hepinizden bir külâh kapmış, Başına baksanız serpuş dellalı, koltuklarına baksanız kâğıt tüccarı!” şeklinde bir hitapla konuya açıklık getirmeye çalıştığı fark edilir. Yine de maymun olarak tasviri yapılan bu ülkenin İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya’nın desteğini alan bir ülke olma ihtimali de kuvvetle muhtemeldir. Avrupa’nın bu güçlü kolonyal ülkelerini yanına alan ve bu ülkelerden etkilenen yegâne Balkan ülkesi Yunanistan’dır. O halde maymunla karikatürize edilip sanki Hindistan’mış gibi bir imaj yaratılmakla beraber Cadaloz’ un “hepinizden bir külâh kapmış” sözü karikatürde yer alan batılı ülkelerden etkilenen ve talimat alan bir Balkan ülkesi olan Yunanistan’a da gönderme yapılmış olma ihtimalini bir hayli yükseltir.

Cadaloz: A benim hamarat evladım kirli çamaşırlar meydanda yıkanır mı?!
(Naşın üzerinde "Ekseriyet fırkasının kirli hırkaları" mezar taşında "ab-ı hayat-ı ittihad" mezarda "sahib-ül hayrat vel hasenat Cahit Ustanın ... 1229" yazılıdır)

İncelemelerimiz esnasında hükümeti konu aldığını düşündüğümüz bir diğer karikatürde bir mezarlığın kirli çamaşırların yıkandığı bir leğen şeklinde tasvirini içeren çizimdir. Muhtemelen kimliğini tanımlayamadığımız bir devlet görevlisinin hükümete dair bazı üstü kapalı bilgileri ulu orta teşhiri konu edilmiştir. Mezar taşında yer alan "ab-ı hayat-ı ittihad" ibaresi bizlere ve muhtemelen devrin okuyucularına İttihat terakki hükümetini çağrıştırmış olmalıdır. Naşın üzerinde yazılı bulunan "ekseriyet fırkasının kirli hırkaları" ibaresi muhtemelen meclis içerisinde oluşan hiziplerin ya da çalışma gruplarının "fırka" şeklinde tanımlanması ile alakalı bir durum olsa gerektir. "Sahib-ül hayrat ve'l hasenat Cahit Usta, 1229" ibaresi ise hayırsever bir Osmanlı vatandaşı olan ve 1229'lu yıllarda önemli hayır işleri yaptığını tahmin ettiğimiz Cahit Usta'dan bahseder. Ancak karikatürde Cahit Usta gibi bir hayırsevere ait bilgilerin neden yer aldığı şimdilik bir dizi bilinmezleri içerir. Muhtemelen bizce H.1229 yılında Cahit Usta tarafından hayır işleri amacıyla

vakfedilen bir mülkün İttihat Terakki içerisindeki fırkalarından biri tarafından gaspı ve bu hadisenin ulu orta deşifre olması ile alakalı bir karikatür olma ihtimali oldukça akla yakın bir seçenek olarak durur.

Mezarın başında ön planda duran bir sokak dilencisi ve bazı tahsil görmüş beylere ait kıyafetler içerisinde bir kalabalığın konuya ilişkin eleştirel bakışını karikatüre taşır. Cadaloz' un bu defa şehirli bir yaşlı kadın kılığında “Cadaloz: A benim hamarat evladım kirli çamaşırlar meydanda yıkanır mı ?!” şeklindeki sözleri; yapılan bir yanlıştın, ki kirli çamaşırlarla sembolize edilmiştir, nasıl deşifre olduğuna dair açıklayıcı bir anlam taşır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 20 Mayıs 1911 (Cumartesi), s.1.

Falcı Cadaloz! : Nafile ne kadar uğraşsam, kaç defa tekrar etsem faide yok, yıldızınız dik!, hiç biriniz nazır olamayacaksınız?!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 20 Mayıs 1911 tarih ve (Cumartesi) günü birinci sayfada yayınladığı bir karikatürde de hükümete dair veriler yer alır. Bir imam ya da kadı ve onun hizasında ayakta sıra bekleyen üç şahıs ile Cadaloz' un önüne diz çöküp falla ilgili bilgi bekleyen sakal ve gözlüklü bir Osmanlı mebusu dikkat çeker. Bu şahsın İbrahim Hakkı Paşa olduğu düşünülmektedir.

Cadaloz' un fal bakmasına nezaret eden ulema sınıfından bir zatın karikatürdeki varlığı devrin din âlimlerinin fal bakma işlerine karşı çıkmadıkları hatta bizzat nezaret ettiklerine yönelik toplumdaki yaygın bir kanaatin ifadesi olarak ele alınmış olmalıdır.

Cadaloz' un muhtemelen bu fal işini evinde icra ettiği tahmin edilmektedir. Bu durum İstanbul'da falcı kadınlara fal baktıran mebusların varlığına delalet eder. Aynı zamanda falcıların kendi mekânlarını bir anlamda falcılık sanatını icra ettikleri işyerleri olarak kullandıkları ve mahalle imamı tarafından da bu fal bakılan evlerin hangilerinin olduğunun bilindiği anlaşılır. Cadaloz' un sol yanında ayakta duran Osmanlı Şeyhülislamı Musa Kasım olma ihtimali bir hayli yüksektir. Sırada bekleyen şahıslardan ilk sırada olanı Talat Paşa, ikinci sırada olanı Mustafa Kemal Paşayı anımsatır. Tabure üzerinde oturup fal baktıran şahsın ise hükümeti sevk ve idare eden İbrahim Hakkı Paşa olma ihtimali bir hayli yüksektir.

Cadaloz' un “Falcı Cadaloz! : Nafile ne kadar uğraşsam, kaç defa tekrar etsem faide yok, yıldızımız dik!, hiç biriniz nazır olamayacaksınız?!” şeklindeki anekdotu; bakanlık bekleyen pek çok vekilin fal yoluyla şanslarını artırmayı hedeflediklerini iddia eder. Bu durum Osmanlı siyaseti üzerinde vekillerle bu denli içli dışlı hale gelmiş olan falcı kadınların söz sahibi haline gelmelerine sebebiyet vermiş olmalıdır. Siyasilerle irtibatı İstanbul'da sıradan vatandaşların dikkatinden kaçmamış ve falcılara dair ilgi ve alaka yoğunlaşmış olmalıdır. Bu yüzdendir ki Osmanlı hicvi toplumsal eğilimlere yönelik bir karikatürle sosyal yapıdaki bu çarpık durumu kayıt altına almıştır.

Cadaloz- Kışt, kışt!, Bizim kabinemiz afat-ı semavi yeden masundur!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 30 Mayıs 1911 tarih ve (Salı) günü yayınladığı gazetenin birinci sayfasında yer alan bir karikatür Osmanlı kabinesinde yer alan bazı nazırları bir toplantı halinde tasvir etmiştir. Kabine de yer alan şahısları tanımlamak bir hayli zor olmakla beraber kıyafetlerinden gerekse kabine üyeleri hiyerarşisinden bunların Hükümet Reisi İbrahim Hakkı Paşa, Ser-Asker, Maliye Bakanı, İçişleri ve Dışişleri bakanları olduğunu ileri sürmek olasıdır. Bu devirde Harbiye Nazırı görevinde Mahmut Şevket Paşa'nın olduğu bilinir. Karikatürün sol köşesinde oturan iri kıyım şahsın Talat Paşa olduğu tahmin edilmektedir. Sağ köşede oturan şahsın Meclis Başkanı ya da Maliye Bakanı olduğu ileri sürülebilir.

1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'ı işgalleri esnasında hava kuvvetlerini etkili bir şekilde kullanmışlardı. Mahmut Şevket Paşa ve kabinesi de İtalyanlara karşı balon ve zeplin gibi hava araçlarını Almanların desteği ile kullanmak üzere bazı planlar yapmaktaydılar. Karikatürde 1911 yılı itibariyle hem İbrahim Hakkı Paşa hem de Said Paşa kabinesinin bakanları yer alır. Ancak bazı bakanların her iki kabinede de yer alması çalışmalarımızın yükünü kısmen de olsa azaltmıştır.

Muhtemelen bu karikatür Rodos başta olmak üzere 12 ada ve Trablusgarp'ın İtalya'ya kaybıyla alakalı sosyal moral takviyesi olarak kaleme alınmış olmalıdır. Trablusgarp Savaşı ve İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin istifasından sonra Said Paşa kabinesinde yer alan bakanlar şu şekilde listelenmiştir¹⁰:

Said Paşa Kabinesi

(18 Ekim 1911)

1	Sadrazam	Said Paşa
2	Adliye Nazırı	Hayri Bey
3	Hariciye Nazırı	Asım Bey
4	Dahiliye Nazırı	Celal Bey
5	Harbiye Nazırı	Mahmut Şevket Paşa
6	Maliye Nazırı	Nail Bey
7	Bahriye Nazırı	Hurşit Bey
8	Maarif Nazırı	Abdurrahman Şeref Bey
9	Ticaret Ve Nafia Nazırı	Hulusi Bey
10	Posta Telgraf Telefon Nazırı	İbrahim Sasa Efendi

İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde ise Hariciye Nazırı: İbrahim Hakkı Paşa, Dâhiliye Nazırı: Mehmet Talat Paşa, Adliye Nazırı: Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi ve Necmettin Molla Efendi, Bahriye Nazırı: Mahmut Muhtar Paşa, Maarif Nazırı: Babanzade İsmail Hakkı Bey ve Maliye Nazırı: Mehmet Cavit Bey gibi isimlerle karşılaşılmaktaydı. Muhtemelen incelediğimiz karikatürlerde devrin önde gelen bakanları konu odaklı olarak değerlendirilmiş ve figüre edilmişti. Bazı karikatürlerde doğrudan fotoğraftan aktarım yüz etrafına kara kalem çizim tekniği uygulanırken bazı karikatürlerde ise doğrudan kara kalem çalışmasına yer verildiği tespit edilmiştir.

¹⁰ İsrail Kurtcephe, "Osmanlı Parlamentosu ve Türk-İtalyan Savaşı 1911-1912", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı:5, 1994, ss.237.

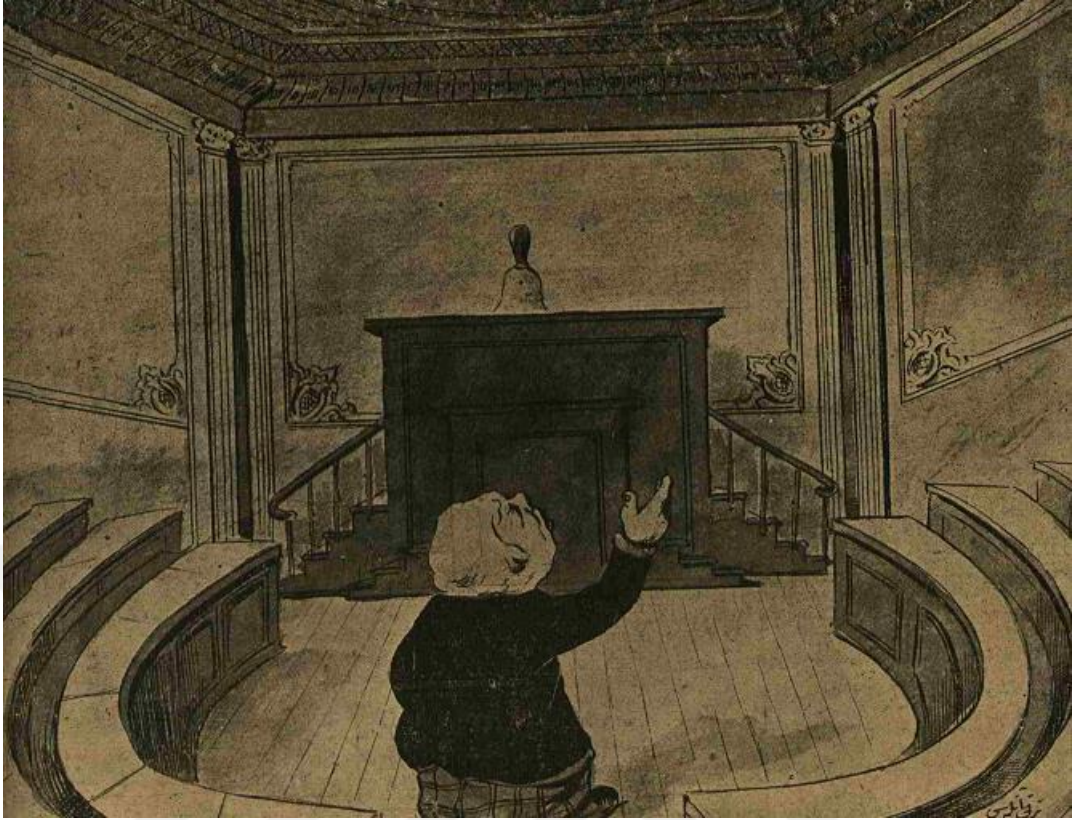

-Uruh hh !, Hele şükür gidiyorlar!

İncelemelerimiz esnasında elde ettiğimiz bir karikatürde bütçe görüşmeleri hicvedilmiştir. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ya da Maliye Nazırı olan Hüseyin Cahit Bey'in meclis kapısında milletvekillerinin adeta teneffüs saatini bekleyen yaramaz okul çocukları gibi dışarı kaçışlarını arkası dönük bir vaziyette izlemektedir.

Karikatürde yer alan milletvekilleri devrin okuyucusunun malumu olmakla beraber bugün bizlerce her birisi tespiti bir hayli güç obje olarak karşımızda araştırılmayı bekler vaziyette durmaktadır. Milletvekilleri ile ilgili olarak dikkat çeken bir husus hepsinin elinde birer şemsiye bulundurmasıdır. Gerçekte bütçe görüşmeleri yağışlı bir mevsimde mi gerçekleştirilmiştir yoksa şemsiyenin hiciv içerikli başka bir manası mı vardır konusu şimdilik gizemini korur. Maliye Nazırının ise elinde şemsiyenin bulunmaması da kayda değer bir detay olsa gerektir.

Cadaloz bu karikatürde yer almazken “-Uruh hh !, Hele şükür gidiyorlar!” sözünün kim tarafından dile getirildiği muğlak kalır. Yine de karikatürde yüzü okuyucuya dönük olan Maliye Nazırı'nın Meclisi resmen bir sürü edasıyla terk eden vekillerin ardından böyle bir kelam sarf etmiş olma ihtimali bir hayli yüksektir.

Bak kalan bu kubbede bir hoş seda imiş!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 6 Haziran 1911 tarih ve (Salı) günü dördüncü sayfasında çıkan bir karikatürde Cadaloz sırtı dönük bir vaziyette boş meclis sıraları ve kürsüsünün önünde figüre edilmiştir.

Osmanlı Meclis sıralarının antik tiyatro tarzında ya da Avrupa'da bulunan "kabare sahnelerinin" düzeninde yani yarım hilal şeklinde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Meclis sıralarının boş olması bizlere Meclisin tatilde ya da kapatıldığı yönünde bir karikatürün sahne almış olabileceğini dair izler sunar. Osmanlı devrinde oluşan fırkalar ve hükümetler arasındaki çekişmeler neticesinde iktidarın el değiştirmesi bazen meclisin lağvedilmesine kadar varan geçici kriz evrelerine tesadüf edebilmekteydi.

8 Mayıs 1911 yılında Cavit Bey ve Babanzade İsmail Hakkı Bey kabineden istifa ettikleri için kısmen hükümet düşmüş kabul edilmiştir. Bu esnada vekillerin meclisi toplayamadıkları ve oturumlara ara verildiği düşünülebilir. Cadaloz' un bu durumu Divan edebiyatının önemli şairlerinden Baki'nin "Bak kalan bu kubbede bir hoş seda imiş!" dizeleri ile tanımlaması manidardır. Kendini öven ve kibir deryası

içindeki insanlara ihtar mahiyetinde yazılan bu dizelerin Meclis ve Hükümet bünyesinde kibirlenenlere adeta sosyal bir mesaj olarak gönderilen bir hiciv tarzı söz konusudur. 5 Ocak 1911 yılından 7 Nisan 1912 yılına kadar Meclis-i Umumi'nin tadil edilmiş olması nedeniyle de bir tür Osmanlı meşrutiyetine dair eleştirel bir karikatür çalışması olma ihtimali de akıllardan uzak tutulmamalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 10 Haziran 1911 (Cumartesi), s.4.

Cadaloz- Kabul, itseniz de, itmeseniz de nafiye, uyku içerisinde verilen karar rüyada bal yemeye benzer!

10 Haziran 1911 tarihli nüshanın dördüncü sayfasında Osmanlı vekillerinin bir gece toplantısında oldukları sağ üst köşedeki lambanın yanar vaziyetteki çiziminden anlaşılır. Karikatürde vekillerin muhtemelen devrin okuyucularının aşına olduğu karakterlerden seçilmiş olduğunu tahmin etmekteyiz. Vekillerin uyuklar hal ve tavırları bir anlamda kamuoyunda milletvekillerinden aymaz tiplere dair bir de hicvi içerir.

İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin iktidarda olduğu bu devirde kararların pek de akliselikle alınmadığı yönünde de bir espri ele alınmış olmalıdır. Trablusgarp Savaşı'nın patlak vereceği 1911 senesi içerisinde uluslar arası arenada da yanlış

kararlar alındığına yönelik toplumsal kanaat, karikatürde tasviri yapılan oturum düzeninden anlaşılır.

Cadaloz' un “- Kabul, itmeniz de, itmemeniz de nafiye, uyku içerisinde verilen karar rüyada bal yemeye benzer!” şeklindeki ifadesi uykunun verdiği rahatlıkla vekillerin aldığı kararlar arasında bir bağlantı kurmayı da hedeflemiş olmalıdır. Aynı zamanda “kabul etmeniz de etmemeniz de” ibaresi vekillerin aslında oylamaları usulen yaptığı asıl karar merciinin farklı erkler tarafından icra edildiğine dair eleştirel bir mizansen üstlenir. Karikatürde Cadaloz 'un içerisinde mum bulunan bir fanusla meclis salonunda bulunması dikkat çeker. Bu durum her şeyden önce meclis salonun yeterince aydınlatılmadığı fikrini kuvvetlendirmekle beraber Osmanlı mizah sanatında farklı bir sembole dair bir işaretle olabilir. Genellikle münevverlerin mum gibi eridi etrafını aydınlatmak için betimlemesinden yola çıkarak basının Osmanlı vekillerine yol gösterebilmek üzere sarf ettiği fedakârlıklar fanus içinde yanan mumla sembolize edilmiş olmalıdır. Bu devirde hükümete ve devlete yol göstermek amacıyla kaleme alınan yazıların sahipleri suikastlarla yok edilmektedir. Muhtemeldir ki bu uğurda hayatını kaybeden köşe yazarları Cadaloz 'un sağ elinde tuttuğu fanus içindeki mumla sembolize edilmiştir.

Cadaloz: A karga kardeş zor ile o bülbül alt olunmaz Acı acı bağırubta bari Aleml rahatsız itme!
(Ağaçtaki dalda "bülbül-ü ittihad" yazılıdır)

Osmanlı siyasetinde birbiri ile atışan iki parlamenterin karikatürü hayvanlarla figüre edilmiştir. La Fonten'in hikâyesinde ya da Kelile ve Dimne'de var olan oryantal bir gelenek olan insanların hayvan şeklindeki tasvirleri oldukça eski bir gelenektir. Asurlulardan beri aslan krallar ya da kartal başlı figürler antik mısırdaki da kedi başlı insanlar olağan inançlar arasında yer alır. Doğuya mahsus bu gelenek son demlerinde İskender'in izinden giderek batılılarca da kullanılmıştır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi) gazetesinin 17 Haziran 1911 tarih ve (Cumartesi) günü dördüncü sayfasında çıkan bir karikatür henüz tanımlayamadığımız iki Osmanlı siyasetçisinin hayvan şeklindeki tasvirleri ile bir mizah tarzına imza atmıştır. Sakallı ve gözlüklü oldukları anlaşılan bu şahıslardan birisi bülbül diğeri ise karga suretinde ancak yüzleri insan suretinde resmedilmiştir. Bülbül şeklinde tasvir edilen politikacının üstüne tünediği dalda "İttihat Bülbülü" yazılıdır. Bu durum İttihat Terakkiyi öven bir münevver ya da hatip bir siyasetçi olma ihtimalini kuvvetlendirir. Muhtemelen devin toplum yapısı bu şahısları tanımlamada hiçte zorluk çekmemiş olmalıdır. Bu durum bu şahısların eserleri ve varlıkları ile toplumun malumu figürler

olarak tanındıklarına işaret eder. Diğer çalılık dalında duran şahsın karga şeklinde tasvir edildiği ve herhangi bir tanımlama yapılmadığı bizlere bu simanın oldukça toplumun malumu bir şahsiyet olduğu yönünde aydınlatır. Yine de bu konuda ancak İttihatçılara karşı olumsuz bir tavır takınan politikacının resmedilmiş olduğunu belirtmekten daha fazla bir şey ileri sürmek şimdilik imkânsızdır.

Cadaloz 'un ise her iki insan başlı hayvan figürü arasında bir memure bayan kıyafetinde “Cadaloz: A karga kardeş zor ile o bülbül alt olunmaz Acı acı bağırubta bari âlemi rahatsız itme!” sözleri ile ara bulucu bir rol üstlendiği anlaşılır. Söyleşi anekdotunda yer alan “âlemi rahatsız etme” ifadesi; karga başlı şahsın uluslararası bir etkisinin olduğu yönünde bir durum tespitine yönelik maksatlı kullanılmış bir kalıp olarak karşımıza çıkar.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 25 Haziran 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz: Sahib Kemal! Mim diye böyle çetin! İşlere karışırsan Ben de seni rüyada bu umacı ile korkuturum!!!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 25 Haziran 1911 tarih ve (Cumartesi) günü nüshasının birinci sayfasında yer alan bir karikatür bir hayli karmaşık semboller içerir. Cadaoz' un belirttiğine göre karikatür bir rüyanın tasviridir. “Sahip Kemal”

diye hitap ettiği şahsın bir Osmanlı yetkilisi olduğu düşünölmektedir. Karşısında oturan şahsın İtalyan askeri heyetinden bir görevli olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu yıllarda Trablusgarp üzerinden İtalya ile savaş halinde olan Osmanlı yetkililerinin bazı müzakerelerde buldukları ve verilen tavizlerin halkın hoşuna gitmediğini söylemek mümkündür.

Karikatürde “Mim” ve “Kemal” diye bir tür kelime oyunu yapılırken 1911 yılında askeri doktor yüzbaşı olarak Trablusgarp'ta Derne cephesinde savaşan vatanperver bir genç olan Mim Kemal Öke'ye atfen bir gönderme yapılmış olmalıdır. Aynı tarihlerde bu cephede bulunan Mustafa Kemal'de vatanperver bir subay olarak nam salmıştır. Doğal olarak her isinin de ismi Kemal olmakla beraber birinin Mim ön adını kullanması da toplumun yakından takip ettiği bu savaşın kahramanlarına ait bir bilgi birikiminin kelime oyunları ile bir tür bulmaca tarzında yoklanması ile alakalı bir hiciv oluşturmuş olmalıdır. Yine de babacan tavırları ve aksakalları ile masa başında oturan şahsın Namık Kemal olma ihtimali akıllardan irak tutulmamalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 1 Temmuz 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz- Ne kadar çevirseniz nafîle, hep yine eski durduğu yere geliyor!

Osmanlı hükümetine dair bir diğer karikatürün Cadaloz (Mizah Gazetesi), 1 Temmuz 1911 tarihinde ve (Cumartesi) günü birinci sayfada yer aldığı tespit edilmiştir. Bir çarkıfeleğin başında toplanmış oturan Osmanlı hanedanından Mehmet Reşat ve bakanları çarkıfeleği çevirdiklerinde ok sürekli olarak bir siyasi figüre isabet etmektedir. Bu şahsın hükümeti icra eden Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa olma ihtimali bir hayli yüksektir. Bu şahsın üstünde yer alan ihtiyar ve fesli şahsın ise Sadrazam Said Paşa olduğu tahmin edilmektedir. Yine de bu tarihlerde Selanik'te sürgün bulunan II. Abdülhamit'in yaşlı karikatürleri incelediğimiz bu çarkıfelekli karikatürdeki iri burunlu yaşlı şahsa çok benzer. Eğer bu tahminimiz doğruysa sürgünde bile olsa II. Abdülhamit'in başbakanlığa gelecek olan Sadrazamları belirleme hususunda Osmanlı siyasetine müdahil olduğu gerçeği anlam kazanır.

Cadaloz 'un konuya ilişkin olarak “- Ne kadar çevirseniz nafîle, hep yine eski durduğu yere geliyor!” sözleri bu siyasetçinin sürekli olarak makamını muhafaza ettiğine dair bir tür gönderme olarak değerlendirilebilir.

Sadrazam : Adl-ü ihsan poletikasında vaz' ettim, deha ne yapmalıydım ... ?

Her Kafadan Bir Ses: - Gölge etme adl-u ihsan istemem!. - Müddet-i ömrümde ben dolma yemem. - Böyle sadrazama bir şey demem!
-Bencede alkışlamak emr-i ehem!. - Eyledi sagira ve kübera ittihad!. - Sonradan çıktı netice itimad!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 13 Mayıs 1911 tarih ve (Cumartesi) günkü nüshasının birinci sayfasında yer alan bir karikatür pek çok tanımlanamayan figürü teşhiste oldukça önemli ipuçları sunar. Meclis kürsüsünden milletvekillerine hitaben bir konuşma yapan şahsın diğer karikatürlerde de belirgin bir karakter olarak ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Meclis sıralarında oturan vekillerin arasında kavuklu bir delegenin varlığı kadı ya da bir ulemanın mecliste hukuki sistemi temsilen hazır bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır. Meclis kürsüsünde konuşan şahsa yönelik karikatürün altında yer alan Osmanlıca konuşma metni bizlere bu figürün kim olduğu noktasında oldukça aydınlatıcı bir bilgi aktarır. Cadaloz yani kadın başkahramanın bu karikatürde yer

almadığı anlaşılmaktadır. Anekdot metnin ise kimin tarafından dile getirildiği müphemiyetini korumakla beraber muhtemelen Cadaloz ‘un sesiyle dillendirilmiş olması icap eder. İlk anekdot ta doğrudan Sadrazamın ifadelerine yer verilmiştir. “Sadrazam: adl-ü ihsan politikasında vaz’ ettim, deha ne yapmalıydım... ?” şeklindeki ifadesi adaletli paylaşımı tesis ettiğini deklare eden Sadrazam yani Osmanlı Başbakanına söz verilmiştir. Bilahare muhtemelen meclisteki vekiller “her kafadan bir ses” şeklinde nitelendirilip onların adaletli paylaşımıyla ilgili fikirlerine yer verilmiştir. “Her Kafadan Bir Ses: - Gölge etme adl-u ihsan istemem!. – Müddet-i ömrümde ben dolma yemem. – Böyle sadrazama bir şey demem!” şeklinde milletvekillerine atfedilen sözler Sadrazam İbrahim Hakkı Paşanın adaletli paylaşımı hakkında vekillerin memnuniyetini ifade ettiği düşünülmektedir. Nihayet son anekdot içeriğinden anladığımız kadarıyla muhabbet; Cadaloz ‘un konuya dair yorumu ile bitirilmiş olmalıdır. “-Bence de alkışlamak emr-i ehem!. - Eyledi sağıra ve kübera ittihad!. – Sonradan çıktı netice itimâd!” şeklindeki nihai yorumun; meclis tarafından kurulan yeni hükümete güvenoyunun verilişi konusunu dillendirdiği tahmin edilmektedir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 2 Eylül 1911 (Cumartesi), s.1

Cadaloz: Başka çare yok bu kadar öğtebildim evladım, ne yapayım sizde
ayağınızı yorganınıza göre uzatınız!
("bütçe yorganı" yazılıdır)

Hükümetin mali politikalarına yönelik eleştirel bir bakış açısı kültürel öğelerle servis edilmiştir. Anadolu'da yaygın olarak dar gelirlilerin borç batağına düşmemek için terennüm ettikleri bir nevi atasözü kalıbındaki "ayağımı yorganına göre uzat" deyimi karikatüristlerin dikkatini çekmiş olmalıdır.

Bir yer döseğinin üzerinde resmedilen beş kişinin üstünde yamalı bir yorgan dikkat çeker. Muhtemelen bu beş kişi devrin okuyucularının mali konularla ilişkilendirebildikleri siyasi ya da bürokrat kimliklerdi. Ancak bugün bu şahısları görsel eşleştirme yapmadan tanımlamamız mümkün değildir. Yine de bu simalardan görsel eşleştirme imkânı bulduğumuz Sadrazam Sait paşayı resimde yer alan beş şahıstan (resme göre) soldan ikinci şahıs olarak tanımlamak mümkündür.

Hükümete ya da meclise dair pek çok karikatürde Cadaloz yer almazken bu karikatürde bir ana müşfikliği ile yer almıştır. Yatakta maliyeden sorumlu yatan ve muhtemelen yaptıkları harcamalarla bütçe açıklarının oluşmasına sebebiyet veren beş şahsa yönelik Cadaloz ‘un uyarı mahiyetindeki sözleri incelenmeye değerdir. Cadaloz: “Başka çare yok bu kadar öğretildim evladım, ne yapayım sizde ayağınızı yorganınıza göre uzatınız!” şeklindeki ifadesi yama yapmak suretiyle durumu idare eden fedakâr ev kadınlarının dahi bütçenin düzeltilmesinde yetersiz kaldığına delalet eder. Karikatürde yer alan beş yetkilinin üzerinde duran örtüde “bütçe yorgani” yazısı dikkat çekmektedir.

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa’nın yanında yer alan uzun boylu şahsın ayağında ayakkabı dikkat çeker. Yataktaki bütün bireyler şark geleneğinde olduğu gibi çıplak ayakla yatarken bu şahsın ayakkabıyla yatması batılı bir kurum ya da makamı temsil eden bir zat olduğu fikri uyandırır. Ayakkabılarda yer alan mahmuzlar daha ziyade Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılan kovboy çizmelerinde mevcuttur. Lakin şahsın uzun boyu ve başına giydiği takke daha çok Yahudi cemaatinin sembolü mahiyetindedir. Eğer tahminlerimiz yeterli savlara dayanıyorsa Osmanlı hükümetinin bu devirde Amerikalı Yahudi bankerlerden borç aldığı ve bunun geri ödemelerinin bütçede açıklara sebebiyet verdiği iddia edilebilir. Yine de ecnebi olduğunda şüphe olmayan bu şahsın Osmanlı bütçesinde derin yaralara neden olan Duyun-u Umumiye yetkilisi olma ihtimali de akıllardan uzak tutulmamalıdır.

1.3 Yerel Yönetimleri Konu Alan Karikatürler

Osmanlı belediyeçilik faaliyetleri Şehremini adı altında Avrupalı devletler örnek alınarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İlk uygulama merkezi olarak da karşımız İstanbul yani Osmanlının başkenti çıkar.

İncelediğimiz mizah gazetesinde yer alan Belediye Başkanının 1911 yılında görev yapan bir şahıs olması icap eder. Subhi Bey (25 Mayıs 1910 - 26 Temmuz 1911) tarihlerinde İstanbul yani Şehremini başkanı olarak görev yapmıştır. Onu takiben göreve Hüseyin Kazım Bey (21 Temmuz 1911 - 27 Ağustos 1911) getirilmiştir. Görsel taramaların karikatürlerle karşılaştırılması neticesinde incelediğimiz mizah gazetesinde tasviri yapılan İstanbul belediye Başkanının Hüseyin Kazım Bey olduğu anlaşılır. Yine de 1911 yılı içinde üçüncü bir belediye

başkanı yani Tevfik Bey (28 Ağustos 1911 - 18 Ağustos 1912) göreve atanarak şehirde baş gösteren kolera salgının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hüseyin Kazım Kadri'nin "Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım" adlı kitabı İstanbul'da 1911 yılında baş gösteren kolera illeti nedeniyle sağlığa ve hijyen şartlarına belediyenin azami düzeyde itina ettiği anlaşılır¹¹.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 16 Mayıs 1911 (Salı), s.4.

Bir Şık! : Aaaay Üstümü, başımı berbat ettin be adam, Hiç böyle tenzifat mı olur?
Süpürütücü: Ne bağıryorsun be, Herkesin hürriyeti var, nasıl istersem öyle süpürürüm!
Cadaloz- Ah, Ah bu hürriyete, alışamadığımız hep yanlış anlayışımızdan değil mi?!

İstanbul Belediyesi'nde II. Meşrutiyetle birlikte bir takım yenilikler tesis edilmişti. Yeniden teşkilatlanan belediyeçilik faaliyetlerine bazen salgın hastalıklarla mücadelede gerekli olan tedbirler bazen de Avrupa'daki gelişmeler öncülük etmekteydi. Özellikle İstanbul'da ölümlere sebep olan kolera illeti nedeniyle belediye de yer alan sağlık birimleri yeniden organize edilmişti¹². İstanbul'un sağlık problemlerini gidermek için temizlik işlerini yürütecek düzenli bir teşkilat II. Meşrutiyet'le birlikte Cemil Topuzlu Paşa sayesinde kurulabilmişti. Cemil Paşa'nın ilk defa Şehreminliği zamanında 1911 yılında "Nezafet-i Fenniye Müdürlüğü"

11 Hüseyin Kazım Bey, Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Hatıralarım, Hazırlayan: İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul, 1Baskı Mart 1991, ss. 345 sayfa.

12 Tarkan Oktay, Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi, İstanbul Şehremaneti, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, ss.79-92.

kuruldu. Cemil Paşa, İstanbul'un temizliğine ve tanzifat işlerine büyük önem vermiş, temizlik işlerine belediyede önemli bir bütçe ayırmıştı¹³.

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 16 Mayıs 1911 tarih ve (Salı) günü dördüncü sayfadan verdiği bir karikatürde Osmanlı sosyetesinden bir "şık" olarak belirtilen zatın bir temizli işçisini paylaşması konu alınmıştır. Elbette ki devrin okuyucusu bu sosyetedeki şikkın kim olduğu konusunda hem fikirdir ve tanıdık bir sima olarak algılamış olmalıdır. Lakin bizlerin bu şahsı bugün tanımlamamız şimdilik olası değildir. Yine de karikatürize edilen bu olay sayesinde temizlik işçilerinin ehil olmamaları nedeniyle bazı rahatsızlıklara sebebiyet verdikleri ve özellikle iyi giyimli bey ve bayanların üzerine süpürgeleriyle toz toprak fırlatarak kirlettikleri anlaşılır. Bu durumun en azından Osmanlı sosyetesinde huzursuzluğa neden olduğu şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Zengin kesime karşı Osmanlı temizlik işçilerinin bu hasmane yaklaşımı Osmanlı'da şımartılan bir sosyalist akımın varlığına delalet eder.

Özgürlük ve hürriyet adı altında yapılan yanlış işlerin ustaca hicvi ve eğitici bir karikatür olanın yanı sıra Osmanlı yerel yönetimi ve sokaklarından bir nükte aktaran çizim olarak karşımıza çıkar. Cadaloz 'un ise olaya sadece şaşkınlıkla seyirci kalmaması ve hiçbir kelam söylememesi hadisenin zaten toplumun malumu olduğu ve arife tarife gerek kalmadığı şeklinde yorumlanabilir.

13 Mehmet Mazak, Şehremaneti Döneminde İstanbul'un Temizlik İşleri: Tanzifat Amalesi, <http://mehmetmazak.net/makale/3/325-sehremaneti-doneminde-istanbulun-temizlik-isleri-tanzifat-amelesi#.WyJHQqozbs0>

Bir Girit Komiseri: Aman Efendim merhamet buyurunuz, O elbise bana çok yaraşıyordu?!

Cadaloz- Yook sen bunun şanına riayet edemiyorsun, olamaz!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 29 Ağustos 1911 tarihinde birinci sayfadan verdiği karikatürde yerel yönetimlere dair enternasyonal bir örnek içerir. Karikatürde uluslararası müdahalelerle Girit'te çıkan isyan ve terör olayları abartılmış ve bir tür geçici yerel idare sistemi oluşturulmuştur. Bu yapıya her ne kadar Girit Komiserliği denilse de bir tür özerklik yani kendi kendini yönetme hakkı uluslararası güçler aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne zorla tanıtılmıştı. Bu yapı bilahare Girit'in bağımsızlığına ve Yunan Krallığına ilhakına dönüşecek bir süreçle neticelenmiştir. Yine de batılı güçlerin Osmanlı kamuoyunu telkin etmek ve Bab-ı Âli'nin elini kuvvetlendirmek amacıyla Girit'te bulunan Müslümanlar için kadı tayini ve Girit Komiseri'nin Osmanlı kıyafetleri ile görevini icra ettirmesi gibi bazı sembolik uygulamaları devreye soktuğu anlaşılır.

Ancak bu sembolik uygulamaların layıkıyla uygulanmadığı ve Girit Komiseri'nin batılıların çıkarını kolladığı Osmanlı Müslüman tebaasının haklarını ise çiğnediği düşünülmektedir. Bu yüzden olacak ki; Cadaloz Osmanlı'yı temsilen

giyilen kıyafetlerin Girit Komiseri'nin elinden alındığı yani Müslümanlarında temsil hakkının bulunmadığı yönünde siyasi bir hicivle konuya açıklık getirmiş olmalıdır. “Bir Girit Komiseri: Aman Efendim merhamet buyurunuz, O elbise bana çok yaraşıyordu?!” şeklindeki anekdot metnin Cadaloz tarafından; “- Yook sen bunun şanına riayet edemiyorsun, olamaz!” tarzındaki sözlerle görevini layıkıyla yerine getiremediğini ve Girit Komiserliği'ni hak etmediğini dile getirerek toplumun nabzını tutmaktadır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 2 Eylül 1911 (Cumartesi), s.4.

Cadaloz: Ooh İşte Ben böyle Şehremanetine bayılırım, hem mikropları boğuyor!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 2 Eylül 1911 tarih ve (Cumartesi) günü dördüncü sayfadan verdiği bir karikatür İstanbul yerel yönetimine dair bazı sembol ve figürler içerir. Karikatürde bir iskeleti kovalayan yetkili ile ona mani olmaya çalışan fesli bir ihtiyar Cadaloz' un gözetiminde tasvir edilmiştir.

Görsel karşılaştırmalarımız neticesinde iskeleti kovalayan şahsın 1911 yılında İstanbul Şehremini olan Hüseyin Kazım Kadri Bey olduğu tahmin edilmektedir. İstanbul Şehremini elindeki sopayla kolera illetini temsil eden iskeleti kovalarken bir

zabitanın onu durdurmaya çalışması dikkat çeker. Bu durum pazar yerlerinde hijyen ve sağlık şartlarının gereklerini iyice denetleyemeyen ve koleranın pek çok insanın uğradığı bu alış veriş yerleri üzerinden yayılmasına neden olan zabıta teşkilatı eleştirilmiş olmalıdır. Kolerayla mücadele eden Belediye Başkanı yani Şehremini hem kolera hem de sıhhsiz ortamda satışa göz yuman zabıta ile mücadelesi Cadaloz tarafından yarıda bırakılan bir ima ile okuyucuya sunulmuştur. Karikatürde Cadaloz'un ; “- Ooh İşte Ben böyle Şehremanetine bayılırım, hem mikropları boğuyor! “ şeklinde yarım bıraktığı cümle sopayla saldırı konumundaki Belediye Başkanı ile kolera iskeleti arasında duran zabıtaya dair bir gönderme yapılmasına neden olmuş olmalıdır. Lakin zabıtalının sosyal yapıdaki etkinlikleri nedeniyle bir yanlış anlamaya mahal bırakmadan iş tadında bırakılmış ve devamlılık ifade eden “hem... hem de ...” eki ilk kısmıyla kullanılarak yarım bırakılmıştır. İşte bu sakıncalı kısmın okuyucu tarafından zihinsel olarak doldurulduğu bir anlamda karikatürün bulmaca gibi ilgi ve anlayış yollarını sonuna kadar zorlamasına neden olan bir hiciv tarzının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 9 Eylül 1911 (Cumartesi), s.1.

Matrud Kolera: Bilirim senin adl ve ihsanın boldur, Şehremanetine söz anlat da varsun bu fukara kolerada sayenizde geçinsün?!

Yerel idare hükümet ve saltanat arasındaki ilişki ve kolera ile mücadele noktasındaki bazı toplumsal şüphe ve kaygıların Cadaloz Mizah Gazetesi'nin 9 Eylül 1911 tarih ve cumartesi nüshasında birinci sayfadan verildiği anlaşılır.

İlgili karikatürde hükümeti temsil eden İbrahim Hakkı Paşa'nın Saltanatı temsil eden II. Abdülhamit Han ile sohbet ederken olayı gözlemleyen İstanbul Şehremini Hüseyin Kazım Bey ve kolera iskeleti karikatürize edilmiştir. Karikatürde İbrahim Hakkı Paşa'nın Sultan Abdülhamit'e hitaben bir konuşma yaptığı esnada kolera illetinin "Matrud Kolera: -Bilirim senin adl ve ihsanın boldur, Şehremanetine söz anlat da varsun bu fukara kolerada sayenizde geçinsün?! şeklinde bir talepte bulunduğu tespit edilmiştir.

Karikatürdeki hiciv ve figürlerin konumları bizlere toplum indinde kolera ile mücadelede birincil olarak İstanbul Şehremini tarafından etkili önlemler alındığı ancak bu önlemlerin Sultan Abdülhamit ve İbrahim Hakkı Paşa tarafından sabotaj edildiği şeklinde bir olasılığı sorgulamamıza neden teşkil eder. Bu devirde Abdülhamit Hanın Selanik'te ki sürgüne rağmen yandaşları ve İbrahim Hakkı Paşa hükümeti üzerinden İstanbul üzerinde nüfuzunu sürdürdüğü ifade edilmeye çalışılmıştır.

1.4 Toplumsal Dayanışma İçeren Karikatürler

İncelediğimiz mizah gazetesi içeriğinde Osmanlı toplumunu konu alan bazı karikatürlere rastlamak mümkündür. Cadaloz' un mizah gazetesinin başkahramanı olarak toplumsal dayanışma ve vatanperverlik içeren bu karikatürlerde yer aldığını tespit etmek mümkündür.

Toplumsal dayanışma hedeflenerek üretilen karikatürlerde devrin sosyal yapısı, ekonomisi ve asayışı dikkate alınarak mizansen bir yaklaşım gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Elmacı- Halis Gümüşhane, mis kohulu!!!

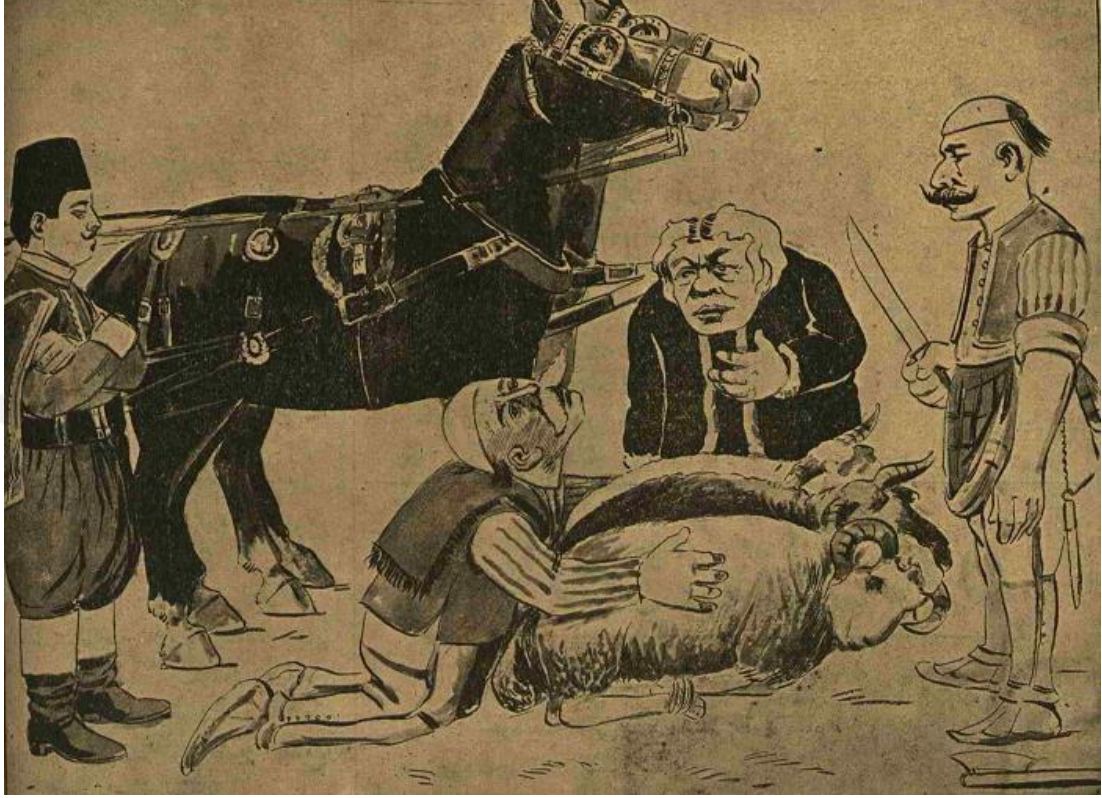
Cadaloz- Elmacı Dayı, Laf ile elma verirmisin?!

Cadaloz' un muhtemelen Gümüşhaneli elma satıcısı ile diyalogu esnafın dar gelirliye karınca kararınca ürün sağlamasını konu edinir. Sokak dilencilerinin sokak satıcılarına dadanması halinde ücretsiz satıcının ürününden bir miktar kapması toplumsal hafıza da yer etmiş olmalıdır. Esnafın ve fakr-u zaruret içindeki insanlar arasında cemiyetin takdirine mazhar bu dayanışmanın Cadaloz' un dikkatinden kaçmadığı ve bunun üzerinden bir tür espri üretildiği anlaşılır. Cadaloz' un elinde tuttuğu Cadaloz mizah gazetesini kastederek “- Elmacı Dayı, Laf ile elma verir misin?!” şeklindeki çağrısı basın mensuplarının laf üreterek ekmeklerini kazandıkları ve fakr-u zaruret içinde bulduklarına delalet eder.

Cadaloz' un mizah gazetesi ile elma arasındaki kurduğu bağ ekonomi temelli bir de sosyal mesaja imza atmaktadır. Cadaloz gazetesinin bir nüshasının 10 para

olduğu dikkate alınacak olursa Gümüşhane elmasının da 1911 yılında İstanbul piyasalarındaki ederinin kilosunda 10 para olduğu iddia edilebilir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 25 Haziran 1911 (Cumartesi), s.4.

Hamiyetli Arnavud: Padişahımızın uğrunda bu koyunların yerine ben kurban olayım!

Cadaloz- Ben de senin gibi Vatanına, vatanperver-i Padişahına kurban olanlara kurban olayım!

Sosyal dayanışma içerikli bir diğer karikatürde Arnavutluk isyanlarını konu alır. İtalya, Avusturya-Macaristan ve Fransa gibi devletlerin Osmanlıya karşı kışkırttığı bazı Arnavutlar terör faaliyetlerine başlamışlar ve asayişi olumsuz yönde bozmuşlardı. Bu çetrefilli dönemde Arnavut halkının önemli bir kısmı Osmanlı Devleti'ne ve saltanatına karşı sadakatli bir tavır takınmışlar Batılı emperyal güçlerin en azından Balkan coğrafyasındaki Arnavutların egemen olduğu bölgelerde ayrılıkçı fikir ve hareketlere izin vermemişlerdir. Konuya dair elde ettiğimiz bir nüshada Saltanat için kesilen bir adakta samimiyetin zirvesine çıkılmış ve ilk kurban kıssasındaki baba ve oğlun sadakatini temsilen bir Arnavut'un saltanat için kurban olabileceğini beyan etmesi ile bir tasvir gerçekleştirilmiştir. Manevi hayata dair toplumun bilgisi dâhilinde olan bu kurban menkıbesinden yola çıkılarak vatanperver bir dayanışmanın üsluplu bir mizahı sergilenmiştir.

Karikatürde yer alan faytonun Balkan topraklarında bir dizi seyahat gerçekleştirerek Osmanlı varlığını pekiştirmeyi hedefleyen Sultan V. Murat'ın faytonu olduğu tasavvur edilmektedir. Devlet büyüklerinin ziyareti esnasında gerçekleştirilen kurban kesme merasiminin ise Hazreti İbrahim ile oğlu Hazret-i İsmail menkıbesine dayandırılmış olması toplumsal ilgiyi ve manevi duyguları artırmış olmalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 8 Temmuz 1911 (Cumartesi), s.4

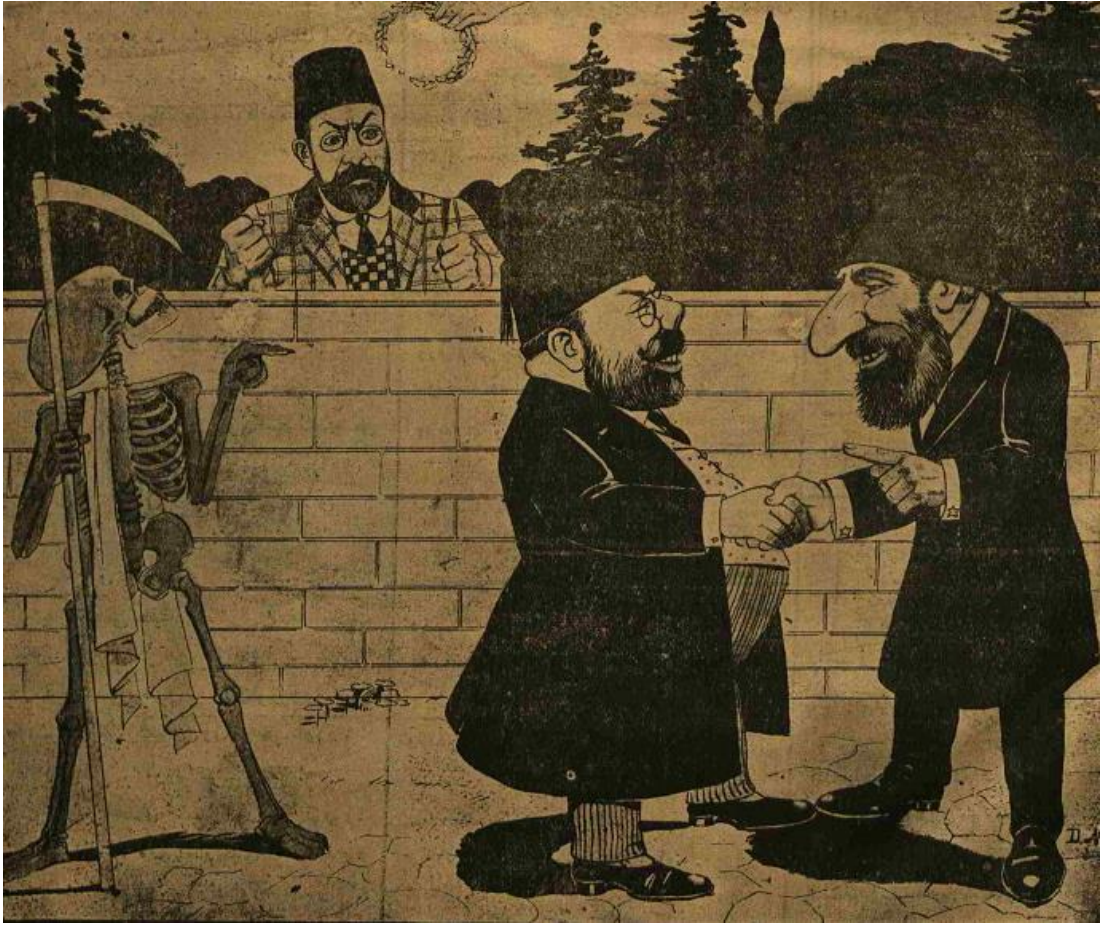
-Cadaloz heyet-i âşıkaneşinin muharebe destanı hazırlamak üzere hududa doğru yollandığının resmidir!-

Toplumsal dayanışmayı konu alan bir diğer karikatür ise Cadaloz mizah gazetesinin 8 Temmuz 1911 tarihli nüshasında yayınlanmıştır. Ege bölgesine mahsus zeybek kıyafetiyle ellerinde sazlarını tutan ozanların önünde yürüyen Cadaloz' un vatanperverlik duygularını tatmin edecek bir eyleme imza attığı anlaşılır. Sınır hatlarında özellikle Karadağ hududunda meydana gelen sınır ihlalleri hicvediliyor gibi görülsede bu devirde suikasta uğrayan meşrutiyet gazetecilerinden Zeki Bey'in Temmuz 1911 tarihindeki katli karşısında gazete yazarları halk ozanları mertebesinde saygı duyulacak insanlar olarak figüre edilmişlerdir. Sessiz bir basın dayanışmasının mizahta vatanperverlik duyguları üzerinden tasarlanması usta bir mizah yöntemi olarak dikkat çeker.

1.5. Doğal Afetleri Konu Alan Karikatürler

Osmanlı Devleti'nin Girit meselesinden Arnavutluk isyanlarına ve Trablusgarp'a başlatılan İtalyan işgaline tanıklık eden 1911 yılı, İstanbul'da salgın hastalık olan kolera illetini de aynı tarihe not düşmüştür. Konya dair pek çok iskelet içerikli koleranın sembolize edildiği karikatür olmakla beraber bunlardan en barizi daha önce yerel idareler kısmında izah ettiğimiz Şehremini, Sadrazam ve II. Abdulhamit ve kolera adlı karikatür çalışmasıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 9 Eylül 1911 (Cumartesi), s.1.

Matrud Kolera: Bilirim senin adl ve ihsanın boldur, Şehremanetine söz anlat da varsun bu fukara kolerada sayenizde geçinsün?!

Kolera illetini bir başka sağlık açısından felaketle ilişkilendiren bir diğer karikatür manevi anlamda içkiyi bütün kötülüklerin anası olarak kabul eden Osmanlı zihniyetinin mizaha yansıyan yönünü teşkil eder. Cadaloz gazetesinin 5 Eylül 1911 yılında dördüncü sayfada verilen bu karikatürde mevzu bahis bira fabrikasının, 1911

yılında İstanbul Büyükdere de kurulan Milli Bira Fabrikası olduğu tahmin edilmektedir¹⁴.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 5 Eylül 1911 (Salı), s.4.

Cadaloz- Bira defî koleradır derken gördüm mü nektarın başına geleni,
varsun içenlerde güle güle kullansun!
(Kapının üstünde “Nektar Bira Fabrikası” yazıldır)

İlgili karikatürün İstanbul’da kolera salgınının pek çok cana mal olduğu bir dönemde kolera ile ilişkilendirilerek çizimi dikkat çeker. Muhtemelen alkolün hijyen durumu “bize bir şey olmaz rakı içip karalahana yiyoruz” mantığının, 1911 şartlarında koleraya karşı da kullanılmış olmasından kaynaklanmıştır. Nektar Bira Fabrikasının Dolapdere semtinde 1909 yılında açılarak pazarda önemli bir kaynağa sahip olduğu belirtilmiştir¹⁵. Karikatürde Osmanlı toplumunda alkolün kolera illetine çare olarak oluşan yaygın kanaatin çarpıklığına yönelik bir eğitici ve bilinçlendirici karikatür tarzı uygulanmış olmalıdır. Karikatürde kolera’yı temsil eden iskeletin bira

¹⁴ Esin Susam, Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu, Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek lisans tezi, Eylül 2010, s.92.

¹⁵ S. Bora Şafak, Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Programı Yüksek lisans Tezi, 2006, s.62-63.

şişesi ve fabrikasının içinden çıkışı toplumsal yaygın zannın yanlış olduğuna yönelik bir hatırlatma içerir. Aynı zamanda kolera üzerinden içkinin kötü bir alışkanlık olduğuna dair de bilinçaltı genç dimağlara yönelik bir bilinçlendirici karikatür tarzının maneviyata da katkı sağlayan bakış açısına tanıklık etmek mümkündür.

1.6 Eğitim İçerikli Karikatürler

Osmanlı Devleti ilim ve teknolojide batılı ülkelerin gerisine düşmeye başlamakla beraber ağır yenilgiler ve toprak kayıpları da artış kaydetti. Özellikle ileri görüşlü hanedan üyeleri ilmi ilerleyişi teknolojik geriliğin giderilmesindeki en önemli mücadele alanı olarak öngörmekteydiler. Osmanlı bürokrasisi ise; ilmi yapının yeniden düzenlenmesi ve ürünlerinin alınmasını zaman kaybı olarak telakki etmekte ve bilginin ürünü olan teknolojik alet ve edevatın doğrudan dış alım yoluyla temini üzerinde durmaktaydılar. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki rekabetten faydalanarak değişik teknoloji üreten ülkelere göre dış alım yapılmaktaydı. İngiltere, Avusturya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Rusya ve Prusya teknolojik ürünlerin temin edildiği ülkelerin başında gelmekteydi. Farklı ülkelere ait silahlar, gemiler, topraklar, lokomotif ve tren yolları Osmanlı topraklarını bir tür teknoloji hurdalığına çevirmekteydi.

Kendi özgün teknolojisi olmasa bile en azından mevcut teknolojiyi takiple aradaki gelişmişliğin açığını en aza indirmeyi hedefleyen eğitim sistemi oldukça yetersiz idi. Bunun en önemli sebebi eğitim sisteminin lokomotifini olacak olan beyin gücü yani öğretmen kitlenin yetersizliği ve niteliğinin düşük oluşuydu. Batılı ülkelerdeki âlimler kont, lord, sir, dük, düşeş gibi asilzade soylu sınıfın finansal desteğinden yararlanarak çalışmalarına finans kaynağı oluşturmaktaydılar. Kimi durumlarda ise bizzat bu asilzade sınıfı içinden âlimler çıkmaktaydı. Rönesans ve reform çağından itibaren soylu sınıf bilimsel gelişmelere öncülük etmiş bilimin ürünü olan teknolojik ürünlerde yeni iş sahaları oluşturarak toplumsal ve ekonomik gelişmeyi desteklemişti. Osmanlı'da yalnızca bir hanedan vardı ve Fatih ile Yavuz Selim hariç tutulacak olursa hanedan üyeleri arasından her hangi bir mucitte çıkmamıştı. Eğitim kadro bizzat şehzadeler ve bazı imtiyazlı şahıslar için vardı. Halkın önemli bir kısmı yalnızca okuma yazma ve dini müeyyideleri uygulayacak düzeyde eğitime tabi tutulmaktaydılar. Fatih Sultan Mehmet'in Sahn-ı Seman

Medreseleri gibi fenni ilimleri inceleyecek ne bir eğitim kadro ne de yeterli eğitim yapısı vardı. II. Meşrutiyetin yönetici kadrolarının öncelikli olarak bu alanda önemli yatırımlar yaptığı düşünülmektedir. İtalya'nın havadan gerçekleştirdiği bombardıman ve çıkarmalardan ders alınmış ve Tekirdağ'da bir zeplin ve balon fabrikası tesis edilmişti. Dar-ül Fünun-u Osmani batılı âlimlerden müteşekkil kadrosuna ek olarak yine batıda eğitim alan bazı saraya akraba imtiyazlı bir eğitim kadro ile eğitim öğretim ve bilimsel gelişmeleri takip etme çabasındaydı.

İncelediğimiz mizah gazetesinde Osmanlı eğitimi, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yetersizliği mizahi açıdan ele alınarak eleştirel bir tarzla karikatürize edilmiştir. Bu amaçla yaptığımız incelemeler sırasında Cadaloz' un 22 Nisan 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında Dar-ül Fünun çalışanlarının katkıları ile yapılan bir balonun havalandırılmaya çalışılması hicvedilmiştir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi),22 Nisan 1911 (Cumartesi), s.4.

Acemi Baloncular! Haydi arkadaşlar kımıldamağa başladı biraz daha gayret edersek havalanacak...!
Cadaloz- A evlatlar zorlamakla kalkmaz safrasına dikkat lazım!
(Balonun üzerinde "Doktora" yazılıdır. Kapının üstünde "Dar-ül Fünun-u Osmani" yazılı.)

İlgili karikatürde balonun havalandırması için çaba sarf eden ama acemilikle itham edilen Dar-ül Fünun mensupları yer almaktadır. Muhtemelen devrin okuyucuları bu bir avuç âlim ve eğitmeni kolayca tanımlayabilmekteydiler. Muhtemelen üzerinde doktora yazılı balonu hareket etmek amacıyla destek verenlerin arasında toplumun ve devletin bazı önemli şahsiyetlerinin gayreti de söz konusuydu. Ayrıca karikatür sayesinde Dar-ü Fünun bünyesinde doktora yani üst düzey bir akademik çalışma gerçekleştirildiği ancak henüz emekleme aşamasında olduğu vurgulanmıştır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 9 Mayıs 1911 (Salı), s.4.

Cadaloz- Dur ayol bu ne cesaret?. Hiç çatlak bir kalemle ateş üstüne gidilir mi?!

(kalem tutanın elindeki gazete üstünde “Tanzimat”, diğer gazetelerde “kurşun, top, süngü ve silah” yazılıdır)

Eğitim ve bilimsel gelişmeleri konu alan karikatürler arasında askeri erkân ile ilmi erkân arasında bir çatışmanın varlığı dikkat çeker. Muhtemelen ilme daha fazla yatırımı gereksiz görüp mevcut bütçenin tamamının askeri imkânların iyileştirilmesi yönünde sarf edilmesini talep eden bir kesimde bulunmaktaydı. Yitirilen harplerin esas gerekçesi olarak düşmanın gelişmiş teknoloji ürünü silahları gören askeri erkan o silahları geliştiren bilim ve eğitim yapısını yok saymakta doğrudan askeri teknolojiyi dış alımla temin etme gayreti içerisindeydi. Yaptırım gücü olan Osmanlı ordusunun talepleri yerine getirilirken ilim ihmal edilmekte ve teknolojide dışa bağımlılıktan kurtulmak mümkün olmadı. Bu konuyu eleştiren gazete köşe yazarları suikastla imha edilerek susturulmaya çalışılmıştır. 9 Mayıs 1911 tarihli Cadaloz gazetesinin dördüncü sayfasında yer alan bir karikatür Tanzimat’la birlikte başlayan ilmi aydınlanmanın nnn hep ordunun ihtiyaı olan mühimmatın tedarikine yapılan masraflarla bloke edildiğine yönelik bir tür hatırlatma babındadır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 30 Mayıs 1911 (Salı), s.4.

Cadaloz- Alımız evlatlar sizlere bundan daha ala silah olmaz, beğen beğendiğini al!

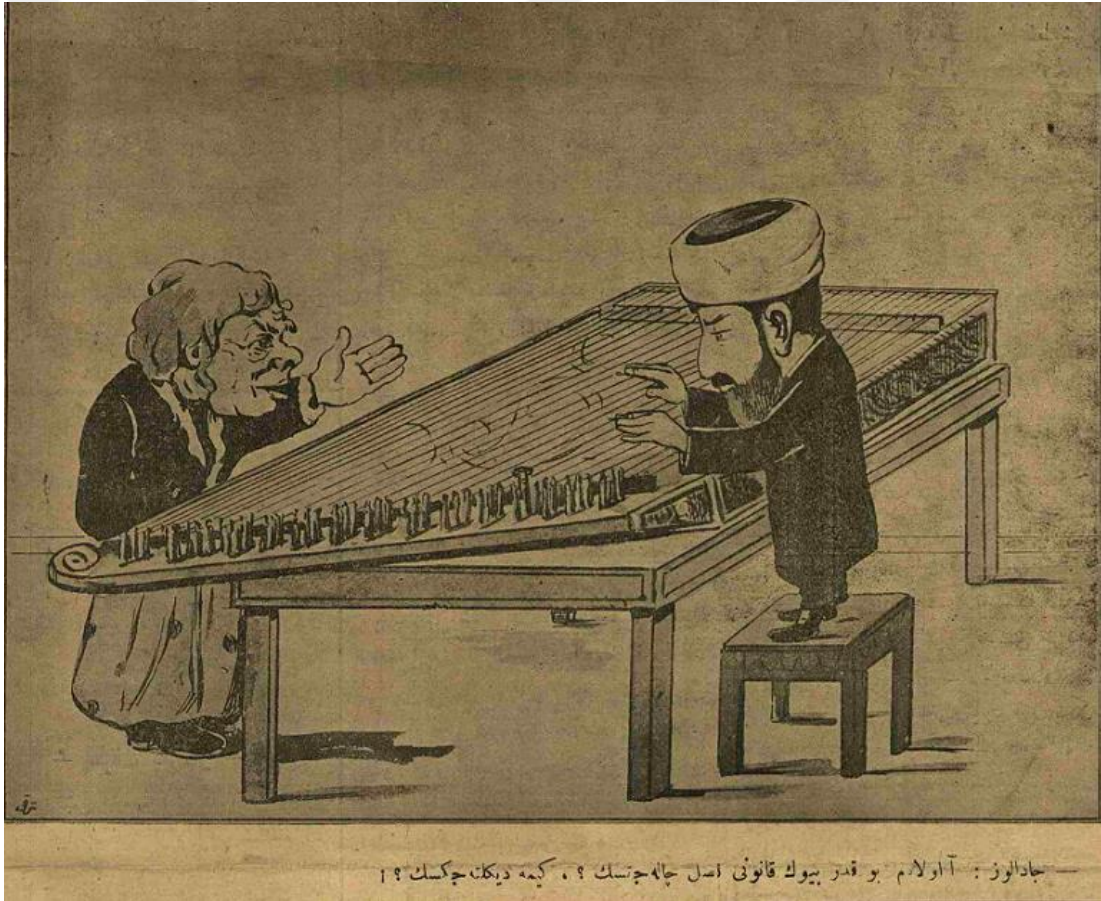
Osmanlı’da Macar mültecileri ile birlikte bir tür geleneğe dönüşen silahlı düello usulü yerine Cadaloz’un ilimle rekabet ve mücadele nerisi eğitime dair

örneklemeler arasında yer alır. Bu devirde ilmin ve eğitimin farklı türlerdeki kalemlerle tasvir ve sembolize edildiği düşünülmektedir.

1.7. Hukuk Sistemi İçerikli Karikatürler

II. Meşrutiyet ile birlikte batılı anlamda bazı yeni yasal yapılanmaların oluştuğu ve bunların da karikatür sanatına yansıdığı tasavvur edilebilir. Konuya dair Cadaloz gazetesinin 11 Nisan 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında yer alan bir karikatür; Osmanlı kadısının üzerinde çalıştığı kanun metnini bir tür müzik aleti olan kanun ile kinaye yapmak suretiyle mizah içerikli bir konuya dönüştürmektedir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi),11 Nisan 1911=2 Nisan 1327R. (Cumartesi), s.4.

Cadaloz: A Evladım bu kadar büyük kanunu nasıl çalacaksın? Kime dinleteceksin?!

Osmanlı hukuk sistemine dair bir diğer karikatüründe çıkarılan yeni ceza kanununa ait olduğu düşünülmektedir. Cadaloz gazetesinin 4 Temmuz 1911 yılında neşredilen nüshasının dördüncü sayfasında ışığa doğru uçan pervaneler

resmedilmiştir. Işığın ise bir tür şamdan mumu ile tasvir edildiği anlaşılır. Ceza kanunu içerisinde ilmi ve fikri faaliyetleri kısıtlayıcı bir dizi kanun hükmünün yer alması eleştirel bir mizah anlayışı ile kritik edilmiş olmalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 4 Temmuz 1911 (Salı), s.4.

Cadaloz: Ah pervaneler şam'a yanar, gelsün beraber yanalım!
(Mumda "yeni ceza kanunu" yazılı)

Osmanlı Meşrutiyet idaresinin çıkardığı yeni ceza kanunu içeriğinde fikri ve ilmi kısıtlayan hükümlere dair bir diğer karikatürde de cadaloz ve basın mensuplarını tanımlamak mümkündür. Cadaloz gazetesinin 1 Temmuz 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında yer alan bir karikatür yeni ceza kanunu içerikli bir hicve imza atar. Muhtemelen 1911 yılının İstanbul piyasalarında değişik adlarla mizah gazetesi çıkaran basın mensupları tasvir edilmiştir. Bu gazete sahiplerinin kimliklerine dair her hangi bir nitelendirmenin yapılmamış olması dikkat çeker. Muhtemelen incelediğimiz mizah gazetesinde olduğu gibi her mizah gazetesinin bir başkahramanı bulunmaktaydı. Karikatür içerisinde figürler arasında Çil Horoz ve Çingiraklı Tatarı tanımlamak mümkündür. Bu karikatürde Osmanlı mizah gazetelerini temsil eden başkahramanlar bir arada tasvir edilmiş olmalıdır. Böylelikle bu mizah gazetelerine aşına olan Osmanlı toplumu ve okuyucuları esprinin mahiyetini anlamada güçlük çekmemiş olacaklardır. Mizah gazetelerinin başkahramanlarının ağızlarına birer kilit vurulurken Osmanlı mizah basınına karşı yeni ceza kanununda yer alan kısıtlayıcı

maddeler dile getirilmek istenmiş olmalıdır. Cadaloz' un ağızına kilit vurulmamış olması ise bu kanuna Cadaloz' un sansüre uğrama pahasına da olsa uymayacağını mizahi bir yolla deklere olarak algılanmalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 1 Temmuz 1911 (Cumartesi), s.4.

Cadaloz:- Aman Cadalozcuğum biz senin kendi bendegânınızdan değilmiz, niçün ağızımıza kilit vuruyorsun?

Cadaloz- Ben de kendi adamlarım olduğunuzdan dolayı sizi muhafaza ediyorum ya, sizin ne mal olduğunuzu, ne boş boğaz kişiler olduğunuzu, bilmiyor muyum? Yeni ceza kanunu çıkıyor hiç olmazsa sükûta idman idersiniz?

1.8.Uluslararası Meseleler

Cadaloz mizah gazetesi incelemelerimiz esansında, Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve asayiş gerekçesiyle uluslararası meseleler ile meşgul olduğu; ilgili karikatürlerin içeriğinden tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak hudutlarımıza yönelik taarruzları konu edinen bu karikatürlerin Osmanlı toplumunun hassas ve vatanperver yönüne hitap etmeyi amaçladıkları düşünülmektedir.

Konuya ilişkin olarak Cadaloz gazetesinin 8 Nisan 1911 tarihli nüshasının birinci sayfasında yer alan bir karikatür oldukça açık tasvirler sunar. Uluslararası konuların ağırlıklı olarak askeri operasyonlar ile ilişkili olduğu anlaşılır. Cadaloz' un

elindeki kaz çobanı asası ile kazları üzerinde Kara Dağ yazan bir mıntıkaya kovalaması tasvir edilmiştir. Cadaloz' un kaz sürüsüne hitaben; “-Bütün kış O Karadağ'da beslendiniz de şimdide bizim tarlaya tecavüz ha !? şeklinde hitabı görünürde masun bir karikatür imajı yaratsa da işin özünde pek çok itham ve hakaret barındırdığı aşıkardır. Burada tasviri yapılan kazların Arnavut isyancılar olduğu tahmin edilmektedir. İncelediğimiz karikatürde; Karadağ Krallığının, Arnavut isyancılara kış boyunca erzak tedariki ve lojistik destek verdiği havaların ısınmasıyla birlikte de eğitilip donatılan bu isyancı unsurların Osmanlı topraklarına terör amaçlı yollandığı ifade edilmeye çalışmıştır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 8 Nisan 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz- Kış, kış, boyu bosu devrilesiceler. Bütün kış O Karadağda beslendinizde şimdide bizim tarlaya tecavüz ha!?

Osmanlı uluslararası meselelerinde söz konusu olan vatan topraklarının bütünlüğü olunca doğal olarak ordunun en üst kademesinde yer alan devlet görevlilerinin de karikatürize edilmiş olma ihtimali akıllara gelir. Bu yönde tespit ettiğimiz bir karikatür de Osmanlı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa olduğunu tahmine ettiğimiz bir komutanın tasviri hicvedilmiştir. Karikatürde bir askeri karargâhın Mahmut Şevket Paşa'nın zihnini meşgul ettiği muhtemelen bir askeri harekât planı üzerinde zihin yoruşu tasvir edilmiştir. Karikatürün altında yer alan

övgü sözleri ise vatanın bekası için gayret sarf eden askeri kimliklerin övgüye mazhar olduklarına dair bir durum tespiti özelliği taşır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 18 Nisan 1911 (Salı), s.1.

Vatanın Faal, Cevval, Mütefekkir bir dimağ-ı Ateşini!

Görsel metin ve kayıtlar üzerinden tanımladığımız Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile ilgili bir diğer karikatürde 9 Mayıs 1911 günü yayınlanmıştır. Karikatürde Cadaloz Mahmut Şevket Paşa'ya yerdeki karpuzları göstererek hepsinin birden kesilmesini talep ettiği anlaşılır. Ancak önceliğin en başta üzerinde Karadağ yazan Karpuz olduğu konuşma metninden anlaşılmaktadır.

Cadaloz'un bu karikatürde muallim olarak tanımlanması üzerindeki kıyafetin bir tür devrin okullarında kullanılan eğitimci kıyafeti olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Mahmut Şevket Paşa'nın ise Karadağ yazan karpuzu diğer Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan yazan karpuzlardan ayırmaya çalıştığı anlaşılır. Bu durum karşısında Karadağ meselesinin ittifak halindeki diğer ülkelerle de alakalı olduğu ve Osmanlı'dan ayrılıp bağımsızlık ilan eden bu devletlerin Osmanlı Balkanlarında toprak kapma yarışına dış güçlerinde desteğiyle devam ettikleri yorumu yapılabilir.

Karikatürün arka planında duran eratin Arnavut ya da Doğu Karadeniz'deki Çepni Türklerinden müteşekkil milis güçleri olarak tasavvur etmek mümkündür.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 9 Mayıs 1911 (Salı), s.1.

Muallim: Kılınc kullanmaktaki maharetiniz zaten müsellemler... Mesela şimdi diğerlerine dokundurmadan şu baştaki kara karbuzu bir uruşta kesivermek işden bile değil lakin... !
Cadaloz- Afv edersin sözünü bal ile kestim zabıt evladım, Şey .. bir uruşta hepsini kestiremez misin?!
(Karpuzların üzerinde Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ yazılıdır.)

İncelediğimiz mizah gazetesinde yer alan bir diğer uluslararası meselede Osmanlı Devleti aslan figürü ile sembolize edilmiştir. Aslanın karşısına dikilen kutup ayısı figürünün ise Rus Çarlığını sembolize ettiği düşünülmektedir. Yerde köpek figürü ile sembolize edilen devletin ise Rusya'nın Osmanlıya karşı himaye ettiği bir devlet olması icap eder. Muhtemelen mevzu bahis devlet Balkan Devletlerinden köpeği meşhur bir ülke olmalıdır. Cadaloz' un cesur bir şekilde Kutup Ayısına çıktığı tespit edilmektedir. Cadaloz' un "...bu küçük mahluku tepelemeğe tenezzül etmez" sözleri sembolize edilen devletin sınırlarının bir hayli küçük olması gerektiğine dair bir delalettir. Balkan Devletleri içerisinde bu devirde sınırları en küçük olan devlet Karadağ Devleti olarak karşımıza çıkmakla beraber Rusya'nın himayesinde olan devletler içerisinde en küçüğümün Bulgaristan olması dikkat

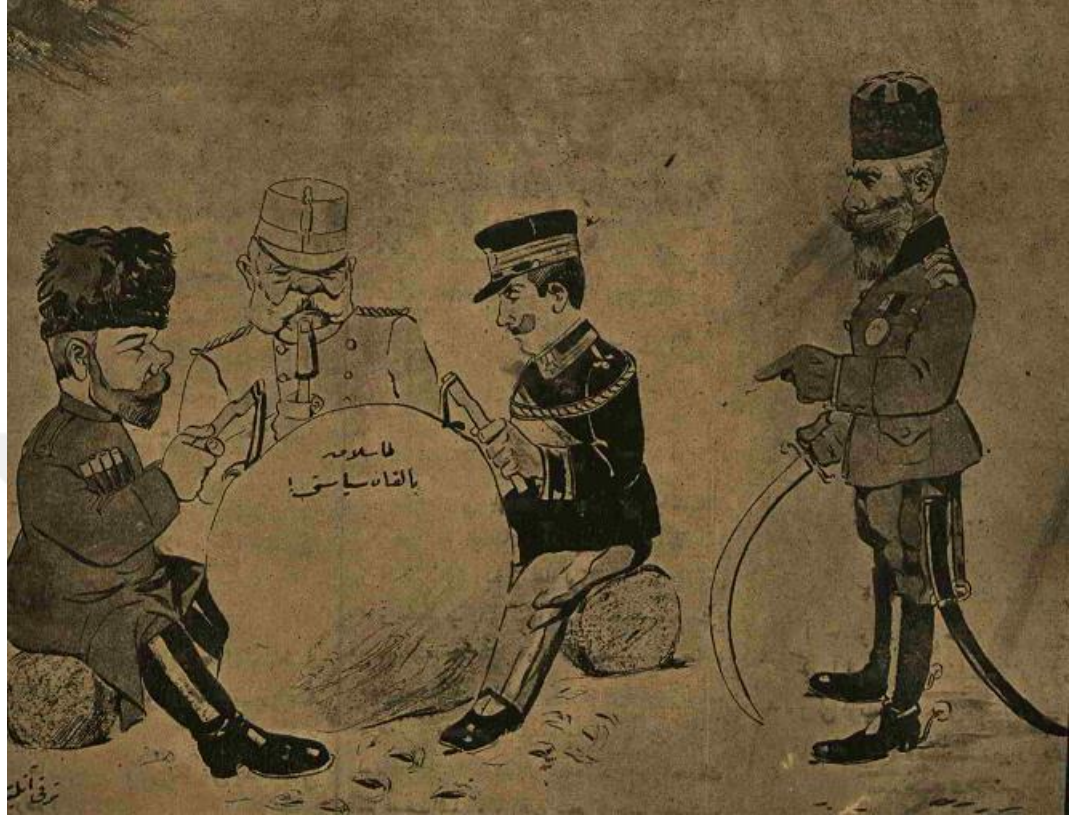
çeker.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 3 Haziran 1911 (Cumartesi), s.4.

Cadaloz- Arslan zaten bu küçük mahluku tepelemeğe tenezzül etmez,
Ana mübarek hayvan sana da ne oldu?!

Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 4 Temmuz 1911 tarihli nüshasının birinci sayfasında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın yeniden sahneye çıktığı tespit edilmiştir. Karikatürde yer alan diğer karikatürlerdeki şahısların devrin okuyucusu açısından elbette bir kimliği tanımladığı iddia edilebilir. Ancak bu diğer şahısların kimlik tespiti için yabancı literatür ve görsellerin taranmasına ihtiyaç vardır. Şimdilik bu yabancı güçlerin kıyafetlerine bakarak Fransa, Avusturya ve Rusya olduklarını belirtmek mümkündür. Muhtemelen bu ülkelerin genelkurmay başkanları ve Osmanlı muadili Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa biraz da Osmanlı coğrafyasını ilgilendiren bir mesele hakkında konuşurken betimlenmiştir.

Asker: Yook usta başları böyle nalıncı keseriyle her kes kendi önüne yontmakla bu iş başarılmaz, siz nereden kesilecekse bana gösterinde ben icabına bakayım!
(Taşın üstünde “taslak Balkan siyaseti” yazılı)

İlgili karikatürde dairesel kaya parçası dünyayı yani uluslar arası meseleleri sembolize etmektedir. Rusya, Fransa ve muhtemelen Avusturya'nın ellerinde tuttıkları ahşap nesnelere ağaçtan mamul kuklaları oynatmak için kullanılan aparatlar olarak tanımlamak mümkündür. Bu durum kayanın üzerinde yazı ile belirtilmiş olan “Balkan siyasetine” Fransa, Rusya ve Avusturya'nın kuklaları vasıtasıyla dâhil olduklarını anlatır. Mahmut Şevket Paşa'nın elinde tuttuğu kılıç ise Osmanlı ordusu ve gücünü temsil eder. Mahmut Şevket Paşa'nın kukla aparatı olarak tanımladığımız nesneyi “nalıncı keseri” olarak tanıtmaları bir tür “kendine yontmak” atasözü ya da deyiminin karikatür içinde vücut bulmuş hali olarak “tesniye” yani bir kelimenin iki anlama gelme sanatının görsel bir örneğini ortaya çıkarır.

Uluslararası meselelere dair elde ettiğimiz bir diğer karikatürde ise, Kıbrıs'ın bir tür kadın kıyafetinde tasvir edilmiş olduğunu tespit etmek mümkündür. Yerel

kıyafetleri ile bir Yunan eşkıyasının varlığını arkasında yer alan tüfekten tespit etmek olasıdır. Muhtemelen Osmanlı toplumunun aşına olduğu bu nahoş tasvir bizim açımızdan şimdilik daha fazla görsel tanımlamaya ihtiyaç duyar. Ayakta züppe bir kibirle duran şahsın kıyafetleri ve gözlüğü bizleri ikilemde bırakır. Bu figürün Rusya olma ihtimali söz konusuysa da Rus Çarlığının bütün karikatürlerde Kafkas kıyafetleri ile tasviri söz konusudur. O halde bu şahsın İngiltere’yi sembolize eden bir figür olma ihtimali vardır. Böylelikle kadın kıyafetiyle adaların özgürlüklerine dair tasvir tarzının bu karikatürde de icra edildiğini belirtmek mümkündür.

Karikatürde Cadaloz’ un “-A, Hasibe O ihtiyarı vasıta yapacağına doğrudan doğruya kendin gitsen A ?!” sözleri mevzu bahis adada, “Hasibe” adındaki bayanların fazlalığına delalet eder kanısındayız. Eğer bu varsayımımız gerçekse toplumsal bir bilgi dağarcığının usta bir yöntemle karikatürize edildiğini öne sürmek söz konusu olabilir. İngiltere ve Kıbrıs adasının özgürlüğünü temsil eden figürün bir araya gelmesine engel teşkile den unsurun Osmanlı askeri olduğunu da ilgili karikatürden çıkarmak mümkündür. Bu durum Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs üzerindeki garantör haklarından kaynaklanmış olsa gerektir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 10 Haziran 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz- A Hasibe O ihtiyarı vasıta yapacağına doğrudan doğruya kendin gitsen A ?!

Uluslararası bir diğer meselenin karikatürize edilmesine de Cadaloz gazetesinin 18 Temmuz 1911 tarihli nüshasından tespit etmek mümkün olabilmektedir. Burada da Girit Adası güzel alımlı bir bayan olarak tasvir edilmiştir. Kıbrıs Adasının orta yaş üstü bir bayan Girit Adası'nın genç bir "çıtır" olarak tasviri muhtemelen bu iki adanın farklı süreçlerdeki Osmanlı hakimiyetinden özerk statülerle imtiyazlı ayrılışlarının zaman açısından mizahi bir tasviri olarak ele alınmış olmasından kaynaklanır. Genç bayanın önünde diz çöküp elinde çiçekle davette bulunan genç ve çapkın Yunanlı politikacının niyetinin pek de iyi olmadığı tecrübeli yaşı kemale ermiş Cadaloz tarafından uyarılması ile karikatür ve sosyal içeriği tamamlanmış olur.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 18 Temmuz 1911 (Salı), s.1.

Yunancık: Ah sevgili herkes meşgul, tam zamanıdır, kolumu takdim edeyim, haydi artık gidelim!

Cadaloz- Seni Palikarya seni, hane halkını meşgul görüpte, cesaretin artmasın. Seninle uğraşacak kadar boş adamımız yine var?

İlgili karikatürde Cadaloz' un "-Seni Palikarya seni, hane halkını meşgul görüp de, cesaretin artmasın. Seninle uğraşacak kadar boş adamımız yine var?" şeklindeki sözlerin Trablusgarp Savaşı ve Arnavut ayaklanması karşısında çaresiz kalan Osmanlı üzerinde Yunan Krallığı'nın da Girit üzerinden gerilim yaratma çabalarını dile getirir. Aynı karikatürün konuşma metninde Yunanlı zamparayı tanımlayan şahsın "-Ah sevgili herkes meşgul, tam zamanıdır, kolumu takdim

edeyim, haydi artık gidelim!” şeklindeki sözleri bu niyet ve maksadı bütün açıklığı ile tanımlar. Yine karikatürde yer alan “Yunancık” tanımlaması aciz görme ve aşağılama cümlesi olduğu kadar Osmanlı toplumsal hafızasında “Yunancık” ve “Kancık” ikilemini ve nakaratını bilinçaltında bir araya getirerek Yunanlıların çıkar düşkünü ve fırsatçı tiplerine yönelik yaygın kanaatin tescillenmesine yönelik bir mizahi tarz olarak dikkat çeker.

1.9. Asayiş Ve Terör Olaylarının Hicvi

Osmanlı mizahında karikatürler üzerinden gerçekleştirdiğimiz yöntem ve tarz arayışlarına bir diğer örnekte asayiş ve terör olaylarının hicvi üzerinden ulaşmak mümkündür. Özellikle Osmanlı Balkanlarında dış mihrak ve komşu devletleri kıskırtmaları ile yoğunlaşan isyan ve terör olaylarının Osmanlı sosyal yapısında büyük teessürler uyandırdığı tahmin edilmektedir. Cadaloz mizah gazetesinin ise bu toplumsal moral inkişafını vatanperverlik duygularını artıracak mizahi öğelerle gidermeyi hedeflediği anlaşılır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 25 Nisan 1911 (Salı), s.1.

Kahraman Arnavut: Ecdadının mübarek kanlarıyla yoğrulmuş olan topraklara düşman ayağı bastırarak kansızlar Osmanlılar içerisinde bulunmaz, yıkıl !!!
Cadaloz- Aldınımı payınızı ? Kardeş gavgası arasında külahımı kapmak istiyorsunuz? Nah Size!

Cadaloz mizah gazetesinin 25 Nisan 1911 tarihli nüshasının birinci sayfasında ele alınan bir karikatürde Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Arnavut milisler ya da bugünkü tabiriyle korucular “Kahraman Arnavut” figürü ile sembolize edilmiştir.

Arnavutluk'taki isyanlara destek veren komşu Karadağ Devleti ve batılı yandaşları domuz çobanları şeklinde tasvir edilmişlerdir. Karikatürde, ecebilerden oluşan bir taburun ellerinde meşe ağaçlarının dallarını eğmek ve meşe palamudunu domuzlara sunmak üzere taşıdıkları domuz çobanı asasını tanımlamak mümkündür. Bu karikatürde Arnavutluk'u istila etmek isteyen batılı güçlerin karşısında pür silah duran Arnavut Kahraman üzerinden birlik beraberlik ve kardeşlik duygularının artırımı hedeflenir. Arnavutluk'taki isyan ve asayiş olaylarının ise, "kardeş kavgası" şeklinde tanımlanması ayrıca manidar bulunmuştur.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 6 Mayıs 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz- Gördünüz mü arslanım?. Uğurınızda dağlar delen, kayalar parçalayan böyle büyük aşıkların oldukça senin için ölüm yoktur dimez mi idim?!

(Kadının göğsünde "vatan" yazılıdır)

Osmanlı Devleti'ndeki asayiş olayları ile mücadelenin mizahi tasviri, bir Osmanlı kültür varlığı olan öyküler üzerinden yürütülmüştür. Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 6 Mayıs 1911 tarihli nüshasının birinci sayfasından verilen bir karikatür bu karikatür yöntemi için uygun bir örnek olarak karşımıza çıkar. Osmanlı

sosyal yapısının malumu olan Ferhat ile Şirin hikâyesinde sevdiği için dağları delen Ferhat'ın aşkı tasvir edilmiştir. Ancak bu defa Ferhat'ın yerini Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa Şirin'i yerini ise göğsüne yazılan “vatan” lafzından anladığımız kadarıyla Osmanlı memaliği almıştır. Cadaloz' un “vatan” yazılı alımlı cazip kadını tesellisi kültür yapımızdaki öykü sanatı üzerinden icra edilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın bir kaya parçasını elindeki balyozla ve omzundaki sazla parçalaması gizil bazı mesajlar içerir. Omzunda yer alan sazın Osmanlı ozanlarını temsil ettiği ya da terörle mücadelede Osmanlı askerlerinin yegâne meşgale aracını figüre ettiği iddia edilebilir. Elindeki balyozun Osmanlı iş gücünü ve parçalamaya çalıştığı kayanın ise Osmanlı içinde karışıklıklara lojistik destek veren Karadağ'ı sembolize ettiği tahmin edilmektedir.

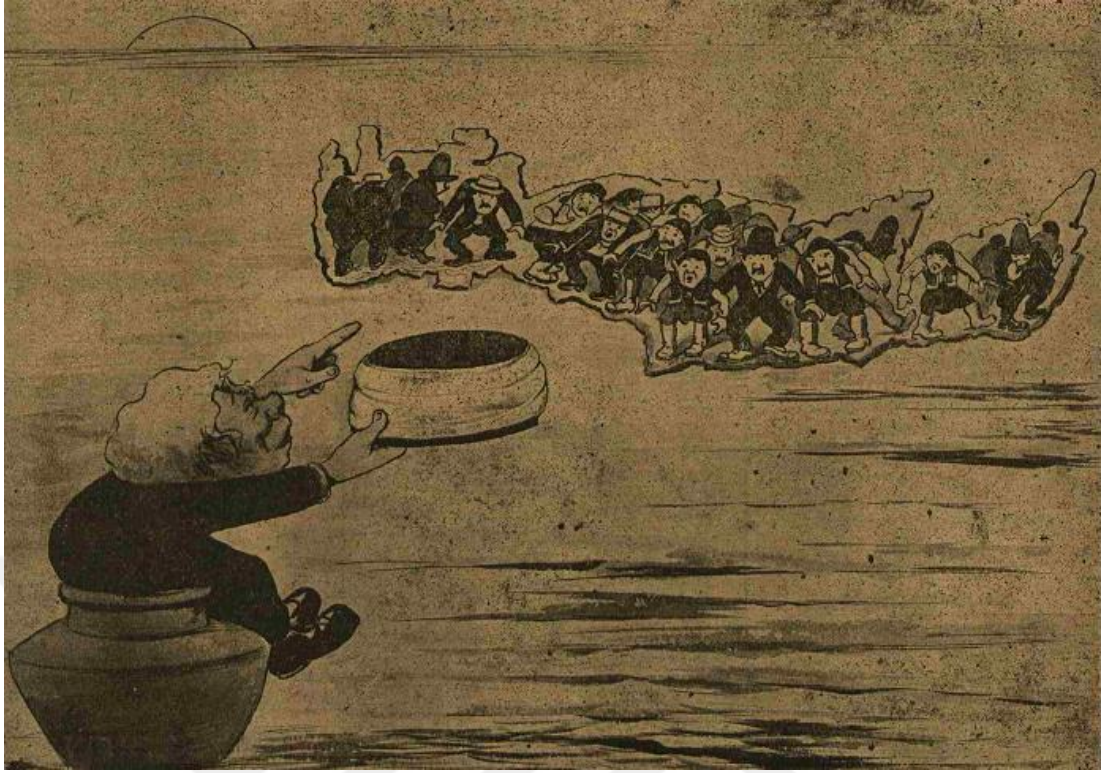
Osmanlı asayişini konu alan karikatürler ağırlıklı olarak Balkanlardaki olaylarla alakalıysa da bazı durumlarda Osmanlı Anadolu'sundan da örneklerin yer aldığına tanıklık etmek mümkündür. Örneğin 13 Mayıs 1911 tarihli nüshasında Cadaloz'un elinde taşlarla Çakırcılı Mehmet Efe adında Ege yöresinde türeyen bir eşkıyayı bertaraf edişi karikatürize edilmiştir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 13 Mayıs 1911 (Cumartesi), s.4.

Cadaloz- Seni hain, Çakırcalımısın? , Bakırcalımısın?, Kırdığın kozlar kırkı geçti, bari bende şu bakraç kafanı yire geçireyim de... !

Cadaloz mizah gazetesinin 27 Mayıs 1911 yılındaki nüshasında ise uluslararası müdahalelerle özerk bir statüko'ya kavuşturulan Girit'te bulunan Osmanlı Müslümanlarının uğradığı mezalimler konu edilmiştir. Muhtemelen Girit de bulunan batılı tüccar ve işadamları ile yerli Hıristiyanlar Osmanlı Müslümanlarının bazı kıyafetlerine yasak getirmiş olmalıdır. Cadaloz' un uçan bir küp üzerinden elindeki kavuğu Girit Adası'na ve orada oturduğu temsil edilen "palikaryalara" göstererek tehdit edişi toplumsal algının hem vatanperverlik duygularını güçlendirmiş hem de Girit'te haksızlığa uğrayan Müslüman milletinin acılarına mizahi bir yaklaşım ve tarz uyarlaması yapılmıştır.

Cadaloz: A Palikaryacıklar!, başından bu kadar korkuyorsunuz, ya kendisi gelirse...?!

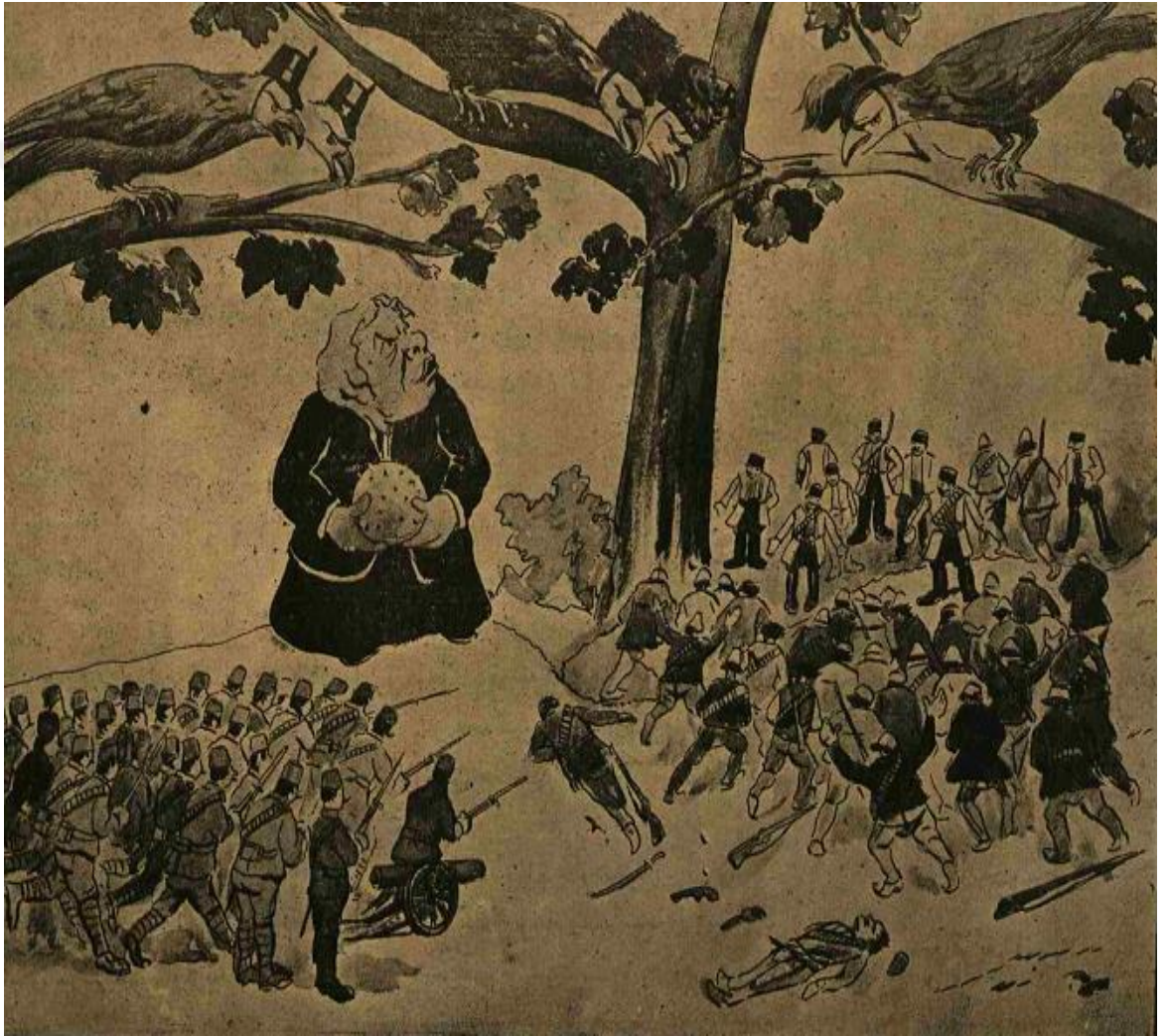
Asayiş olaylarına ilişkin bir diğer karikatürde yine Arnavutluk isyancıları ile alakalıdır. 20 Haziran 1911 tarihli nüshada yer alan karikatürde Osmanlı ordusu ve Arnavut isyancılarla onlara destek verdiğini düşündüğümüz Karadağlı milislerin çatışması sahnelenmiştir. Hemen bu çatışma sahnesinin üzerinde yer alan ağaç dalları üzerinde Akbabaların çatışma sahasını temaşası dikkat çeker. Akbabaların başlarına ise birer şapka giydirilmiştir. Yine bu karikatürdeki akbabaların ikisinin çift başlı birisinin ise tek kafalı olarak figüre edildiği anlaşılır. Bu durum Çift Kartal amblemi kullanan Avusturya ve Rus imparatorluklarını tanımlıyor olsa gerektir. Muhtemelen karikatür sanatında bir hayvan karakteri üzerinden hayvana giydirilen kıyafetlerle bir kitle ya da devlet hedef alınarak bir tarz uygulanmış olmalıdır. Şapkaların İtalyan, Avusturya ve Rusya ordusunda kullanılan şapkalar olması Arnavut isyancıların kimler tarafından silahlandırıldıkları ve donatıldıklarına dair toplumsal öngörüye yönelik bir delil teşkil eder.

Arnavut isyancıların yerde ölüleri ve kaçışan elemanları figüre edilirken toprağın üstünde tabanca, kılıç ve tüfek gibi suç aletleri de sergilenmiştir. Ancak Osmanlı ordusunun daha düzenli ve süngülü tüfeklerin yanı sıra topu da etkin bir

şekilde kullandığı tasvir edilmiştir. Arnavut isyancıların arasında İtalyan Garibaldi örgütünün kıyafetlerine sahip milislerin varlığı da dikkat çeker.

Karikatürde Cadaloz' un elinde bir taş tuttuğu gözlemse de bu nesnenin devrin parçalı el bombası olma ihtimali bir hayli yüksektir. Muhtemelen Osmanlı iç işlerine müdahale edip terörü finanse eden bu ülkelere Orsini suikastı üzerinden bir tür tehditkâr ifade tarzı toplumsal gururun ihyasına yönelik olarak çizilmiş olmalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 20 Haziran 1911 (Salı), s.1.

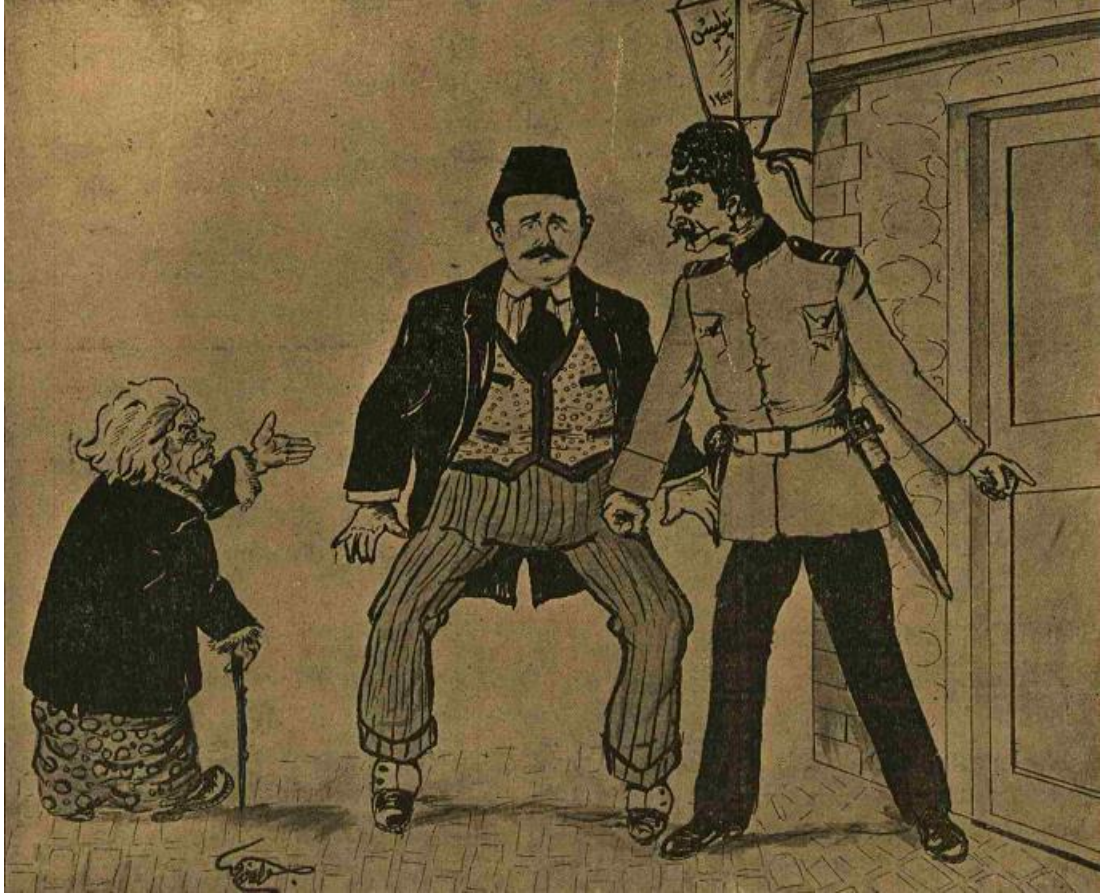

Cadaloz- Hazır sırası gelmişken patladıpta şu kartalları ürkütmek vardı ama...?!

Osmanlı asayiş olaylarının bazen de İstanbul merkezli olduğunu düşündüren bazı karikatürlere tesadüf edilmiştir. Uluslararası düzeyde topraklarındaki ayrılıkçı eylemlerin desteklendiği bir dönemde muhtemelen İstanbul'da da bir dizi asayiş sorunu söz konusuydu. 20 Haziran 1911 tarihinde çizimi yapılan bir karikatürün

İstanbul'daki asayiş olaylarının daha çok ekonomi temelli olduğunu ortaya koyar. Bir Osmanlı zabitanın zengin bir tüccarı enselemesinin hicvedildiği karikatürde İstanbul polisinsin ya da Jandarmasının bir tunç. Misali tarifi yapılırken tutukladığı tefecinin ise bir tür altından mamul bileşimi üzerinde durulur. Bu durum İstanbul'da altın üzerinden borç vererek tefecilik yapan bazı zenginlerin altın fiyatlarının savaş ve asayiş olayları ile yükselmesiyle birlikte haksız kar ve kazanç yaptıkları ifade edilmeye çalışılmış olmalıdır. Karikatür üzerindeki incelemelerimiz esnasında binada Osmanlıca tabelada "Polis" ibaresi dikkat çeker. Muhtemelen devrin komiserleri de kıyafet olarak karikatürdeki tarza uygun modelde giyinmekteydiler. Zengin tefeci tarzında takdim edilen şahsın ise Osmanlı Devleti ve hükümetinin Dahiliye Nazırı Talat Bey olduğu düşünülmektedir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 20 Haziran 1911 (Salı), s.4.

Cadaloz- A Polis efendi niçün korkutuyorsun ?, Sen tuncdan mamul isen
Bu da altundan mamuldür!

İç asayişe yönelik olarak ele alına bu karikatür de Osmanlı toplumunun Osmanlı emniyet güçlerine verdiği değer ve saygınlık betimlenmiş olmalıdır. İyi giyimli tabanca ve kama taşıyan bıyıklı ve cevval atletik tiplerin Osmanlı güvenlik

güçlerine yönelik toplumsal saygıyı artırmaya yönelik çizimler olarak ele almak mümkündür. Osmanlı suçlularının ise semirmiş zengin tefeciler şeklindeki tasviri suçla mücadele de toplumsal algının öfkesinin yoğunlaştığı kesimlerden tiplerinin seçildiğine dair bir tür kanıt teşkil etse gerektir.

Uluslararası meseleler ve asayiş konu alan bir diğer karikatür ise Osmanlı topraklarının dışından bir örnekle karşımıza çıkar. Karikatürde Cadaloz, Sultan Abdülhamit ve Kafkas kıyafetleri içerisinde bir Rus askeri temsili olarak tasvir edilmiştir. Arka plandaki boşluğu tamamen kaplayan bir şehir harabesi ve bu harabedeki bina ve sokak aralarında kuru kafatasları dikkat çeker. Bu durum; İran'da meydana gelen iç çatışma nedeniyle insani açıdan Rusya'nın ya da Osmanlı'nın müdahil olmalarını gerektiren bir krize işaret eder.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 25 Temmuz 1911 (Salı), s.4.

- Özüm gidirem Dadaş gönülden feramuş eyleme ginen!
- Allah yolunu açık etsün, bakalım sen hüsn-ü kabul görürsen...?

Cadaloz mizah gazetesinin 25 Temmuz 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında yer alan bu karikatürün konuşma metninde Erzurum yerel şivesinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu devirde 93 Harbi nedeniyle Rusların Kars'ta işgalci

olarak bulunuşu toplumsal bir yaranın yeniden alevlenmesine neden olmuş olmalıdır. Ya da yerel şive ve Kars'ta konuşlu Rus birlikleri sanki Osmanlı'nın yapacağı işleri yapan bir tür uydu devlet olarak figüre edilmek suretiyle Sultan II. Abdülhamit'in kurnaz siyasi dehasına bir gönderme de içermiş olabilir. Karikatürün büyük bir olasılıkla İran'daki 1906-1911 yılları arasında bir dizi çatışmaya neden olan Meşrutiyet hareketini konu aldığı düşünülmektedir¹⁶.

1.10 Mali İçerikli Karikatürler

Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu buhran ve buna yönelik devlet tedbirleri Osmanlı hiciv sanatına mizah üretebilmek için bolca malzeme sunmuş olmalıdır. Devrin Hükümet Reisi ve Maliye Nazırının bu karikatürlerde sıklıkla boy gösterdiklerini belirtmek gerekir. Cadaloz Mizah gazetesinin 4 Nisan 1911 tarihli nüshasının ilk sayfasında yer alan bir karikatür bu alandaki örneklerden yalnızca biridir.

Osmanlı maliyesinin özellikle iyice belirginleşen İtalyan taarruzu karşısında donamayı güçlendirmeye çalıştığı tahmin edilmektedir. Yuna Krallığı'nın dış borçlanmayla temin ettiği Averof zırhlısı bir kurtuluş yolu olarak benimsenecek ve Osmanlı Devleti de üst düzey ziyaretlerle batı ülkelerden temin ettiği istikrazlarla zırhlı savaş gemileri temin ederek olası İtalyan taarruzuna karşı en azından boğazları güvende tutmaya gayret sarf edecektir. Böylelikle Turgut Reis ve Barbaros Hayrettin paşa adı verilen iki adet zırhlı savaş gemisi Prusya Devleti'ne inşa ettirilecek ve ücretinin bir kısmı kredi bir kısmı ise "donanma ianesi" ile toplanan bağışlardan karşılanacaktır. Devrin diğer karikatür gazetelerinde de maliyenin ordunun modernizasyonu nedeniyle uğradığı çöküntü ele alınmış fakat bu mali buhranın sebebinin ülkenin selameti olduğu konusu vurgulanmamıştır. Cadaloz mizah gazetesi mali buhrana dikkat çekerken zırhlı savaş gemisi alımı nedeniyle gerçekleştirilen fedakârlıkları da konu edinmiştir. Bu yönüyle devrin diğer önyargılı mizah dergilerinden ayrılır.

16 Selda Kılıç, " İran'da İlk Anayasal Hareket (1906 Meşrutiyeti)", A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:XX, Sayı:32, s.143-161, Ankara 2002.

Hamurgâr! Cihanı kadr yapar yoğurur.
Cadaloz- Hamirgâri fakat mader-i vatan doğurur.
(Hamur teknesi içinde: “Sadaret bütçesi”, çuvalın üstünde “Dakik-i
Almani” yazılıdır)

Sadaret bütçesini konu alan bu karikatürün devrin Başbakanı Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa’yı sadaret bütçesi yazılı hamuru hamur teknesinde yoğururken resmetmiştir. Hamur teknesine “Dakik-i Almani” yani Alman ununu dökende yine kabine de görevli Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey olmalıdır. Anlaşılacağı üzere sadaret bütçesine Alman kredisinin Hüseyin Cavit Bey aracılığı ile aktarıldığına yönelik toplumsal algının karikatürle vücut bulması hiciv sanatında yeni bir tarz olarak ele alınabilir. Cadaloz’ un “ana vatan” tabirini “mader-i vatan” şeklinde dile getirmesi Almanya’nın bir anlamda Osmanlı’ya olan desteğinin takdiri olarak yarı Almanca yarı Osmanlıca ifade etmesine neden olmuş olmalıdır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 11 Nisan 1911, 2 Nisan 1327R. (Cumartesi), s.1.

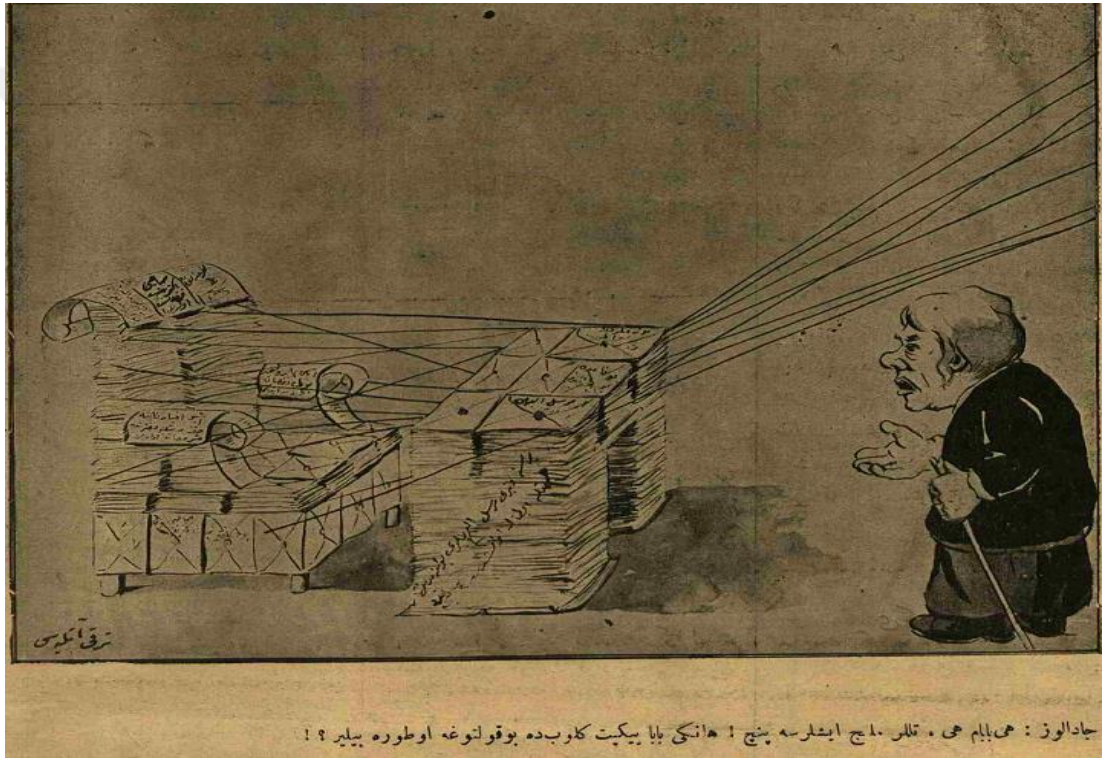
- Bütçe kalesinin ! Fethinden sonra firkalarımızın vaziyeti!

Osmanlı mizahında bütçe konulu bir diğer karikatürün 11 Nisan 1911 tarihli Cadaloz nüshasının kapak sayfasından verildiği anlaşılır. Karikatürde Osmanlı meclisini oluşturan en az iki fırka ile hükümeti oluşturan kabinenin çatışması ve mücadelesi konu edinilmiştir. Her iki grubunda elinde bastonların ters vaziyette tutulmuş olması olayın sadece kafa şişirmeye yönelik bir saldırı pozisyonunu içerdiğine dair bir kanıt olarak kabul edilebilir. Bütçe kalesi olarak tanımlanan ve üzerinde Türk bayrağının dalgalandığı yapı üzerindeki surlarda Maliye Bakanı Cavit Bey figüre edilmiştir. Bütçe kanunu ile alakalı meclis kürsülerinde meydana gelen çekişmelerin oldukça çetin geçmiş olduğuna dair toplumsal yapıda tebessümle karşılanacak bir karikatür tarzının kaleme alındığı anlaşılır.

1.11 Teknolojik İçerikli Karikatürler

Osmanlı karikatüründe dikkat çeken bir diğer yöntemin de; teknolojik gelişmeler ve ürünlerin bir tür sosyal mesajları ifadede araç olarak kullanılmış olmasıdır. Cadaloz gazetesinin 25 Nisan 1911 yılında ki nüshasının dördüncü sayfasında yer alan bir karikatür teknolojik olarak toplumun malumu iletişim aracı telgraf üzerine kurgulanmıştır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi),25 Nisan 1911 (Salı), s.4.

Cadaloz: Hey Babam hey, teller milic işlerse penc! Hangi Babayiğit gelübde bu koltuğa oturabilir?!

Karikatürde “teller milic işlerse penc” bir tür 1911 yılına mahsus teknoloji kaynaklı bir deyim olsa gerektir. Koltuk ve masa şeklinde gazete kâğıtlarından imal ofis malzemesinin telgraf tellerine bağlı olduğunu karikatürden anlamak mümkündür. Cadaloz’ un konuşma sözleri de içeriğinde “tel” kelimesini bulundurduğundan bu konudaki olası şüpheleri giderir. Cadaloz’ un bu karikatürde kastettiği “babayiğit” muhtemelen devrin basın işleriyle uğraşan patronları olmalıdır. Yine karikatürden elde ettiğimiz bir diğer çıkarım da Osmanlı basının haber kaynaklarına telgraf vasıtasıyla ulaştığını tahmin etmemize neden teşkil eder.

Böylelikle bir teknoloji aygıtı üzerinden okuyuculara pek çok bilgi ve düşünce aktarımın gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Bu durumun Osmanlı mizahına özgü bir tarz ve yöntem olduğunu iddia etmek yersiz bir öngörü olmayacaktır.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 27 Haziran 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz: - Muhterem büyük padişahımız. Şeref-i kudüm-ü hümayunlarını tesmiyeden hak-ı payı şahanelerine kendi bahçenizin mahsulü olan şu (vürud-u (i)tihad) ı takdime cesaretyab oldum.

Teknolojik içerikli bir diğer karikatürde 27 Haziran 1911 tarihini taşır. Birinci sayfadan verilen bu karikatürde ön planda Sultan Mehmet Reşat tasvir edilmiştir. Geminin iniş merdivenlerinde ve merasim kıtasının en önünde Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa kılıcı ile selam durmaktadır. Karikatürde devrin gelişmiş zırhlı savaş gemisinden inen sultan ve onu karşılayan merasim kıtası çizilmiştir. Anlaşılacağı üzere dış alımla Osmanlı donanmasına katılan Alman Brandenburg sınıfı Turgut Reis diye adlandırılan teknolojik bir ürünün takdimi ile mizahi bir mizansen gerçekleştirilmiştir. Cadaloz' u ilk defa bu karikatürde bir kraliçe edasıyla giydirildiği tespit edilmiştir. Elindeki çiçekleri Sultana sunan Cadaloz' un "kendi bahçenizin mahsulü" sözleri değerlendirilmeyi bekler. Çiçeklere dikkatlice bakılacak olursa başta Arap kıyafeti ve eski Osmanlı topraklarında yaşayan halkların vesikalık

görüntüleriyle bir çiçek buketi oluşturulduğu anlaşılır. Muhtemelen İngiliz Kraliçesinin dominyonu haline gelen İslam âleminin yaptığı bağışlarla alınan geminin elde edilmiş süreci usta bir mizahi yöntemle pek çok veri bir karede işlenerek ifade edilmiş olmalıdır.

Osmanlı donanmasına kazandırılan ve teknolojiyi temsil eden bir diğer karikatürde ise tarihten bir nostaljinin çizimlere bir tarz olarak ilave edildiğini tespit etmek mümkündür. Dış alıma temin edilen Barbaros Zırhlı savaş gemisinin pruvasına Barbaros Hayrettin Paşa'nın büstü monte edilmiştir. Zırhlı geminin hemen karşısında limanda bahriyeli kıyafetiyle duran şahsın Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar paşa olduğu düşünülmektedir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 6 Mayıs 1911 (Cumartesi), s.4.

Büyük Yürekli Evlad: Huzur-ı hazret Hak da idüb biz ahd-ı peymani.
İnaniyle millet aldı bu vapur-u zîşânî!
Barbaros Baba - Unutmaz elbet evlat vatan derya-yı imânî. Korugaz
zırhlısız, topsuz, tüfensiz millet-i Osmani!

6 Mayıs 1911 yılındaki Cadaloz nüshasındaki Barbaros zırhlısının milletin yardımlarıyla alındığı Büyük Yürekli Evlat olarak takdim edilen Bahriye Nazırı'nın ağzından aktarılmıştır. Barbaros zırhlı savaş gemisinin dümen kısmında büyük bir Türk bayrağının dalgalandığı görüntülenmiştir. Bu zırhlı savaş gemisinin Alman Brandenburg sınıfı savaş gemilerinden olduğu bilinir. İlk ismi Kurfürst Friedrich Wilhelm olan zırhlının Turgut reis gemisi ile birlikte 1910'da alındığı kayıtlarda yer almıştır¹⁷. Muhtemelen gemilerin teslim süreci 1911 yılında gerçekleşmiştir. Bu iki geminin de Osmanlı-İtalyan savaşı esnasında İtalyan donanmasının Çanakkale ve boğazlardan uzak tutulmak suretiyle İstanbul'un güvenliğini sağlamada kullanıldığı belirtilir.

Teknolojiye dair bir diğer karikatürün de 30 Mayıs 1911 yılında birinci sayfadan verilen bir zeplin balonu görüntüsünü içerdiği tespit edilmiştir. Osmanlı-İtalyan Savaşı esnasında İtalyanların zeplin, balon ve tayyare ile gerçekleştirdikleri taarruzlarda Osmanlı donanmasına ait bazı unsurları kolayca imha etmeleri Osmanlı toplumunu teessür içinde bırakmış olmalıdır. Cadaloz' un uçan bir küp içerisindeki tasviri de muhtemelen bu derin acı ve teessüre dair bir tür avuntu içerse gerektir.

¹⁷ <http://www.denizhaber.com.tr/osmanlida-zirhli-savas-gemileri-haber-50188.htm>

Cadaloz- Kışt, kışt!, Bizim kabinemiz afat-ı semavi yeden masundur!

Teknolojik bir ürün olan zeplinin Osmanlı kabinesine yönelik taarruzuna karşı duran Cadaloz' un “-Kışt, kışt!, Bizim kabinemiz afat-ı semavi yeden masundur!” sözleri İtalya'nın hava gücünün İstanbul'u bile tehdit etmesine karşı duyulan kaygıyı yansıtır. Zeplinin altında yer alan toplantı masasında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve İbrahim Hakkı paşa yan yana tasvir edilmiştir. Masanın sağında ve solunda oturan kişilerin kabine üyeleri olduğu tahmin edilmekle beraber eşkâlleri mevcut görsellerin yetersizliği nedeniyle tespit edilememiştir. Yine de karikatürün sol köşesinde masa başında duran tombul adamın Talat Paşa olduğu iddia edilebilir. Karşısında oturan şahsın da Maliye bakanı Mehmet Cavit Bey olduğu düşünülmektedir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 8 Temmuz 1911 (Cumartesi), s.1.

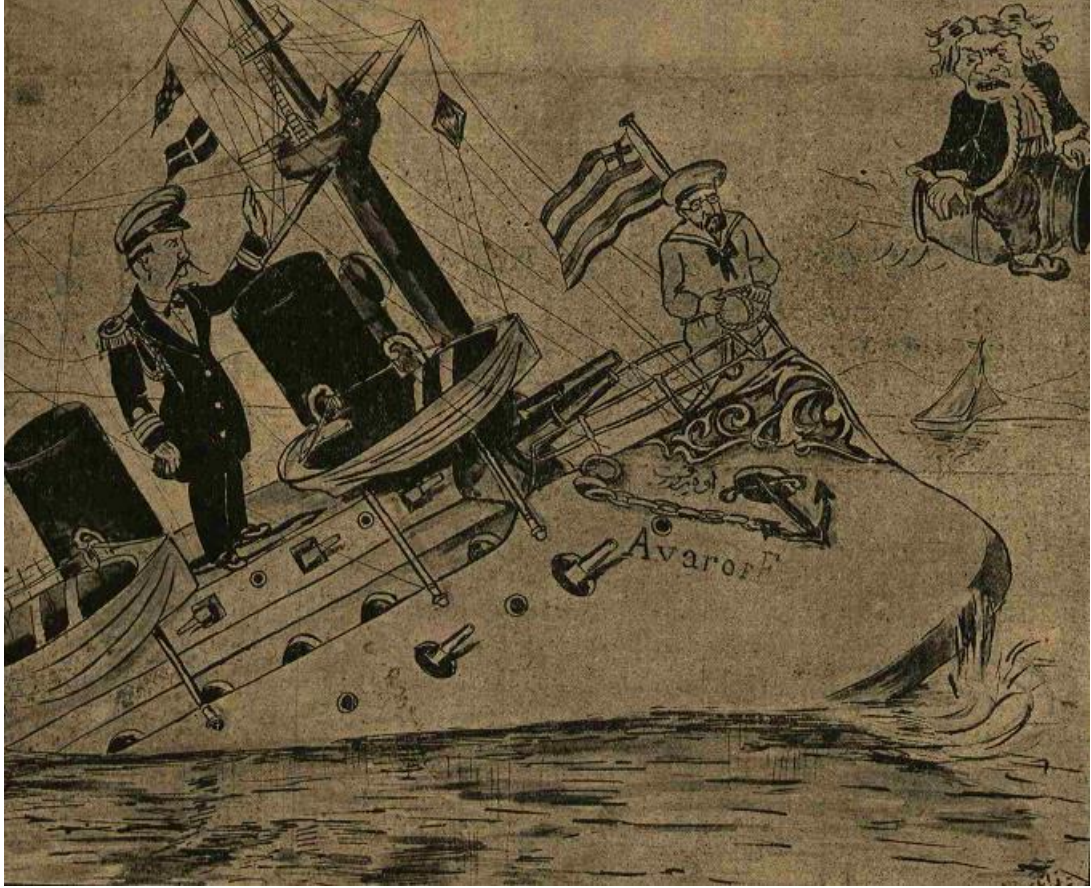

Cadaloz: Hava ne kadar bulutlu, şimşekler ne kadar müthiş, olursa olsun
Allahın inayetiyle bu siper-i saika sayesinde rahat gazetemi okurum!

Osmanlı münevverleri arasında ilgi uyandırdığı kadar halk nezdinde de ilgi ve alaka konusu olan teknolojik icatların Osmanlı karikatüründe okuyucu ilgisini artırmak maksadıyla bilinçli olarak değerlendirildiği iddia edilebilir. Teknolojik ürünlere dair ele alınan bir diğer konu da “paratoner” ile alakalı olanıdır. Yıldırımını savuşturan ve topraklama hattıyla olası bir yıldırım çarpmasının enerjisini binaya zarar vermeden toprağa aktaran bu teknolojik icadın Osmanlı halkı tarafından yakından bilindiği düşünülmektedir. Özellikle cami minarelerini yıldırımdan korumak için paratonerle korunması nedeniyle Osmanlı Müslüman halkının bu icadı maneviyatı ile ilgili ritüellerden tanıdığı düşünülmektedir. Yine de karikatürün ana teması elbette paratoner değildir. Paratoner ilgi ve alakayı yoğunlaştırmak için kullanılan bir teknolojik sembol ve mizahta bir stil olarak karşımıza çıkar. Karikatürde Kara bulutların içine gizlenen Rusya, İngiltere ve Fransa'nın desteklediği Karadağ'ın oluşturacağı bir yıldırım saldırıya karşı bir paratoner misali

Osmanlı ordusunun hazır kıta nöbette duruşu tasvir edilmiştir. Osmanlı dilinde paratonerin karşılığının da “siper-i saika” olarak adlandırıldığını Cadaloz’ un 8 Temmuz 1911 tarihli nüshadaki karikatürde yer alan konuşma nakaratından anlamak mümkündür.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 11 Temmuz 1911 (Salı), s.1.

Cadaloz- Kirya Kapudan! Ben size laf ile peynir gemisi yürümez, tek kürekle yarışa çıkılmaz dimedimmi idi?!

Teknolojiye dair gelişmeler bazı durumlarda komşu ülkelerde de olsa dikkat çeker. Yunan Krallığının borçla dış alım vasıtasıyla temin ettiği Averof Zırhlı gemisi Osmanlı toplumunu kaygılandırmıştır. Yine de Almanya’dan satın aldığımız iki adet Brandenburg zırhlı savaş gemisi sayesinde toplumsal kaygılar giderilmiş ve moral bulunmuştur. Özellikle Averof zırhlısının geçirdiği kaza nedeniyle batma tehlikesi geçirmiş oluşu Osmanlı hicvinde hemen yeri bulmuş ve Osmanlı okuyucusuna mizahi bir mizansenle haber aktarılmıştır. Karikatürde Cadaloz’ un Kirya Kaptana uçan bir küp üzerinden seslenişi de yüksek bir hayal gücünün Osmanlı çizerlerinin yetenekleri arasında yer aldığının delili mahiyetindedir.

1.12.Siyonizm İçerikli Karikatürler

İncelediğimiz cadaloz mizah gazetesinin içeriğinde sosyal yapının önemli göstergelerinden biri olan manevi hayata ve dinsel kıyafetlere yönelik geniş bir çizim tekniğinin varlığı belirlenmiştir. Müslüman kıyafetleri genelde Şeyhülislam, cami hocası veya kadı kavuğu ile tanımlanırken Hıristiyanların batılı tarz şapka, kravat tüylü şapka, ceket ve pantolon gibi Osmanlı toplumunun da en azından bankacı, iş adamı, tüccar, siyasetçi ve bürokratlardan aşına olduğu kıyafetlerle figüre edildiği anlaşılır. Müslümanlara dair kıyafetlere örnek olarak Osmanlı Kadısını sembolize eden Cadaloz (Mizah Gazetesi)'nin 11 Nisan 1911 tarihinde dördüncü nüshadan verdiği karikatür örnek olarak belirtilebilir¹⁸. Osmanlı Şeyhülislamının ise 20 Mayıs 1911 tarihli nüshasında temsil edildiği anlaşılır¹⁹. Hıristiyan kıyafetlerinin artık Osmanlı gündelik hayatında kullanılıyor oluşu çizimlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Özellikle uluslararası ilişkileri konu alan karikatürleri incelememiz esnasında bu türden kıyafetlerin tanımlamasına yeterince müracaat edildiğinden tekrar etmenin bir gereği yoktur kanısındayız. Ancak maneviyat konusunda bizce asıl önemli olan Cadaloz gazetesinde yaygın olarak Siyonizm ve Yahudi dinine karşı takınılan hasmane yaklaşımdır. Muhtemelen saltanat ve hükümet yanlısı olan bu mizah gazetesinin II. Abdülhamit'in sürgüne gönderilmesi ve bazı uluslararası meselelerde Yahudi diasporasını hedef aldığı ve Osmanlı toplumunu bu yönde etkilediği kanısındayız.

Yahudi diasporası'nın İngiltere Başbakanı Disraeli ile birlikte önemli bir nüfuz kazandığı ve Osmanlı Devleti üzerinde bir takım uluslararası manipülasyonların arkasında yer aldığını tahmin etmekteyiz. Avusturya'da faaliyet gösteren Theodor Hertz ve pek çok Yahudi siyaset, bilim ve devlet adamının Osmanlı toprakları üzerinde yer alan Filistin coğrafyasını yeniden şeriatla yönetilen bir Yahudi devleti tesis etmek amacıyla faaliyet göstermekteydiler. Muhtemelen Yahudi bankerlerde Osmanlı'ya sağlanan her kredinin ardından bir takım imtiyazlar elde etmeyi başarmaktaydı. Yine de II. Abdülhamit'e Filistin konusunda diz çöktirmeyi başaramadıklarından aleyhine gerçekleştirilen faaliyetlere uluslararası lojistik destek sağlamak suretiyle halime sebebiyet verdikleri düşünülmektedir.

¹⁸ Cadaloz (Mizah Gazetesi), 11 Nisan 1911, 2 Nisan 1327R. (Cumartesi), s.4.

¹⁹ Cadaloz (Mizah Gazetesi), 20 Mayıs 1911 (Cumartesi), s.1.

Cadaloz mizah gazetesinin saltanat yanlısı muhafazakâr bir dergi olması nedeniyle Yahudilere yönelik bir takım sataşmalara rastlamak olasıdır. Yine de basının ihtiyaç duyduğu teknoloji ve hammaddeye Yahudilerin egemen olması bu sataşmaların dozajını tatlı sert bırakmakla yetinmiştir.

Cadaloz (Mizah Gazetesi), 23 Mayıs 1911 (Salı), s.4.

Eskiler: Kuzum Cağanoz Efendi, Bu bizim eski defterde siyonisto! [Siyonizm] var mı?!

Cadaloz- Yok ayol yok böyle yeni işler eski defterlere sığmaz!

Konuyla ilişkili olarak cadaloz mizah gazetesinin 23 Mayıs 1911 tarihli nüshasında Cadaloz'un Yahudi kıyafetleri içerisindeki üç zata dur işareti çekerek Siyonizm'in olmadığı konusunda verdiği teminat okuyucuya verilen bir bilinçaltı mesajı içeriyor olsa gerektir.

Sonuç itibariyle on iki alt başlıkta incelediğimiz “Karikatürler ve Tarihi Kontekst İçinde İçerdikleri Sosyal Mesajları” adlı bölüm sayesinde Osmanlı mizahında kullanılan bazı sembol ve figürleri tanımlama imkanı olmuştur. Ağırlıklı olarak devrin hükümetini oluşturan kabine yani bakanlar karikatürlerde temsil edilmişlerdir. Özellikle karikatürlerde insan yüzlerinin vesikalık fotoğraftan doğrudan aktarımda bulunulduğuna dair örnekler mevcuttur. Ancak 1911 yılında

Hükümet reisleri olan Said Paşa ile İbrahim Hakkı Paşa ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa gibi önemli şahısların tasvirleri tamamen kara kalemle yapılmıştır. Bu durum üst düzey yöneticilerin karikatürlerde sıklıkla kullanılması nedeniyle bir “draft” çizimin hazırda bekletildiğini tahmin etmemize neden olmaktadır. Bazı özel durumlara mahsus olarak karikatüre alınması icap eden bürokrat ya da devlet yöneticileri için bir “draft” çizim olmadığından doğrudan bu şahısların vesikalık fotoğrafları üzerine karakalem ile çalışılarak karikatürlerin üretildiği anlaşılır. Özetle bir defalık kullanımlarda şahısların vesikalık fotoğrafı ile yetinilirken sıklıkla kullanılan şahıslara özgü bir karakalem çizim dağarcığının ve eskiz görsellerin dergi arşivinde muhafaza edildiğini belirtmek mümkündür. Karikatürlerde daha çok batılı karikatüristlerin kullandığı çizgi teknikleri kullanılmıştır. Profil ya da kıyafetlere dair oldukça detaylı ürünler ortaya konulmuş ve görsel perspektife uygun çizimler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı bürokrat ve vatandaşlarının yerel kıyafetlerinden ziyade batılı kıyafetler içinde tasviri bu tür çizimler için eğitim alan karikatüristler için daha kolay modellemeler olmuş olsa gerektir.

Karikatürün kurgusunda ise usta bir zekânın gizil eli hissedilir. Her ne kadar karikatürist Celal Nuri ve Dr. Mazlum ikilisi imzalarını dergide yer alan karikatürlere atsalar da bazı karikatürlerde “ittihat atlısı”, “İtalyan atlısı” ya da “ittihat terakki” gibi imzalara tesadüf edilmiştir. Bu durum bazı karikatür çalışmalarının ortak üretildiğini düşünmemize neden olur. Muhtemelen anonim karikatürler dergi çizerleri tarafından geliştirilen ortak bir rumuzla okuyucuya servis edilmiş olmalıdır. Cadaloz mizah dergisindeki karikatürlerin çiziminde ağırlıklı olarak divan edebiyatında kullanılan kaideler uygulanmıştır. Bir kelimenin birden fazla anlamının şiir ve nesirde kullanımında uygulanan cinas, tesniye, tac, tecah-ül arif vb. tarzların doğrudan görsel malzeme ile yapılışı oldukça usta ve eğitilmiş entelektüel bir yapının perde arkasında yerini aldığını anlamamıza neden olur. Bu durum mizah gazetesinin içeriğini dizayn eden yetkililerin Osmanlı divan edebiyatı hususundaki birikimlerinin bir hayli yüksek olduğuna delil teşkil eder.

Osmanlı karikatüründe deyimler, öyküler, destanlar, atasözleri ve maniler görsel tekniklerle adeta canlandırılmış ve okuyucuya bu tür geleneksel motifler üzerinden ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle aktarılmak istenen hiciv ve bilgi bilinçaltına hitap edecek düzeyde ustalıkla işlenmiştir. Muhafazakâr bir çizgide

eserler üreten mizah gazetesi Cadaloz' un benzer teknikleri nesir tarzındaki hiciv anekdotlarında da kullanıp kullanmadığını tespit etmek Osmanlı mizah sanatının çizgilerini belirleme açısından önem arz eder. Çalışmamızın ikinci bölümünde aynı dergide yer alan bir nesir metni olan “Çançan” içeriğinde kullanılan mizansen tarzı incelenerek karikatürlerde kullanılan tarzla benzerliği değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA HİCİV SANATINDA KULLANILAN DONELER VE BİLİNÇALTI (SUBLİMİNAL) MESAJLAR

Cadaloz Mizah Gazetesi'ndeki karikatür ve yayınların incelenmesi sonucunda Osmanlı toplumunda yer alan bazı sinir uçlarının tespit edilerek karikatür ve hiciv sanatının nasıl icra edildiğine yönelik bazı yöntem tespitleri yapılacaktır. Bir olayın karikatür ya da hiciv sanatı çerçevesinde ele alınması esnasında konunun toplumsal hassasiyeti uyarınca; bilinçli olarak insanları en kısa sürede derin düşünceye yönlendirecek dikkat çekici sistematik bir motifler ve semboller zincirinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda tespit ettiğimiz yirmi bir adet motifin incelemesini yaptığımız Cadaloz Mizah Gazetesi kapsamında nerelerde ve hangi konumlarda devreye konulduğu belirlenerek bilimsel metotlar çerçevesinde irdelenecektir.

2.1. Kadın Motifi Ve Toplumsal İçeriği

İncelemesini yaptığımız mizah gazetesinin ismi olan “Cadaloz”, Osmanlı toplumunda her konuda nasihat veren aksi geçimsiz ve huysuz ancak bir o kadarda toplumsal bağlamda saygıyla karışık muhatap alınması gereken bir kadını tanımlar. Osmanlı basının da “kadın” motifi diğer beşeri betimlemelere oranla daha sınırlı kullanılmıştır. Daha ziyade saygı, ulusal değer olarak kabul edilen hürriyet, komutan ya da bir mesleğe makam aşkı ve hırsıyla körü körüne bağlı siyasetçilerin tanımlanmasında kullanılan kadın figürü incelediğimiz gazetenin yoğunluklu konseptini oluşturur ve bu yanı sıra diğer Osmanlı basını ve mizah anlayışından kendini soyutlar. Bununla beraber aslında kadın konseptinin kullanılması gereken alanlarda “kadın” ögesi yerine erkek “zenne” figürünün kullanılması bu türden kavramların toplumsal lakaytlığın hicivsel bir algı yansıması olduğuna hükmetmek mümkündür. Özetle saygı duyulan ancak nasihatleri can sıkıcı ve çenesi düşük koca karı tanımlaması olan Cadaloz ile yola çıkan mizahçıların kadının dokunulmazlığını ve onun toplum içindeki hakir görülen yanlarını gizil bir değerlendirmeye sunmuş

olduklarını iddia etmek yerinde olacaktır. Erkek egemen Osmanlı toplumunda kadın figürünün incelemelerimiz çerçevesinde mizah ögesi olarak hangi şart ve gerekçelerle kullanıldığını belirlemek suretiyle toplum nezdinde kadının ne oranda bir saygınlığa sahip olduğu tespit edilecektir.

2.1.1. Aşk Öykülerinde Kadın

Evrensel anlamda beşeri bir konsept olan “aşk” konusunda kadın figürü yerine erkek (zenne) figürünün varlığı şark toplumlarında aşkın hakir görünürlüğüne mizahi bir gönderme yapıldığı şeklinde yorumlanmalıdır. Cadaloz Mizah Gazetesi’nin 27 Mayıs 1911 tarihli nüshasında yayınlanan bir karikatürde topluma mal olmuş destansı bir aşk anlatısı olan “Tahir ile Zühre” betimlenirken Zühre’nin kadın kıyafetleri içinde sakal ve bıyıklı bir erkek olarak tasviri sosyolojik olduğu kadar psikolojik açıdan da değerlendirmeye muhtaçtır²⁰. XIV. Asırda Osmanlı toplumuna anonim olarak kazandırılmış olan destansı âşık ve maşuk ikilisi “Tahir ile Zühre”nin neden siyasetçileri hicvetmede tercih edildiği cevap bekleyen bir dizi sosyo-kültürel analizler gerektirir. Siyasetçilerin birbirlerine olan bağlılıkları ve muhtaçlıkları bir aşk hikâyesine dönüştürülürken dürüst olmayan siyasetçinin ise kadın şeklinde tasviri gizli mesajların okuyucuya kültürel değerlerin üzerinden aktarılmaya çalışıldığını ispatlar niteliktedir.

2.1.2. Kadın Komutan

Cadaloz Mizah Gazetesi’nde ele alınan ve karikatür gazetesinin esas karakterini oluşturan Cadaloz’ un incelemelerimiz esnasında sıklıkla subay üniforması ya da nefer elbisesi ile tasvir edildiği anlaşılır. Bu duruma; mizah gazetesinin çıkarıldığı 1901-19011 yılları arasında meydana gelen ve Osmanlı Devletini savaş şartları içine iten bir dizi iç ve dış asayiş sorunları neden olmuş olmalıdır. Özellikle yetmiş yaş üstü ya da torunu olan kadınları tanımlamak üzere kullanılan “nine” tabirine ek olarak geçimsiz huysuz cevval ve kavgacı bir meziyette eklenirse karşımıza “Cadaloz” kelimesi çıkar. Cadaloz tanımımın içinde gizli olan “kavgacı” ve “cevval” sıfatları muhtemelen devrin karikatüristleri tarafından sınır boylarında amansız bir mücadele veren komutanları ya da erleri tasvirde kullanılmış olmalıdır. Özellikle vatanından uzak diyarlarda hudut müdafaası görevi yapan güvenlik güçleri açısından da askeri dirayet ve mücadele azmi ortaya koyan komutanların Osmanlı

²⁰ Cadaloz Mizah Gazetesi, 27 Mayıs 1911 (Cumartesi), S.1.

aile yapısı içindeki başköşede tutulan Cadaloz ile tasviri bir anlamda moral takviyesi olarak sunulmuş olmalıdır. Yine de Cadaloz tanımının yanında yer alan kadın olgusu ve Osmanlı toplumundaki kadının acizliği çok konuşup fiiliyatta bir emare gösterememesi de hudutlarda çok konuşan sert aksi ve huysuz ancak terörle mücadelede kesin bir başarı kaydedemeyen askeri komuta kademesi içinde kullanılmış olabilir. Bunun belirlenebilmesi için Cadaloz kadın komutan konseptinin geçtiği mizah ögesinin hangi çatışmayı konu edindiği ve bu çatışmanın safhaları ve komuta kademesine dair teferruatlı verilere ulaşmak elzemdir. Bu durum ayrı başlıklar ve tez konuları oluşturacağından vakayı takdim amacıyla birkaç betimlemenin ötesine gidilmeyecektir. Örneğin 3 Haziran 1911 tarihli bir hicivde Cadaloz Kadın Komutan²¹ olarak tasvir edilmiştir. Gerçi tasvirde elinde bir trompet ile daha çok bando icra eden bir personel olarak algılsa da karikatürdeki “*Cadaloz- Marş hududa doğru Ey Gaziler yol göründü...?!*” şeklindeki emir nidası bir tür komuta kademesine gönderme niteliğindedir. İtalya’nın desteğinde hareket eden Karadağ Devleti’nin Arnavut Katoliklere destek vermesi ve bunun akabinde ortaya çıkan iç isyan hareketi Mart 1911 de başlamış ve çatışmalar kuvvetli bir müdahale ile Haziran 1911’de bastırılmıştı. Bu arada isyancılar Karadağ’a sığınmış Osmanlı Devleti uluslararası arenada iyice kuşatılmıştır. Bu durumu tasvir amaçlı çizilen karikatürde hududa marş emri veren Cadaloz’ un kastı isyancılara açık destek veren Karadağ Devleti hudutları olmalıdır. Emir nidasındaki “gaziler” lafzı da Arnavut Katolik isyancılarla girilen müsaderelerde külliyatlı miktarda yaralı neferimizin varlığına işaret etmek için özellikle tercih edilmiş olmalıdır. Bu karikatür ve arka plandaki tarihi gerçekliği dikkate alındığında Arnavutluk-Karadağ hudut cephesinde komutası ve başarıları ile neferine bir ananın evladına sahip çıkması ve ihtimam göstermesi gibi hareket eden komuta kademesinin başarıları kamuoyuna iletimi hedef alınmış olmalıdır. Benzer türden karikatürlerin bir Osmanlı karşıtı reaksiyonu olarak bu devirdeki batılı devletlerin mizah gazetelerinde de konu edildiği anlaşılır²². Bir diğer Cadaloz’ u askeri komutan olarak tanımlayan hicivde ise Kafkasya’da I. Dünya Savaşı’nda adını duyuracak olan Köp Süvari Alayı ile ilgili

²¹ Cadaloz Mizah Gazetesi, Nr. 3 Haziran 1911 (Cumartesi), S.1; “Köpsüvari” **Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329, s 27.**

²² Palmira Johnson Brummet, *Image and Imperialism in the Ottoman Revolutionary Press (1908-1911)*, State University of New York Press (Sunny Press), New York 2000, S.160.

bir göndermede gizlidir²³. Karadağ'ın uluslararası müdahale ve Rus Çarlığı'nın desteği ile bağımsız olmasına rağmen Osmanlı komedi gazetelerinde Karadağ'ın Patates Krallığı şeklinde küçümsendiği dikkat çeker. Cadaloz' un bir hicvinde zikredilen “Bende bu güne bugün ve belki yarına yarın kocaman bir Türkiye'nin Cadaloz Kop Süvariyim!” ifadesi Cadaloz' un bir Kafkas süvari alayına bedel olduğu ve yalnızca bu alayın Karadağ'ın hakkından gelebileceğine yönelik bir gönderme olma ihtimali bir hayli kuvvetlidir. Özellikle batı basınında Arnavut isyancılara karşı kamuoyu nezdinde önemli bir ilgi olduğu belirtilmelidir.²⁴ Başta Karadağ olmak üzere Avusturya ve Rusya'da Katolik Arnavut isyancılara ciddi anlamda askeri mühimmat, strateji ve siyasi destek verecek ve Osmanlı Devleti'ni bir anlamda kendi topraklarında töhmet ve uluslararası güçlere karşı mihnet altına itecektir. Bu durumdan istifade eden İtalya ise Arnavut isyanı sorunu çözümlenir çözümlenmez kaynakları tükenen ve uluslararası itibarı örselenmiş Osmanlı'nın Trablusgarp topraklarına pervasız bir taarruzu kendi çıkarları açısından uygun bulacaktır. Aslı zatında 1911 isyanının 1910 yılında İpek ve Yakova şehirlerinin işgaliyle de doğrudan ilintili olduğu ileri sürülebilir. Şevket Turgut Paşa ve Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu bu isyanı şiddetli bir şekilde bastırılmış ve isyancıları Karadağ da bulunan Çetina'ya kadar sürmeyi başarmıştı.²⁵

2.1.3. Özgürlük ve Hürriyet Sembolü Olarak Kadın

İncelediğimiz mizah gazetesinde genç ve güzel zarif gelinlik ya da döpiyes kıyafetler içinde tasvir edilen kadının özgürlük ya da hürriyet sembolü olarak tasvir edildikleri anlaşılır. Muhtemeldir ki bu şık ve zarif hanımları bir karışıklığa mahal bırakmamak adına karikatürist, üzerlerine bir tür kurdele ile “Hürriyet” veya “Vatan” tarzında yazılı ilanlarla da desteklemeyi ihmal etmemiştir. Örneğin 6 Mayıs 1911 tarihli Cadaloz Mizah Gazetesinin nüshasında kapakta verilen karikatürde Arnavut isyancılarla mücadele eden Mahmut Şevket Paşa Çetina Dağını balyozla kırarken tasvir edilmiş ve hemen ardında Cadaloz' un elinden tuttuğu zarif alımlı ve üstünde

²³ Mehmet Evsile, “Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1996, C.12, S.911-926,

²⁴ Della guerra tra ribelli e turchi in Albania 30.4.1911 (La Tribuna Illustrata) ; <https://www.galabri.com/foto/gazkat/gaz2/latrillu.html>

²⁵ John R. Lampe (28 Mart 2000). *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*. Cambridge University Press. s. 92. ISBN 978-0-521-77401-7. Erişim tarihi: 7 Mayıs 2016. "By 1910, an armed Albanian revolt was spreading from Pristina, ironically supported by aid of Serbia." ; Suat Zeyrek (Şubat 2012). *II. MEŞRUTİYET'TE DEMOKRATİK MUHALEFETİN SONU: ARNAVUT İSYANLARI VE SONUÇLARI*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. ss. 299-336. Erişim tarihi: 7 Mayıs 2016.

Osmanlıyı sembolize eden ay ve yıldızın bulunduğu göğsünde “vatan” yazan bir kadın tasvir edilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın ise omzunda silah yerine bir sazın asılı durması akıllara Şirin için dağları delen Ferhat'ı getirmektedir. Kültürel öğelerin sıkça işlendiği bu karikatürde vatana olan sevdanın en az Ferhat ile Şirin arasındaki aşk kadar kuvvetli bir maneviyata sahip olduğu ve vatanına sevdalı komuta kademesinin ise Ferhat'ın dağları delerek Amasya'ya su getirmesi gibi vatan uğruna her türlü çılgınca işin altından başarı ile çıkılabileceğini kamuoyuna ilan eder.²⁶

2.1.4. Duacı Kadın

İncelenen gazetede Osmanlı manevi hayatının en önemli ritüellerinden biri olan dua ve duacı kadın örnekleme de ihmal edilmemiştir. Cadalozun yanı başında duran bir devlet görevlisi ile birlikte ellerini dua eder şekilde yana açması ve “*Cadaloz- Aaaamin Cümlemizi...!*” telaffuzu bizlere yaşlı kadınların duasının makbul oluşuna dair bir Anadolu kültürünü hatırlatır. Yine de karikatürde hicvedilen yalnızca duacı kadın değil bir memleket meselesi karşısında duyarsız kalan kitleler hedeflenmiş olmalıdır. Karikatürün altında yer alan “*Körler Duası: Cenab-ı Hak sizi ve emsalinizi bizim gibi etmesin efendim!*” şeklinde düşülen kayıt ve ifadeler memleket meseleleri karşısında duyarsız kalanları “körler” olarak nitelendirmekte ve bu konuda sorumlu ve yetkilileri duyarlı olmaya davet etmektedir. Mevzu bahis olan memleket meselesinin Haziran 1911 tarihi dikkate alındığında Trablusgarp, Karadağ, İtalya ya da Arnavutluk isyanları ile bağlantılı olma ihtimali vardır. Yine de karikatürde yer alan devlet adamı tasviri tespit edilememiş olduğundan mevzu bahis memleket hadisesinin içeriği de aydınlatılamamıştır.²⁷İlgili karikatürden tezimizle ilgili olarak tespit edebildiğimiz yegâne çıkartma “dua eden kadın” motifi olmuştur ve yeni veriler ve bulgular ortaya çıkana kadar şimdilik bununla iktifa etmek durumundayız.

2.1.5. Müzisyen Kadın

Osmanlı toplumunda müzisyen kadınların daha ziyade Sulukule'de sanat icra ettikleri bilinir. Lakin Osmanlı toplumunun batılılaşma ve modernleşme çalışmaları sonrasında üst elit tabakanın da müziğe yöneldiği ve en azından Osmanlı eğitim sistemi içinde kızların eğitiminde piyano vb. müzik aletlerinin icrasına önem

²⁶ Cadaloz Mizah Gazetesi, 6 Mayıs 1911 (Cumartesi), S.1.

²⁷ Cadaloz Mizah Gazetesi, 13 Haziran 1911 (Salı), S.1.

verildiği anlaşılır.²⁸ Cadaloz Gazetesi'nin 13 Haziran 1911 tarihli bir nüshasında “Laz Kantosu” adıyla sunulan bir karikatürde Cadaloz Doğu Karadeniz Horon Alayında bulunan yerel kıyafetler içinde elinde bir kemanla tasvir edilmiştir. Hâlbuki horon oyunu kemençe ile icra edilen bir oyun olmasına rağmen kemanın kullanılmış olması ince bir uluslararası siyasete gönderme olarak değerlendirilmelidir. Özellikle keman sanatında Avrupa’da Mozart ve onun icra ettiği “Türk Marşı” kemanla icra edilen bir eserdir ve Avusturya’yı hatta Salzburg’u tanımlamada değerlendirilen en önemli enstrümandır.²⁹ Muhtemeldir ki kara kalpakla tasvir edilen ve biraz da Balkanların umacısı olarak kabul edilen Gulyabaniye benzetilen korku ögesi kılığında tasvir edilen de Rus Çarlığıdır. Rus Çarlığının elinde kukla olarak oynatılan insan figürünün de Karadağ’ı betimlediği gazetenin çıktığı tarihte meydana gelen gergin dış siyasi ilişkilerimizden çıkarılabilir. Özetle Osmanlı kamuoyu açısından Gulyabaniye eşdeğer bir korku ögesi haline dönüşen Rus Çarlığının kullandığı Karadağ’ı Doğu Karadeniz kıyafetleri içinde tasvir edilen cadaloz kemaniyla oynatmaktadır. Bu durumda Osmanlı’nın Karadağ’la mücadelesinde etkili olarak Doğu Karadeniz’den buraya sevk edilen birlikleri kullanarak başarı sağladığı ve uluslararası siyasette de Avusturya’yı Rusya ve Karadağ’a karşı yanına aldığı şekilde değerlendirilmelidir. Yine Adriyatik sahilleri ile ilgili olduğunu tasavvur ettiğimiz bir diğer karikatürde askeri bir yetkili ile birlikte bir Osmanlı idarecisi tasvirinin yapıldığı karikatürde bu defa horon alayı ve kıyafetleri ile birlikte Cadalozu kemençe ile tasvir edilirken tespit etmek mümkün olmuştur.³⁰ Hiciv içerikli fıkra tarzındaki atışmalarda ise müzikle ilgili olarak bazı terminolojilerin varlığı dikkat çeker. Örneğin Dem-i musiki terimi bir anı telaffuz için kullanılmıştır.³¹ Bir diğer hiciv ögesinde ise “ - Gitmiyorum, taksim yapacağım, onun ismine lisan-ı musiki de gezinmek derler!” şeklinde sunulan espride Osmanlı müziğindeki “ara taksimi” terminolojisi bir espri üretmek amacıyla kullanılmıştır.³²

²⁸ Selahattin Ozyurt&Mehmet Yavuz Erler, “Samsun İnas Mektebi (Kız Çocuklarına Ait İlkokul) Kayıt Defteri Açısından Osmanlı Samsununun Demografik Panaroması (1918-1925)”, *Samsun Sempozyumu, 13-16 Ekim 2011*, Cilt. 1, Ceylan Ofset, Samsun 2012, p. 635-676.

²⁹ Olcay Kolçak ,Wolfgang Amedeus Mozart,Kastaş yayınları,İstanbul 2013,S.7-67

³⁰ Cadaloz (Mizah Gazetesi), 22 Temmuz 1911 (Cumartesi), s.4.

³¹ Cadaloz, Nr 16,28 Cemazi'l Evvel 1329, s. 2

³² Cadaloz, Nr 16,28 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

2.1.6. Vatan Toprağını Temsil Eden Kadın

Girit adası ve bu ada üzerinde hak iddiasında bulunan Yunanistan Krallığı ile ilgili karikatürde de vatan toprağı olarak kadın figürü kullanılmış ve Cadaloz' un himayesinde betimlenmiştir.³³ Benzer şekilde Bulgaristan Emareti ve bağımsızlık taleplerine ilişkin olarak çizilen bir diğer karikatürde de vatan toprağının alımlı ve cazip kıyafetler içinde genç bir kadın şeklinde tasvir edildiğini belirlemek mümkündür.³⁴ Değerlendirdiğimiz Cadaloz Mizah Gazetesi ve bu gazetenin çıktığı yıllarda özgürlük ve bağımsızlık talepleri iyiden iyiye artan Balkan milletleri Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri mücadelelerinde Fransız özgürlük sembolü olan “Jan Dark”ı sıklıkla kendilerine sembol edindiklerinden Osmanlı karikatürleri de bundan esinlenerek vatani ve özgürlüğü “batılı kıyafetler içinde bir kadın” olarak tasvir etmektedir.³⁵

2.1.7. Falcı Kadın

Cadaloz bazı durumlarda falcı kadın olarak tasvir edilmiştir. Örneğin 20 Mayıs 1911 tarihli nüshada tasvir edilen Cadaloz' un bir mendil üzerine büyü tü taşları atarak fal baktığı anlaşılmaktadır. Cadaloz' un hemen başucunda bir din görevlisinin varlığı bu duruma Osmanlı ulemasının da icazet verdiği şeklinde yorumlanabilir.³⁶ Ayrıca bakanlık gibi bir mevki konu edinen fal bizlere devrin üst düzey yetkililerinin gelecek ve makamla ilgili beklentileri için fala müracaat ettiklerini ve toplum nezdinde bu saf dillilikleri nedeniyle alaya alındıklarını değerlendirmemize neden olmaktadır.³⁷ Yine fıkra tarzında icra edilen bir nesir yazısında da “üfürükçülük” ve “Sanki bir parça falcılıktan çakıverseniz de” ve “mesela insan kendisini okutmaya kalkarsa üfürükçülük olarak mı ...“ şeklindeki betimlemeler Cadaloz' un devrin sosyal olumsuz alışkanlıklarını hicivle dillendirmesi şeklinde değerlendirilmelidir.³⁸

³³ Cadaloz Mizah Gazetesi, 18 Temmuz 1911 (Salı), S.1.

³⁴ Osman Köse, “Bulgaristan Emareti ve Türkler(1878-1908)”, Türkoloji Dergisi 1 ,Sayı 2,S.241-272

³⁵ Margaret Oliphant, Kutsal Bakire Jan Dark Yaşamı ve Ölümü, Şebnem Duran(çev), İlya Yayınları, İzmir 2012

³⁶ Mehmet Şükrü Nar,“Psiko-Antropolojik Bir Olgular Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 1 (2014), 507-524

³⁷ Cadaloz Mizah Gazetesi, 20 Mayıs 1911(Cumartesi) , S. 1.

³⁸ Cadaloz , Nr.18, 6 Cema'zil Ahir 1329, sayfa 2

2.1.8. Kâhya Kadın

Osmanlı toplumunda üst düzey devlet erkânının ya da yerel ağaların toprak ve gayr-ı menkul işletmelerini yöneten ve sorumlu olan kâhyaların ehemmiyetine dikkat çekilmekte ve bu defa Cadaloz karşımıza bir kâhya olarak çıkmaktadır. Esasen erkeklere mahsus bir görev olan kâhyalığın bazı durumlarda kadınlar tarafından da icra edilebildiği iddia edilebilir. Cadaloz' un bir hadiseye yönelik betimlemesinde kullandığı “kâhya kadın” betimlenmesi bu sahada sebatla çalışan ve evladını koruyan bir anne misali sorumlu olduğu görevini icra eden kâhyalar övülmektedirler. Ayrıca kâhyalara yapılan “düşünde bal yemiş” göndermesi büyük bir zenginliğin içinde yaşamasına rağmen bu zenginliğin kâhya açısından bir nevi hayal olduğu gerçeği de dramatik bir hicivle irdelenmiştir. Muhtemelen konağın basınla ilgili gazetelerini temin eden kâhyalar etki altına alınarak tirajın artırılması da hedeflenmiş olmalıdır.³⁹

2.1.9. Gelin Suratlı

Bir tür yaramazlık emaresinde ise “kayana değneği önünden kaçan gelin suratlı” ifadesi dikkat çeker. Sosyal yapıda bir ortamda kaynana ile birlikte yaşayan gelinlerin uğradığı değnekli saldırı bir tür hicivle kamuoyuna aktarılmıştır. Bu aktarımda gelinler bir tür çocuksu masuniyet içerisine alınırken kabahat olarak “paçosuz” yani kendine dikkat etmeyen kadın şeklinde tanımlanmış ve bu türden gelinlere yönelik kaynana taarruzunu da tasvip kâr bir edayla dile getirmiştir. Aynı zamanda bu tabirin kendini dev aynasında gören ve tecrübesiz meslek erbabı ya da gençler içinde kullanıldığı ilgili atışma yazısından anlaşılmaktadır.⁴⁰

2.1.10. Eli Hamurlu Kadın

Osmanlı devrinde kadının evinde ve dahi genellikle de ev işleri bilhassa mutfak ile ilgilenmesi hicvedilmiştir. Osmanlı aile yapısında mutfaktan sorumlu kadının yoğunlukla hamur işleri yapması nedeniyle de “elinin hamuru” vurgusu ve göndermesi yapılmaktadır. Ancak hicvedilen meselenin erkeklere mahsus kabul edilen bir alan olduğu ve kadının kendi asli alanına çekilerek bu tür konulara dahil olmaması gerektiği vurgulanmakta ve Cadaloz ihtar edilmektedir. Bu türden üstü

³⁹ “düşünde bal yemiş kahya kadın gibi yalanıp durasınız” Cadaloz Mizah Gazetesi, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.), sayfa 2.

⁴⁰ “Kaynana değneği önünden paçosuz kaçmış gelin suratlı yumurcaklar” Cadaloz Mizah Gazetesi, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.), sayfa 2.

kapalı ihtar içerikli hicivlerin nedeni muhtemelen bazı devlet yetkililerin karikatürler ya da hiciv yazıları ile kamuoyu nezdinde itibarlarının rencide olmasına yönelik üstü kapalı sansürlere yapılan vurgulamalar olduğu kuvvetle ihtimal dâhilindedir.⁴¹

2.1.11. Madam Anika

Madem Anika'nın Osmanlı eğlence ya da iş hayatında çalışan bir figür olduğu tahmin edilmektedir. Yine hicivde belirlenen bazı ifadelerden en azından Madam Anika'nın saçlarını ensesinde toplayarak topuz yaptığı ve bu tarzıyla da bir tür saç stilini Osmanlı sosyal giyim kuşam kültürüne kabul ettirdiğini belirlemek mümkündür.⁴²

2.1.12. Peri Kızı

Zümrüd-ü Anka kuşunun Kafdağı'ndan gelirken bir peri kızına rastladığı ve peri kızının kendisi ile konuştuğu belirtilmiştir. Konu itibarıyla şairliğin ve aşkın işlendiği bir karşılıklı atışmada bir masal ögesi olarak Osmanlı toplumuna peri kızının sunulması kamuoyunun bu tarz masalsi öğelere aşinalığını belirlemede yardımcı olmaktadır⁴³

2.1.13. Cadı

Diplomatların eleştirildiği bir karşılıklı konuşma nesrinde diplomat kendini küçümseyen ve eleştiren Cadaloz' a "cadı" şeklinde telaffuz etmiştir. Bu durum Osmanlı toplumunda kendi işiyle ilgili eleştirel yaklaşan kadınların "cadı" şeklinde betimlenerek "çok bilmiş" anlamına gelen iyi anlamda bir hiciv ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴

2.1.14. Ayşe Mollanın İsteme İlacı

Siyasetçi ve diplomatların nasıl yetiştiklerine dair kaleme alınan nesir tarzı hiciv yazısında verilen "insanlar nasıl yetişiyorsa siyasetçilerde öyle yetişiyor" tarzındaki açıklamaya karşılık olarak vurgulanan "Ayşe Molla'nın İsteme İlacı tarifi" benzetmesi yeterince açıklayıcı olmayan ve üstü kapalı soruları geçiştirmek için verilen cevapları ifadede kullanılmış olmalıdır. Muhtemelen Osmanlı toplumu bu

⁴¹ "Elinin hamuruyla sende erkek işine karıştın ne diyelim", Cadaloz Mizah Gazetesi, Nr. 1, 5 Rebi'ül Ahir 1329 (H.), sayfa 2.

⁴² "Madam (Anika) gibi bari saçınızı ensenizde bir topuz yapın?" Cadaloz Mizah Gazetesi, Nr. 1, 5 Rebi'ül Ahir 1329 (H.), s 2

⁴³ Cadaloz , Nr. 2, 9 Rebi'ül Ahir 1329, s 2

⁴⁴ Cadaloz , Nr. 3, 12 Rebi'ül Ahir 132 , s 2

deyimi ve Ayşe Molla'nın ilaç tarifinin esprili dizelerine vakıftır ve bahsi geçen ucu açık cevaba yönelik Cadaloz' un eleştirisine hicivsel bir anlam katabilmiştir.⁴⁵ Osmanlı Washington Büyükelçisi Ziya Paşa'nın eşi Ayşe özellikle Kızılay Cemiyeti'nin kuruluşunda önemli bir figür olarak kamuoyunca 1911 yıllarında tanınan bir şahsiyetti⁴⁶. Muhtemelen tarif edilen Ayşe Molla'nın Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım olma ihtimali dikkate değer bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.

2.1.15. Elini, Başını Sallayan Kadın

Doktora kelimesi ve bunun lisanımıza geçişini konu alan bir hiciv yazısında Cadaloz' un “elimi sallasam ellisi, başımı sallasam başı tellisi!” ibaresi günümüzde de güncelliğini koruyan her gücün üstesinden bî başıma gelebilirim ifadesinin tarihteki yansıması olarak karşımıza çıkar.⁴⁷ Bu durum bilim sayesinde kadının toplum içinde bireysel olarak bir birey olma yolunda bağımsızlığını elde etme çabasının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

2.1.16. Ayşe Molla'nın Üvey Oğlu

Paskalya Bayramı esnasında geçim sıkıntısını hicveden bir nesir yazısında ehemmiyetli bir kişi ile hasbihal konusunda Ayşe Molla'nın üvey evladının okula başladığı bahsi geçmektedir. Muhtemelen annesinin himayesinde üst düzey bir eğitim fırsatı yakalayan aristokrat bürokratlara dair kamuoyunun ilgisi Nasıl işitmedim, bizim mahallede Ayşe Mollanın üvey oğlu mektebe başlayacak! İfadesiyle gazete yazısına konu teşkil etmiş olmalıdır.⁴⁸

2.1.17. Nefise Molla

Hıdırellez Bayramını konu edinen bir hicivde Molla Nefise ifadesi geçmektedir. “Sus günaha girme, bari bilmediğin işlere karışma, git bari Nefise Mollaya sorda sana Ruz-ı Hızırın faziyetini anlatsın!” Şeklinde belirtilen Molla Nefise'nin iklim ve bazı özel günlere dair bilgi sahibi bir âlime olarak ele alındığını belirlemek mümkündür. Yine de Osmanlı kamuoyunun aşına olduğu devrin meşhur simaları

⁴⁵ Cadaloz, Nr. 3, 12 Rebi'ül Ahir 1329, s 2

⁴⁶ Ahmet Zeki İzgöer, Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1918, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s.183.

⁴⁷ Cadaloz ,Nr. 5, 19 Rebi'ül Ahir 1329, s 2

⁴⁸ Cadaloz ,Nr 7, 26 Rebi'ül Ahir 1329 , s 2

arasında yer alan Molla Nefise ile ilgili verilerimiz yeterli olmadığı için şimdilik durum tespiti yapmakla iktifa edeceğiz.⁴⁹

2.1.18. Huri

Hıdırellez Bayramı için oluşturulan bir anekdotta Cadaloz'un "Her kim Ruz-u hızır günü gittiği mesire de yağlı ve tatlı kaç türlü yemek yer yedirirse o kadar huri ve gilmâne sahip olur" şeklinde ki yorumu esnasında hurilerden bahsedilmiştir. Bu bir anlamda dini bir bayrama iştirak ve katkı sayesinde cennette erkekler için huri bayanlar için ise gilmâne (gulam) yani erkek köle olarak tasvir edilmektedir.⁵⁰ Bu durum esir ve köle pazarlarının kurulmaya devam edildiği bir devlet ve kamuoyu için zenginlik ve lüks hayatın sadece cennette değil dünyada da aramayı şiar edinen yozlaşmış bir toplum yapısını da deşifre etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilimden geri kalması ve sosyal yapı içinde kul hakkını yemeye endeksli hoşgörüsüzlük ve bencillik hastalığının köleci bir sosyal yapıya sahip olması ile ilişkilendirmek mümkündür. Batılı devletler 1815 yılı itibariyle köleciliği bırakıp ilim ve fende insanın yerini alabilecek ve istihali kolaylaştıracak keşifler peşinde koşarken Osmanlı toplumu üretim ekseninde insan gücünü köleci bir düzenle temine devam etmiş ve sosyal yapısını zehirlediği gibi batının akıl sayesinde elde ettiği gelişmeleri takip edememiştir.⁵¹

2.1.19. Şıllık

Osmanlı eğlence hayatında hafif meşrep ve batıya özentili kıyafetlerle dolaşan bayanları tanımlamak amacıyla kullanılan Şıllık ifadesine mizah amaçlı kurgulanan Çançan adıyla sunulan anekdot da rastlamaktayız. Özellikle eğlence mekânlarını tanımlarken kullanılan pek çok sokak argosuna ait kelime dağarcığının arasında "şıllık" ifadesi de kullanılmıştır. Örneğin: Direkler arasında bulunanlara dair Cadaloz'un şu satırları devrin eğlence anlayışı hakkında da fikir sunar: "Yok, daha var şıklar, şıllıklar, yılışıklar, kaşı kalkıklar, bağıri yanıklar, dik bıyıklar, tıran tıranlar, gerdan kıranlar, bıyık buranlar, semtini soranlar, omuz vuranlar, saat kuranlar,

⁴⁹ Cadaloz , Nr. 10,7 Cemazi'l Evvel 1329, s 2

⁵⁰ Cadaloz, Nr. 10, 7 Cemazi'l Evel 1329 , s. 2

⁵¹ İbrahim Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 45 (2011), 649-676

kendini yoranlar, hep orada”.⁵² Bir başka anekdot içinde ise şıllık tabirinin karakteristik bir analizi kamuoyuna sunulmaktadır: “... çarşafı yırtık , şıllık yılışıklardan değilim”.⁵³

2.1.20. İki Göz Bebeği

Cadaloz ile gazete muharririnin hicivsel karşılıklı hikâyecik tarzı söyleşisi esnasında Cadaloz’un bir rüyayı anlatırken kullanılan bir ifadesidir. Muharririn Cadaloza: “Dinliyorum iki gözümün bebeği!”⁵⁴ şeklindeki yaklaşımı kadınlara karşı Osmanlı devrinde kullanılan hoşça bir deyim olarak değerlendirilmiştir. Buradaki yaklaşım insan duyularından en hassası olarak kabul edilen göz bebeği ile kadın arasında bir teşbih sanatı icra edilerek kadınlara karşı kamuoyunun hassasiyeti aktarılmıştır. Aynı zamanda anlatılan rüyayı büyük bir hassasiyetle dinleniyor olması da toplumun bu konudaki ilgi ve alakasının üst raddelerde olduğunu değerlendirmemize neden olmaktadır.

2.1.21. Koca karı

Kamil Paşa’nın vatanını satışı hicivsel olarak kritik edilirken malı mülkü olan bayanları tasvir amacıyla kullanılan “kocakarı” betimlemesi dikkat çeker. Çançan adlı karşılıklı âşık tarzı atışma kısmında şu ifadeler kamuoyu nezdinde konuyu algılamada yeterli veriler sunar: “Aman Cadaloz öyle ise bende siyasi olacağım, koca karıya gel şu evleri satalım diyorum da pabuçla üstüme yürüyor, mümkün değil iknâ muvaffak olamıyorum!”⁵⁵

2.1.22. Şair

Çançan atışmasında şair kelimesinin sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum 1911 yılında yoğun bir şair edebiyatı ve halk şairlerinin sosyal yapıda saygınlık kazandığı bir devir olarak ele alınabilir.⁵⁶ Şair kelimesinin bazen ne dediğini sevda nedeniyle bilmeyen şaşkın ancak iyi niyetli zatların ufak tefek kusurlarını gizlemede bir nezaket ifadesi olarak ta değerlendirmek mümkündür. Örneğin bir karşılıklı atışma esnasında kullanılan “-Hay Allah müstahakkımı versun

⁵² Cadaloz, Nr. 45,16 Ramazan 1329, s 2

⁵³ Cadaloz ,Nr 11,10 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

⁵⁴ Cadaloz, Nr. 20, 13 Cema'zil ahir 1329, s 2

⁵⁵ Cadaloz , Nr.23, 22 Cema'zil ahir 1329, s 2

⁵⁶ Cadaloz, Nr. 31, 21 Recep 1329, s 2

gördün mü yaptığın işi! Sahih onlarda var ha, kuzum bu defalık olsun beni affet, şairliğime bağışla!” ifadesinde kullanılan şair kelimesi bir tür mazeret olarak nitelendirilmiştir.⁵⁷ Cadaloz gazetesindeki veriler sayesinde Osmanlı’da sadece erkeklerin değil kadınların da şairlik sanatı icra ettikleri ileri sürülebilir.

2.1.23. Âşık

Mizah anlatısında Âşık kelimesi üzerinden bir tür “tesmiye” yani birden farklı anlamlar içeren bir kelime ile kamuyu bilgilendirme uygulaması söz konusudur.⁵⁸ Örneğin normalde sevgiliye duyulan seven bireyin hissiyatını ifade de kullanılan “aşık” kelimesi içeriğinde gizli olan “ölümüne tutku ve bağlılık” ifadesi farklı durumların nitelendirilmesinde kullanılmıştır. Örneğin Hak yani Allah için bireyin sevgisi ve teslimiyeti bir aşığın sevgiliye olan tutkusu ve bağlılığı ile tanımlanma yoluna gidilerek bir tür tesmiye yani bir kelimenin birden fazla durumu tanımlaması uygulamasına vesile oluşturmuştur. Örneğin bazı satırlarda Allahın adaleti ve doğruluğunu tanımlamak ya da siyaseten doğruluğa ve dürüstlüğe değer biçmek amacıyla Hak Aşık’ı⁵⁹ ifadesi okuyucuya aktarılmıştır. Bazı durumlarda ise bir uğraşı yada sanatın bir dalına karşı olan yoğun ilginin tanımlanmasında kullanıldığını da tespit etmek mümkündür. Şairlik, ozanlık ya da laf ebeliği gibi anlamların yüklenebileceği “söz aşığı” kelimesini değil de farklı bir mesleki ya da yetenek olarak âşıklık tarzının varlığına yönelik örneklerde tespit etmek mümkün olmuştur. Cadaloz’un bir tanımlama cümlesinde buna dair bir örnekle karşılaşmaktayız: “... söz aşığı değil saz aşığıyım”.⁶⁰

2.1.24. Dayakçı Kadın

Cadaloz kendi kimlik ve şahsiyeti itibariyle kavgacı bir kadını tanımlamakla beraber şiddet içeriğine pek rastlanmaz. Ancak haşin karakterini doğrulamak adına nadiren de olsa dayakçı kadın modeline dönüştüğü durumlar da yok değildir. Örneğin: “Bunun ismi şerefine dayak tabir ederler ki tokat, tekme, yumruk, muşta, şaplak! Sumsuk! gibi enva’i çeşâidi var!”⁶¹ şeklinde tasviri yapılan dayak türlerinin cennetten çıkma iyi bir yönünün olduğu da vurgulanmıştır. Burada doğrudan dayak atan bir kadın imajından çok dayakla tehdit eden bir kadın betimlemesi daha ön

⁵⁷ Cadaloz, Nr.27, 7 Recep 1329, s 2

⁵⁸ Erman Artun, Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı, Karahan Kitapevi, 2016,S.574

⁵⁹ Cadaloz, Nr. 31, 21 Recep 1329, s 2

⁶⁰ Cadaloz, Nr. 31, 21 Recep 1329, s 2

⁶¹ Cadaloz, Nr. 33, 28 Recep 1329, s 2

plandadır. Esasen Cadaloz tabiri biraz da haylaz çocukları kimseden çekinmeden dayakla canını yakabilen tiplere atfedile bir yakıştırma. Biraz deli dolu ancak haklı bir kararla acuzalıkta sınır tanımayan konak ya da hane veletlerini dayakla ürküten bir kadın tiplemesinin Osmanlı mizahında ustalıkla değerlendirildiği anlaşılır.

2.1.25. Kokoz

Cadaloz mizah gazetesi içerisinde “kokoz” kelimesinin kullanıldığı vakidir. Muhtemelen İstanbul azınlıklarının dillerinden Osmanlıcaya kazandırılan bir kelimedir. Günümüzde bilinen anlamıyla “züğürt”⁶² insan olarak halk ağzı şeklinde tanımlanan bu kelimenin sıklıkla mizah ögesi olarak kullanılışı Osmanlı ekonomik yaşantısında halk bazında ciddi bir yoksulluğun varlığına delalet ettiği tahmin edilmektedir. Örneğin beklenen bir zatin gelişi ile ilgili olarak oluşturulan bir konuşma cümleciğinde kokoz kelimesini Osmanlı toplumunda kullanılan ve halk ağzına ait diğer kelime dağarcıkları ile birlikte tespit etmekteyiz: “Nerede kaldı çirozlar, çil horozlarla kokoz afaroz mu, çaparoz mu, kokoroz mu, motomoz”.⁶³ Gazete de tespit ettiğimiz bir diğer örnekte de “Kağıthane’de afallayan kokoz kayıkçı gibi yayılıp kalırsın!”⁶⁴ cümlesi içerisinde belirtmektedir. Burada betimlenen “kokoz kayıkçı” ve bu kayıkçıların “Kağıthane” de iş tutuyor olmaları kayıkçı esnafının züğürt kaldığı ve Kağıthane de çalışan sandalçı ve kayıkçı esnafının müşteri bulmakta sıkıntıda olduklarını kanıtlar niteliktedir. Gazete’deki bir başka Çançan anekdotun da ise; “Su gibi akan, nükteyi çakan eşeklere yular takan mini mini kokoz köleleri!”⁶⁵ cümlesinin de Osmanlı toplumunda kokoz yani züğürtlerin bile kölesinin olabileceğine dair ifadeler dikkat çeker. Yine aynı anekdot içerisinde dayıların “kokoz dayı” şeklinde kokoz yani züğürt olarak tanımlanması Osmanlı aile yapısı içerisinde çocukların annelerinin erkek kardeşlerinden çok da rağbet görmedikleri ve aileden bir anlamda dışlandıkları şeklinde anlamlandırılabilir. Ya da muhtemeldir ki Osmanlı aile kurma geleneğinde erkek tarafının kız tarafına oranla daha zengin olması geleneksel bir yorumlama ve kabullenilmiş bir uygulama olarak ele

⁶² <https://eksisozluk.com/kokoz--177527>

⁶³ Afacan, Nr.2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) , s 2

⁶⁴ Cadaloz ,Nr 11,10 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁶⁵ Afacan , Nr.4, 37-16 Şaban 1329 /30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) ,s 2

alınmalıdır.⁶⁶ Muhtemelen Osmanlı toplumunda gazete yazarları ya da karikatüristlerine de bu türden bir toplumsal ekonomi yakıştırmaları söz konusudur. Yani az kazanan züğürt basın yazarı tanımlaması kendini de bir anlamda kritik ederek eğlenen komedi sanatını icra edenlere malzeme oluşturmaktaydı. Bir muharririn tanımlaması yapılırken 30 Temmuz-12 Ağustos 1911 tarihinde çıkan Cadaloz'un devamı olan Afacan Mizah Gazetesinde şu şekilde belirtilmektedir : “Hay hay arz edeyim Efendim ,bendeniz,ben kokoz duacınız her nasılsa muharirliğe kurdum, pantolonumu tavuk pazarında bir ikiliğe ütüye verip fisk yağını kibrit kutusuyla temizledikten sonra Mahmut Paşadan almış paraya bir duble yaka(ne alırsan guruş) dan ,bir boyun bağı birde yüzlük baston ile şıklık ne vazımâtını bilâ kemal Bab-ı Ali caddesine damladım...”⁶⁷ Yine de mevcut züğürtlüğün sadece yazarlarla sınırlı kalmadığı aynı zamanda Osmanlı matbuatının bu alanda eser üreten benzer türden mizah gazetelerinde de bir tür tiraj eksikliği ve gelir darlığından bahsetmek olasıdır. Bu iddiamızı kuvvetlendirmek için Cadaloz'da yer alan şu dizeler yeterli olacaktır kanatindeyiz : ” -Ha arz edeyim bendeniz refika-yı acizhanem olan malum-u esami Afaroz , Çaparoz , Çiroz, Çil Horoz, Kokoz , Kokoroz ve Cavalacoz nam zevât ile maen maiyet Cadalozu da cemi! olunduktan sonra”⁶⁸ Elde ettiğimiz konuşma anekdotunda yer alan isimlerin Osmanlı devrinde çıkan ancak bazılarının günümüze kadar hiçbir nüshası kalmayan mizah gazeteleri olduğunu tahmin etmekteyiz. Bunun nedeni karşılaşılan sansürler nedeniyle bu tür gazetelerin yayın hayatlarının kısalığı ve bazılarının sadece birkaç nüsha ile sınırlı kalıp sansür ya da ekonomik gerekçelerle kapanıp sonrasında ise farklı bir adla yayın hayatını sürdürdüğü şeklinde değerlendirilebilir.

2.1.26. Çıtır Çiroz

Çiroz kelimesinin daha ziyade zayıf bünyeli kısa boylu ve minyon tiplmeleri betimlediği tahmin edilmektedir. Örneğin “- Öyle çiroz asâ kıyafetli pehlivanlık olmaz!”⁶⁹ cümlesinde çirozun pehlivanlar kadar heybetli bir bünyeye sahip olamayacakları vurgulanmıştır. Bu cümlenin üst anekdotların da kifayetsiz beden tanımlaması çirozun daha ziyade dış görünümü ifade kullanılan ve daha çok

⁶⁶ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s 240

⁶⁷ Afacan , Nr.4, 37-16 Şaban 1329 /30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) ,s 2

⁶⁸ Afacan ,Nr.5738,19 Şaban 1329,/2 Ağustos 1327 /1 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

⁶⁹ Cadaloz, Nr. 26, 4 Recep 1329, s 2

erkeklerle yakıştırılan bir kelime olduğu kanaati uyandırır. Ancak “Çançan” adı verilen nesir tarzı mizahi atışma yazısında Çiroz’un Osmanlı matbuatına dair diğer mizah gazeteleri ile birlikte bahsediliyor olması irdelenmelidir⁷⁰. Muhtemelen yayın hayatı oldukça kısa soluklu olan bir komedi gazetesine de bazı esprilerde gönderme yapılmış olma ihtimali bir hayli kuvvetlidir. Yine de “kafa kemiğini delen mini mini çiroz gülleleri ...”⁷¹ cümlesi “çirozun” ufak tefek cüsseli ancak metanetli ve dayanıklı bir bünyesi olduğu şeklinde de değerlendirilmiş olmalıdır. Bu durum Osmanlı mizahında bir anlamda “ummadığın taş baş yarar” atasözü uyarınca “çiroz” kelimesi mizahi bir unsur olarak kullanılmış ve değerlendirilmiş olmalıdır.

2.1.27. Nine, Hanım Nine

Nine ya da Hanım Nine ifadesi bazı durumlarda Cadaloz’a atfen kullanılmıştır. Bu durum bizlere cadaloz kelimesinin daha ziyade belli bir yaşın üstündeki kadınları muhatap aldığı şeklinde değerlendirmemize neden olmaktadır. Örneğin: “*Daha ne yapacaksın nerede Cadaloz ninem?*”⁷² cümlesinde Cadaloz’un Nine olarak nitelendirilmesi yaşına izafeten yapılmış bir nitelendirme olarak karşımıza çıkar. Ancak bazı durumlarda hanım nineye benzer bir kelime olan “hamnine” ifadesi de kullanılmaktadır. Gerçekte bu kelimenin hanımnine mi yoksa gerçekten çığlık, olgun olmayan ya da daha yeni anlamlarına gelen “ham” kelime ile bir bağlantısı var mıdır bilinmez. Eğer “hamnine” deki ham eki gerçekte daha yeni anlamını taşıyor ise bu durum Cadaloz’un yaş aralığını belirlememizde en azından o kadar da yaşlı değil şeklinde ki derecelendirmemize gerekçe oluşturur. Bununla ilgili pek çok yerde nitelendirme olmasına rağmen bunlardan yalnızca birini örneklendirmekle yetineceğiz. Mesela; “-Hamnine bugün sana iyi saatte olsunlar okşamış olmalı, gitte papucu büyüğe kendini okut !”⁷³ cümlesi biraz farklılıklar içermekle beraber günümüzde de kullanılan bir dizi Osmanlı tekerlemesini de anımsamamıza neden olur.

⁷⁰ Afacan ,Nr.5738,19 Şaban 1329,/2 Ağustos 1327 /1 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

⁷¹ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

⁷² Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, Salı , (Cadaloz 'un devamı), s 2

⁷³ Afacan ,Nr.3/36,11 Şaban 1329,/25 Temmuz 1327 / 7 Ağustos-u Efrenci 1911 pazartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

2.1.28. Ana

Osmanlı ve Türk toplumunda Anne ya da Ana oldukça önemli bir kadın figürüdür. Ancak Cadaloz mizah gazetesinde bu figüre dair oldukça sınırlı bir müracaat söz konusudur. O halde Ana ya da Anne kelimesinin kutsiyeti herhangi bir mizahi öğeyi kabul etmeyecek bir ağırlıkta ve vakarla değerlendirilmiş olmalıdır. Osmanlı toplumunun kendi içinde dokunulmazlığı olan bu kelimenin mizahi bir unsur olarak kullanılmaması muhtemelen bu kelimenin ifade ettiği anlama karşı duyulan saygı olsa gerektir. Yine de sınırlı olmakla beraber anne kelimesine dair elde ettiğimiz örnek şu şekilde karşımıza çıkar: “- Elimizde bir bu silahta olmasa yetmiş iki bayrama kadar annemiz ağladığının resmidir.”⁷⁴

2.1.29. Kaynana

Cadaloz çoğu durumda geçimsiz bir “gelin” olarak ya da kaynana şeklinde betimlenmiştir. O halde Osmanlı toplumunda kaynanalara yönelik peşin bir ön yargıdan ya da aile yapısında anaerkil bir otoriteden bahsetmek mümkündür. Bununla ilgili elde ettiğimiz yegane nesir tarzı örnek şu şekildedir; “Cadoloz : Sizi gidi masa bacak zübbeler sizi... sizi gidi kaynana değnegi önünden paçozsuz kaçmış gelin suratlı yumurcaklar ! Kendinizi dev aynasında görüpte a'lemin etlisine sütlüsüne karışmaya başladınız ha...”⁷⁵

2.1.30. Gacı

Osmanlıca da karı, avrat gibi kadını tanımlayan kelimelere mizah unsuru olarak rastlanmamıştır. Ancak incelemesini yaptığımız mizah gazetesinde Çingene dilinde benzer manalar taşıyan “gacı” kelimesi biraz da mahalli diyalekt ile mizahi bir unsur olarak karşımıza çıkar. Örneğin incelediğimiz mizah gazetesinin bir nüshasında “Sulukuleliler ise mangiz gördüler mi iskara maşayı bırakır başlarlar

⁷⁴ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrençi 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

⁷⁵ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi'ül Ahir 1329 (H.), s 2

kerize sende aynalıca gördüğün gacıya abayı atarsın sonrada sen sarılayım derken onlar zift asâ yapışır olur bir sıhriyyet!” cümlesinde “gacı” ibaresi geçmektedir.⁷⁶

2.2 Erkek Motifi Ve Sosyal İçeriği

Osmanlı mizahında yer alan eril figürler ve tanımlar 24 madde ile nesir ve karikatür öğeleri üzerinden derlenmiştir. Bu öğelerin önemli bir kısmı sosyal yapıdaki elit tabakayı hicvetmede kullanılmıştır. Bazı durumlarda Osmanlı zenginleri, siyaset adamları ve devlet bürokratlarını üstü kapalı aşağılayan ifadeler eril karakter sıfatları ile sembolize edilmiştir. Bazı örneklerde ise eril sıfatların vatanperverlik duygularını vurguladığı yönünde tespitler yapılmıştır. Asker, civan, pehlivan ve yiğit gibi tabirlerin Osmanlı mizahında olumlu figürler olarak değerlendirildiğini tespit etmek mümkündür.

2.2.1.Deyimler Ve Atasözü İçerisinde Erkek Unsurları

Osmanlı karikatür içerikli dergilerde erkek ögesinin mizahi bir unsur olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Cadaloz mizah gazetesinde diğer Osmanlı basınında yer alan hiciv konularında olduğu gibi erkek ögesine mizahi bir unsur olarak sıklıkla rastlanmaktadır. Erkek unsurunun hangi şartlarda ve hangi tekniklerle sunulduğunu anlamak için bir tasnif yapma gereği söz konusudur. Buna göre Cadaloz gazetesinde karşımıza çıkan atasözü ve deyimlerde erkek merkezli ifadeler tespit edilerek bunların hangi kontektlerde hiciv unsuru olarak ele alındığı tespit edilecektir.

Örneğin ; "- Elinin hamuruyla sende erkek işine karıştın ne diyelim ?"⁷⁷ şeklinde belirtilen atasözünü Cadaloza atfedenler siyasetin yalnızca erkeklere mahsus bir meşguliyet olabileceğini ima etmektedirler. Esasen erkek egemen bir toplumda oluşturulmuş olan bu atasözü erkek egemen bir siyasete yönelik fikir sunan bayanlara üstü kapalı bir reddiye olarak değerlendirilmiştir. Cadaloz 'un Osmanlı siyasetçilerine bazen üstü kapalı çoğunluklu da doğrudan laf giydirmesi dikkat cezp etmiş olmalıdır. Bu türden eleştirel yaklaşımları dikkate alan mizah gazetesi yazarları Cadaloz 'un konuşma muhatabına toplumun benimsediği değer yargıları üzerinden gönderme yapmakta ve bir geleneksel algının atasözüne yansımış halini mizah satırlarına taşımaktadırlar. Tespitlerimize göre 1913 yılında mevzubahis olan atasözünün günümüzde de kullanılmaya devam edildiği ve benzer bir anlamlandırma ile erkek egemen bir tezahürü olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır.

⁷⁶ Cadaloz, Nr.44, 12 Ramazan 1329, s 2

⁷⁷ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi'ül Ahir 1329 (H.), s 2

"- Allah adamı taş yapar!"⁷⁸ şeklinde tasvir edilen deyimde kullanılan adam ifadesi eril bir karakter ifade etmektedir. Ancak burada kasıt erkeklerden ziyade Osmanlı toplumu içerisinde yapılan herhangi bir işin ya da fiili hareketin doğruluğunu tanımlamada kullanılmaktadır. Siyaset, toplumsal, sosyal ve hayata dair dini ve kültürel geleneklere aykırı olarak yapılan eylemler bu deyim ile kınanmaktadır. Benzer şekilde; "Ayağımı öpeyim susalım onlara dil uzatılmaz, Allah adamı taş yapar!"⁷⁹ cümlesinde de benzer bir ifadeye rastlanmıştır. Anadolu da pek çok kırsal kesim yerleşkesinde gelin kayası yada taş kesilmiş insan figürleri etrafında kurgulanan geleneksel efsane ya da hikayelere rastlamak olasıdır.⁸⁰ Bu tarz efsaneler taş kesmiş insan ve hayvan figürleri çoğunlukla geleneklere ve dine aykırı zalim, karakter yoksunu, güç ve yetki sahibi, mazlumlara eziyet eden insanların yada hayvanların Allah tarafından ilahi bir ceza olarak zalimliklerinin zirvesinde taş dönüştürüldükleri inancı yaygındır. Bir nevi geleneksel hurafe olarak kabul edebileceğimiz bu geleneklerle tefsir edilmiş olan vak'a ' Allah adamı taş eder' deyimini ile özdeşleşmiştir. İncelemesini yaptığımız mizah gazetesinin ana karakteri olan ve feminen bir varlık olarak karşımıza çıkan Cadaloz halka zulüm yaptığı kanaati hâsıl olan şahıs ve olaylarla ilgili sıkça bu deyim kullanılmaktadır. Bir ihtar bir uyarı gibi servis edilen bu deyim hatt-ı zatında mazlumlara zulm eden devlet yetkililerine yönelik bir üstü kapalı lanet ifadesi olarak kamunun anlayışına servis edilmiştir. Böylelikle Osmanlı makamları tarafından olası bir sansür ya da cezalandırma eylemine karşı da bir tür geleneksel deyimlerin arkasına sığınarak kamusal destek hedeflenmiş olmalıdır.

İncelediğimiz mizah gazetesinde eril bir ifade olan 'adam' lafzı metaforik bir şekilde doğruluk ve dürüstlük olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca 'adam' lafzının Hristiyan ve Müslüman toplumunu bir araya getiren ortak bir değer olduğu tahmin edilmektedir. Gerek Hristiyanlarda gerek Müslümanlar da insanın yaratılış süreci bahsedilirken ana figür olarak Âdem peygamber insanlığın ilk ögesi olarak tanıtılmaktadır. Müslümanlarda "Âdem" Hristiyanlarda "Adam" olarak tanımlanan ilk insan aynı zamanda doğruluğunda timsali olarak kabul edilmiştir. İlk insan olması hasebiyle "Adam" ifadesi insanlığı ve doğruluğu sembolize eder. Eril bir kelime olmakla beraber ilk insanın cinsiyeti olmadığından hem kadını hem erkeği tanımlar.

⁷⁸ Cadaloz ,Nr 14, 21 Cemazi'l evvel 1329 ,s 2

⁷⁹ Cadaloz, Nr 14, 21 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2; Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s 2

⁸⁰ Saim Sakaoğlu, Anadolu –Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1980, s 150

O halde doğruluğun ve güzel işlerin tanımlanmasında kullanılan “Adam gibi...” ifadesi hem eril hem dişildir. Konuyla ilgili incelediğimiz hiciv içerikli metinlerde karşımıza çıkan ; "Şimdi hokkayı başından patlatırım ha adam gibi cevap ver!"⁸¹ cümlesinde geçen “Adam gibi” ifadesi bir işin doğru ve düzgün olarak yapılması hükmünü içerir. Bir diğer elde ettiğimiz veride ; "Ah Cavalacoz Ah ben sana demedim mi ki bizim kolay kolay adam olacağımız yok?"⁸² cümlesinde yer alan “Adam olacağımız yok” ifadesi bir konuda yetersiz kaldığı ve mükemmele ulaşamadığı önermesini içinde barındırır. Konuyla ilgili olarak elde ettiğimiz bir diğer metinde ; "Ha şükür anlayabildiniz, Ah pişmiş kelle suratlı biçimsiz herif sana nisan geleli söylüyorum ki bu sene adam gibi bir ruz-u hızır geçirelim, sende durmuş da hala istizahlar istifhamlar suallerle vakit geçiriyorsun? " ⁸³ cümlesinde yer alan “Adam gibi” ifadesi yine bir işin mükemmelliğini sorgulayan bir tarz ifade etmektedir. Yine benzer şekilde burada kullanılan “Herif” ifadesi ise de, eril olarak mükemmeliyeti yakalayamayan, kaba saba erkekleri tanımlamak amacıyla kullanılmış olduğunu düşünmekteyiz.

Bir konuda ki mükemmeliyeti sorgulayan ya da yapılan bir işin eksikliğini aşağılayan bir ifade tarzı olarak “Adam değilsin ki” deyimini hiciv içerikli metinler de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin "Ne yapacaktınız, tabi hiç çünkü sen öyle iş anlar, işten çıkar adam değilsin ki !" ⁸⁴ cümlesinde yer alan “Adam değilsin ki” ifadesi bir konudaki yetersizliği ya da bir başka ifade ile beceriksizliği tanımlama da kullanılan bir deyim olarak ele alınmıştır.

İncelediğimiz metinde yapmış olduğu hatalardan ötürü ders almayan bir anlamda işi pişkinliğe vuran karakter tahlillerinde “Sıkılmaz adam” ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde “Utanmaz sıkılmaz adam” şeklinde tanımlanan bu deyim Osmanlı devrinde sadece “Sıkılmaz adam” olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum bizlere geleneksel bir süreç içerisinde varlığını koruyan deyimlerin durağan olmadığını ve bazı ilavelerle değişik zaman süreçlerinde geliştirilebildiğini ispat eder. Örneğin; "Daha ne olacağız sıkılmaz adam ellere günlere karşı herkes yeyip içip eğlensin de biz böyle evlerde pinekleyip duralım bu olur iş mi? " ⁸⁵ cümlesinde iyi bir hayat tarzı yaşayan insanlara karşı duyulan

⁸¹ Cadaloz ,Nr 7, 26 Rebi'ül Ahir 1329 ,s 2

⁸² Cadaloz ,Nr 9,4 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁸³ Cadaloz ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

⁸⁴ Cadaloz ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁸⁵ Cadaloz ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

imrenme ifadesi olarak “Sıkılmaz adam” şeklinde tanımlanan şahsın beceriksizliği hiciv edilmiştir. Bir anlamda başarısızlık bir nevi utanılacak bir öge olarak Osmanlı mizahında karşımıza çıkmaktadır. Ele aldığımız cümlede eşine iyi bir hayat standardı sunamayan aile bireyinin bu beceriksizliğinden ötürü utanmış ya da sıkılmış olması öngörülmektedir.

“Adam gibi” deyiminin bazı durumlarda doğru söz söyleme ile özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle çok ve boş konuşan insanların tavırlarını eleştirmek amacıyla “Adam gibi konuş” deyimini günümüzde de kullanılmaktadır. Osmanlı mizah gazetesinde günümüzden yaklaşık yüzyıl kadar önce bu deyim hiçbir anlam kaymasına uğramadan benzer şekilde kullanıldığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Örneğin ; "Gazetecinin zevzeği de kendi kabrini kendisi kazar? Olan a boş boğaz musibet hiç şu sözler biri birini tutar mı? Adam gibi konuşsak?"⁸⁶

“Adam” deyimini bazı durumlarda insanlığı yani iyiliği ve iyi işleri betimlemede kullanılmıştır. Örneğin; "Ah ah ben sana her zaman söylemiyor muyum Cavalacoz ki insan dediğin ben-i ademe benzer ?" ⁸⁷ cümlesinde açık bir şekilde ifade edilen “Adam dediğin ben-i Ademe benzer ifadesi insanlığı tanımlamaktadır. Bu tanımlama yapılırken “Adam” kelimesi hiciv unsurunun vazgeçilmez bir tanımı olarak karşımıza çıkar.

Bazı durumlarda da boş konuşan insanları ifade etmek için “Saçmacı adam” deyimine yer verildiği tespit edilmiştir. Örneğin ; "Ulan saçmacı adam öyle demiyorum yani şöyle mümkün mertebe politik sözler öğren ,siyasi ol, adam ol ?!" ⁸⁸ cümlesinde olduğu gibi. Günümüzde ise bu deyim “Saçmalama” şeklinde kısaldığı ve saçma adam deyimindeki adam kelimesinin düştüğü anlaşılmaktadır.

“Adam” deyiminin bir başka kullanım halinde ise mertliğe gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin ; "Vay benim dehşetli kokozum sen kendine itimad olunur mert bir adama benziyorsun, şu tercüme-i halini anlatır mısın ?" ⁸⁹ cümlesinde “mert bir adama benziyorsun” deyiminin cesareti tanımladığı düşünülmektedir.

⁸⁶ Cadalog ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s 2

⁸⁷ Cadalog ,Nr.25 ,30 Cema'zil Ahir 1329, s 2

⁸⁸ Cadalog ,Nr.43 , 9 Ramazan 1329, s 2

⁸⁹ (Afacan ,Nr.4/37,16 Şaban 1329,/30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadalog 'un devamı) ,s 2

Cadaloz mizah gazetesinde tespit ettiğimiz “Adam” deyimini için bir başka kullanım alanının gönül adamını ifade etmek amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin ; "Ooo sen ehli dil bir adama benziyorsun haydi kalbini kırmayayım da arkadaşlardan birisini gönder!"⁹⁰ cümlesinde olduğu gibi “ehli dil bir adama benziyorsun” deyimini candan ve samimi bir karakteri ifadede kullanılmıştır.

2.2.2.Geveze Adam

Çok konuşan erkeklerin Osmanlı toplumunda sevilmediği ve hiciv konusu haline geldikleri düşünülmektedir. “Adam” kelimesi bu defa bir sıfat ile birlikte çok konuşan insanları tanımlama da kullanılan bir deyimde dönüştürülmüştür. Örneğin “Yıkıl oradan, Çalçene, geveze utanmaz adam”⁹¹ cümlesinde kullanılan geveze adam lafzı bu amaçla kullanılmıştır. Ancak ilgili cümleden “Geveze adam” deyiminin “Çalçene” deyimini ile de tanımlandığı gözlemlenmiştir.

2.2.3. Zübbe Adam

Eril şekilde kullanılan bir diğer kelimenin de “zübbe” olduğu tespit edilmiştir. Mizah unsuru olarak kullanılan bu tabirin zengin ve ukala hareket tarzı olan erkekleri tanımlamada kullanıldığı varsayılabilir. Örneğin " Sizi gidi masa bacak zübbeler sizi..."⁹² ifadesi şımarık zengin çocuklarının aynı zamanda masa bacakları gibi bacaklarını iki yana ayırarak yürüdüklerini de tasvir etmektedir. Konu ile ilgili olarak elde ettiğimiz bir diğer cümleden “zübbe” tabirinin Osmanlı devrinde zengin sınıfın çocuklarını tanımlamada kullanıldığı ve hedef aldığı gerçeği daha net anlaşılmaktadır. Örneğin; " Sonra acaba o zamanın zabtiye nezareti bütçesini !!! de biliyor mu ediniz zübbe beyim!?"⁹³ cümlesindeki “zübbe beyim” asilzade sınıfına yapılan bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı asilzade sınıfının kamu tarafından pek de muteber bulunmadığı ve zengin çocuklarının ya da ukala yetki sahibi sınıfa yönelik eleştirinin dozundan anlaşılmaktadır. Bir diğer konuya dair örnekte “zübbe” olarak tabir edilen bu sınıfın sözlerine güvenilemeyeceği de ifade

⁹⁰ (Afacan ,Nr.5738,19 Şaban 1329,/2 ağustos 1327 /1 5 Ağustos-u Efrençi 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

⁹¹ Cadaloz ,Nr 4,16 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

⁹² Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebiül Ahir 1329 (H.), s 2

⁹³ (Cadaloz ,Nr 4,16 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2)

edilmiştir. “-Hay Allah müstahakkını versin, be adam bırak o zübbenin sözünü ehemmiyetli bir adamdan bir şey işitmedik mi ?”⁹⁴ cümlesinde sözünün ehemmiyetli olmadığı ifade edilen züppenin hiciv konusu olarak ele alındığı değerlendirilmiştir.

Osmanlı kamusunun ve aydınlarının bu asilzade sınıfının haksızlıklarına ve aşağılamalarına maruz kalışı da mizahi bir üslupla ele alınmaktadır. Örneğin; "Sizin gibi zübbelerin elinden!"⁹⁵ cümlesi uğranılan haksızlıkları dile getirmek amacıyla kullanılmış olmalıdır.

İncelemesini yaptığımız mizah gazetesinden elde ettiğimiz bir veride "Ne ??? ben ben mi zübbe , zübbe, ben ha"⁹⁶ ifadesi dikkat çeker. Bu cümlede “zübbe” kelimesinin kabullenilemeyecek bir sıfat olarak karşımıza çıktığı anlaşılır. Bu ifadeye maruz kalan karakterin kendisine yönelen bu “zübbe” sıfatını şiddetle reddettiği ve böylesi bir yakıştırmaya nasıl maruz kaldığını hayretle karşıladığını anlamak mümkündür.

“Zübbe beyimiz” ifadesinin kullanıldığı bir diğer örnekte de alış veriş yapma konusunda ağır davranan bir zengin sınıfın varlığından bahsedilir. "Daha hala maksad anlayacaksın öyle mi ? Vay Babam Vay herkes yemekçiklerini aldı da Kağıthane yolunu tuttu bizim zübbe beyimizde daha maksad anlayacak çarşıya gidecek levâzımât alacak da gezmeye gideceğiz oh babam oh !" ⁹⁷. Ayrıca bu cümlede Osmanlı sınıfının eğlence ve gezi mekanı olarak Kağıthane'nin gözde bir mekan olduğu anlaşılır. Muhtemelen Kağıthane'de konuşlandırılan eğlence merkezleri yüksek hizmet ve servis ücretlerine güç yetiştiren hovarda Osmanlı zenginlerinin ukala beyzadelerine çalışmaktaydı. Hicvi yapılan beyzadenin Kâğıthane için yapması gereken alış verişte gecikmesi konusu da zengin sınıfın bu tür mekânlarda görülen evlatlarına yönelik bu toplumsal yargıyı dile getirmiş olmalıdır.

Asilzade sınıfının her konuda fikir beyanatı da Osmanlı toplumunda bir tür hiciv konusu olarak ele alınmaktaydı. Konuya dair bulduğumuz bir örnekte; " Haydi çok söyleme zübbe sen de !" ⁹⁸ cümlesinde ki “zübbe” diye nitelendirilen kesimin çok konuşması eleştirel bir ifadeyle men edilmektedir.

⁹⁴ Cadalog ,Nr 7, 26 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

⁹⁵ Cadalog ,Nr 8,30 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

⁹⁶ Cadalog ,Nr 8,30 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

⁹⁷ Cadalog ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁹⁸ Cadalog ,Nr 13,17 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

Osmanlı zengin asilzade sınıfının daha ziyade siyaset işiyle uğraştığı ve bu durumun toplum tarafından yadırgandığına dair bazı örnekler elde edilmiştir. Örneğin; " Haydi oradan zübbe siyasiyon öyle ehemmiyetsiz alış verişe tenezzül etmez ki bir kaç kötü ev için kuvve-i iknâilerini sarf etsinler! "⁹⁹. Elde ettiğimiz metinde yer alan "zübbe siyasiyon" ifadesi siyasetle uğraşan zengin bir sınıfın varlığına delalet eder. "Siyasiyon" ifadesi incelediğimiz eserde bazen "Siyonistleri" tanımlamak amacıyla da kullanılmıştır. Özellikle Yahudi kökenli Siyonistlerin zengin Osmanlı sınıfını oluşturması bu kesime karşı kamunun öfkelerini daha da yoğunlaştırmaktadır. Bu nedendir ki "zübbe" şeklinde tanımlanan bu kesimin cimrilik ve siyaset içindeki etkinlikleri mecazi bir hiciv diliyle aşağılanmıştır.

Özellikle basın bilhassa mizahla zengin asilzadelerin çatışma halinde olduğu da elde ettiğimiz bir hiciv metninde konu edinilmiştir. "Gel de kızma bakayım, zübbenin birisi çıkıyor gazeteciliğin baş harfi adedince bir nüshada bin hezyân ediyor!"¹⁰⁰ cümlesinde basın hakkında eleştirel yaklaşan bir zenginin tanımı yapılırken "zübbenin birisi" sıfatına yer verildiğini tespit etmek mümkündür.

İnceldiğimiz verilerde "zübbe" diye nitelendirilen sınıfın gayr-ı ciddi ve lakayd bir tavır sergiledikleri ve ciddiyetle muhatap alınamadıkları da bir başka olumsuz gözlem olarak karşımıza çıkar. Örneğin; " Böyle zübbelere karşı insan ciddiyetini muhafaza edemiyor ki"¹⁰¹ cümlesi Osmanlı toplumunun zengin sınıfa ve söylemlerine bakış açısını da ortaya koymaktadır.

Mizah unsuru olarak zengin ve asilzade sınıfın soru sorması ya da toplumu sorgular üstten bakan tavrı "O nasıl sual öyle zübbe!"¹⁰² örneğinde olduğu gibi istenmeyen ve irdelenen bir konu olarak karşımıza çıkar. Osmanlı demokrasisi Meşrutiyetin özgürlükçü temasına rağmen fazlaca konuşan insanı "züppe" olarak tanımlamaktadır. Günümüzde "demogoji yapma" şeklinde tezahür eden düşünce yapısının Osmanlı'da da egemen olduğunu iddia etmek mümkündür.

Sonuç itibariyle elde ettiğimiz bir diğer örnekte "zübbe" tanımıyla aslında bireylerin değil Osmanlı toplumunda asilzade zengin bir sınıfın tanımlandığı kesinlik kazanır. Konuya dair elde ettiğimiz; " Yoksa beni de o bildiğim zübbeler aksâm ve

⁹⁹ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, s.2

¹⁰⁰ Cadaloz ,Nr.24 ,27 Cema'zil ahir 1329,) sayfa 2

¹⁰¹ Cadaloz ,Nr.30 ,18 Recep 1329, s. 2

¹⁰² Cadaloz ,Nr.31 ,21 Recep 1329, s. 2

fasılasından mı sanıyorsun?"¹⁰³ cümlesinde yer alan “zübbeler aksam ve fasılası ...” açık bir şekilde toplumsal bir kesimin varlığına işaret etmektedir.

2.2.4. Kavanoz Kafalı - Kavanoz Suratlı Herif

Osmanlı toplumunda “kavanoz” ibaresinin bir nevi metafor olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Özellikle mutfak kültürünün bir parçası olan kavanoz camdan bir mamul olup Osmanlı Devleti’nde erken devirlerden beri varlığını koruyan bir kap olarak yer almaktadır. Plastik ve türevlerinin oldukça geç devirlerde çıkması nedeniyle artık günümüzde bu türden ürünler daha az kullanılır olmuştur. Yine de Osmanlı-Türk mutfağında “turşu” adını verdiğimiz ürünün sirke, limon tuzu ve sarımsakla oluşturduğu terkibe eklenen taze ve turfanda sebzelerin camdan mamul kavanozlara depolanması geleneksel mutfak kültürünün de sınırlarını içinde barındırır. O halde turşu kavanozu bir anlamda aksi ve huysuz şahısların tanımlanmasında kullanılmış olmalıdır. Her ne kadar Avrupa ve Amerika’da geleneksel damak tadında yer alan “şeker kavanozları” mevcudiyetini korusa da şeker üretiminden bihaber Osmanlı toplumunun bu türden tatlara aşikâr olmadığı ortadadır. Ortalama bir Osmanlı vatandaşının ya da en iyi ihtimalle Cadaloz Mizah Gazetesi okuyucu kitlesinin geleneksel mutfağında “turşu” ve “turşu kavanozu” öğesinin daha aşına bir obje olduğunu iddia etmek yersiz bir önerme olmayacaktır. Ayrıca mizah unsuru olarak karşımıza çıkan “kavanoz kafalı herif” şeklindeki sembolik tanımlama sıfatlarında bütünüyle aksi hoşla gitmeyen şahıslara yönelik ifadelerin varlığı dikkat çeker. Eğer söz konusu “şeker kavanozu” olmuş olsaydı muhtemelen daha hoşla giden karakterlerin varlığından bahsetmek mümkün olabilecekti. Örneğin; "Yine nerdesin ? Kavanoz kafalı herif ?!"¹⁰⁴ cümlesinde eve geç gitmeyi adet edinen hayırsız aile reislerine yapılan göndermede yer alan ifade iddialarımızı doğrular niteliktedir. Olumsuz anlam içeren bir diğer örnekte de “kavanoz kafalı” ibaresi şu şekilde ele alınmıştır; "Haydi oradan hayr söylemez, koca kafalı, kavanoz suratlı ... , ne var ...?"¹⁰⁵ Muhtemelen kavanoz kafalı kavanoz suratlı tabiri meclis yetkililerinin içerisinde kilo sorunu olanları hedeflemektedir. Böylelikle üstü kapalı tecahül-arif adını verdiğimiz bir gönderme yapılarak devrin malum kilolu bakan, asker ya da

¹⁰³Afacan ,Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 agustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁰⁴ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.),s.2

¹⁰⁵ Cadaloz ,Nr.30 ,18 Recep 1329,s.2

vekillerine yönelik hakaret içerikli bir karikatür ve mizah üretme tekniğinin varlığı belirginlik kazanmıştır.

2.2.5. Koyun Kafalı

Osmanlı toplumunda hayvancılıkla geçinen yaygın bir geçim tarzından bahsetmek mümkündür. Bu kapsamda hayvancılığın vaz geçilmez öğelerinden biri olan koyun yetiştiriciliği bütün Osmanlı kamusunun malumu bir uğraşıdır.¹⁰⁶ O halde koyunun sembolik olarak Osmanlı kültüründeki konumu ve ifade ettiği anlam irdelenmelidir. Çoğunlukla sadece ot yiyen ve kendine verilen komut ve talimatlarla hareket eden bir canlı olarak koyun saf ve naif bir yapıya delalet eder. Özellikle siyaset ve devlet meselelerinde eleştirel yaklaşımlara yapılan baskılar devrin mütefekkirleri üzerinde yıldırıcı etkide bulunmaktaydı. Yönetimin susan ve yapılan her hatayı koyun naifliğiyle karşılayan bir vatandaş profili oluşturmaya yönelik icraatları kara mizahın ve Osmanlı hiciv sanatının önemli bir unsurunu oluşturmaktaydı. Elde ettiğimiz bir veride *"Yerine koyun kafasını takayım !"*¹⁰⁷ şeklindeki serzeniştin eleştirel yaklaşımlara karşı devletin olumsuz yaklaşımına yönelik hiciv içerikli bir göndermedir.

İncelediğimiz bir diğer veride "koyun kafalı" ibaresinin doğrudan akli iradesi olmayan şahısları tanımlamada kullanıldığına dair açık hükümler yer alır. *"Bak şu koyun kafalı kuş beyinli kesiye olan sen paşa dedikçe işitenler beni devr-i sabık adamı zan etmez mi ?"*¹⁰⁸ cümlesinde "koyun kafalı" ve "kuş beyinli" ifadeleri yan yana kullanılmıştır. Günümüzde de kullanılan "kuş beyinli" ifadesi akıl sahibi olmayan kimseleri tanımlamada kullanılmaktadır. O halde "koyun kafalı" ibaresi sadece akılla ilgili olmamalıdır. Bu durumda "koyun kafalı" ibaresi her türlü komuta itaatle refleks veren bir canlı olan koyun örnek alınarak benzer hareketler sergileyen insan ya da insan toplulukları için kullanılan bir sembol olmalıdır. Bu durum günümüzde de benzer bir mecaz ile ele alınmaktadır. O halde geleneksel Türk yaşantısında ekonomik bir uğraşı olarak ele alınan hayvancılık ve koyun yetiştiriciliği toplumsal ortak bilinen sembollerin hiciv unsuru olarak değerlendirildiği yönündeki önermemize destek verir.

¹⁰⁶ Mustafa Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğunda 19.Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2016,S. 64

¹⁰⁷Cadaloz, Nr. 43 , 9 Ramazan 1329, s.2

¹⁰⁸ Afacan, Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

2.2.6. Devr-i Sabık Adam

Cadaloz mizah gazetesinde erkekleri tanımlamak üzere kullanılan bir diğer sembol kelime de “devr-i sabık” adam ifadesidir. Günümüzde “zamane gençliği” diye karşımıza çıkan bu tabirin Osmanlı devrinde devrin siyasi şartlarına kendini uyduran ve özgür iradesini ortaya koymaktan yoksun bireyleri tanımlamada kullanılmış olmalıdır. Kısacası mevcut siyasi erkin her dediğini yapan ve talimatlarına ayak uyduran bu zümrenin yine “kuş beyinli” ve “koyun kafalı” tabirleri ile de yan yana kullanıldığı dikkat çeker. Örneğin; "Bak şu koyun kafalı kuş beyinli kesiye olan sen paşa dedikçe işitenler beni devr-i sabık adamı zan etmez mi ?"¹⁰⁹ anekdotunda bu zümrenin hasletleri bir cümle içinde toplanmış gibidir. O halde devrin siyasal şartlarına ayak uydurarak kendi haysiyetini ayaklar altına alan bu kesim Osmanlı toplumunun alay ettiği ve bu yüzdendir ki mizah gazetelerinde olumsuz anlamda yerini alan bir figür olarak belirginlik kazanır. Mevcut siyasi ortama ayak uyduranların makam ve mevki konusundaki haksız çıkışları da toplumun alay konusu haline getirilmiş olmalıdır. ***"Daha Meşrutiyetin dördüncü senesinde bir adam nasıl paşa olabilir, madamaki devr-i sabıkta alınmış paşalıklardandır o halde nasıl kabul edebilirim?"***¹¹⁰ cümlesinde devr-i sabık adam olanların paşalık mevkilerinde daha sık boy göstermeye başladığına dair bazı veriler irdelenerek hicvedilmiştir. Aynı zamanda “devr-i sabık adam” ifadesinin bir anlamda hakaret amaçlıda toplum arasında kullanıla geldiği anlaşılır. Örneğin; ***"Ederse kıyamet kopmaz A, devr-i sabık adamı duyarsa siz tahkir mi edilmiş olursanız?"***¹¹¹ cümlesinde tahkir içerikli bir olumsuzluğun bu kelimeye yüklendiği anlaşılır. Konu ile ilgili olarak elde ettiğimiz bir diğer veride “devr-i sabık” tabiri ile birlikte toplum indinde daha olumsuz bir dizi anlam ve ifadeye rastlamak mümkün olmuştur. Örneğin; ***"Öyle ya, o da elfâz tahkiriyledendir bir adama devr-i sabık adamı, yahut ricali dediniz mi , zalimlik, gaddarlık, musibetlik, hafiyelik hepsi tahtında mündemiç!"***¹¹² cümlesinde “devr-i sabık adam” ifadesinin zalimlik, gaddarlık,

¹⁰⁹ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrençi 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹¹⁰ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrençi 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹¹¹ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrençi 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹¹² Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrençi 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

musibetlik ve hatta rejim yanlısı jurnalcilik ve hafiyelik gibi bir dizi toplumun nahos karşiladigi anlamı da ihtiva ettiği anlaşılr.

2.2.7. Paşa

Paşa tabiri gerek mizah unsuru olarak çizilen karikatürler de gerekse anekdot, hikaye ve fıkra tarzı nesir yazılarında sıklıkla karşımıza çıkan erkek içerikli figürler arasında yer alan bir semboldür. Çoğunlukla “Paşa” tabirinin Osmanlı mizahında âlicenap, halka önem veren babacan tavırdaki devlet büyüklerini tanımlamada kullanıldığı tahmin edilmektedir. Paşa tabirinin çoğunlukla olumlu ve nefsinin halk yararına kontrol eden ulvi devlet büyüklerine saygı ile ifade de kullanılmış olma ihtimali bir hayli yüksektir. Örneğin; *"Dahası var, hatta Kemal Paşa hazretlerine de sadr-ı azamlık teklif olunmuş da kabul buyurmamışlar!"*¹¹³ cümlesinde “sadr-ı azamlık” gibi devlet ricali içerisinde en üst konumdaki bir makamı reddeden bir yetkilinin bu hareketi halk nezdinde olumlu bir jest olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda batıda ki gelişmeleri takip etmek amacıyla vatana hizmet eden ve batılı ülkeleri ziyaret eden devlet erkânı içinde koruyucu ve sahiplenici bir üslup “paşa” tabiriyle kuvvetlendirilmiştir. *"Vay Efendim bu kadar Avrupa seyâhati içerisinde yalnız paşanın esbâb-ı azametlerimi merak buyruldu?"*¹¹⁴ cümlesinde “paşanın” Avrupa seyahatine yönelik eleştirel bakış açısına bir gönderme yapılarak bu tarz eleştiriler kınanmaktadır. Cömert ve nefsinden uzak duran halkın tasvip ettiği alanlarda bağışlarda bulunan “paşa” ların varlığı da dikkat çeker. Örneğin; *"Paşa hazretleri bil nefis hizmeti severler belki pehlivanlık edip o da donanmamıza iane edecek?"*¹¹⁵ cümlesinde Osmanlı donanması için yurt dışından alınacak olan zırhlı savaş gemileri için oluşturulan donanma bağışına “paşaların” da iştirak etmesi beklenmiş ve bu yönde faaliyet gösterenler “pehlivan” ve “paşa” gibi toplum nezdinde saygınlık emaresi olan sıfatlarla taltif edilmişlerdir. *"İnayet buyrunuz Paşam?"*¹¹⁶ cümlesinde özellikle bir tür saygınlık göstergesi olarak “paşa” sıfatının kullanıldığı ve nezaketin de zirveye çıktığına tanık olmak mümkündür.

Ne var ki “paşa” kelimesinin bazen de bir haksızlığı semboliz etmek için de kullanıldığına dair veriler de mizah gazetesinde yer bulur. Bazen de bir tür aşağılama

¹¹³ Cadaloz ,Nr 12,14 Cemazil EvVel 1329 ,s.2

¹¹⁴ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s.2

¹¹⁵ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329,s.2

¹¹⁶ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

ifadesi olarak bir paşanın hizmetinde bulunma hali değerlendirilmiştir. Örneğin; **"Haydi oradan be sen de Ali Paşa çıblağı !"**¹¹⁷ cümlesinde muhtemeldir ki Ali Paşa tarafından beslenen, doyurulan ve sahiplenilen bazı garibanların hali haddini aşanları aşağılamada kullanılan bir mahiyete bürünmüştür. Ayrıca umulmadık ve beklenmedik durumların ifadesinde de "paşa" kelimesinin kilit rol oynadığına dair veriler elde etmek mümkündür. **"Peki senin aklına nasıl gelir, Paşa ne için gitti?"**¹¹⁸ cümlesinde kimsenin aklına gelemeyecek bir durumun ifadesinde "paşa" ve temsil ettiği toplumsal anlam derinliği değerlendirilmiştir. Bazen de hak edilmeyen bir makamın ya da durumun izahında "paşa" ve temsil ettiği makam hiciv konusu olarak ele alınmıştır. Örneğin; **"Sus kabul etmem münasebetsiz herif, ben nasıl Paşa olurmuşum neden öyle bir münasebetsiz bir unvana kesb-ı istihkâk etmişim ? Ne salahiyetle beni tahkire kalkıyorsun!"**¹¹⁹ cümlesinde hak edilmeyen bir durumda toplumun bireylerinden beklenen tavır ortaya konulmuş olmalıdır.

Haksız olan atama ve mevkilere dair de "paşa" sıfatının konunun özünde konuşlandırıldığı anlaşılır. Örneğin; **"Daha Meşrutiyetin dördüncü senesinde bir adam nasıl paşa olabilir ?"**¹²⁰ cümlesinde alınan bir makam ve Meşrutiyet idaresi "paşa" kelimesi üzerinden kritik edilmektedir.

Yine de elde edilen bir veriden "paşalık" ifadesinin bazı olumsuzlukları reddiyede kullanılmış olmakla beraber çoğunlukla olumlu bir mecaz içerdiği anlaşılır. **"Ey ama nasıl olur Efendim, Paşalık 'ül lefâz tahkiriyyeden değildir."**¹²¹ Cümlesinde açıkça "paşalık" tabirinin bir tür "tahkir" sözü olmadığı ifade ve beyan edilmiştir.

2.2.8. Kepaze Herif

Boş, yersiz ve hadsiz yapılan konuşmaların toplum tarafından sevilmediği ve bu tür eylemler icra edenlere yönelik "kepaze herif" nitelendirmesi ile aşağıladığı anlaşılmaktadır. Örneğin; **"Daha ne yapacaksın kepaze herif o nasıl söz, o nasıl lakırdı, o nasıl saçma ?"**¹²² cümlesi bir konuşmanın yersizliğine vurgu yapmak

¹¹⁷ Cadaloz, Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s.2

¹¹⁸ Cadaloz, Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s.2

¹¹⁹ Afacan, Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹²⁰ Afacan, Nr. 7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹²¹ Afacan, Nr. 7/40,26 Şaban 1329

¹²²Cadaloz, Nr.9/43, 9 Ramazan 1329,/20 Ağustos 1327 /2 Eylül Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

amacıyla “kepaze herif” ibaresine müracaat etmiştir. Konu ile ilgili olarak fazla bir örneğe ulaşılabilmesi bu türden hakarete maruz kalacak Osmanlı fertlerinin bir hayli az olduğu hükmüne varılabilir. O halde böylesi ağır bir hakarete maruz kalmamak için Osmanlı fertlerinin sözlerini tartıp yeri ve zamanında usulünce konuştukları düşünülmektedir. Ya da bu tür ithamların çok ağır hakaret kabul edilmesi medeniyetle mizah severlerin ya da mizah gazetesini çıkaranların bu türden kelimelere imtina ile yaklaştıkları ve sıklıkla kullanmamaya özen gösterdikleri düşünülebilir.

2.2.9. Münasebetsiz Herif

Olumsuzluk ifade eden mizah sembollerinden birisi de “münasebetsiz herif” kelimesidir. “ *Sus, münasebetsiz herif benim kendi derdim kendime yetişir.*”¹²³ cümlesinde bir sorun ve fenalıkla uğraşan birine yönelik yöneltilen bazı ifadeler “münasebetsizlik” olarak telakki edilmiştir. Muhtemelen bu kelime günümüzde “patavatsız” şeklinde karşımıza çıkar. “*Sus kabul etmem münasebetsiz herif, ben nasıl Paşa olurmuşum neden öyle bir münasebetsiz bir unvana kesb-ı istihkâk etmişim ?*”¹²⁴ cümlesinde olmayan bir şeyi olmuş gibi gösterenlere yönelik bir ifade tarzı olarak ta karşımıza “münasebetsiz herif” ifadesi çıkar. “Kepaze herif” kelimesinde olduğu gibi “münasebetsiz herif” kelimesinde de fazla bir örneklenmeye gidilememiş olması Osmanlı mizahında bu iki kavramın nadir kullanıldığına dair tahminlerimizi kuvvetlendirir. Bu durum toplumda bu tür hareketleri icra eden bireylerin azlığı ya da hiciv bile olsa nahoş bir tavır olarak kamunun hoşnutsuzluğuna neden olması hasebiyle kullanımdan imtina edildiği şeklinde değerlendirilebilir.

2.2.10. Çeribaşı Surathı Herif

Çingene kültüründe kullanılan “çeribaşı” tabirinin Osmanlı mizahında yer alması toplumun genelinde bu kültüre yönelik bilgi birikimin mevcudiyeti ile alakalı olmalıdır¹²⁵. Çeribaşı bir anlamda Çingene toplumunu kontrol eden ve yönlendiren bir figür olarak dikkat çeker. “*Sus kırk kiliseden karanlıkta kaçmış çeribaşı surathı*

¹²³ Cadalo, Nr.43 , 9 Ramazan 1329, s.2

¹²⁴ Afacan, Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadalo 'un devamı) ,s.2

¹²⁵ Gül Özateşler, “Avrupa’da Roma/Çingeneler Üzerine Sosyal Politikalar” Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 2 Sayı: 3 2013,S.13-34

herif! Yine ecili bücülü sözler söyleyip durma"¹²⁶ cümlesinde “çeribaşı” ibaresinin “kilise” ile birlikte kullanılmış olması Osmanlı Müslüman toplumu indinde Çingenelerin Hıristiyanlarla bir tutulduğu ve yadırgandığı şeklinde değerlendirilebilir. Özellikle kilise papazlarının da Hıristiyan toplulukların önderi konumunda oluşu dikkate alınarak böylesi bir benzetiyeye gidildiği düşünülmektedir. Bu kelimeye de fazla müracaat edilmemesi belli bir kesimin tepkisine maruz kalmama adına uzak durulmuş olma ihtimalini beraberinde getirir.

2.2.11. Sırık Herif

Fakirlik ya da düşkünlüğü sembolize etmek amacıyla “sırık herif” ibaresinin bir hiciv unsur olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Konuya ilişkin elde ettiğimiz bir veride *"Çünkü sırık herif ayağına giyecek terliğinde mi yok ?"*¹²⁷ “ayağına giyecek terliği yok” şeklinde kullanılan ibarenin aslında yoksulluk ve düşkünlüğü ifadede bugün bile kullanıldığı anlaşılır. O halde “sırık herif” ifadesi bir tür boyun uzun oluşu değil bazı asgari sosyal ihtiyaçları temin etmeden yoksun bireyleri tanımlamada kullanılan bir ibare olmuş olmalıdır. Kelimenin çok az kullanılmış olması Osmanlı toplumunda sosyal gereklilik ve kamu düzenine riayet eden bir zümrenin olduğu ve buna aykırı hareket eden bireylerin bir hayli nadir gözlemlendiği ve hiciv konusuna dönüştürüldükleri şeklinde değerlendirilmiştir.

2.2.12. Çal Çene Herif

Osmanlı toplumunda çok konuşan insanları susturmaya yönelik bir tür emir kipi olarak değerlendirilmiştir. *"Sus çal çene herif, ben sana Cuma günü bir yere gitme dememiş miydim ?"*¹²⁸ cümlesinde kullanılan “çalçene” ögesinin emre itaatsiz kimseleri de tanımlamada kullanılmış olma ihtimali bir hayli yüksektir.

2.2.13. Pişmiş Kelle Suratlı Herif

Laf anlamayan nasihat dinlemeyen kimseleri tanımlamak amacıyla kullanılmış olmalıdır. *"Ah pişmiş kelle suratlı biçimsiz herif sana nisan geleli söylüyorum ki bu sene adam gibi bir ruz-u hıızır geçirelim"*¹²⁹ cümlesinden “pişmiş kelle suratlı herif” yakıştırmasının aile içi bir diyalogda kullanıldığı düşünülebilir. O

¹²⁶ Cadalo, Nr 11,10 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

¹²⁷ Cadalo, Nr.2,9 Rebi'ül Ahir 1329,s.2

¹²⁸ Cadalo, Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

¹²⁹ Cadalo, Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

halde ev hanımının sözünü dinlemeyen eşine yönelik hakaret imalı bu söylemleri Osmanlı toplumu tarafından oldukça aşına bir hareket olduğu hükmü ortaya çıkabilir.

2.2.14. Kaba herif

Osmanlı toplumunda hoşla gitmeyen ve hiciv konusu olan bir diğerk erkek tiplemesinin de kaba saba insanlar için kullanıldığı anlaşılır. "*Hay tuzlayayım da kokmayasın kaba herif !*"¹³⁰ cümlesinde "kaba insanın" kokması yani toplumun huzurunu bozması mizahi bir dille kınanmıştır.

2.2.15. Asker

Saygı ile ele alınan ve erkek unsurunu sembolize eden sembollerden biri de "asker" kelimesidir. "**Hani canım bazı asilerle beraber hududumuza tecavüz etmişlerde hükümet asker sevk ediyor ?**"¹³¹ cümlesinde "asker" Osmanlı toplumunda huzur güve ve emniyetin sembolü olarak ele alınmıştır.

2.2.16. Papaz

Hıristiyan devletlerle girilen savaşlar ve uğranılan ağır yenilgiler Osmanlı toplumunda bu dinin mensuplarına karşı ön yargıyı da yoğunlaştırmış olmalıdır. O yüzdendir ki Hıristiyanlar ötekileştirilerek Hıristiyanlığa dair bazı sembol ve figürler hiciv konusu haline getirilmişlerdir. "Her günah papaza söylenmez a!"¹³² cümlesinde yer alan "papaz" kelimesi bir erkek figürü olmakla beraber Hıristiyanların "günah çıkarma" ayinine gönderme yapılmaktadır. Günah çıkarma ayinin her gün olmadığına vurgu yapılarak "papaza" yapılan sorunlarla ilgili müracaatlarında karşılıksız kalacağı yönünde bir önyargı hiciv altında toplumsal bilinçaltına sunulmuş olmalıdır.

2.2.17. Mendebur

Günümüzde de kullanılan bu terimi, incelediğimiz Osmanlı mizah gazetesinde de yer aldığını tespit etmek mümkün olmuştur. "Haydi oradan meymeneti mendebur."¹³³ ibaresi bir tür hakaret içerir ve uzaklaştırıcı bir emir kipine dönüşür. Yine de bu tabirin mizah gazetesinde oldukça nadir kullanımı dikkat çeker. Muhtemeldir ki "mendebur" tabiri de eril bir nitelendirmeye sahiptir.

¹³⁰ Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329,s.2

¹³¹ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s.2

¹³² Cadaloz ,Nr 15,22 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

¹³³ Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, Salı , (Cadaloz 'un devamı), s.2

2.2.18. Yakası Kirli Dekodan Kıyafetli Herif

Osmanlı devrinde Fransa ile olan iyi ilişkiler ve Fransız İhtilali ile birlikte ilgi odağı haline gelen Fransız kültürü Osmanlı toplumunda da yer bulmuştu. Fransızcanın yanı sıra yüksek Osmanlı sosyetesinde Fransız menşeli kıyafet tarzı da önemli bir sınıfsal temsiliyet emaresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız yargı ve devlet mensuplarına mahsus bir kıyafet aksesuarı olan ve boyna takılan beyaz dantelli silindirik yapı olarak tanımlanan “dekoden” bir anlamda kravatın ya da fuların yerine sadece yargı mevkiinde bulunanlara mahsus bir kıyafet olarak belirleyici bir rol üstlenmekteydi. "Yakası kirli dekodan kıyafetli herif, ninem de hasta bünyesi var mı idi?"¹³⁴ cümlesindeki hicivde beyaz dantelden yapılan “dekoden” üzerinde yer alan boyun kirine bir gönderme yapılarak bu sınıftaki zümrenin çokbilmiş tavırları irdelenmektedir.

2.2.19. Siyasi Adam

Osmanlı Devleti'nde tecrübe edilen II. Meşrutiyet ve monarşik düzen nispi anlamda halkın temsil edilebildiği bir devlet mekanizmasının oluşumuna fırsat vermişti.¹³⁵ Ancak henüz bu temsili yetin bütün tabana yayıldığını söylemek çok güçtür. Osmanlı taşrası ve metropolün de yer alan ekâbir yani elit olarak tanımlanan bir tabakanın kısacası Osmanlı burjuvazisinin monarşik devlet düzeninde yerini sermaye ya da yerel saygınlık gücü ile alabildiği ve temsil edildiğini belirtmek gerekir.¹³⁶ Kısacası siyaset yapabilme hakkı herkesin değil belli bir elit kesimin hakkı olarak benimsendiğinden Osmanlı hicvinde bu kesime yönelik bazı ithamlara rastlamak olasıdır. "Sen siyasi, gelir güzar, fa'al bir iş adamısın"¹³⁷ cümlesinde “siyasi adam” ibaresi “faal bir iş adamısın” ibaresi ile birlikte kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde iyi bir gelir düzeyine sahip olanların siyasetle ilgilenebildiklerine dair bir tür kanıt mahiyetindedir.

“Siyasi adam” terminolojisinin bazı durumlarda delidir ne söylese yeridir tarzındaki geleneksel deyimle de özdeşleştiği anlaşılır. "Ne kadar olsa siyasi adam

¹³⁴ (Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329,/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

¹³⁵ Mustafa Oral, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 47, 2011, s. 585-597

¹³⁶ Arif Aytakin, “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta 2013, S.313-329

¹³⁷ Cadaloz ,Nr 14, 21 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

vesselâm!"¹³⁸ ibaresindeki kusur ve kabahatin “siyasi adam” olma bahsiyle mazur görüldüğü tahmin edilmektedir.

Bir diğer kullanım şeklinde ise “siyasi adam” ibaresinin bir tür halef selef işi haline geldiğine dair verilere rastlanmıştır. “Hiç öyle alim siyasi adamlar kendilerine halef olacakların terbiyesine bakmazlar mı?”¹³⁹ cümlesinde “siyasi adam” figürünün akıllı insan modeli olarak sunulduğu anlaşılır. Aynı cümlede “halefin terbiyesine bakmazlar mı?” ibaresi siyaset adamının kendi yerini alacak adayı tercihte yetki sahibi kılındığını en azından kamuda böyle bir kanaatin yaygın olduğunu belirlemek mümkündür.

Siyasetçinin kanunlara ve yasalara bağlı olduğunu da belirlemek mümkündür. Yine de siyaset erbaplarının bir tür nüktedanlıkla kanunca yasaklanan şeyleri beyan etmekte mahir oldukları da Osmanlı hiciv sanatının önemli bir motifi olarak karşımıza çıkar. "Anladım maksadını ne kadar siyasi adamsın yahu demek ki ceza kanununun korkusundan (kızım sana söylüyorum gelinim sen işit) olacak ha!"¹⁴⁰ cümlesinde siyasetçinin yasal sakıncaları nasıl aştığına dair önemli bir tespit söz konusudur. “Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla ...” ifadesi kanunla yasaklanan beyanlatları siyasetçinin örneklemlerle dolaylı olarak sunuşu hicvedilmiş olsa gerektir.

2.2.20. Çiroz Bey

Çiroz ibaresinin elit sınıf mensuplarının henüz mesleğinde ya da içinde bulunduğu sınıfın temsili yetinde olgunlaşmayan bireylerine yönelik kullanıldığı tahmin edilmektedir. Gerek siyasette gerekse devlet yönetiminde bulunduğu makamın ya da statüko'nun hakkını veremeyen genç ve deneyimsiz eril karakterleri tanımlama ve hicvetmede kullanıldığını ileri sürmek mümkündür. Örneğin; "... öyle çiroz asâ kıyafetli pehlivanlık olmaz!"¹⁴¹ cümlesinde usta ve mahir bir işin yapılması için kıyafet tarzı olarak acemi bir karakterin tanımlanmasına tanık olmak mümkündür.

Bir diğer “çiroz” tanımından bu sıfatla tanımlanan karakterlerin çok gezindikleri ve bir hayli hareketli oldukları anlaşılır. "Ayol bir saatten beri çirozun

¹³⁸ Cadaloz ,Nr.32 ,25 Recep 1329, s.2

¹³⁹ Afacan ,Nr.3/36,11 Şaban 1329,/25 Temmuz 1327 / 7 Ağustos-u Efrenci 1911 pazartesi ,(Cadaloz 'un devamı) s.2

¹⁴⁰ Afacan ,Nr.6/39,23 Şaban 1329,/6 Ağustos 1327 /19 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁴¹ Cadaloz ,Nr.26, 4 Recep 1329, s.2

peşinden koşturuyorum, nerelerdesin nereleri geziyorsun ?"¹⁴² cümlesinde bir saat gibi bir süre zarfında “çiroz” sıfatlı bir karaktere koşturmak suretiyle bile yaklaşamadığı ifade edilmiştir.

Konu ile ilgili bir diğer örnekte de “Çiroz” ibaresinin asilzadeler için kullanılan “Bey” nitelendirmesi ile birlikte kullanılışı dikkat çeker. "O Çiroz Bey sen misin?"¹⁴³ cümlesinde geçen “çiroz” kelimesinin “bey” unvanı ile birlikte kullanılışı Osmanlı toplumunda hali vakti yerinde sınıf içinden “çiroz” tanımlı kimselerin çıkışına kanıt oluşturur.

2.2.21. Faal İş Adamı

Osmanlı hiciv sanatında faal iş adamlarının nadiren de olsa siyasetle ilgilenmeleri halinde yer aldıklarına dair veriler tespit etmek mümkündür. Eril karakterlerden “siyasi adam” kısmını incelerken elde ettiğimiz örneklemin bu madde içinde sunulmasında bir beis olmayacaktır. "Sen siyasi, gelir güzar, fa'al bir iş adamısın!"¹⁴⁴ ibaresi içeriğindeki “faal iş adamı” tanımlamasını Osmanlı mizahına dahil etmesi açısından önem arz eder.

2.2.22. Patates Kralı

Osmanlı devrinde patatesin bolca imal edildiği bir Osmanlı coğrafyası ile bu konuda Avrupa’da öncül olan bir ülke hicvedilmiştir. Özellikle Sivas topraklarında anlaşılacağı üzere külliyatlı patates yetiştirilmiş olmalıdır. Benzer şekilde patates yetiştiriciliğinin zirve yaptığı Avrupa menşeli bir ülke olarak da Leh Krallığı yani Polonya toprakları ele alınmaktadır. Konu ile ilgili elde ettiğimiz veriler bu savımızı destekler mahiyettedir. Örneğin; "Göründü Sivas’ın bağları, bakar mısın şu patates kralına, meseleyi anlar anlamaz kiminin şapa oturacağını keşifte kusur etmiyor"¹⁴⁵ cümlesinde Sivas ve Patates Krallığı bir karede ele alınmıştır. Bu durum muhtemeldir ki tarımsal üretim benzerliğinden kaynaklanmış olmalıdır. Bir zamanlar yoğun olarak üzüm yetiştiriciliği için oluşturulan bağlarda bağcılık yapan Sivas halkının bu bağ yerlerinde artık çok miktarda “patates” yetiştirdiği ve bütün Osmanlı kamuoyunun buna malum olduğu sonucu elde edilebilir. Osmanlı kamuoyunun malumu olarak ülke dışında bol patates yetiştiren bir diğer coğrafyanın ise Leh Krallığı toprakları

¹⁴² Cadaloz ,Nr.45,16 Ramazan 1329, s.2

¹⁴³ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁴⁴ Cadaloz ,Nr 14, 21 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

¹⁴⁵ Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329, s2

olduğu aşikârdır. "Ya demincek, patates kralı, Leh imparatoru gibi Avrupa'ya karşı cidden ma'ibâttan ma'dûd olan sözlerle niçin meşgul oluyordunuz?"¹⁴⁶ cümlesinde kullanılan Patates Kralı ibaresinin Leh Krallığı ile birlikte kullanılmış olması böylesi bir tahminde bulunmamıza neden teşkil etmektedir. Ya da Patates Kralı olarak tanımlanan devletin Leh Krallığına komşu Rus Çarlığı veya Prusya Devleti olma ihtimali söz konusudur. Esasen bu devirde Rusya ve Prusya'nın egemenliğinde yer alan Leh toprakları kastedilerek her iki ülkeye de Patates Krallığı yakıştırması yapılmış olma ihtimali de göz ardı edilemez. Osmanlı kamuoyunun malumu olan bu hiciv unsurunun bugün kesin olarak hangi ülkeye işaret ettiği konusu ise konu ile ilgili teferruatlı araştırmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Patates Krallığı tabirinin işaret ettiği ülkeyi tespit etmeyeceğimiz bir diğer mizah ögesi de; "Patates kralı siyasetten çakarda ben Arapçadan çakmam olur mu?"¹⁴⁷ cümlesi olarak karşımıza çıkar. Bu durum Avrupa'da olup siyasetten anlamayan bir devlete işaret ediyor olsa gerektir. O halde Leh toprakları üzerinde hükümran olan ancak rejiminde siyasete yani monarşi yönetimindeki yapıya yer vermeyen yegâne ülkenin Rus Çarlığı olarak karşımıza çıktığına tanık olmak mümkündür.

Telgraf teknolojisini ileri düzeyde kullanan Osmanlı Devleti ve kamusunun Patates Kralına mektup yollama fikri ise bu ülkenin henüz sistemli ve yaygın bir telgraf ağına sahip olamadığı şeklinde yorumlanabilir.¹⁴⁸ Bu durumda yine oldukça geniş sınırlara sahip Rus Çarlığının henüz bütün topraklarına telgrafı ulaştıramadığı tespiti bizlere bu gizemli ülkeyi tespit etmeye kılavuz oluşturma imkânı sağlamaktadır. "Oof bana sözümü unutturdun, ben ise şu patates kralına bir mektup yazacaktım"¹⁴⁹ cümlesinde Patates Kralına telgrafla değil de mektupla ulaşma fikri hiciv konusu olarak ele alınan bu gizemli ülkeyi belirlemede yardımcı olacaktır.

2.2.23. Yiğit

Osmanlı mizahında eril bir yapıda bulunan "yiğit" tabirinin olumlu bir rol üstlendiği tahmin edilmektedir. Ulusal meseleleri gündeme getirmek için yapılan

¹⁴⁶ Cadalo, Nr. 32, 25 Recep 1329, s.2

¹⁴⁷ Cadalo, Nr. 32, 25 Recep 1329, s.2

¹⁴⁸ Özkan Keskin & Ali Sönmez, "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara 2009, S.67-82

¹⁴⁹ Cadalo, Nr. 32, 25 Recep 1329,s.2

kara mizah içerikli anekdotlar da vatanın selameti için kahramanlık sergileyecek bir sembol olarak “yiğit” tabirinin kullanıldığı tespit edilmiştir. - "Karadağ! Kana boyansın yiğit uykudan uyanınsın"¹⁵⁰ tekerlemesinde Karadağ ile Osmanlı arasında meydana gelen sınır çatışmalarında Osmanlı “yiğitlerinin” uykudan uyanarak tarihsel haklarına sahip çıkması talep edilmektedir. O halde uykudan uyanması beklenen “yiğitlerin” Osmanlı topraklarının alınması esnasında şehit düşen ceddimiz olduğu tahmin edilmektedir.

2.2.24. Civan

Osmanlı mizahında karşımıza çıkan olumlu bir diğer eril karakterde “civan” tabiridir. "Ohhh Civanım! Sabahleyin nedir yine bu iltifât"¹⁵¹ cümlesinde Civan olarak tabir edilen eril şahısların en önemli meziyetlerinin “iltifat” yeteneğine mazhar bireyler olduğu anlaşılmaktadır. O halde günümüzdeki haliyle iri kıyım olarak kullanılan “civan” tabiri Osmanlı devrinde iltifat yapabilen eli yüzü düzgün insanları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.

2.3.Osmanlı Toplumunda Çocuk Motifi

Osmanlı toplumunda çocuk ailenin çekirdek bireyi olarak kabul görür. Neslin devamı, devletin bekası, kültürün sürekliliği vb. konularda sosyal sınıf ve toplulukların geleceğe yönelik varlığının teminatı olarak kabul edilegelmiştir. Osmanlı mizahında çocuk ögesine, çocuğun masumiyeti, kurnazlığı ve oyun kurucu olarak toplumsal işlevi baz alınarak karikatür ve hiciv içerikli metinlerde yer verilmiştir. Çocuk kimliğinde ve masumiyetinde siyasete, saltanata ya da orduya yönelik üstü kapalı eleştiriler, mizahı bir tarz olarak Osmanlı basınında karşımıza çıkar. Muhtemelen bu durum sıklıkla sansüre uğrayan II. Abdülhamit dönemi basının yayın hayatına devam etmek için geliştirdiği masumane bir çıkış yolu olsa gerektir.

152

Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde çocuk ögesine dair elde edebildiğimiz karikatür veya hiciv unsurlu motifler özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Buna göre çocuk konusu şu başlıklar halinde irdelenmiş ve Osmanlı mizahında ki kullanılış amaç ve hedefleri tespit edilmeye çalışılmıştır: Terbiye almış çocuk, Dünyaya iki

¹⁵⁰ Cadaloz , Nr.2, 9 Rebi'ül Ahir 1329, s.2

¹⁵¹ Cadaloz , Nr 11,10 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

¹⁵² Fatmagül Demirel, II. Abdülhamid Döneminde Sansür, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007,S.238

kere gelen çocuk, Sakınılan çocuk, Yaramaz çocuk, Tanzimat dönemi çocuk, Evlat, Yumurcak, Tonton, Toraman, Afacan.

2.3.1. Terbiye Almış Çocuk

Osmanlı toplumunda ağaç yaşken eğilir atasözü uyarınca terbiyenin çocukluktan itibaren oluşan bir haslet olduğu kabul edilmiştir. Bu durum mizah unsuru olarak kötü huy ve toplumsal normların dışında hareket eden bürokrat ve yöneticilerin hicvinde kullanılmıştır. Usulsüz ya da hatalı davranan yetki sahiplerinin çocukluklarına gönderme yapılarak eğer iyi terbiye alabilseylerdi bu türden yanlışları yapmazlardı şeklinde bir hiciv anlayışının varlığı dikkat çeker. *"Ben sana bir şey söyleyeyim mi ağaç yaş iken eğilebildiği gibi insanlarda bu gibi terbiye-i maneviye-yi çocukken alırlar"*¹⁵³ anekdotu manevi yani toplumsal normların kabullenebildiği ahlaki değerlerin iyi bir aile terbiyesi ile mümkün olabileceğine vurgu yapar. Bu durum Osmanlı toplumunda saygın ailelerin saygın ve toplumun manevi hasletlerine uygun bireyler yetiştirmek gibi bir rol-model üstlendiklerinin de kanıtı niteliğindedir.¹⁵⁴ Siyasetçi ya da bürokrat yetki sahiplerinin toplumun hoşuna gitmeyen ve manevi yasağını İslam dininden alan yalan, iftira, usulsüzlük, hırsızlık ve bunun gibi gayr-ı ahlaki hasletlere haiz insanların hicivsel eleştirisinde çocuk öğesi mizahi bir motif olarak değerlendirilmiştir.

2.3.2. Dünyaya İki Kere Gelen Çocuk

Osmanlı toplumunda her şeyi bilen ya da bildiğini sanan cin fikirli çocuklara yönelik olarak kullanılan "büyümüşte küçülmüş" deyiminin Osmanlı hiciv sanatında ele alındığı düşünülebilir. "Her çocuk senin gibi dünyaya iki kere gelüb gitmişlerden değil ki bunları takdir edebilsin!"¹⁵⁵ anekdotunda siyasi ve toplumsal olaylara bir çocuk kimliği ile yapılan değerlendirme yine bir yetişkinin ağzından "dünyaya iki kere gelip gitmişlerden" deyimini ile açıklama getirilmesi dikkat çekicidir.

2.3.3. Sakınılan Çocuk

Osmanlı ve Türk toplumunda çocuğun dokunulmazlığı esastır. Bu bir tür çocuğun ait olduğu aileye ve topluma saygı ya da manevi bir ritüel olarak uygulanır. Türk kültüründe zayıfın korunmasına yönelik geleneksel uygulama çocuğunda

¹⁵³ Afacan, Nr.8/41, 2 Ramazan 1329/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁵⁴ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, S 240

¹⁵⁵ Afacan, Nr.8/41,2 Ramazan 1329/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

kullanması gibi bir uygulamayı beraberinde getirmiş olmalıdır. "İyi bazısı çocuğa kıyamaz!"¹⁵⁶ şeklinde elde ettiğimiz bir hiciv metninde esirgenen ve sakınılan çocuk imajı ve kültürel ritüeline dair veriler içerir.

2.3.4. Yaramaz çocuk

Osmanlı ve Türk kültüründe çocuğun haylazlığı başlı başına bir mizah unsurudur. Çocuğun dokunulmazlığı ve korunmasına yönelik toplumsal eğilim gelenek ve kültür hareketlerinde sınır tanımayan bir çocuk modelini beraberinde getirmiştir. Fiziksel ve zihinsel anlamda yaptığı her fiiliyet çocuk olması hasebiyle mazur görülen çocukların şımarıkça yaramazlıkları, toplumsal baz da can ve mal kaybına zarar vermemek kaydıyla meşru kabul edilmiştir. Hatta ev emtiası ya da hayvanlara yönelik gaddar yaklaşımları bir dereceye kadar tolere edilebilmektedir. Köpeği taşıyan, tavuğun tüyünü yolan, kediyi kovalayan, evdeki sürahiyi ya da bardağı kıran çocuk masumluk ve dokunulmazlık karinesinden yeterince istifade edebilmektedir. *"- Diye fikriyât bir yaramaz çocuk vaziyetiyle ter ter tepinmek istiyor, ah ah benim halim ne olacak böylelikle halim nerelere varacak?"*¹⁵⁷ anekdotunda "yaramaz çocuk gibi ter ter tepinmek istiyor" ibaresi çocuğun toplumsal anlamdaki bazı ehemmiyetsiz haylazlıklarının masumca kabulüne yönelik yetişkince bir imrenme ifadesi olarak Osmanlı mizahında yer bulmuştur. Cadaloz gazetesinin siyasi içeriği dikkate alındığında sembolik de olsa "yaramaz çocuk" tanımının uzlaşmaz ve mızumsuz bir tavır sergileyen vekillere yönelik bir yakıştırma olarak karşımıza çıkması ihtimalini de dikkate almakta yarar vardır.

2.3.5. Tanzimat dönemi çocuk

Türkçe bir deyim olan "zamane çocuğu"¹⁵⁸ ifadesinin Osmanlı mizahında "çocuklarımıza tanzimat okutmayalım mı" şeklinde varlık bulduğu iddia edilebilir. O halde "Tanzimat Devri çocuğu" şeklinde toplumun muzipçe esprisine uğrayan bir hiciv devreye girmiş olmalıdır. Konu ile ilgili elde ettiğimiz "Nasıl kendi işimize bakalım, artık çocuklarımıza tanzimat okutmayalım mı?"¹⁵⁸ şeklindeki cümlenin Osmanlı mizahında "zamane çocuğu" deyimine bir gönderme olarak yer edindiği iddia edilebilir.

¹⁵⁶ Afacan, Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁵⁷ Cadaloz ,Nr.9/43,9 Ramazan 1329,/20 Ağustos 1327 /2 Eylül Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁵⁸ Cadaloz ,Nr 13,17 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

2.3.6. Evlad

Osmanlı toplumunda çocuğu tanımlarken “evlat” tabiri kullanıldığı gibi bazı durumlarda yaşlı bireylerin kendilerinden daha genç nesle hitap ederken de benzer bir nakaratı terennüm ettikleri bilinir. Cadaloz mizah gazetesinde bazen çocuklara yapılan göndermelerde bazen askerleri tanımlarken bazen de bir konuda henüz yeterli tecrübesi olmayanlara bilgi aktarırken “evlat” şeklinde bir girizgah ve hitap tarzına tanık olmak mümkündür. "*Hâşâ sümme hâşâ evladım ben seni bilmez miyim ?*"¹⁵⁹ ifadesi bir yetişkinin müşfik bir onay ve güven emaresi olarak değerlendirilebilir. Yine "*Faidesi olmazsa farz olur muydu evladım?!*"¹⁶⁰ şeklinde tespitini yaptığımız bir anekdot metinde zorunluluk halinin tecrübeli bir insan tarafından daha tecrübesiz birine aktarımından bahsetmek olasıdır.

Gençliğin ve toyluğun alameti olarak kabul edilen “acele etmek” deyimini Osmanlı mizahında yer alan bir anekdot metinde kendini hissettirir. "A evladım acele ediyorsun"¹⁶¹ şeklinde karşımıza çıkan önerme bir tecrübe sahibi kimsenin bazı olaylarda sabra ihtiyaç duyulduğu yönündeki telkini olarak değerlendirilmiştir.

Vatanperverliğin bir göstergesi olarak ta “evlat” teriminin bir tür sembol olarak kullanıldığını belirtmek mümkündür. "*Evladım Cavalacoz sen emin ol ki bu evlad-ı vatan*"¹⁶² cümlesi vatanperver insanların Osmanlı hicvinde olumlu örneklerle kötü hasletlere yönelik eleştirel bakış açısı devreye girdiğinde ortaya çıkar. Ana ya da baba olarak tanımlanan vatan sathı uyarınca bu satıh üzerinde yaşayan ve ona sahip çıkıp hizmet edenlerde “evlad- vatan” olarak nitelendirilmiştir. Genellikle vatana hıyanet eden bir bürokrat ve topluluğa nispet mastarı olarak “evlad-ı vatan” ibaresinin Osmanlı hicvinde ustalıkla nesir ya da karikatür gibi görsel matbu eserlerde varlık gösterir. "*Hamiyetli evlad-ı vatanın karşısında, cemiyet-i muhtereminin faaliyeti maneviyesi huzurunda hiç bir müfsid dikiş tutturamaz*"¹⁶³ cümlesi olumsuz tavır sergileyenlere karşı “evlad-ı vatan” gibi olumlu bir sembolle gönderme yapıldığına dair önemli bir timsal oluşturur. Bu durum Osmanlı mizahında sıklıkla kullanılan öğretici bir metot olarak belirginlik kazanır.

¹⁵⁹ Afacan, Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁶⁰ Afacan, Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁶¹ Cadaloz, Nr. 28, 11 Recep 1329, s.2

¹⁶² Cadaloz, Nr. 28, 11 Recep 1329, s.2

¹⁶³ Cadaloz, Nr. 28, 11 Recep 1329,s.2

Bazı durumlarda üstüne titizlikle titrenilen ve sakınılan değerleri takdimde “evlat” kelimesinin kullanıldığına dair bazı örnekler tespit etmek mümkün olmuştur. Yunan Krallığının ulusal gurur olarak bir dönem ön plana çıkan “Averof Zırhlısı” Osmanlı toplumunda hiciv konusu haline getirilmiştir.¹⁶⁴ Yurt dışından satın alınarak Yunan donanmasına dâhil edilen bu zırhlı ile gurur duyan ve bunun üzerine titreyen Yunan halkının hassasiyeti Averof ve evlat kelimelerini yan yana getirmiştir. Burada kullanılan evlat tabirinin hem Yunan milletinin konuya ilişkin hassasiyetine gönderme yapılırken hem de bir tür nispet halini ortaya koyma açısından değerlendirildiğini düşünmekteyiz. *"Neden zevzeklik oluyormuş, sen Averevfun evladına (öldüğüne) acıyordun da sanki bu kadar merağınıza muceb olan o kişinin anasını babasını biliyormusun diye sorim, sanki kıyamet kopmadı ya"*¹⁶⁵ cümlesinde kullanılan “Averofun ölümü” ya da evladı ibareleri ve “acıyordun” kelimeleri hem bir zırhlı gemiyi kişiselleştirmekte ve hem de Yunan milli gururu olan Averof’a hakir bir Osmanlı bakış açısını yansıtmaktadır. *"Neler söylüyorsun Cadalozum ben de Averevf diye bir Yunancık evladı da ona acıyorsun sandımdı?"*¹⁶⁶ cümlesinde de bir tür alaycı tavır söz konusudur. Göz bebeği gibi korunan ve sakınılan Averof zırhlısının neredeyse “evlat” kadar toplumsal bir ihtimama mahzar kaldığı gerçeği alaycı bir mizahla eleştirilmiştir.

Bazı durumlarda da “evlat” kelimesi ahde vefa talebinde bulunan bireyin samimi ifade tarzı olarak karşımıza çıkar; "Evladım ne istiyorsun benden ben sizin bu kadar zamandan beri emektarınız değil miyim?"¹⁶⁷ cümlesinde yapılan bir hizmet karşılığında uğranılan haksızlığı dile getirmek ve bu haksızlığı yapanı rencide etmemek amacıyla “evlat” kelimesinin bir tür nezaketle itiraz ifadesi olarak kullanıldığı dikkat çeker.

"Vah Evladım, bu yaşta ha?"¹⁶⁸ cümlesinde ise erken baş gösteren vakitsiz bir arazın bir tür geçmiş olsun temennisi babında “evlat” kelimesinin kullanıldığını tespit etmek mümkündür. Gözün görme yetisinin azalması, unutkanlık, dizlerin tutmaması vb. bazı yaşlılık emaresi olarak zuhur eden arazların erken yaşlarda

¹⁶⁴ Necmi Odabaşı, “Yunan Zırhlısı Averof’un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkiler“, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Bursa 2015 , S.209-223

¹⁶⁵ Cadalo, Nr. 29, 14 Recep 1329, s.2

¹⁶⁶ Cadalo, Nr. 29, 14 Recep 1329,s.2

¹⁶⁷ Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, Salı , (Cadalo 'un devamı), s.2

¹⁶⁸ Afacan ,Nr.6/39,23 Şaban 1329,/6 Ağustos 1327 /19 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi,(Cadalo 'un devamı) ,s.2

tezahürü “evlat” kelimesinin bir tür acımsıma sıfatı ya da neşelendiricisi olarak kullanılmasına neden olmuştur.

2.3.7. Yumurcak

Muzip bir ifade tarzı olarak yaramaz ve hareketli çocuklara yönelik kullanılan bir nitelendirmenin yani “yumurcak” kelimesinin Osmanlı hiciv sanatında çocukça hareketler yapan aktif siyasetçileri karikatürize etmede sıklıkla kullanılmasına neden olmuştur. Bir anekdotta esas karakter olan Cadaloz’un genç ve acemi siyasetçilere yönelik “-Sizi gidi kaynana değnegi önünden paçozsuz kaçmış gelin suratlı yumurcaklar!”¹⁶⁹ cümlesi masumane bir toplumsal azarın iyi niyetli bir denemesi olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde “-Yumurcaklar bu fincancı katırları meclise nereden girmiş derse ne cevap vereyim ?”¹⁷⁰ cümlesinde yumurcak ve meclis ibareleri hareketli siyasetçileri tanımlamada kullanılmıştır. İyi niyetli oldukça faal ancak bazen de yaptıkları masumane hatalarla topluma zarar veren siyasetçileri tanımlamada kullanılan “yumurcak” kelimesinin eğitici bir içeriğinin olduğu tahmin edilmektedir. Örneğin “- Bunun ya bir çaresine bakmalı veya bu haylaz yumurcakların burunlarına bir halka takmalı!”¹⁷¹ cümlesi aslında kaba saba hareket eden ayıların burunlarına takılan halkaya dair bir gönderme içerir. O halde çocuk masumiyetinde siyasi gaf ve hata yapan kaba saba milletvekillerini nitelendirmek amacıyla “burun halkasına” sembolik bir yönelme hiciv sanatında ele alınmış olmalıdır. İlerleyen incelemelerimiz esnasında “yumurcak” şeklinde tasvir edilen patavatsız siyasetçilerin cadaloz gazetesine yönelik bazı sataşmalarının olduğu düşünülmektedir. Örneğin “-Aman nedir o yumurcak, meydana çıkar çıkmaz sende öfkeni benden mi alacaksın?”¹⁷² şeklindeki cümlede “yumurcak” olarak ifade edilen bazı siyasetçilerin yani vekillerin bir mesuliyet ve yetki sahibi olmaları halinde Osmanlı mizah gazetesi olan Cadaloz’a yönelik bazı yaptırımlar uyguladıkları şeklinde değerlendirilebilir. Yine de bu yaptırımların toplum ve saray nezdinde mümtaz bir yer edinmeyi başaran Cadaloz Gazetesi üzerinde fazla bir tesirleri olmadığı düşünülmektedir. Cadaloz Gazetesi ile “yumurcak” diye nitelendirilen bu

¹⁶⁹ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.),s.2

¹⁷⁰ Cadaloz ,Nr 13,17 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

¹⁷¹ Cadaloz, Nr. 24, 27 Cema'zil Ahir 1329,s.2

¹⁷² Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, Salı , (Cadaloz 'un devamı), s.2

acemi siyasetçilerin mücadelesinde Cadaloz' un galebe geldiği "Sus sus yumurcak sende"¹⁷³ cümlesinde yer alan üstünlük ve emir kipinden anlaşılmaktadır.

2.3.8. Tonton

Çocuklar için Osmanlı sosyal yapısında kullanılan tanımlama edatlarından birisi de “tonton” kelimesidir. Tonton kelimesi daha ziyade kilolu ve şahbaz çocukları nitelendirmede kullanılmıştır. Konu ile ilgili olarak Cadaloz Gazetesi bünyesinde yer alan Çançan adlı anekdot metinde "Vay benim tonton afacanım sende şair oldun ha"¹⁷⁴ cümlesine rastlanılmıştır. Buradaki afacan çocuğun bir tür sevimliliğin emaresi olarak sembolleştirilen “tonton” ibaresi ile birlikte kullanıldığı ve mizahi öğenin yoğunlaştırıldığı tespit edilmiştir.

2.3.9. Toroman

Osmanlı toplumunda başat ve cüsseli çocukları tanımlamada “toroman” kelimesinin kullanıldığı ve Osmanlı mizahının sembol unsurlarından biri olarak varlığını koruduğu anlaşılmaktadır. Örneğin “Bazısı da zayıf cürüm süz felan olur , hepsi senin gibi tonton, toraman olmaz ya?”¹⁷⁵ cümlesinde sevimli kilolu çocuğun tonton cüsseli kaslı ve yapılı çocuğun ise “toroman” kelimesi ile nitelendirildiği ve mizahi bir unsur olarak Osmanlı matbuatında yer aldığı anlaşılır.

2.3.10. Afacan

Cadaloz Mizah Gazetesi'nin II. Abdulhamit devri basın sansüründen nasibini aldığı ve bazı dönemlerde kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür durumlarda gazetenin isim değişikliğine giderek Cadaloz yerine Afacan adıyla yayın hayatına devam ettiği tespit edilmiştir. Osmanlı toplumundaki iki geleneksel dokunulmaz ve saygı uyandıran “Cadaloz Nine” tiplmesi ile “Afacan Çocuk” tiplmesi Osmanlı mizahının olası siyasal sansürlerden kendini korumak amacıyla bir tür kamuflaj olarak devreye sokulduğu düşünülmektedir. "Afacanlıkta ser efrâz cihanım biliniz!"¹⁷⁶ ya da "Vay benim tonton afacanım sende şair oldun ha ?"¹⁷⁷ gibi anekdot

¹⁷³ Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, Salı , (Cadaloz 'un devamı), s.2

¹⁷⁴ Afacan, Nr.2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) , s. 2

¹⁷⁵ Afacan, Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

¹⁷⁶ Afacan, Nr.2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) ,s.2

metin cümlelerinde toplum içinde tebessümle kabullenilen ve sevimli bulunan aksi huylu Cadaloz Nine'nin yanında Afacan tonton sevimli çocuk tiplemesine dair veriler içerir. Özellikle "Afacan" şeklinde sansürlü dönemlerde devreye giren gazetenin mizahta şirini daha sık kullandığı bir tür âşık atışması modelini Osmanlı mizahına ve karikatürüne uyarladığı düşünülmektedir.

2.4. Hayvan Motifleri

Osmanlı mizahında kullanılan sembollere ilişkin yaptığımız incelemede pek çok farklı figürün yanı sıra hayvanların da yoğunluklu olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum Osmanlı toplum yapısının hayvanlara aşına bir kültüre ve ekonomik uğraşı alanına sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine de mizah unsuru olarak örneklendirilen hayvan türlerinin daha çok domestik yani evcil türler olduğu dikkat çeker. Bazı vahşi türlerle farklı coğrafyalara ait canlı türlerinden verilen örneklerin kuvvetle ihtimal dahilindedir ki batı mizahından etkilenen Osmanlı münevverlerinin uygulamasıdır. Örneğin kılıç balığı muhtemelen batı mizahında kullanılan bir unsur olarak Osmanlı basınına girmiş olmalıdır. Ya da nadirde olsa bu tür incelediğimiz Osmanlı mizahının ait olduğu evrede Ege bölgesinde varlığını koruyan bir türdü ve zaman içinde bu coğrafyada varlığını yitirdi. Özetle Osmanlı mizahında yer alan bütün canlı türleri Osmanlı coğrafyasının ve toplumunun aşına olduğu türlerdir. Bu canlı türlere mizah unsuru olarak birer karakter yüklenerek bazı siyasetçiler ya da toplumun hicvine mahzar olan şahıslara ya da eylemlere gönderme yapılmıştır. Karakter yükleme yapılan ve mizahi bir unsur olarak değerlendirilen Osmanlı mizahında tespit ettiğimiz evcil canlı türleri kullanım sıklığına göre şu şekilde sıralanmıştır: Hint Horozu, Tavuk, Katır, Koyun, Buzağı, Çil Horoz, Eşek, Deve ve Kazdır. Bu hayvanların evcil olmalarının yanı sıra kendi içlerinde de tasnife tutulduklarında karşımıza dört adet kümes hayvanı, bir adet küçükbaş, bir adet büyük baş ve üç adette nakliye hayvanı çıkar. Bu canlıların Osmanlı toplumsal yaşantısında halkı yakından ilgilendiren ve gündelik uğraşlarında aşına canlılar oldukları ileri sürülebilir. Benzer şekilde uçan vahşi hayvanlardan Akbaba ve Kartal Osmanlı toplumunca bilindik canlılardır. Deniz canlılarının da Osmanlı mizahında kullanılışı Osmanlı mutfağı ve ekonomik uğraşları arasında deniz ürünlerinin varlığına delalet eder. Buna göre Kalkan Balığı, Palamud, Kılıç Balığı Osmanlı toplumunca

¹⁷⁷Afacan, Nr.2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrençi 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) , Sayfa 2

benimsenen lezzet ve bollukta mutfak kültüründe yer almış olmalıdır. Yırtıcı hayvanlardan Aslan ve Tilki Osmanlı mizahında yer bulan iki esas unsurdur. Sürüngenlerden yılan da Osmanlı mizahında kendine yüklenen sinsî ve ölümcül zehir içeren karakter ile yer bulmuştur. Bahçe canlıları da diyebileceğimiz omurgasızlardan karınca ve salyangoz da Osmanlı toplumunun bahçe, bağ, bostan ve tarladan aşına olduğu ve mizah unsuru olarak birer karakter yüklemesi yapılmış canlı türleri olarak tespit edilmiştir. Osmanlı coğrafyasının bir zamanlar “magrib” yani Kuzey Batı Afrika topraklarında var olan egzotik canlılardan “maymun ve şebek” te Osmanlı mizahında yer bulmuştur. Osmanlı mizahında hayal ürünü olarak karşımıza çıkan yegâne canlı ise kaf dağının ardında yaşadığına inanılan “zümürd-ü anka” kuşu olmuştur.

Cadaloz Mizah Gazetesi bünyesinde tespit ettiğimiz 22 adet canlı türü ile hayvan odaklı “yumurtlamak” ve “leş” gibi iki adet mizahi figür incelenerek hangi amaçla ve hangi gerekçeyle kullanıldıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.4.1. Tilki

Osmanlı mizahında tilkinin varlığı geleneksel bir durum mudur yoksa batılı mizah ustalarının tilkiyi La' Fonten örneğinden alıp kurnazlığın tanımı olarak kullanmalarından mı kaynaklanmıştır bilinmez. Bilinen batı ve Osmanlı mizahında bu canlının aynı karakter yüklemesi ile servis edilmiş olmasıdır. Daha ziyade kırsal alanda köylülerin tavuklarına ve dahi diğer kümes hayvanlarına dadanan bu sevimli canlının kürkü için de katledildiği ve sürekle avlarının tertip edildiği bilinir. Gerek Osmanlı Sultanları gerekse Avrupa'daki kraliyet ailelerinin tilki avları resmi devlet belgelerinde de varlığını korur. Cadaloz mizah gazetesinde elde ettiğimiz bir veride "Ooo, demek ki tilkinin tavuk masalı gibi hep siyaset ha?"¹⁷⁸ cümlesi Osmanlı toplumunun malumu bir tür kurnazlık emsali olarak “tilkinin tavuk masalı” hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Ne var ki bu masalın ne olduğu incelediğimiz mizah gazetesinde tafsilatlı bir şekilde anlatılmamıştır. Bu durum toplumun yaygın olarak bildiği ve kullandığı bir anlatı üzerinden mizah yapıldığı şeklinde değerlendirmemize nede olmuştur. O halde Osmanlı toplumuna kısa yoldan daha büyük mesajlar ve anlatı sağlayabilmek için halk arasındaki yaygın hikâye, masal, bilmece, atasözü ve

¹⁷⁸ Cadaloz ,Nr 16,28 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

deyimlerin Osmanlı mizahında ustalıkla kullanıldığı böylelikle zamandan ve yerden de bu sayede tasarruf edildiği iddia edilebilir.

2.4.2. Zümrüdü Anka kuşu

Osmanlı mizahında bir masal ögesi olan hayal unsuru “zümrüd-ü anka kuşu” nun da kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin "Bende öyle aşk kitaplarını karıştırıp duruyordum belki sen bilirsin hani Zümrüdü Anka kuşu!"¹⁷⁹ cümlesi hayalle uğraşan bir karaktere aşkın yalnızca aşk kitaplarında yer aldığı göndermesi bir tür toplumun malumu olan hayal ürünü “zümrüd-ü anka” üzerinden yapılmıştır. Bu durum Osmanlı toplumunda aşkın bir anlamda geçersizliği ancak bir tür hayal ögesi olarak kabullenildiği şeklinde değerlendirilebilir. Aşka dair işlerle uğraşanlara da birer hayal unsuru olarak “zümrüd-ü anka” benzetmesi yapılmış olması da mizahi bir unsur ve tarz olarak karşımıza çıkar.

2.4.3. Hind Horozu

Osmanlı toplumunun kümes hayvanlarından olan “Hind Horozu” aslında kavgacılığı ile nam salmış ve cüssesi ve kaslı yapısı ile diğer evcil horozlardan kolayca ayrılan bir meziyete sahiptir. Osmanlı devrinde mahalle aralarında belirlenen ringlerde gerçekleştirilen horoz dövüşlerinde bu canlının payı bir hayli önemliydi. Üzerine bahisler oynanan bu canlının İstanbul, Diyarbakır, Adana, Urfa gibi yer adlarıyla anılan türleri olduğu gibi Sarı Bacak, Açık Atan, Çırpma Vuran vb. dövüş tekniği ile belirli namları bulunmaktaydı. Haliyle müsabakadan çıkan bu dövüş horozlarının tüyleri kanla kaplı olur ve üzerleri yara bere içinde kalırdı. Osmanlı mizahında siyaseten ya da hayatın içinde bir şekilde mağlup olanlara bu yakıştırmanın yapılması kültürel bir eğlence alışkanlığında gözlemlenen bir vakanın insanla özdeşleştirilerek karakter ve anlam yüklemesi ile karşımıza çıkar. "Haydi ---- dökülmüş Hind Horozu !" ¹⁸⁰ cümlesi kültürel bir uygulamaya malum Osmanlı toplumunun zihninde yer alan sembollere bir göndermedir.

2.4.4. Tavuk

Kümes hayvanları arasında yer alan tavuk hem kırsal hem de metropol varoşlarında karşımıza çıkan bir figürdür. Özellikle yumurtlama öncesinde sürekli

¹⁷⁹ Cadaloz , Nr.2, 9 Rebi'ül Ahir 1329,s.2

¹⁸⁰ Cadaloz ,Nr 11,10 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

rahatsızlığı ses ve tavırlarıyla ifade eden tavuğun bu tavrı ve özellikle yumurtlama sonrasındaki ortalığı velveleye veren gıdaklaması toplumun hafızasında yer alan sembollerden yalnızca biridir. Osmanlı mizahının zihinlerde yer alan bu bilindik duruma gönderme yaparak bir sırrı ifşa eden şahıslara karşı bir tür gönderme amacıyla bu unsuru kullandığı anlaşılır. Örneğin, "Yumurtlayacak tavuk gibi kekeleyip durma sen AAA!"¹⁸¹ cümlesinde Osmanlı mizahının zihinlerde bilindik bir olaya gönderme yaparak mizahi bir üslup kullandığı dikkat çeker.

2.4.5. Katır

Osmanlı toplumunca bir tür nakliye hayvanı olarak bilinen katır aynı zamanda inatçılığı ile de ün salmıştır. "Peki dinle ' Meclis-i Mebusan'da fincancı katırlarını ürkütmeden her şey söyleyebilirsin...."¹⁸² cümlesinde kullanılan "fincancı katırını ürkütme" deyimini hassas konulara delalet etse de bu cümlede yer alan "katır" ibaresi mecliste yer alan ve her şeye olumsuz bir bakış açısı sergileyen mebuslara yönelik üstü kapalı toplumsal hafızada yer alan semboller üzerinden usturuflu bir göndermedir.

2.4.6. Koyun

Hayvan yetiştiriciliği ile geçimini sağlayanların arasında koyunculukla geçine geniş bir kırsal kesim mevcuttur. Bu meşguliyete dahil olamayanlarda konar-göçer bir faaliyet olan koyunculukla ilgili bazı motiflere aşinadır. Koyun, çoban köpeği, koç, ve kuzu gibi motifler Osmanlı toplum hafızasındaki bilgi bankasında yer alır. Osmanlı mizahı da bu bilgi dağarcığında yer alan canlılara ve sergiledikleri tavırlara göndermede bulunarak bazı insanlara göndermeler yapmak suretiyle mizahi bir tarz ve stil kullanır. Örneğin "Hürriyetimizi, hatta insanîyetimizi bile unuttur ve sonra beş sene evvelki gibi nereye sevk edildiğini bilmez bir sürü koyun asâ körü körüne gideriz!"¹⁸³ cümlesinde bilinçsiz hareket eden kitlelerin "koyuma" benzetilmesi bu canlının sürekli bir çoban ya da çoban köpeği tarafından güdülmeye ihtiyaç duyan yapısına bir göndermedir.

Düşünemeyen kendi iradesini kullanamayan bireyler devlet adamları, bürokrat ve siyasetçiler içinde "koyun" ve ona yüklenen anlam üzerinden bir tür

¹⁸¹ Cadaloz ,Nr 13,17 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

¹⁸² Cadaloz ,Nr 13,17 Cemazi'l Evvel 1329 ,s.2

¹⁸³ Cadaloz, Nr.23, 22 Cema'zil Ahir 1329, s.2

usulümce hiciv söz konusudur. "Yerine koyun kafasını takayım?"¹⁸⁴ cümlesinde salt itaati bekleyenlere karşı verilen anlamlı bir itiraz "koyun kafasına" yani düşünemeyen ve kendi başına karar veremeyen bir canlıya müracaat edildiği ve bunun üzerinden bir itirazla beraber mizahi bir alay ortaya konduğu anlaşılır.

2.4.7. Yumurtlamak

Esasen kümes hayvanlarından tavuğa gönderme yapmak için kullanılan bir deyim olsa da bütün yumurtlayan hayvanlar için de kullanılmış olma ihtimali de vardır. Bu yüzden hayvanlara ait bir nitelendirme olarak farklı bir başlıkta ele alma ihtiyacı duyulmuştur. "Ben böyle manalı saçmaları her zaman yumurtlamakta kusur etmem"¹⁸⁵ cümlesi vakitsiz ve yersiz bir sözün bir anda ortaya atılmasına yönelik bir hiciv içerir. Buradaki yumurtlama kelimesi doğadaki pek çok türün yumurtasını gelişi güzel yerlere yapması ile ilgili olmalıdır. Özellikle hindi, kaz ve ördek gibi kümes hayvanlarının belirli bir bölge hesaplamadan gezerken ya da suda yumurtlamaları yersiz bir söz kullanan kişileri mizahi olarak eleştirmede değerlendirilmiş olmalıdır.

2.4.8. Leş

Leş tabiri bütün ölü canlılar için bilhassa hayvanlar için kullanılan bir tabirdir. "Öyle Karadağa, Yunana her leşe konana boyun değil metelik bile vermez"¹⁸⁶ cümlesinde toplumsal hafızaya müracaat edilerek üstü kapalı bir tür mizahi hakaret yapılmıştır. Batıda bu tarz esprilere "syneric" denilmektedir. Özellikle Karadağ ve Yunan Krallıkları leş yiyici yani ölmüş hayvan eti yiyen canlılara benzetilmektedir. Bu durum Karadağ ve Yunan devletlerine üstü kapalı olarak Akbaba yada leş yiyici şeklinde hakaret edilmek istendiğini açığa çıkarır. Ancak ölen leş kimindir ve nedir sorularına cevap verilmez. Muhtemelen Gazete yazarları ya da mizah çizen karikatüristler dolaylı yoldan pek çok alanda ölmeye yüz tutan Osmanlı Devleti'ni de eleştiri yağmuruna tutmakta ve bir anlamda buna sebebiyet veren yöneticilere de hakaret etmektedirler. Toplumsal hafıza Karadağ ve Yunanistan'ın düşkün durumdaki Osmanlıya Akbaba sıfatıyla yaklaşmasını olumlu bulurken Osmanlı Devleti'nin içine düşürüldüğü durumu da kritik etme ve öz eleştiri yapabilme fırsatına sahip kılınmıştır.

¹⁸⁴Cadaloz, Nr.9/43,9 Ramazan 1329,/20 Ağustos 1327 /2 Eylül Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁸⁵ Cadaloz, Nr.23, 22 Cema'zil Ahir 1329,s.2

¹⁸⁶ Cadaloz, Nr. 28, 11 Recep 1329, s.2

2.4.9. Buzağı

Büyük baş hayvanlardan olan inek ve öküzün erkek yavrusu olan buzağı Osmanlı toplumunda sevimli ve olumlu bir imaja sahiptir. İncelediğimiz mizah gazetesinde eleştirel üslup ağırlıkta olduğundan buzağı kelimesi sevimliliğinin yanı sıra olumsuz bir tavrı ifade etmede kullanılmıştır. "Sen öyle kuru, kof gürültülere bakma onlar öküzün altında buzağı ararlar!"¹⁸⁷ cümlesinde kullanılan "öküzün altında buzağı aramak" deyimini iyi bir şeyin olmayacak yerde aranmasına dair bir göndermedir.

2.4.10. Kılçıksız Kalkan Balığı

Günümüzde pek te kullanılmayan bu deyim Osmanlı'da kolay ve karlı işleri tanımlamada kullanılan bir deyim olarak değerlendirildiği düşünülebilir. Kılçıksız balık, kemiksiz et gibi deyimlerinde benzer amaçları ifadede kullanıldığı düşünölmektedir. İncelediğimiz mizah gazetesinde Kalkan Balığı ile ilgili olan deyim şu şekilde karşımıza çıkar: "Kılçıksız kalkan balığı gibi tatlı tatlı yutulur, hazım olunur bir iş!"¹⁸⁸. İlgili cümleden de anlaşılacağı üzere yapılması düşünölen işin kolaylığı ve karlılığı "kılçıksız kalkan balığı" deyişiyle kuvvetlendirilmiştir. Aynı zamanda siyasi içerikli bir mizah gazetesini olarak dikkate alındığında Karadeniz mebusları da bu tarz bir Karadeniz'e mahsus balık türüyle tasvir edilmiş olabilirler.

2.4.11. Palamud

Hakir görme deyimini olarak "palamud kafa" deyiminin kullanıldığı tespit edilmiştir. "Haydi oradan palamud kafalı kişi sende, yalnız sen mi siyaset düşünönsün"¹⁸⁹ cümlesinde kullanılan "palamud kafa" tanımı bir balık türü olan palamut ile mi özdeşleştirilmiştir yoksa meşe ağacının meyvesi olarak bilinen "palamut" ile mi bilinmez. Ancak bir işte yalnızca kendisini yetenekli olarak kabul eden iddiacı kişiliklere yönelik bir tür mizahi hakaretimiz bir deyim olduğu ortadadır.

¹⁸⁷ Cadaloz, Nr. 30, 18 Recep 1329,s.2

¹⁸⁸ Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329,s.2

¹⁸⁹ Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329, s.2

2.4.12. Karınca

Azlık ya da küçük olan ehemmiyetsiz olayları tanımlamada kullanılmıştır. Osmanlı toplumunun gerek kırsal gerekse metropol yaşantısından aşına olduğu karınca boyutu itibariyle acziyet ifade eden bir sembol olarak Osmanlı mizahında kullanılmış olmalıdır. Örneğin "Karınca kadarınca herkes de alî kadar o yolda yuvarlanmıştır, ben o vadi siyasetin ne uçurumlu bir ... olduğunu bilmez miyim?"¹⁹⁰ cümlesinde kullanılan "karınca kadarınca" cümlesi siyaset işine giren birinin kendi çapında karşılaştığı badireleri ifadede kullanılmıştır. Buradaki anlam ise "herkesin gücü nispetinde" şeklinde belirginlik kazanır. Yine de sembol olarak "karınca" sembolünün kullanılmış olması aslında siyaset için çok da fazla bir gayret ya da fedakârlığa gereksinim duyulmadığı yönündeki algıyı kuvvetlendirmek için olmalıdır.

2.4.13.Salyangoz

Salyangoz genellikle Fransız mutfağında kullanılan bir gıda türü olarak bilinir ve aslında Osmanlı toplumunun ikrah ettiği bir türdür. Bağ, bahçe ve kırsal arazide bolca görülen bu canlının aslında zararsız kimliği ve varlığından çok Fransa ile özdeşleşen mutfak kültürünün bir sembolü olarak kullanılmış olmalıdır. Daha çok Osmanlı toplumunun anlamadığı ya da gelenek ve dine aykırı batı menşeli uygulamaları eleştirmek ve hicvetmek için kullandığı bu motif Osmanlı mizahında karşımıza çıkar. "Bu kadar sözü anlayamıyorsak ta salyangoz pazarında işin ne?" ve "Ben Salı Pazarı diye gelmişim Salyangoz pazarı çıktı kabahat bende mi?"¹⁹¹ şeklinde "salyangoz" kelimesinin işlendiği anekdot hiciv metinlerinde bilindik "Salı Pazarı"nın bilinmeyen ve sürpriz bir şekilde ortaya çıkan "Salyangoz Pazarı" ile mukayesesini hiciv sanatında bir olaya ya da uygulamaya karşı geleneksel ve manevi yabancılığı ifadede ustalıkla kullanılmıştır.

2.4.14. Maymun & Şebek

Osmanlı coğrafyasında Kuzey Afrika topraklarında bilinen bir figür olan "maymun" ve "şebek" başkalarının yaptığı taklit eden ve kendi bireysel yeteneklerini ortaya koyamayan bireyleri karakterize etmek amacıyla kullanılmış

¹⁹⁰Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329,s.2

¹⁹¹ Cadaloz, Nr. 43, 9 Ramazan 1329,s 2

olmalıdır. Bir alanda kendi yeteneklerinin özgün olduğunu varsayan bireylerin karşılıklarına çıkacak rakiplerin en fazla taklit edebilecekleri ve yeni bir şey ortaya koyamayacaklarına dair meydan okumalarda hasımlarına “maymun” ve “şebek” yakıştırması yaptıklarını varsaymak mümkündür. Örneğin; "Menim ol kafiye salar cihan demenin çıkamaz karşıma hiç kimse ne maymun ne şebek!"¹⁹² şeklinde belirlenen cümlede rakipler maymun ve şebek olarak tanımlanıp bunlarında rekabet amaçlı karşısına çıkamayacakları hakaretimiz bir hicivle dile getirilmiştir.

2.4.15.Çil Horoz

Cadaloz Mizah Gazetesi'nde Anadolu halkı tarafından sesi ve rengiyle kolayca tanımlayabileceğimiz “çil horoz” figürü mizahi bir unsur olarak kullanılmıştır. Osmanlı mizahında Çil Horoz'un siyaset erbabı iyi giyimli lakin çok siyasi laf kalabalığı yapan kibirli bir o kadar da çapkın gece hayatına düşkün tipleri betimleme de kullanıldığını tahmin etmekteyiz. Genelde süslü giyim kuşamalı kimselere atfedilen “kokoz” ya da iyi giyimli gençler için değerlendirilen “çiroz” gibi kelimeler ile birlikte kullanılması bu tahminlerimizi güçlendirmektedir. Örneğin; "Nerede kaldı çirozlar, çil horozlarla kokoz, afaroz mu, çapároz mu, kokoroz mu, motomoz" ¹⁹³ cümlesi daha ziyade iyi giyimli ancak toplum içinde dikkat çeken rüküş bireyleri tanımlamada kullanılan ifade kalıpları olarak bilinir. "Ayyyyy ! Afaroz, Kaparoz, Çapanoz, Kavanoz, Kokoroz, Çiroz, Çil horoz ! Kim var orada?"¹⁹⁴ cümlesinde de benzer kelimelerin yan yana dizilimi değişik yaş kuşaklarında sosyal dokuya aykırı kıyafetleri ile dikkat çeken mebusları betimleme de kullanılmış olsa gerektir. "Nutm-u hakla derviş kardeş git bana Çil horozu gönderde bir mesele-i siyasi hakkında biraz ötsün!"¹⁹⁵ cümlesinde yer alan “Çil Horoz” ve “Siyaset” önermesi incelediğimiz mizah gazetesinin meclis karşıtı biraz da saray yanlısı bir yayın organı kimliğine sahip olduğu yönündeki kuşkularımızı kuvvetlendirmektedir.

¹⁹² Afacan, Nr.2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) ,s 2

¹⁹³ Afacan, Nr.2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi , (Cadaloz 'un devamı) , s 2

¹⁹⁴ Afacan ,Nr.4/37,16 Şaban 1329,/30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁹⁵ Afacan ,Nr.5738,19 Şaban 1329,/2 Ağustos 1327 /1 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

" Nutk-u hakla derviş kardeş git bana Çil horozu gönderde bir mesele-i siyasi hakkında biraz ötsün!"¹⁹⁶ cümlesinde kastedilen bir hak şairidir. Çil Horoz lakabıyla kıraathanelerde saziyla ozanlık sanatını icra eden bu şahsın sosyal dokuda tanınmış bir figür olması Osmanlı mizahına da malzeme oluşturmuş olmalıdır. Ancak yine de bu ozanın siyasete ya da devlet yönetimine ilişkin haddini aşan sözler sarf etmesi başına işler açmış olacak ki; " Vakitsiz ötüür mü?"¹⁹⁷ şeklinde bir ihtarı da Cadaloz'dan almış ve olası mezalimlere karşı uyarılmıştır.

2.4.16. Eşek

Osmanlı kırsalı ve adalarda dayanıklı bir nakliye hayvanı olarak bilinen eşek ve yavaş hareketleri Osmanlı mizahında bir tür hakaret ifadesi ve sembolü olarak değerlendirilmiş olmalıdır. "Su gibi akan, nükteyi çakan eşeklere yular takan mini mini kokoz köleleri!"¹⁹⁸ cümlesi meclis içinde bazı ciddi meselelerde nüktedan hareket ederek işin ciddiyetini sulandıran siyasetçilere yönelik kullanılan " eşek" tabiri kabahatli bir durum ve tavrın eleştirisi olarak değerlendirilmiş olmalıdır. "O da eşek cennetine gitti (sıpa), (öküz) almak suretiyle beha ! larını iki paraya indirdiler!"¹⁹⁹ cümlesinde ise günümüzde de kullanılan "eşek cennetine" gitti ibaresi yer almaktadır. Ayrıca eşeğin yavrusu olarak bilinen "sıpa" ibaresi de aynı cümlede hatalı ve acemice yapılan bir yanlışın mizahi kritiği ve aşağılanması olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Ancak bu mizahi hikâyecik içinde kullanılan "iki paralık" ibaresi ekonomik bir fiyat tespitinden ziyade geleneksel bir deyim olan "ucuza gitti" değerlendirmesinin mahalle ve varoşların izahı ve üslubu olarak ele alınmalıdır.

2.4.17. Aslan

Osmanlı mizah gazetesinde yer alan karikatürler arasında pek çok defa aslan figürünün kullanıldığı tespit edilmiştir. Güç kuvvet ve asaletin sembolü olarak kullanılan aslan figürü bu devirdeki batılı çağdaşları ile aynı anlam ve mana derinliği ile varlık bulmuş olmalıdır. Cadaloz Gazetesinin 6 Cemazi'l Ahir 1339 tarihli

¹⁹⁶ Afacan ,Nr.5738,19 Şaban 1329,/2 Ağustos 1327 /1 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

¹⁹⁷ Cadaloz , Nr.2, 9 Rebi'ül Ahir 1329, S 2

¹⁹⁸ Afacan ,Nr.4/37,16 Şaban 1329,/30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

¹⁹⁹ Afacan ,Nr.4/37,16 Şaban 1329,/30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,s.2

nüshasında yer alan karikatürde vatan savunmasında bulunan Osmanlı askerinin Aslan olarak sembolize edilmiş olduğunu müşahede etmek mümkündür.²⁰⁰

2.4.18. Akbaba

Osmanlı mizahında “akbaba” figürünün düşman tanımında kullanılan bir sembol olduğuna dair kuvvetli izler bulunmuştur. İncelediğimiz Cadaloz mizah gazetesi içerisinde yer alan karikatürlerde akbaba şeklinde tasvir edilen figürlerin başında asker miğferleri bulunur. Bu miğferlerin değişkenlik gösterdiği ve o devirde Osmanlı rakibi olan devletlerin ulusal ordularında farklı miğfer türleri kullandıkları tahmin edilmektedir. Buna göre akbaba şeklinde tasvir edilen miğferli figürlerin Avusturya-Macaristan, Rusya, Fransa ve İtalya olma ihtimalleri miğfer tarzlarına atfen bir hayli kuvvetlidir.²⁰¹ Hâlbuki Osmanlı sosyal yapısında ve geleneklerde Türklerin leş yiyici olarak tanımladığı canlı karga ya da kuzgundur. Osmanlı coğrafyasında ve sosyal dokusunda “akbaba” bilindik bir figür olmaktan uzaktır. Akbaba'nın Avrupa mizahında kullanılan bir figür olarak Osmanlı karikatürüne taşındığı tasavvur edilebilir.

2.4.19. Deve

Osmanlı coğrafyası ve sosyal dokusu tarafından bilindik nakliye hayvanı olarak “deve” pek çok fıkra, hikâye v.b. nesir içerisinde yerini alan önemli bir figürdür. Cadaloz Mizah Gazetesi'nde de “deve” figürünün karikatürize edildiği ve seyahatler için süslenen bir devenin Cadaloz içinde hazırlandığı ve Cadaloz' un devesi şeklinde tasvir edildiği tespit edilmiştir. Deve'nin nakliye hayvanı olmasının ötesinde ağır aksak hareketleri ve iri cüssesi ile pek çok hicve malzeme olduğu düşünülebilir.²⁰²

2.4.20. Kartal

Kartal figürü esasen asaletin ve heybetin bir alameti olarak bilinse de Cadaloz Mizah gazetesinde mevki sahibi yaşlı bireyleri tasvirde değerlendirilmiştir. Bunun sebebi muhtemelen Osmanlı Devleti ile uluslar arası arenada bazı sorunlar yaşayan İtalya'nın bazen de Avusturya Macaristan'ın “kartal” sembolünü devlet tanımlarının içeriğinde kullanmaları ile alakalı olmalıdır. Yaşlılığa dem vuran cümlelerin “kart

²⁰⁰ Karikatür "Osmanlı askeri aslan olarak figüre edilmiş", Cadaloz Nr.18 , 6 Cemazi'l Ahir sene 1329

²⁰¹ Karikatürde düşman askeri akbaba olarak tasvir edilmiştir; Cadaloz Nr.18 , 6 Cemazi'l Ahir sene 1329

²⁰² Karikatürde Deve Figürü; Cadaloz Nr 30,18 Recep sene 1329 .s.4

kartal” gibi özellikle artık tarihe karışmış olan Roma İmparatorluğuna bir gönderme olarak tahmin etmekteyiz. Gerek Avusturya-Macaristan gerekse ulus devlet olarak tarih sahnesine çıkan İtalya ve Prusya kendi nostaljik ve romantik geçmişlerini Roma İmparatorluğuna dayandırarak “kartal” figürünü resmi bir arma olarak kullanmaktaydı. Rus Çarlığının da benzer şekilde ve anlamda “kartal” figürüne müracaat ettiğini belirtmekte yarar vardır. Bu nedendir ki Osmanlı sosyal yapısında olumlu bir figür olan kartal saygı ile karışık bir tür alaycı hiciv tarzı olarak kullanılmıştır. "Senin gibi tüyü dökülmüş kart kartallara bundan biçimli isim bulunmaz."²⁰³ cümlesinden “kartal” figürünün kullanım amacını algılamak zor olmayacaktır.

2.4.21. Kuzu

Osmanlı toplumundaki küçük baş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir figürdür. Sevimli olmasının yanı sıra bir o kadar lezzetli olan “kuzu” Osmanlı sosyal yapısında gerek mutfak kültürü gerekse sevimlilik ve sevginin bir emaresi olarak sıklıkla kullanılan bir sembol olarak karşımıza çıkar. Muhtemelen Cadaloz mizah gazetesi bu sosyal aşinalığı da dikkate alarak bazı hiciv unsurlarında “kuzu” sembolünü kullanmıştır. “ - Öyle uzun masrafa lüzum yok, şuracıktan balık pazarına iniver, iki üç kadar kuzu alub fırına ver, iki üç yüz yumurta bir iki küfe salana bende bir parça zeytin yağlı yaprak dolması yaptırayım da bir de irmik helvası, kahve takımları felân da hazır işte bu kadar sanki kalkıp ta dünya kadar yiyecek götüreceksin değiliz AA !” şeklinde karşımıza çıkan anekdot içeriğinde balık pazarından alınacak olan palamut balıkları tasvir edilirken lezzetine atfen “kuzu” diye tanımlanmışlardır²⁰⁴. Ayrıca bir başka anekdot metinde Balık Pazarından alınan ve kuzu diye tanımlanan palamutların oldukça pahalı olduğu ifade edilmektedir. Kâğıthane’de bir Osmanlı sosyetesinin piknik sefasının bir hayli pahalıya mal olan bir sosyal aktivite olduğu dikkat çeker.²⁰⁵

Kuzu tabirinin sosyal yapıda sevgi ve saygı belirtir bir hitap tarzı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Samimiyetin bir ifadesi olan bu hitap tarzının Cadaloz için kullanımını sosyal yapıda okuyuculara bilinçaltından başkahramanı sempatik bir

²⁰³ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.), s.2

²⁰⁴ Cadaloz, Nr. 10, 7 Cemazi'l Evvel 1329, s. 2

²⁰⁵ “bir şeyini yanmamda o canım kuzulara verdiğim para !”, Cadaloz, Nr 11, 10 Cemazi'l Evvel 1329, s. 2

konuma yerleştirme kaidesi olsa gerektir²⁰⁶. Gazetenin sansüre uğradıktan sonra Afacan adı altında bu defa başkahraman olarak kullanılan çocuk karakteri içinde benzer bir ifade tarzı kullanılmıştır. “Vay kuzum Afacanım ...” şeklinde yer bulan hitaba yönelik sıfat başkahramanı bilinçaltında lezzetli ve sevimli bir konuma yükseltmek amacıyla kullanılan bir yöntem olmalıdır²⁰⁷.

2.4.23. Manda

Osmanlı mizah gazetelerinden birinin adı Manda Gazetesi olmalı ki; bir hikâyecik metinde bu hiciv gazetesine yönelik, kinayeli bir üslupla sataşma söz konusudur. “-Hay Hay, işte nasılsa hafta manda bir çil guruş!” cümlesi haftalık çıkan bu gazetenin 1 kuruşluk fiyatını da kayıt altına almıştır²⁰⁸. Osmanlı toplumunun sütü ve yoğurdunun besleyiciliği noktasında tanıdığı manda büyük baş çiftlik hayvanları arasında yer alır ve Osmanlı sosyal yapısında kabalığı ve gücü ifade eder.

2.4.24. Kaz

Osmanlı kümes hayvanlarından olan “kaz” saflığın ve velveleci bir karakter yapısının emaresi olarak karşımıza çıkar. Ancak yağlı güreşte kullanılan bir yöntem olan “kaz kanadı” tabiri de mizah gazetesinde yer bulmuştur. “...fakat başladı çelme atmaya, bir kaç defa kazkanadı olduğuna akıllanmadı mecbûr oldum devirmeye !” cümlesinde bir tür güreşe dair çekişmenin anekdotunda “kazkanadı” tabirinin kullanıldığı tespit edilmiştir²⁰⁹.

2.4.28. Tavşan

Osmanlı toplumunda avcılık ve bununla beraber mutfak kültürüne giren tavşan aynı zamanda bir tür atasözü olarak ta karşımıza çıkar. Saflığın bittiği nokta anlamına da gelecek olan “tavşan gözünü açtı” tabiri Cadaloz gazetesinde yer alan metinlerde politikacıların efsunundan kurtulan toplumsal yapıya atfen kullanılmıştır. Bazı durumlarda da basın mensuplarının imtiyaz edinme noktasında gittikçe ağırlaşan şartları hiciv amacıyla kullanıldığını da tespit etmek mümkündür²¹⁰. Özellikle basın mensuplarının “tavşan” şeklindeki nitelendirilmeleri sansür

²⁰⁶ “Kuzum Cadalozcuğum, işte asıl benim de öğrenmek istediğim mesele de budur ya?”, Cadaloz, Nr.19, 9 Cema'zil ahir 1329, s 2

²⁰⁷ Afacan, Nr.7/40, 26 Şaban 1329, /9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı, (Cadaloz 'un devamı), s 2

²⁰⁸ Cadaloz, Nr. 21, 15 Cema'zil Ahir 1329, s 2

²⁰⁹ Cadaloz, Nr. 26, 4 Recep 1329, s 2

²¹⁰ Cadaloz, Nr. 21, 15 Cema'zil ahir 1329, s 2

karşısında oldukça ürkek hareket etmeleri ve sürekli teyakkuzda bulunmaları hali neden olmuş olmalıdır. Çünkü doğada bu doğrultuda hareket eden yegâne canlının tavşan olduğu aşikârdır.

2.5.Teknolojiye Dair Motifler

Osmanlı Devleti'nde Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde teknolojiye dair pek çok sembol tespit etmek mümkündür. Bilim ve Teknolojinin güç dengelerini değiştirdiği bu devirde Osmanlı toplumu tarafından bu alandaki yeniliklere dair büyük bir keşif ve bilgi edinme ihtiyacı hâsıl olmuş olmalıdır. Askeri teknolojinin yanı sıra sivil alanda kullanılan teknolojik gelişmeler de devrin teknik aygıt ve donanımları ile birlikte sembolize edilmiştir. İncelediğimiz mizah gazetesi içeriğinde karikatür ya da incelenen fıkra ve hikâyecik tarzı hiciv stilleri içinde kullanım sıklığına göre teknik ve bilimin ürünleri şu şekilde sıralanmıştır: Telgraf, Vesait, Donanma, Vapur, Mermi, Uçan balon, Uçan Küp, Gülle, Yelkenli gemi, Zırhlı Savaş gemisi, Kale Topu, Paratoner.

2.5.1.Telgraf

Osmanlı Devleti çağdaşı Avrupalı devletlerle birlikte telgraf hatlarını oluşturmaya başlamış ve bu konuda bir hayli de başarılı olmuştur. İlk defa Kırım Harbi esnasında askeri kışlalar arasındaki iletişimi sağlama adına çekilen telgraf hatları kısa sürede devletin en ücra köşelerine kadar çekilmişti. Osmanlı toplumu kırsal ya da payitahta uzak coğrafyalardan sorunlarını ya da taleplerini telgraf hattı vasıtasıyla çok daha kolay dile getirir olmuştu. Böylelikle taşra ve payitaht arasındaki iletişim teknoloji sayesinde temin edilmiş oluyordu. Osmanlı siyasetinin de bu telgraf hatlarından istifade ettiğine dair bazı emareleri incelediğimiz mizah gazetesinde yer alan bazı anekdotlardan temin etmek mümkün olmuştur. Örneğin; "Aferin siyasi ben buna kadar çabuk havadis almak, yoksa senin kendine mahsus telgrafların mı var"²¹¹ cümlesinde siyasetçilerinde devletin mevcut telgraf hattını kullandıklarını ancak kendilerine özgü haber kaynaklarına sahip olduklarını tespit etmemize yardımcı olmaktadır. Telgrafın aynı zamanda uluslar arası bağlantıları kullanmada bir araç olarak hizmet verdiğine dair bazı verilere de ulaşmak

²¹¹ Cadaloz , Nr. 3, 12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s.2

mümkündür. "Kayıklı saçma bir ecnebi telgrafını ağız sulanarak mal bulmuş mağribi gibi tercüme etmiş !" ²¹² cümlesinde belirtilen "ecnebi telgrafi" ibaresi Osmanlı yurttaşları ya da siyasetçileri uluslar arası telgraf hattına dahil olarak haberleşme hürriyetini ifa ettiklerini beyan etmektedir. Osmanlı toplumu açısından iletişim ve iletişime ait teknolojik donelerin mizah içerisinde kullanımı toplumsal hafızanın ehemmiyet verdiği bir diğer mizah unsurunun belirginleşmesine sebebiyet vermiştir. Muhtemeldir ki telgraf hatlarında meydana gelen kopmalar ve iletişimin aksaması gibi sebeplerden ötürü üstü kapalı bir mizah unsuru hayatın olağan akışı içerisinde kendiliğinden oluşmuş olmalıdır.

2.5.2. Vesait

Osmanlıca da "vesait" tabiri binek araçları için kullanılmış olmalıdır. 1909 yılından itibaren Osmanlı Devleti bünyesinde resmi makam aracı olarak tek tükte olsa gazyağı ile çalışan ve saatteki hızı 15 km. yi geçmeyen binek araçları İstanbul sokaklarında boy göstermeye başlamıştı. Okuyucu kitlesi olarak İstanbul başta olmak üzere metropoller hedef alınmış olmalıdır ki metropol insanının bilinç altındaki bu çağın lüksü mizah gazetesinde devreye girmiştir. "Devr-i sabıkta bu şubelerin yerinde ne kadar vesait vardı biliyor musun?" ²¹³ ve "Evvela polisin adedi bundan daha ziyade olduğu gibi kıyamet kadar vesait gayr-ı meşrua" ²¹⁴ cümlelerinde polisin yer alışı bu teşkilata ait bazı binek araçlarını çağrıştırmaktadır. Yine de vesait kelimesi Osmanlıca farklı bir kullanımla karşımıza çıkmış olabilir. Polisin yapacağı işleri araçların yaptığını belirtmek üzere "vesait" kelimesi kullanılmış ya da modern bir teknolojik aygıt üzerinden geçmişteki "vesayet" uygulamasına bir hatırlatma babında gönderme yapılmış olmalıdır.

2.5.3. Donanma

Çağdaş devletler içinde sahil şeridi oldukça uzun olan Osmanlı Devleti tarihinin her evresinde donanmasını güçlü tutmak zorundaydı. Donanmada meydana gelen bir zafiyet ulusal bağımsızlığın yanı sıra denetlenemeyen sahil şeridi nedeniyle kaçakçılığında yoğunlaşmasına sebep olmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet ile birlikte kendi donanmasını ve deniz savaş araç ve gereçlerini üretebilen Osmanlı Devleti bu alanda o denli ilerlemişti ki İnebahtı'da yitirilen koca bir donanma birkaç yıl içinde

²¹² Cadalog ,Nr 12,14 Cema'zil Evvel 1329 ,s.2

²¹³ Cadalog ,Nr 4,16 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

²¹⁴ Cadalog ,Nr 4,16 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

yeniden inşa edilebilmişti.²¹⁵ Ne var ki Osmanlı devleti bilim ve teknoloji alanındaki yarışı son yüzyılına girerken kaybetmiş dışarıdan alınan modern teknoloji ile varlık mücadelesini sürdürmeye çalışıyordu.²¹⁶ Devletin geniş arazisi ve halka yüklenen vergiler bu modern teknolojiye ait ürünleri uluslar arası pazarlardan temin etme noktasında kolaylaştırıcı bir etki oluşturmuştu. Yine de devletin güçlü finansal kaynaklarına rağmen modern teknoloji ürünü olan bu araçlar hiçte ucuz değildi. Hatta bazı durumlarda para tedarik etseniz de bu aygıtları küresel bir güç ya da kolonyal faaliyetlerde bir avantaj olarak kullanan devletler alıcıya parasını alsalar bile teslim etmemeyi tercih ettikleri durumlarda oluyordu. Uluslar arası ticaret hukukunun müeyyideleri henüz sağlam kurallara dayanmıyor karşılıklı güven ve teminat ile oldukça pahalı teknolojik silah ve aygıtlar pazarlanıyordu.²¹⁷ Bu noktada Osmanlı kamuoyunu “iane” adı altında devreye sokmak ve olası bir ticari yolsuzluk ve sözünden cayma noktasında milleti yanına almak amacıyla bir uygulama gerçekleştirildiğini düşünmekteyiz. İane ya da yardım kumpanyaları ile sürece dahil edilen Osmanlı milletleri ticari bir usulsüzlük ve sözünden cayma durumu yapma ihtimali olan devleti ve ulusu Osmanlı kamuoyu nezdinde sorgulanabilir hale getirmiş olacaktı. Uluslar arası arenada özellikle donanma konusunda kaliteli ürünler inşa eden İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya yegane alternatiflerdi.²¹⁸ Ne var ki bu devletlerle Osmanlı devleti uzun yıllar çeşitli vesilelerle kapışmak zorunda kalmıştı. Ayrıca bu kolonyal devletler Osmanlı'nın gerileyen teknolojisinden haberdar oldukları için özellikle askeri teknoloji ürünlerinin satışı konusunda çekimser davranıyorlardı. Yine de Osmanlı devleti diplomasi hüneri ile ya da bu küresel güçlerin birbirlerine karşı olan rekabetinden yararlanarak bazı alımlar yapmakta ve sahil şeridini koruyacak güçlü bir donanma oluşturmaya çaba sarf etmekteydi. Sultan Abdülaziz devrinde bu çabalar sayesinde Osmanlı donanması dünyanın teknolojik açıdan üçüncü büyük donanması haline getirilebilmişti. Ancak sonraki yönetimlerde donanmaya gereken ehemmiyet verilmediğinden bu donanma atıl bırakılmış ve çürümeye mahkûm edilmişti.²¹⁹ Donamaya ilişkin yardım

²¹⁵ Alessandro Barbero, İnebahtı- Üç İmparatorluğun Savaşı, Çev: Erdal Turan, Alfa 2017,S.700

²¹⁶ Aykut Kazancıgil, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, Ufuk Yayınları, 2000 , S.366

²¹⁷ Salim Aydın, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Litaratürü Tarihi”, Tarih Okulu 2011,S.1-37

²¹⁸ Bernd Langensiepen & Ahmet Güteryüz, Osmanlı Donanması- Ottoman Navy 1828-1923, Çev: James Cooper &Renan Mengü, Denizler Kitapevi 2014, S.248

²¹⁹ Faruk-Erkan Göksu, “Ana Hatlarıyla Abdülaziz Dönemi Osmanlı Bahriyesi ve Ceride-i Askeriyelere Göre 1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri”,Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çicek- Salim Koca,Yeni Türkiye Yayınları ,XIII,Ankara 2002,S.822-829

kampanyalarında devlet erkanını hatta saltanat üyelerini de tespit etmek mümkündür. Bu bir alanda en üstten en alta kadar toplumun bütün kesimlerini bu teknoloji yarışına dahil etme ve bilinçlendirme hedefine sahip bir eylem olarak kabul edilebilir. İncelediğimiz mizah gazetesinin de bu yönde oldukça önemli katkıları olduğunu varsaymak gerekir. Konu ile ilgili olarak elde ettiğimiz donamaya ait veriler şu şekilde değerlendirilmiştir. "Paşa hazretlerinin donanma ianesine merakını bilirsin acaba...?"²²⁰ cümlesinin yer aldığı "Çançan" adlı anekdotta devrin kamuoyunca malum ancak bizlerce muamma olan bir Osmanlı paşasının donama yardım cemiyetine desteği ve katkıları takdir edilmektedir. Devlet erkanı ve askeriye içinde yüksek bir paşa sınıfından çayır çimen dolaşan pehlivanlara kadar geniş bir yelpazede donanma yardım faaliyetlerini mizah anekdotlarla özendiren bir basın anlayışı karşımıza çıkar. Örneğin; "Sanki geçenlerde hani iki pehlivan güreş yaparak bir çok memleketler dolaşmışlar da hasıl olan var zaten bir kısım-ı mühimi donanmaya vermişlerdi!"²²¹ cümlesinde güreş yeteneklerini pehlivan meydanlarında ortaya koyan ve buradan kaldırılan hasılatı da Osmanlı donamasının modernizasyonu için oluşturulan yardım kampanyalarına aktaran hayırsever ve milliyetçi vatandaşlara bir tür övgü ve methiye oluşturulduğu anlaşılır. Yine de incelediğimiz mizah gazetesi muzipliği elden bırakmaz ve ulusal bir mesele haline gelen bu teknoloji transferi konusunda yardımı esirgeyenler bir tür yerme ya da topluma ifşa tarzında mizahın acımasız eleştirisine hedef olurlar. Örneğin; "Paşa hazretleri bil nefis hizmeti severler belki pehlivanlık edip o da donanmamıza iane edecek?"²²² ibaresi cimrilik yapan üst düzey bürokratlara ya da devlet erkanına çayırlarda pehlivanlık yaparak yardım toplayan gençlerin fedakarlıkları örnek gösterilmek suretiyle kamuoyu nezdinde rencide olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

2.5.4.Vapur

Osmanlı'nın son yüzyılında nakliye ve deniz taşımacılığında ortaya çıkan buhar kazanı ve buhar basıncı ile çalışan teknolojik aygıtlar Osmanlı toplumunda ilgi ve hayranlıkla takip edilmiş olmalıdır. Özellikle ticaret ve seyahatleri bir hayli kolaylaştıran ve hızlandıran buharlı gemiler Osmanlı kelime dağarcığına Fransızcadan aktarılmış ve Osmanlı diyalektiği ile kullanılagelmiştir. İncelediğimiz mizah gazetesinde toplumun hafızasında yer alan bu güçlü sembol kullanılarak bazı

²²⁰ Cadaloz, Nr 4,16 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

²²¹ Cadaloz , Nr.23, 22 Cema'zil Ahir 1329,s. 2

²²² Cadaloz , Nr.23, 22 Cema'zil ahir 1329,s.2

mizansen ve karikatür tarzında hiciv unsurları üretilmiştir. Örneğin; "Bugün onlara ise yarın bize, sanki demek isterim ki böyle hayali çok parası yok bir milletin bin tanesi kırılrsa da bir vapuru parçalanmasa daha iyi!"²²³ cümlesinde geçen hiciv ve kinaye içerikli anekdotta toplumun ticaret ve seyahatlerde yararlandığı yüksek tonajlı ve yelkenli gemilere nispetle daha hızlı vapurlara bir şey olmaması yolunda temennilere rastlamak mümkündür. Bu durum denizlerimizde tüccar ve seyyahlarımızın hayatlarına kolaylık getiren bir teknolojinin mizah içerikli bir esirgenmesi söz konusudur. Şirket-i Hayriye, Lloyd ve Majestic kumpanyalarının sahip olduğu nakliye vapurları bir şekilde bu seyahatin lüksünden istifade edenler açısından bilindik figürler olarak zihinlerde yer almıştır. Muhtemeldir ki deniz şartlarının elverişsiz olduğu ortamlarda bu oldukça hızına, dayanıklılığına ve gücüne güvenilen teknoloji harikasının doğa karşısındaki çaresizliği kara mizah olarak işlenmiş olmalıdır. Ayrıca incelediğimiz mizah gazetesinin 1911 yılında yani Titanic gemisinin battığı bir yılda yayın hayatını sürdürüyor olması da dikkat çeker. "Vah vah vah demek koca vapur parçalandı ha?"²²⁴ ifadesi bir anlamda doğa karşısında çaresiz kalan teknolojinin acizliğine yönelik bir kara mizah içerir. "İsteyim üstünde müşteriye müntezer helâl vapuru gibi üç gün bekleyeceğiz ha!"²²⁵ cümlesinde "helal vapuru" tabiri muhtemelen "Şirket-i Hayriye" gemilerine atfedilen bir mizah unsuru olsa gerektir. Bu dönemde yabancı vapur şirketlerinde yolculara şarap ikram edilmesi seyahat aracı olarak teknolojinin devreye soktuğu bu aygıtlara helal haram yakıştırmasının da eklenmesine neden olmuştur²²⁶. Bu durum mizah gazetelerinde de bir tür mizah sembolü olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

2.5.5. Kurşun

Osmanlı mizahında 1911 yılı ve Osmanlı Devleti'nin pek çok cephede vatani savunmaya çalıştığı bir devirde askeri araç ve gereçleri de birer sembol olarak değerlendirmesine yol açmış olmalıdır. Örneğin; "...yoktur kurşun karşısına gidenleri ana doğurmadı mı onların câni yok mu ..?"²²⁷ anekdot metinde yer alan "kurşun karşısına çıkma" deyimini vatani korumayı şiar edinmiş vatanperverlere atfen bir haslet olarak Osmanlı mizahında eğitici bir sembol olarak yer almıştır.

²²³ Cadalo, Nr. 29, 14 Recep 1329.s.2

²²⁴ Cadalo, Nr. 29, 14 Recep 1329,s.2

²²⁵ Cadalo, Nr. 31, 21 Recep 1329,s.2

²²⁶ Mehmet Yavuz Erler, "İstanbul'da Deniz Ulaşımı (1870-1875)", Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies), İstanbul, S.XXI, ss.69-80 (2001)

²²⁷ Cadalo, Nr. 30, 18 Recep 1329, s.2

2.5.6. Uçan Balon

Havacılık teknolojisinin kendini belli ettiği ve gelecek vaad ettiği bir dönemde toplumsal yapıyı bu teknolojinin önemine dair bilgilendirmeyi amaç edinmek için “uçan balon” figürlerine yer verilmiştir. Ayrıca Tekirdağ’da açılan Osmanlı balon fabrikası da gerek finansman gerekse toplumsal kamu desteğine ihtiyaç duymuş olmalıdır. Cadaloz’un 17. Sayısında yayınlanan bir karikatürde “uçan bir balona karşı cadaloz küple uçarken”²²⁸ resmedilmiştir. Buradaki uçan balon nakliye ve hava aracı olarak ileride zeplin diye anılacak hava taşıtlarının ilki ve öncüsüdür. İlk defa uçan balonun Fransız bilim adamları tarafından geliştirildiği ve kısa sürede İngiltere, Almanya ve Osmanlı’da da kullanım alanı bulduğu bilinir. Osmanlı Devleti’nin bu alanda oluşabilecek gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla Tekirdağ’da büyük hangarlar içinde “uçan balon” imalatına başlaması havacılık alanında çağı yakalamanın önemine vakıf olduğuna delalettir²²⁹. Ancak yine de bu aracın gerek ticaret gerekse seyahat işlerinde Osmanlı toplumuna bir çıkar sunmaması hiciv içerikli bir kinaye ve hakir görme ile muhatap olunduğu şeklinde yorumlara da neden olmuş olmalıdır. Osmanlı Devleti’nde toplumsal açıdan teknolojik yeniliklere oldukça ilgili bir halk kitlesinin en azından okuyucu kesiminden bahsetmek mümkündür.

2.5.7. Uçan Küp

Osmanlı karikatürü ve mizahında geleceğe ilişkin tahayyüllerin de kendini açığa çıkardığını tespit etmek mümkün olmuştur. Bilim ve teknolojinin birbiri ardına ürünler verdiği Avrupa ile rekabet düşünsel anlamda kendinin hissettirir. Her ne kadar pratikte uygulama yapmak için ne devletin ne de bireylerin kapital birikimine sahip olmadığı bir ortamda birbiri ardına parlak fikirlerin ortaya çıkışı düşünsel zekanın Osmanlı toplumunda varlığına delalet eder. Avrupa’da devlet sistemi içerisinde bilime verilen değer ve artı sermaye edinme fırsatları Osmanlı toplumunda sağlanamamıştır. Osmanlı devlet erkani ya da küçük işletme sahipleri ham hayal olarak kabul edilen “innovasyon” fikirleri üzerine yatırımı abesle iştilal olarak

²²⁸ Cadaloz , Nr 17, 2 Cemazi'l Ahir 1329 , s. 2

²²⁹ Mehmet Yavuz Erler, “Osmanlı Devleti’nin Uluslararası Sivil Havayolu Taşımacılığına Girişi”, Kebikeç, S.12, Ankara 2001.

değerlendirmiş olmalıdır. Gerçekte bilim ve teknolojinin en önemli başlangıcı olan yaratıcı düşünce sistemi yalnızca mizah gazetelerinde takdir toplamıştır. Bu durum Osmanlı toplumunun yaratıcı fikirlere sahip ancak bunları uygulayacak sermaye birikimine sahip olmayan en azından bu alandaki yatırımlara karşı cimri bir yönetsel yapıya sahip olduğunu doğrular. Fikir ve tasavvur aşamasındaki bu bilimsel yaratıcı düşünceden ziyade bizzat ürüne dönüşmüş ve karlılığı dikkate değer kazanç sağlayan ürünlerin kopyalanması ise Osmanlı sermaye sahipleri açısından daha pratik kabul edilmiştir. Yine de Cadaloz mizah gazetesinde gerek balon gibi Avrupalı keşifler ya da vatanın müdafaası gibi konularda Cadaloz'un küpe benzer bir cisim içerisinde havada uçtuğuna dair bazı çizimler yer alır. Adeta yer çekimini ortadan kaldıran ve tek kişilik kullanım imkânına sahip bu aygıtın günümüz uzay teknolojisine dair ilk fikinsel veriler olma ihtimali bir hayli yüksektir. Yine de bu çağının ötesindeki düşünce yeteneğine uzun yıllar sermaye yatıracak bir otorite bu topraklarda maalesef varlık gösterememiştir. Cadaloz mizah gazetesinde tespit ettiğimiz bir karikatürde; Cadalozun elinde yılan şeklinde asa ile askerlere seslenirken havada yerçekimini ortadan kaldırmış küpe benzer bir nesnenin içinde uçtuğu betimlenmiştir.²³⁰

2.5.8. Yelkenli Gemi

Osmanlı deniz teknolojisinin yelkenli gemiler konusunda yeterli kalifiye usta ve ameleye sahip olduğu düşünülebilir. Özellikle bu alanda uzun tarihi geçmişinde Osmanlı Devletinin pek çok kendine özgü deniz vasıtasını rüzgar ya da insan gücüyle hareket edilebilir bir tekniği geliştirmeyi başardığı bilinir.²³¹ Buharlı gemi teknolojisinde ise Osmanlı Devleti'nin oldukça geride kaldığı ve bu teknolojiye dair hiçbir ilerleme kaydedemediği ileri sürülebilir. Bu durum ihtiyaç halinde Osmanlı Devleti'nin yelkenli gemilerle ya da kürekle hareket eden mavna ya da çeptiri cinsi gemilerle teknolojinin temin edilemediği alanlarda kendi üretim modeline döndüğü ve yerli kaynakları kullandığı anlaşılmaktadır. Mizah gazetesinde de yelkenli gemiler ve buharlı gemilerin aynı karede karikatürize edilmesi zırlı ya da buharlı gemilere alternatif yelkenli gemilerin halen iş görür olduklarını belirtmeye yönelik üstü kapalı bir ima sanatı olarak karşımıza çıkar. Örneğin tespit ettiğimiz bir karikatürde

²³⁰ Cadaloz, Nr 3, 12 Rebi'ül Evvel 1329, s.2

²³¹ İdris Bostan, Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri, Bilge Yayın Habercilik, Ankara 2014, S. 461

Cadaloz'un Yunan donanma kaptanıyla konuşurken arkada yelkenli gemilerin boy gösterdiği müşahede edilmiştir.²³²

2.5.9. Zırhlı Savaş Gemisi

Osmanlı Devleti'nin kara sularını korumak amacıyla yurt dışından zırhlı savaş gemileri aldığı bilinir. Özellikle bu dış alımlar sayesinde dünyanın üçüncü büyük donanması Sultan Abdülaziz devrinde Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye başlamıştı. Ne ver ki Sultan Abdülhamit devrinde bu donanma ihmal edilmiş ve Osmanlı Devleti karasularını koruyamaz hale gelmiş ve güçlü donanmaya sahip ülkeler karşısında savunmasız kalmıştı. II. Abdülhamit'e karşı yapılan askeri ihtilal ve yönetimin değişimi bu alandaki eksiklerin giderilmesini bir anlamda biraz da politik bir nispet aracı olarak gidermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı toplumunun da güçlü bir donanma tesisi noktasında desteği alınmaya çalışılmış ve alınan bu zırhlı gemilere denizcilik tarihimizin ünlü kahramanlarının adı verilerek bir anlamda tarihi romantizmle ulusal birliğin ve bilincin güçlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin Cadaloz mizah gazetesinde yer alan bir karikatürde; Barbaros Hayrettin paşa zırhlısı konu edilmiştir.²³³ Bu zırhlı gemilerin pruva uçlarında tarihi kahramanların büstlerinin karikatürize edildiği tespit edilmiştir. Konu ile ilgili bir diğer karikatürde ise; mizah gazetesinin başkahramanı olan Cadaloz'un zırhlıdan inen paşayı çiçeklerle karşılarken²³⁴ tasvir edildiği anlaşılır. Bu durum Osmanlı askeri erkânının şan ve şöhrat noktasında devrin teknolojik gücü ile yönetimin bütünleştiği şeklinde ele alınmalıdır. Bu devirde Bismark'ın Prusya Kayzeri tarafından azledildiği sırada da batı mizahında bir zırhlı gemi ve devlet ricali bir konsept ile bir araya getirilmiştir. Bu durum zırhlı geminin teknolojik değerlere sahip bir vatani sembolize ettiği ve o devirde bütün mizah basınında bu figürün sıklıkla kullanıldığı iddia edilebilir. Rekabet halinde olunan devletlerde o devlete ait en gelişmiş zırhlı savaş gemisi üzerinden betimlenmiştir. Örneğin tespit ettiğimiz bir diğer karikatürde Cadaloz' un uçan küpüyle birlikte Yunan zırhlısı olan Averof üzerinde uçarken²³⁵ betimlendiği anlaşılır. Bu bir anlamda Tekirdağ'da kurulmuş olan balon fabrikasında üretimi yapılan askeri balonlarla Averof zırhlısının ve bu zırhlı nezdinde Yunan Krallığı'nın mağlup edilebileceğine dair mizansen bir

²³² Cadaloz,Nr 29,14 Recep1329,s2

²³³ Cadaloz,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329,s4

²³⁴ Cadaloz,Nr25,30 Cemazi'l Ahir 1329,s2

²³⁵ Cadaloz,Nr 29,14 Recep 1329,s2

gönderme olsa gerektir. Benzer bir figürasyonla Osmanlı Devleti'nin de devasa bir zırhlı gemi şeklinde tasvir edildiğini tespit etmek mümkündür. Örneğin elde ettiğimiz bir karikatürde; Osmanlı hükümeti zırhlı bir savaş gemisi olarak resmedilmiş ve Karadağ bu zırhlının yanında ufacık bir bölge olarak çizilmiştir²³⁶ Yunan Devleti'nin 2.000.000 liraya borç bularak aldığı ve taksitlerinin ancak sekizde birinin ödenebildiği Averof Zırhlı savaş gemisi de Osmanlı mizah gazetesinin alay konusu olmuştur²³⁷. Osmanlı Devleti'ne ait Barbaros Zırhlı gemisi de milli duyguları artırmak amacıyla kullanılan figürler arasında yer alır. Barbaros Zırhlı Savaş gemisi I. Dünya Savaşı yıllarında batmış Averof Zırhlısı ise Milli Mücadele yıllarında Karadeniz sahil kentlerine taarruz eden Yunan donanması içinde sahillerimizi topa tutmuştur²³⁸.

2.5.10. Kale Topu

Osmanlı mizahında kale figürünün vatani ya da mevcut hükümeti tasvir ettiği düşünülmektedir. Aynı zamanda bir taarruz aracı olan topun savunma amaçlı da kullanıldığı bilinir. Elde ettiğimiz bir karikatürde; Osmanlı kalesi kale toplarıyla savunulurken²³⁹ tasvir edilmiştir. Muhtemelen kalenin mevcut Sait Halim Paşa Hükümetini tanımlamada kullanıldığı iddia edilebilir. Aynı karikatürde yer alan kale topları ise hükümete destek veren orduyu sembolize etmektedir. Genellikle kale tasvirlerinin bütçeye referans ettiği ve muhtemelen üzerinde yer alan toplarında bu bütçenin oluşumunda söz sahibi halkın bilincinde malum olduğu şahıslara yönelik bir tür çizgisel tasvir olarak ele almak gerekir.

2.5.11. Paratoner

Elektrik enerjisi pek çok bilinmeyeni beraberinde getirirse de yıldırımların neden olduğu tahribatı gidermede icat edilen paratonerler ahşap yapı yüzünden pek çok elim yangın hadisesi ile karşılaşan Osmanlı toplumu açısından yararlı bir teknoloji olarak kabul görmüştür. Bu nedenledir ki paratonerler bir tür koruyucu ve bilinmedik bir güce karşı kalkan olarak tasavvur edilmişlerdir. İncelediğimiz mizah gazetesinde yer alan bir karikatürde; Osmanlı Devleti'ni temsil eden figürün başında dolaşan karabulutlar içerisinde değişik milletlere ait farklı askeri kıyafetler giymiş

²³⁶ Cadalog,Nr30,18 Recep 1329,s2

²³⁷ Cadalog, Nr. 29, 14 Recep 1329, s 2

²³⁸ Dimitris Michalopoulos, "1922 samsun Bombardımanı", Studies of the Ottoman Domain, Cilt.5, Sayı 9, Ağustos 2015, s.11-17.

²³⁹ Cadalog,Nr4,16Rebi'ülevvel 1329,s2

düşman askerleri yer almıştır. Aynı karikatürde Osmanlı Devletini temsil eden figürün kılıcına bağlı bir paratoner betimlenmiştir.²⁴⁰ Bu durum Osmanlı Devleti'ne düşmanlık planları kuran ve kara bulut gibi başının üstünde dolaşan güçlere karşı Osmanlı ordusunu temsil eden kılıcı ile bir paratoner gibi karşı koyabilecek güçte ve teknolojik maharete sahip olduğu teması işlenmiş olduğunu anlamamıza yardım eder.

2.6. Bitki Motifleri

Osmanlı kültüründe gerek mutfak gerekse eczacılıkta bitkiler sıkça başvurulan unsurlar arasında yer alır. Osmanlı toplumunun bilinçaltında kültürel faaliyetlerinden ötürü aşına olduğu bitki figürleri birer anlam yüklemesi ile birlikte karikatür ve mizansen içerikli nesir yazılarda değerlendirilmiştir. İncelediğimiz Cadaloz Mizah Gazetesi'nde yer alan ve tespitini yapabildiğimiz bitki figürleri kullanım sıklıklarına göre şu şekilde sıralanmıştır; Elma, Maydonoz, Patetes, Turp, Çayır-Çimen, Çam, Fesleğen, Karpuz, Kahve, Zeytin, Üzüm Yaprağı, Limon, Patlıcan.

2.6.1. Elma

Gerek Âdem ile Havva kıssası ile manevi hayatta gerekse Anadolu coğrafyasının oldukça yaygın bir ürünü olarak elma figürü mizah gazetesinde yer almaktadır. Çançan adlı anekdot dahilinde Osmanlı mebuslarının arasında elma satanların olduğu belirtilerek bir tür alaycı mizah örneği sergilemiştir. Çançan'da yer alan anekdot metin şu şekilde Latin alfabesine çevrilmiştir: "Ve hatta ben dahi o mebusan-ı kirâm veya kirâm-ı mebusanın ne kadar büyük olduklarını pek ranâ takdîr edenlerdenim ama gel gör ki, içlerinde elma satan!".²⁴¹ Mizah unsurunu bir tarafa bırakacak olursak yine toplumsal hafızanın sokak aralarında "elmacı" nidalarıyla tabla arabalar üzerinde kısmetini arayan seyyar bir esnaf modeliyle karşılaşmış oluruz. Muhtemelen bugünkü "hurdacı" ya da "overlokçu" örneğinin 1900'lerdeki seyyar satıcı meslektaş grupları olarak "elmacı" esnafını tespit ve mukayese etmek olasıdır. Ancak bu devirde "elmacılık" satışını icra edenler, elma tablasını henüz motorlu taşıtlar yaygınlaşmadığı için elle itmek suretiyle insan gücü kullanarak bu işlemi yerine getirmiş olmalıdır.

²⁴⁰Cadaloz,Nr128,11Recep 1329s,1

²⁴¹ Cadaloz , Nr.19, 9 Cema'zil Ahir 1329, s2

2.6.2.Maydonoz

Osmanlı mutfağının salata ve yemeklerde sıklıkla müracaat edilen gözde bitkisidir. Anadolu'nun her yerinde hemen hemen her avlu ve bahçede yetişen bu bitkiye Osmanlı toplumu oldukça aşinadır ve mizah unsuru olarak kullanılmıştır. Toplumun ortak hafızası ve kültürel birikimi dikkate alınarak hazırlanan mizah sembolleri arasında “maydanoz” her yerde yetişebilen sırnaşık yapısı ile özdeşleştirilerek bir tür karakter yüklemesi yapılmıştır. Örneğin Cadaloz içinde yer alan Çançan başlıklı anekdot içeriğinde; "Maydonozlu köfteler, ayol siyasiyât ile uğraşmaya, uğraşmaya vaziyetimizi hürriyetimizi, hatta insanîyetimizi bile unuttur"²⁴² şeklinde yer alan “maydanozlu köfteler” tanımı muhtemelen her yerde sıklıkla görülebilen ve hafifte kilolu mebusları ya da bürokratları hedef almış olmalıdır.

2.6.3.Patates

Osmanlı toplumuna ve mutfak kültürüne XIX. Yüzyılda girmeye başladığı tahmin edilmektedir. Asıl menşei Amerika kıtasıdır. Bu kıtadan önce Avrupa'ya ve Avrupalı Devlet vatandaşı, asker ya da seyyahları vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne tanıtılmıştır. Bu yüzden Osmanlı arşiv vesikalarında “kartol” şeklinde nitelendirmeleri de beraberinde taşır. Fransızlar tarafından Kırım Savaşı yıllarında Samsun yöresine getirilen patatesin bu bölge hinterlandı olan Sivas'a ulaştırıldığı düşünülebilir²⁴³. Çançan başlıklı anekdotta yer alan "Göründü Sivas'ın bağları, bakar mısın şu patates kralına"²⁴⁴ cümlesinde Sivas bağlarında muhtemelen patates ekimi yaparak zengin olan yerel toprak sahipleri “patates kralı” şeklinde tanımlanmış ve hiciv unsuru olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Anlaşılan “patates kralı” şeklinde tanımlanan ve bu yeni ürün sayesinde zengin olup mebusluk hakkını kazananlara sonradan görme anlamında bu deyim kullanıldığı iddia edilebilir. "Çakarım zâhir, patates kralı siyasetinden çakarda ben Arapçadan çakmam olur mu?"²⁴⁵ cümlesi “patates kralı” nitelendirilmesi ile hicvedilen sonradan görmelerin bilgi seviyeleri de alaycı bir üslupla eleştirel mizaha malzeme oluşturur.

“Patates Kralı” figürü her ne kadar sonradan görme sermaye sahipleri ve siyasete atılan mebusları nitelendirse de Osmanlı toplumunun malumu olan ve

²⁴² Cadaloz , Nr.23, 22 Cema'zil Ahir 1329,s2

²⁴³ Mehmet Yavuz Erler, “Industries, Samsun, Southern Port Cites of the Black-Sea Coast, Black-Sea Resaurch Project (TALES), E.U. Project.

²⁴⁴ Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329,s27

²⁴⁵ Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329, s.2

patates yetiştiriciliği ile nam salan bir ülkenin varlığına da delalet etmiş olsa gerektir. Cadaloz Gazetesi'nde incelemelerimiz esnasında rast geldiğimiz bir anekdot bu iddiamızı kuvvetlendirecek bazı izler taşır. Muhtemelen patates yetiştiriciliğinde kendini geliştiren Prusya ya da Polonya devletleri olarak karşımıza çıkar. Polonya'nın bu devirde bağımsızlığı söz konusu olmadığından Prusya İmparatorluğu daha akla yakın bir seçenek olarak belirginlik kazanır. Kuzey ülkesi olması nedeniyle besin değeri yüksek ürünler yetiştiremeyen Prusya elinde bulunan geniş ve düz ovalık alanda patates yetiştirmek suretiyle kendi halkını besleyecek besin değeri yüksek bir ürünü devreye sokmuş olmalıdır. Bu durum Osmanlı mizahında da takdirle karışık bir tür hiciv unsuru olarak değerlendirilmiş olmalıdır. "Ya demincek, patates kralı, Leh imparatoru gibi Avrupaya karşı cidden ma'ibâttan ma'dûd olan sözlerle niçin meşğul oluyordunuz?"²⁴⁶ anekdotundan Leh İmparatoru ibaresi patatesi bol olan ülkeye işaret etse de Polonya topraklarının Rusya ve Prusya arasındaki paylaşımı akıllara başka ülkeleri getirmektedir. Rusya'nın Çarlık Prusya'nın ise sıkça imparatorluk sıfatı kullanması "patates kralı" olarak nitelendirilen ülkenin Prusya olma ihtimalini güçlendirmektedir. Polonya ise bu tarihlerde bırakın imparatorluğu bağımsız bir devlet olmaktan bile uzaktır. Yine de Polonya ovalarında geniş alanlarda patatesin bolca yetiştirildiğine dair bir iddia ileri sürülebilir.

2.6.4. Turp

Osmanlı mutfağında tek başına ya da salata içinde tüketilen turp toplumsal hafıza da herkesin malumu bir figür olarak karşımıza çıkar. Özellikle grip, öksürük ve soğuk algınlığında karabiberle birlikte kullanılması halinde bir tür kırsal nüfusun ecza deposu haline de dönüşür. "O tesadüfe bağlı olan bittabi kırmızıturptur. Fakat siz bayır turpları demet de olmazsınız!"²⁴⁷ anekdotunda kırmızı turp yanı sıra "bayır turpu" ibaresini siyasetçilere atfen kinayeli bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum yararlı siyasetçilerin arasında arsız bir işe yaramayan vasıfsız kimselerinde olduğuna delalettir. Memleketin sorunlarına merhem olması açısından siyasilerin kırmızıturp misali faydalı oldukları ancak bu memleket meseleleri için yararlı olabilecek siyasilerin hüviyetine bürünen siyasetçilerinde bulunabileceğine "bayır turpu" simgesiyle vurgu yapılmıştır.

²⁴⁶ Cadaloz, Nr. 32, 25 Recep 1329, s2

²⁴⁷ Cadaloz , Nr. 3, 12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s 2

2.6.5.Çayır-Çimen

Osmanlı mizahında toplum hafızasında bilindik bir nebatat olan çayır-çimen üzerinden de hiciv denemesi yapıldığı anlaşılır. Yapılması gereken bir iş için sürenin bittiği ve vaktin geç olduğuna dair bir tür zaman belirteci çayır-çimenlerin ortaya çıktığı süreçle özdeşleştirilmiştir. "Hangi birisini sayayım, biçare vatan yavruları kış yarılarında beri çalışıyorlar, şimdi çayır çimen bitti."²⁴⁸ cümlesinde çayır-çimen bitti sözü kış yarılarında beri çalışan vatanperverlerin artık bahara ulaştıkları bilinçaltı bir sembolle optimist bir hicve dönüştürülmüştür. O halde çayır-çimen Osmanlı mizahında olumlu ve mutlu günleri sembolize eden bir figür olmanın yanı sıra bahar aylarını betimleyen bir zaman belirteci olarak ta kullanılmıştır.

2.6.6. Çam

Eski zamanlar ya da o eskidendi anlamında bir zaman belirteci olarak Osmanlı mizahında "O çamlar şimdi bardak oldu" ifadesine müracaat edildiği anlaşılır. Osmanlı toplumunun aşına olduğu bu ağaç türü ahşap malzemenin mutfak eşyası olarak kullanıldığı bir dönemde şimşir ağacından çatal kaşık yapılırken çam ağacından da bardak yapıldığı düşünülebilir. Osmanlı "O çamlar şimdi bardak oldu, görmedin mi koca sabunhanenin başına geleni!"²⁴⁹ Köknar ya da çam ağacından yapılan bardak tanımlaması eski zamanlarda yani cam icat olunmazdan önceki zamanlara işaret etmektedir. O halde mizahi bir unsur olarak bu deyim zaman belirteci olarak değerlendirildiğini iddia etmek yersiz olmayacaktır.

2.6.7. Fesleğen

Osmanlı toplumunda baharat pazarları muhtemelen "fesleğen pazarı" yakıştırması ile nitelendirilmiş olmalıdır. Osmanlı mizahında yine toplum hafızasında yer alan bilindik bir gelenek ve alışkanlık üzerinden bir tür tehlike algısı ifade edilmiş olmalıdır. "Nasıl korkmayayım Cadaloz fesleğen pazarı değil can pazarı ?"²⁵⁰ cümlesinde "can pazarı" yani ölüm riski içeren bir hadise "fesleğen pazarı" yani hayatın ve mutfağın tadı olarak bilinen bir sembol mukayese edilerek hiciv içerikli anlam mukayese yoluyla kuvvetlendirilmiştir.

²⁴⁸ Cadaloz ,Nr 6,23 Rebi'ül Ahir 1329 ,s 2

²⁴⁹ Cadaloz ,Nr 15,22 Cemazi'l Evvel 1329 ,s 2

²⁵⁰ Cadaloz ,Nr.30 ,18 Recep 1329, s 2

2.6.8. Karpuz

Osmanlı toplumunun aşına olduğu bir diğer bitki türü de karpuzdur. Sulu ve nazik yapısıyla kırılğan olan bu bitkinin bir tür meyve olarak mevsiminde bütün Osmanlı mutfağının baş tacı olduğu düşünülebilir. Bu bitkiden bolca yetiştirildiği için savaş ve atış talimlerinde de karpuzun bir hedef tahtası olarak kullanıldığı bilinir. İncelediğimiz Cadaloz gazetesinde yer alan bir karikatürde Cadaloz olarak tanımlanan başkahramanın yerde yatan karpuz olarak tasvir edilen Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ı elinde kılıç tutan paşaya hedef olarak gösterirken tespit etmek mümkündür.²⁵¹

2.6.9. Kahve

Kahve konsepti aslında kahve adlı bir bitkiden elde edilen ve aynı adla anılan içeceğin servis edildiği mekânlar olarak Osmanlı toplumunda saygın bir yeri vardır. İnsanların buluştuğu fikirlerini tartıştıkları ve hatta vakti değerlendirmek amacıyla bazı eğlence içerikli masa oyunlarının sergilendiği bir mahaldir. Aile reislerinin evin ve işyerinin haricindeki daimi adresleridir. Özetle Osmanlı ölçeğinde bir sosyalleşmenin ana mekanları olarak bu mekanların Osmanlı coğrafyasının her yerinde rastlamak olasıdır ve bir tür kültürel ritüel olarak gündelik hayattaki yerini almıştır. Osmanlı mizahı da bu mekânlara ve bu mekânda servis edilen kahve adlı bitki etrafında bazı hiciv içerikli eserler üretmiştir. Cadaloz mizah gazetesinde yer alan “Çançan” adlı anekdot metinde elde ettiğimiz bir cümlede; " Direkler arasının neresi var? Kef...hasanı mamağı, kahvecilerin dilenci çanağı, oraya toplanan cihanın avanağı, adaba riayet etmeyen bir kaç terbiye dangalağı ...!"²⁵²Osmanlı kahve ve eğlence kültürünün nerelerde yoğunlaştığını belirlemede bazı ipuçları verir. Buna göre İstanbul'da yer alan Direklerarası Senti düşük vasıflı insan profillerinin kahvelere takıldığı bir bölge olarak tanımlanmıştır. Yine de burada hakaret içeren nitelendirmelerin elit bir sınıfa hakaret amacıyla kullanıldıklarını düşünmekteyiz. Örneğin kahve gibi mekânlar da meteliksizlerin ve cimri siyasetçilerin olduğunu vurgulamak için kullanılan “dilenci çanağı” sıradan bireyler için kullanılmamış olsa gerektir. Siyasetçiler arasında bu kahvelere takılan birilerine uşaklık yapan karakterleri betimlemek için kullanılan “mamalak” kelimesi de bir tür toplumun malumu sembol olarak kullanılmış olmalıdır. Benzer şekilde akıl fikir sahibi

²⁵¹ Cadaloz,Nr 11,15 Cemazi'l Evvel 1329,s2

²⁵² Cadaloz , Nr.45,16 Ramazan 1329, s2

olamayan boş ve avare olanları tarifte kullanılan “avanak”, siyasetçiler arasında toplumsal ahlak kurallarına riayet etmeyenleri tanımlamada kullanılan “dangalak” gibi sıfatların kahve ya da Direkler arasının müdavimlerinden çok buraya takılan siyasetçilerle bürokratları hedeflediği tahmin edilmektedir. Böylelikle kahve kültürüne dair toplumun malumu olan bir bilgi üzerinden hiciv sanatı icra edilmiş olmalıdır.

Cadaloz mizah gazetesinden elde ettiğimiz bir kayıтта siyasetçilerin ve bürokratların takıldıkları bu kahvelerde fiyatlarında bir hayli tuzlu olduğuna dair bazı veriler bulunur. Direkler arası Semtinde bulunan “Müserret Kırathanesi’ne dair elde ettiğimiz bir veride kahve ve mecmua okunarak kahve içilen mekânlar olan kırathaneler hakkında yeni bilgiler edinmek mümkündür. Örneğin; "Fakat tamamen tahminim gibi çıkmadıysa da yine pür müserret, Müserret Kırathanesi’ne oturduk, lakin kahve ısmarlamak meselesinden ağır aldıklarından züğürtlüklerini keşifte de güçlük çekmedim ama çocuklar şıkça, pek ayrılmakta istemedim !" ²⁵³ cümlesinden kahve ısmarlama konusunda ağır davrananların züğürtlükle ithamları yoluyla bir hiciv sanatı işlense de muhtemelen üst düzey bürokratların Direklerarası semtinde takıldıkları bu kahvelerde seçkin müşteriler nedeniyle fiyatlar sıradan kahvehanelere göre bir hayli yüksek tutulmuş olmalıdır. Mizah gazetesinden bir fiyat tarifesi verilmediğinden şimdilik bir mukayese yapma imkânımız bulunmamaktadır. İlerde edilecek konu ile ilgili yeni belgeler çerçevesinde bu savımızı destekleyecek verilere ulaşma imkânı bulunmaktadır. Kahve’de bulunan şahısların kahve ısmarlama da ağırdan alışlarını züğürtlükle eleştiren Cadaloz’un aynı cümle içinde “çocuklar şıkça” ifadesi belli bir varyete sahip düzgün giyimli elit bir tabakanın varlığına delalet eder.

Cadaloz gazetesinde yer alan " Ya kır kahvesinde mi ?" ²⁵⁴ ibaresi Osmanlı toplumunun kırsal alan yaşantısında farklı tarzıyla nam salan bir eğlence alanına hiciv içerikli müracaatı ortaya koyar. Aslı zatında “kır kahveleri” hak ozanlarının bir divan ve sedir üstünde bağlamaları ile birlikte halk ozanlığı sanatını icra ettikleri gibi bazen aşık atışması adını verdiğimiz sanatı da icra ederler. Bir anlamda kafiyeli cümlelerle ve bilhassa sin kafa değinen ama dokunmayan lirik göndermelerle kahvede toplananların eğlenmesi ve hoşça vakit geçirmesi planlanır. Bu nedenledir ki

²⁵³ Afacan, Nr.4/37,16 Şaban 1329,/30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,s2

²⁵⁴ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s.2

kırsalın bünyesinde yer alan “kır kahveleri” Osmanlı devrinde sanat icra eden enstrüman çalmayı bilen devrin bir anlamda konservatuarları olarak hizmet görmüş olmalıdır.

Özellikle Osmanlı toplumunun mesire yerlerine bahar aylarında gerçekleştirdikleri geziler ve piknik etkinlikleri içerisinde “kahve takımlarının” yer alışı bu bitkinin yaşamın her alanında bir tür keyif alınan ve vazgeçilmez bir unsur olarak kendini ifade eder. Osmanlı mesiresine dair geleneksel hazırlıkları ifade eden bir hiciv anekdotunda teferruatlı bilgilere rastlanmıştır. Buna göre; " Öyle uzun masrafa lüzum yok, şuracıktan balık pazarına iniver, iki üç kadar kuzu alub fırına ver, iki üç yüz yumurta, bir iki küfe salata bende bir parça zeytin yağlı yaprak dolması yaptırayım da bir de irmik helvası, kahve takımları felân da hazır işte bu kadar sanki kalkıp ta dünya kadar yiyecek götüreceğiz değiliz AA"²⁵⁵ cümlesi bir Osmanlı tarzı pikniğin ne tarz bir hazırlık ve seremoni ile icra edildiğine dair kıymetli veriler içerir. Elde ettiğimiz metne göre muhtemelen bu tür pikniklere elit sosyetenin de katılımı söz konusudur ve bu kitleyi hicvetmek amacıyla Çançan adlı anekdot metne dahil edilmiştir. Osmanlı sosyetesinin pikniğinde Balık pazarından alınan ve iki üç adet kuzu olarak tanımlanan palamut balığının fırına verildiği ve etinin piknikte yenmek üzere önceden iç edildiği anlaşılır. Bu durum pikniğe katılanların kalabalık bir aile ya da arkadaş gurubu olduğunu doğrular. İki üç yüz yumurta, bir iki küfe salata, zeytinyağlı yaprak dolması da pikniklerin kalabalık olmasının yanısıra olmazsa olmaz damak tadı olarak kayda alınmıştır. İrmik helvası ve bunca yiyeceği sindirmek için közde yapılacak bir kahve için kahve takımlarının da ihmal edilmediği anlaşılır. Haliyle bu masraflı uğraşın sosyetenin bir meziyeti olması Osmanlı hicvinde bu şatafatlı mesire etkinliğinin hicvedilmesine neden olmuş olmalıdır.

2.6.10. Zeytin

Osmanlı coğrafyasında Akdeniz bitkisi olarak bilinen zeytin ve bu meyveye ait ağaçlar geniş bir alanda varlık gösterir. Sadece Akdeniz’de değil Karadeniz ve Osmanlı Balkan coğrafyasında da yağından aydınlatma amacıyla yararlanılan zeytin bitkisi bilindik bilinçaltı bir motif olarak Osmanlı mizahında kullanılmıştır. Konu ile

²⁵⁵ Cadalo, Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

ilgili elde ettiğimiz bir metinde; "- Mutlaka cennetten çıkma yemek inayet buyurulacaksa acizlerine tavus kızartması bir parça zeytin salatası birazda incir tatlısı kifâyet eder!"²⁵⁶ cümlesi sadece zengin ve elit tabakanın değil sıradan bir Osmanlı vatandaşının da mutfağında olan bazı ürünleri sıralar. Zeytin yağı kullanılarak yapılan zeytin salatası, av hayvanı olarak bolca istifade edilen tavus ve onun etinden yapılan kızartma ile incir tatlısının "aciz" insanların bile ulaşabildiği ve zengin sofralarında da varlığını koruduğu ifade edilir. Bu haliyle "cennetten çıkma" yani İlahi bir nimet olarak Yaratanın bütün kullarına bahsettiği bir mutfak zenginliği olarak Osmanlı hicvinde zengin ve fakiri aynı oranda buluşturan saygın bir sembol olarak varlığını korur.

Zeytinyağı sembolünün limonla birlikte akıl sahibi olacak insanların mutfak kültürü olarak sunulması da toplumsal hafızadaki hurafe yemek tariflerine bir örnek teşkil etse gerektir. Muhtemelen zeytinyağı ve limonun paça kelle yemeğinde ya da beyin salatasında kullanılışı üzerinden hicivsel bir gönderme yapılmış olma ihtimali de değerlendirmelerimiz arasında yer alır. Konu ile ilgili anekdot şu şekilde tespit edilmiştir; "- Kabahat sizde, biraz zeytinyağıyla limonlu değiştirirverse idiniz, şimdiye kadar pekâlâ kullanılacak beyin olurdu?"²⁵⁷

2.6.11. Üzüm Yaprağı

Osmanlı toplumunda üzüm asmasından elde edilen tevek yaprağı salamura edilerek kullanıma hazır hale getirilmektedir. Üzüm ya da yerel ağızda tevek yaprağı kullanılarak yapılan ürüne zeytinyağlı yaprak dolması adı verilir. Bu mutfak kültürü o denli yangındır ki üzüm bağlarının yetersiz olduğu bölgelere iskân edilen Türklerin Trabzon örneğinde görüleceği üzere bu kültürü karalahana gibi yerel bitkilerle sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Elde ettiğimiz ve daha öncede değerlendirdiğimiz bir örnekte konuyla ilgili bir nitelendirme piknik başlığı ile ele alınmıştır. Bu örnekteki; "... bende bir parça zeytin yağlı yaprak dolması yaptırayım da bir de irmik helvası, kahve takımları felân da hazır işte bu kadar sanki kalkıp ta dünya kadar yiyecek götüreceksiniz değiliz AA!"²⁵⁸ cümlesinde ki "zeytinyağlı yaprak dolması" figürü elit bir yapının ağa ya da bey yemeği olarak değerlendirilen bu ürüne bir tür hiciv içerikli gönderme olsa gerektir.

²⁵⁶ Cadaloz , Nr.33, 28 Recep 1329, s2

²⁵⁷ Cadaloz ,Nr.9/43,9 Ramazan 1329,/20 Ağustos 1327 /2 Eylül Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s2

²⁵⁸ Cadaloz ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

Yaprak dolması ile ilgili bir diğere veriyi de Çançan adlı anekdot içeriğinde tespit etme imkanı olmuştur. Bu metinde; "Cavalacoz öyle bir haldeyim ki aklım, fikrim, dimağım yaprak tenceresi gibi fıkır fıkır kaynıyor başım cız, cız cızân gibi ateşler içinde yanıyor, gözlerimin önünde Girit adası şeklinde şişlikler görüyorum, burnumun ucu kutb-u şimali asa buz kesilmiş ellerim Yunan asatiri gibi feleklerden maliyâtlar topluyor, ayaklarım her gördüğü şeyden -ben de isteriiiiim!"²⁵⁹ cümlesinde ağır ateşte fıkır fıkır kaynayan "yaprak dolması" tenceresi tasviri yapılmaktadır. Bizce bu sembolün Girit'le ilgili bir anekdot içerisinde bahsi muhtemelen Girit adasındaki üzüm bağları ve bu bağlardan elde edilen üzüm yaprağının letafeti ve Osmanlı pazarlarında edindiği haklı ünle ilgili bir alakası olma ihtimalidir. Böylelikle Uluslararası komisyona incelediğimiz mizah gazetesinin çıktığı yıllarda terk edilen Girit'in idaresi yitirilen bu vatan coğrafyasının Osmanlı dimağında aşına bir ürün üzerinden hayıfla yâdı ve bir kara mizah unsuru olarak değerlendirildiğini iddia etmek yersiz olmayacaktır.

2.6.12. Limon

Osmanlı Akdeniz coğrafyasının narenciye ürünlerinden olan limon muhtemelen gemiler vasıtasıyla bütün Osmanlı liman kentleri ve İstanbul'a da uğramaktaydı. Özellikle grip ve soğuk algınlıklarına karşı içeriğindeki yoğun c vitamini ile bir tür takviye ürün olarak değerlendirilmekteydi. Yine denizcilikte ve deniz sahilinde yaşayan insanlarda oluşan skorpit tarzı hastalıkların giderilmesinde de limonun kullanıldığı bilinir. Osmanlı mutfağında yer alan lokum adlı tatlının da nişasta, limon ve şeker içeriği bu meyvenin değerini bir kat daha artırmış olmalıdır. " Kabahat sizde biraz zeytin yağıyla limonlu değiştirirse idiniz şimdiye kadar pekala kullanılacak beyin olurdu!"²⁶⁰ cümlesinde beyin salatası veya paça-kelle çorbasının limon ve zeytinyağıyla servisi dikkat çeker. O halde Osmanlı toplumunda insan zekası ve beynini geliştirdiğine inanılan bir bitki yani limonla da karşılaşmış olabiliriz. Gerçekte zihinsel aktiviteleri artırmada katkısı var mıdır bilinmez ancak yine narenciye familyasından olan "bey armudu" ya da İtalyanların deyişiyle "bergamod" ürünün limona benzeyen içeriğindeki rayihanın insan zihnini

²⁵⁹ Cadalo, Nr.43 , 9 Ramazan 1329, s2

²⁶⁰ Cadalo, Nr. 43, 9 Ramazan 1329, s 2

sakinleştirici ve bu anlamda düşünce gücünü artırdığı iddia edilebilir. Bu durum akılsızca hareket eden siyasilere zihinsel etkinliği artırdığına inanılan “limon” bitkisi üzerinden bir tür alaycı hiciv sanatının icra edilmiş olma ihtimalini artırır.

2.6.13. Patlıcan

Amerika kıtasından Osmanlı coğrafyasına intikal eden ve Osmanlı mutfağında beğenilen bir lezzet olan içeriğinde bol nikotin maddesi barındıran patlıcan pek çok hiciv içerikli sembol olarak kullanılmıştır. Özellikle şekli itibariyle şişman ve iri burunlu insanları tasvir de kullanılan bu ürün insanların yüzlerinde muzip bir gülümsemeye neden olan bir tür alay içerikli mizahi sembol olarak değerlendirilmiş olmalıdır. " Şimdi senin o patlıcan asa burnunu tutarda Moda sahiline kadar uzatırım"²⁶¹ cümlesinde Moda sahilinin bir gezinti mekânı olmakla beraber olur olmadık işlere burnunu sokanlara yönelik Osmanlı usulü bir eleştirel deyim olma ihtimali de bir hayli kabul görür bir iddia olarak değerlendirilmeyi bekler.

2.7. Doğaya Ait Semboller

Osmanlı hiciv sanatının nasıl icra ettiğine dair yaptığımız inceleme ve araştırmalar bizlere doğaya ait sembollerin de bilinçaltı hafızaya göndermeler yapılarak mizahın etki gücünü artırmayı planladıklarına dair bazı veriler sunar. İnsan ve içinde yaşadığı doğaya dair unsurların dünyanın temel dinamikleri ve olağan sistematigi olarak değerlendirmede yarar vardır. İnsan bilinci bu olağan hareketleri zihinsel olarak önemsemezken beden ve maneviyat buna göre bir çalışma düzeni icra eder. Gece olduğunda uykumuzun gelmesi sabah olduğunda uykudan uyanma isteğimiz aslında bu bilinçaltında doğanın ya da dünyanın olağan sistematiginin üzerimizde yaptığı baskıdır ve pek çok etmeni içinde barındırır. Gece olduğunda uyku isteğimiz görünürde var olan ışığın azlığı ile anlamlandırılabilir ve doğru bir önerme olduğu kadar da eksik bir veri oluşturur. Karanlıkla birlikte başlayan bitkilerin karbon monoksit salınımı da uykuyu getiren ve havayı ağırlaştırır bir etmendir. Ayrıca bütün vahşi yırtıcıların ve avcılarının gece vakti avlanması doğal ve

²⁶¹ Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, Salı , (Cadaloz 'un devamı), s2

içgüdüsel bir refleks olarak insanları gece karanlığında korunaklı alanlara iter. Özetle doğanın insan bedeni ve maneviyatına olan bilinçaltı etkisi Osmanlı mizahı tarafından keşfedilmiş ve değerlendirilmiş olmalıdır. Ya da kuvvetle ihtimal dâhilindedir ki batı basını örnek alan Osmanlı basını batı basınında kendini ifade etme imkânı bulan bu tarz psişik deneyim ve tecrübeleri Osmanlı kültürü ile harmanlayarak kopyalamıştır. Cadaloz mizah gazetesinde tespit edebildiğimiz doğaya dair motifler ve bunların ne tarz bir mizah etkisi oluşturmak amacıyla kullanıldıklarına dair veriler değerlendirilecektir. İncelemelerimiz esnasında elde ettiğimiz doğaya dair semboller şu şekilde sıralanabilir: Güneş, Bulut, Gece-gündüz, Dünya, Mevsimler, Yıldız, Gölge, İklim, Kaya-Taş veya dağlar.

2.7.1. Güneş

Doğaya dair ve insanın sürekli ilgi odağında bulunan en önemli sembollerin başında güneş gelir. Vücudunu ve yüzünü altın tozuna bulayarak kendini güneşin oğlu diye lanse eden firavunlardan Fransız krallarına kadar pek çok üst düzey yönetici de bilinmeyen bir güç kaynağı olarak güneşi kendilerine rehber edinişlerdir. Osmanlı mizahında da güneşe dair anekdot ve karikatürlere rastlamak mümkün olabilmektedir. Örneğin; " Şeb bitti şafak söktü, güneş doğdu da hala yüz yirmi iki mebus, beş ayan uyuyordu."²⁶² cümlesi Osmanlı hükümetinin toplantı yeri olan meclis binası içerisinde uyumalarına mizahi eleştirel bir bakış açısı getirirken "güneş" figürü manayı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmış olmalıdır. Bu arada aynı metin içeriğinde; uykucu mebusların 122 ve bakan yani ayanların da 5 kişi olduğunu öğrenme imkânımız da vardır.

Cadaloz mizah gazetesinde yer alan bir karikatürde sefere giden Osmanlı ordusun ardından gün doğumunda güneşin tebessüm ettiği fark edilir. Bu durum güneş gibi kuvvetli bir sembolün Osmanlı'ya zaferi müjdelediği ve gücün arkalarında olduğuna dair bir moral desteği sunan hiciv sanatı olarak değerlendirilebilir.²⁶³

²⁶² Cadaloz, Nr. 20, 13 Cema'zil Ahir 1329, s2

²⁶³ Afacan,Nr 3,11 Şaban1329,s4

2.7.2. Bulut

Osmanlı ve Türk geleneğinde bulut mistik güçleri olduğuna inanılan bir sembol olarak kabul görür. Yine de Osmanlı coğrafyasının geniş bir bölümünde güneşlik bir iklim egemendir. Osmanlı'nın Balkan ve Anadolu coğrafyasında yani kuzey cihetinde bulut daha fazladır. Özellikle kara bulutlar uğursuzluk ve kötülük alameti olarak kabul görür. Bunun aksine beyaz bulutlar da esenliğin bol şans ve uğurun bir timsali olarak toplumsal hafızalarda yer edinmiştir. Cadaloz mizah gazetesinde yer alan bir karikatürde; kara bulutlar içine gizlenen düşman komutanları tasvir edilmiştir.²⁶⁴ Hemen bu kara bulutun altında duran Osmanlı askeri ise elinde kılıcı bir paratoner gibi gökyüzüne uzatır. Kılıcın kabzasından toprağa bir tel çekilmiştir. Yani bu tel vasıtasıyla kara bulutta oluşacak yıldırım kılıçtaki bu tel vasıtasıyla topraklama yapmak üzere bir tür savunma oluşturmuştur. Anlaşılan Osmanlı toplumu yıldırımın yalnızca kara bulutların eseri olarak anlama şeklinde bir bilimsel yanılğı içindedir. Hâlbuki modern ilim beyaz ve kara bulutlar arasındaki elektron yükünde oluşan farklılık nedeniyle yıldırım dediğimiz hadisenin oluştuğunu ortaya koyar. Elbette ki bu bakış açısı sadece Osmanlı'nın değil öncelikli olarak Avrupa'nın ilmi yanılığısıdır. İlmi gelişmelerle ilgili bilgiyi Avrupa üzerinden elde eden Osmanlı kamuoyu haliyle Avrupa da oluşan yanlış bilimsel tespitleri de çeşitli yollardan bilgi dağarcığına aktarmıştır. Bu Avrupa'dan gelen ilmi verinin Türk kültüründeki uğursuzluk alameti kara bulutla birleştirilmesi noktasında hiciv sanatının bir de hayal gücü olduğu yönünde bir değerlendirmeye neden teşkil eder.

2.7.3. Gece-Gündüz

Osmanlı devrinde bir günün tamamını tanımayan ve bileşik isim kalıbında "gece-gündüz" tanımına tanık olmaktayız. Cadaloz mizah gazetesinde bütün gününü herhangi bir meşguliyetle geçirdiğini ifade amacıyla bu ifadeye mizahi bir unsur olarak rastlamak olasıdır. Örneğin; " Başka işim ne, gece gündüz gezerim!"²⁶⁵ şeklindeki anekdot cümlesinde avare olarak tanımlanan kimliklere yönelik gizil bir mizah sanatının icrasını tespit etmek mümkün olmuştur.

²⁶⁴ Cadaloz,Nr.28,11Recep 1329,s2

²⁶⁵ Cadaloz ,Nr 7, 26 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

2.7.4. Dünya

Aslen Hintçe olan “dünya” kelimesinin uzun yolculuğu Osmanlı Türkçesinde de yer edinmiş olmalıdır. Geniş bir coğrafyada hüküm süren ve bir o kadarda geniş bir coğrafyayı tahakkümü almak isteyen Osmanlı ve Türk varlığı dünyaya dair pek çok deyim ve tanım üretmiştir. Özellikle Cadaloz mizah gazetesinin çıktığı 1911’li yıllarda Osmanlı Devleti’nin dünya ölçeğinde giriştiği uğraşlar kara mizah ve mizansenin esas figürlerini oluşturmuştur. Örneğin; " Dünyanın üstünde ne kadar kara dağ var ise"²⁶⁶ anekdotu bir tür teşbih sanatının Osmanlı mizahındaki kurgusunu ifade eder. Karadağ kelimesi bir tür coğrafi deyim olarak bütün dünyadaki zirvesi granit kayarla kaplı Karadağları kast ederken asıl meram siyasi gerginlikler ve sınır ihlallerinin yaşandığı Kara Dağ Devleti olarak karşımıza çıkar. Bir tarafta dünyanın herhangi bir köşesinde kara bir dağın varlığına dem vurularak Kara Dağ Devleti sıradanlaştırılırken bir anlamda küçümseyen ve hakir gören bir mizahın ortasına itilir.

Dünya sembolünün Osmanlı mizahında bazen abartılı durumları tanımlamada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin; " Sanki kalkıp ta dünya kadar yiyecek götüreceksin değiliz AA !"²⁶⁷ anekdotu “dünya kadar” deyimini ile abartılı ve mübalağalı bir hiciv sanatının icrasını bizlere ifade eder.

Bazı durumların genellenmesi ve yaygınlığından bahsetmek için yine “dünya” sembolü bir tür gizil ölçek olarak karşımıza çıkar. " Siyaset ilminde neler vardır, neler vardır bu dünyada siyasetle külah kapmak dahi kârdır"²⁶⁸ cümlesinde yer alan “bu dünyada” ifadesi bilinçaltında yer alan sınırsız coğrafi ve beşeri genişliğe gönderme yapılarak “siyaset ilmini” daha ehemmiyetli bir olgu haline getiren bir mizaha imza atılmıştır.

Osmanlı mizahında “dünya” kelimesinde türetilen “dünyalık” kelimesinin gündelik geçim anlamında değerlendirildiği ve mizah unsuru olarak toplum bilincindeki yeriyle değerlendirildiği anlaşılır. Örneğin; " Sizin memleket ahalisi ulum-ı iktisadiye ye ve tüccar iye vakıf olduğundan dünyalık biraz fazlaca olur, ..."²⁶⁹ cümlesinde kullanılan “dünyalık fazla olur” bir anlamda gizil bir maddi meblağa delalet eder. Hayata dair uğraşlar ve geçim için gerekli olan maddi

²⁶⁶ Cadaloz , Nr. 3, 12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

²⁶⁷ Cadaloz , Nr. 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 , s 2

²⁶⁸ Cadaloz ,Nr 16,28 Cemazi'l Evvel 1329 ,s 2

²⁶⁹ Cadaloz, Nr.44, 12 Ramazan 1329, s2

meblağın belirsiz nitelendirmesi olarak “dünyalık” kelimesi ve bundan oluşturulan deyimler Osmanlı mizahında yer alır.

Cümle alem, el alem ya da “dünyada görsün” şekillerinde karşımıza çıkan deyimlerin bilinç altındaki vurgu ve ifade gücü nedeniyle Osmanlı mizahında kullanıldıkları ve birer mizahi sembole dönüştürüldükleri tahmin edilmektedir. Örneğin; " Daha iyisi arkadaşcak bir kontrat yaparız, basarız yekdiğerimize kalayı dünya da görsün kepazelik alayı !" ²⁷⁰ cümlesindeki bir anlamda tekerlemeye dönüştürülen anekdot cümlesinde herkes görsün anlamında ele alınan vurgunun dünyada görsün şekline dönüştürülerek bir tür mübalağa sanatı icra edildiği ve mizah unsurunun kuvvetlendirilerek bu kullanımıyla birlikte insanların bilinç altına inildiği şeklinde değerlendirilebilir.

Osmanlı mizahında “dünyaya iki kere gelip gitmek” şeklinde kullanılan deyimün günümüzde “büyümüşte küçülmüş” deyimini ile eşdeğer bir anlam içerdiği tahmin edilmektedir. Yaşından büyük laflar ya da işler eden minik yavrucaklar için kullanılan bu bilgece deyimün Osmanlı versiyonun da bir hayli uzun oluşu süreç içerisinde kısalarak anlam sapmasına uğramadan varlığını korudu şeklinde değerlendirilebilir. Konu ile ilgili olarak elde ettiğimiz anekdot cümlesi; "Her çocuk senin gibi dünyaya iki kere gelüb gitmişlerden değil ki bunları takdir edebilsin !" ²⁷¹ şeklinde akılcı hareket eden bir çocuğun eylemi övülerek bir tür eğitici mizah dalına imza atılmıştır.

2.7.6. Mevsimler

Osmanlı mizahında doğaya ait figürlerden mevsimlerin mizah anlatısını güçlendirmek amacıyla kullanıldığı anlaşılır. " Hangi birisini sayayım, biçare vatan yavruları kış yarılardan beri çalışıyorlar " ²⁷² cümlesinde “kış yarılardan beri” ifadesinde zorlu iklim şartları altında vazife yapan askerlerimizin cefasını kara mizah açısından kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmış olmalıdır. Aralık, Ocak, Şubat, Mart ayları kış mevsimi olarak değerlendirilirse kış yarısı muhtemelen Şubat ve Mart aylarını kapsar ki kış yarısından aynı zamanda bir tür vakit ve süreç belirteci olarak da mizah içeriğinde yararlanıldığı anlamına gelir.

²⁷⁰ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

²⁷¹Afacan, Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

²⁷² Cadaloz ,Nr 6,23 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

Elde ettiğimiz bir diğer anekdotta bir tür mizah tekerlemesinde yine kış günü ifadesine rastlarız. Muhtemelen kış aylarında kır kahve ve kıraathanelerinde bir araya gelen âşıkların atışması ya da bu tür eğlence mekânlarına mizahçıların da takıldığı ve birbirlerine bazı durumlarda hakaretimiz ifadeler kullandıkları değerlendirilebilir. Örneğin; " Mizahçıların düşkünü birbirine söğür kış günü."²⁷³ Cümlesi Osmanlı mizahçılarının bilinmeyen yönlerini tespit için bizlere bazı veriler sunar.

Kış aylarının; 31 Mart vakası nedeniyle bir anlamda ihtilal ya da darbe dönemi olarak da bilinçaltında yer edindiği şeklinde bir toplumsal algıyı da tespit etmek mümkündür.²⁷⁴ Örneğin; " Zaten kışta yaklaşıyor bir darb-ı mesel de uydururuz!"²⁷⁵ cümlesinden kış ayının yaklaşımı muhtemelen "ekim" ya da "kasım" aylarına yönelik bir tür zaman belirteci konumundadır. Bu aylarda darbe planlarının yapıldığı ve uydurma bahanelerle kış aylarında yönetime el konulduğu alaycı bir kara mizahla işlenmiştir. Bu tür mizah örneklerinin Cadaloz'da yer alması bu mizah gazetesinin iktidarı elinde bulunduran İttihat Terakki örgütüne karşı bir tavır ve yol izlediği şeklinde değerlendirmelere yol açabilir. Eğer iddiamızı gerçekçi kılabilecek veriler yoğunlaşırsa Cadaloz gazetesinin İttihat Terakki güdümündeki hükümete karşı da bir duruş sergilediğini iddia etmek yersiz bir sav olmayacaktır.

Osmanlı mizahında doğayı sembolize etmek amacıyla kullanılan mevsim figürünün yalnızca kışla sınırlı kalışı dikkat çekicidir. Yaz mevsimi çoğunlukla güneşle figüre edilirken ve yaz mevsimi daha güçlü bir figür olan güneşle ötelenirken kış mevsimi mizah içeriğinde daha ön planda durmaktadır. Benzer bir durum baharın çiçeklerle, sonbaharın sararan yapraklarla sembolize edilmesinde de kendini gösterir. Gerçi kışı sembolize eden kar ya da kardan adam objeleri bulunmasına rağmen bu objelere hiç müracaat edilmemiş olması bu sembollerin Osmanlı coğrafyasının daha sıcak olan Kuzey Afrika ve Ortadoğu köşelerinde bir anlam ifade etmemesi nedeniyle mizah içinde kullanılmamış olmasına neden olmuş olabilir.

²⁷³ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

²⁷⁴ Necdet Aysali, "Örgütlenmeden Harekete Geçiş: 31 Mart Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53

²⁷⁵ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s2

2.7.7. Yıldız

Osmanlı ve Türk geleneğinin önemli figür ve sembollerinden biri olan yıldız milli bayrak ve âlemlerde kendini gösterir. Bazen altıgen bazen sekizgen ve nihayet pentagon yani beşgen yıldızlar Türk geleneğinin özgün motifleri içinde yer almıştır. Bu güçlü geleneksel sembol Osmanlı mizahında bilinçaltı duygulara hitap ederek mizahın eğitici ve etkileyici yanını güçlendirmede kullanılmış olma ihtimali bir hayli yüksektir. "Ya Rab ne eksilirdi Tahsin ve İzzetten beş, on sene mukaddem yıldız da kurtulaydı"²⁷⁶ anekdotunda yer alan "yıldız" kelimesi doğaya ait bir sembolden çok II. Abdülhamit devrinde saltanatın bir sembolü ve adeta karargâhı konumundaki Yıldız Sarayı'na bir göndermedir. Yıldız Sarayı'nın kurtuluşuna talip olan gazetenin saray yanlısı tavır ve ifadeleri dikkat çeker.

2.7.9. Gölge

Gölge figürü gizemli ve üstü ört bas edilmek istenen olayları ifadeye kullanılır. Cadaloz mizah gazetesinde yer alan Çançan adlı anekdot içeriğinde elde ettiğimiz bir cümle devrin meşhur ve namı olan bir zatını ifade etmektedir. " Hiç aklıma gelmiyor mu, namı ne siyah da var ne beyaz gölgede hiç tesadüf etmedim!"²⁷⁷ cümlesinde hiciv unsuru olarak hedeflenen şahsın kimliği tespit edilememiştir. Bugün bizce tahmini ve keşfi bir muamma olan bu gölgedeki namlı zat hakkında devrin okuyucuları mutlaka daha fazla bilgi sahibiydiler.

2.7.10. İklim

Osmanlı mizahında doğayı sembolize eden bir diğer kelime de "iklim" kelimesidir. Özellikle "yedi iklim" şeklinde kullanılan deyim geniş bir coğrafi sathı ifade de kullanılan bir sembol olarak değerlendirmek gerekir. "Ahhh bir yaşıma daha girdim bu nasıl yaş ayol bir sözüne güvenerek yedi iklim dört köseyi gezen Aşık Kerem hazretleri buna dair bir şey söylemesin olur mu?"²⁷⁸ anekdot cümlesi Aşık Kerem'in gezdiği coğrafyayı "yedi iklim" şeklinde belirler. Aşık Kerem Osmanlı halk destanları arasında bilindik bir objedir ve daha ziyade bu öyküye ait mekansal anlatılar hep Anadolu coğrafyası ile ilintilidir. O halde "yedi iklimden" kasıt Erzurum'dan başlayıp Ege, Akdeniz, Karadeniz ve Mezopotamya coğrafyasına

²⁷⁶ Cadaloz, Nr. 31, 21 Recep 1329, s 2

²⁷⁷ Cadaloz , Nr.2, 9 Rebi'ül Ahir 1329, s 2

²⁷⁸ Cadaloz , Nr.2, 9 Rebi'ül ahir 1329, s 2

ulaşan bölge olmalıdır. Bir diğer anekdot cümlesinde; " Ona şüphe var adeta o koca makamı fıldırda fıldır oynatırım, sen Cadaloz deyüpte geçiverme, beni İremde , Kırım'da , yedi iklim dört köşe de namım var"²⁷⁹ şeklindeki anlatıda "yedi iklim" yeniden karşımıza çıkar. Bu defa "yedi iklim" ibaresinin İrem, Kırım ve dört köşe tabirleri ile birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Cennetteki İrem bahçesine gönderme yapılsa da bu namla anılan coğrafi bir mekânın varlığı aşikârdır. Kırım belki de anlam değişimine uğramadan rahatlıkla belirleyebileceğimiz bir coğrafi bölge olarak varlığını sürdürür. Yedi İklim eğer Anadolu coğrafyası ise dört köşe diye nitelendirilen yer bu mahalle yakın bir bölge olmalıdır. Masal anlatılarının önemli mekânları olarak karşımıza çıkan bu bölgelerin Türklerin egemen olduğu ve sahiplendikleri güzel coğrafyaları nitelendiriyor olsa gerektir. Kırım coğrafyası, Yedi İklim yani Anadolu coğrafyası, İrem bağları yani İran, Azerbaycan ve Kafkasya coğrafyası ve nihayet dört köşe yani Irak ve Suriye topraklarını içine alan Mezopotamya coğrafyası Türklerin asırlardır meskûn tuttıkları önemli vatan coğrafyası arasında yer alır ve pek çok Türk masal ve öyküsüne mekansal bir zemin sunar. Cadaloz mizah gazetesinde de bu masalsı mekan adlarını kullanarak bu bilgiye sahip okuyucularının bilinçaltına ulaşmayı hedeflediği düşünülmektedir.

2.7.12. Kaya-Taş

Osmanlı ve Türk geleneğinde kaya, dağ ve taş unsurları zorlukları sembolize eder. Özellikle sevgi ve aşk için çekilen meşakkat ve engelleri somut bir sembole dönüştürür. Ferhat ile Şirin hikâyesinde Ferhat'ın kayaları parçalaması aslında sevgi uğrunda karşısına çıkan engelleri nasıl aştığına dair bir anıtsal öyküyü işlemede kullanılan önemli bir motiftir. Osmanlı mizahında ise bu bilinçaltındaki sembolün vatanperver asker ve kumandanları tanımlamada bir figür olarak kullanıldığını tespit etmek mümkündür. Vatan aşkını öykülerde yüceltilen ölümsüz aşklara benzeten mizah üstatları geleneksel motiflerle eğitici bir mizah ve karikatür sanatı icra etmişlerdir. İncelediğimiz Cadaloz gazetesinde eyer alan bir karikatürde; kayalıkları çekiçle kırmaya çalışan bir paşanın vatan aşkı ölümsüz aşkı sembolize eden Ferhat'a gönderme yapılarak anlatılmış.²⁸⁰ Lakin bu ilk etapta ölümsüz aşkın dağları delen

²⁷⁹ Afacan ,Nr.3/36,11 Şaban 1329,/25 Temmuz 1327 / 7 Ağustos-u Efrenci 1911 pazartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

²⁸⁰ Cadaloz,Nr.10, 7 Cemazi'l Evvel 1329.s.2

Ferhat'ını akıllara getiren karikatürdeki dağın askeri operasyon ve çatışmalara neden olan Karadağ'ı da sembolize etme ihtimali bir hayli yüksektir. O halde Osmanlı mizahı Osmanlı divan edebiyatının önemli sanatlarından biri olan “tesniye” yani bir obje ve kelimeyi kullanarak iki veya üç farklı anlatıya birden gönderme yapma sanatını icra etmiş olmalıdır.

Elde ettiğimiz bir diğer karikatürde; Cadaloz elindeki bir taşla Osmanlıya karşı isyana girişen ve hain olarak nitelendirdiği adamı kovalarken anlatılmış karikatürize edilmiştir.²⁸¹ Muhtemelen Cadaloz'un fırlattığı taşlar Osmanlı karşısında küçüklüğü ile kolayca elde edilebilir Karadağ'ı sembolize eder. Hain olarak kaçan yara bere içindeki adamda Karadağ'a sığınarak Osmanlı sınırlarını ihlal eden Arnavut ayrılıkçı eşkıyaları nitelendiriyor olsa gerektir. Uluslararası arenada bazı durumlarda Osmanlı Devleti'nin ayrılıkçı eşkıyaların üs tuttıkları Karadağ'a müracaat ederek bu devletin eşkıyaları sınırlarından kovması yönünde bir dizi yaptırımları uygulatmış olmalıdır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Avusturya Macaristan ile gerçekleştirdiği olumlu diplomatik yakınlaşmalar sayesinde bu devletin nüfuzunu kullanarak Karadağ'a bazı yaptırımlarda bulunduğunu ileri sürmek olasıdır. Özellikle Avusturya-Macaristan'a sipariş edilen zırhlı gemiler ve yüklü silah alımları Osmanlı Devleti'nin sınır güvenliğine yönelik bazı haklı ve mütevazı taleplerinin yerine getirilmesinde yeterli bir avans olarak kabul görmüş olmalıdır.

2.8. Güvenlik Güçlerine Dair Motifler

Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde güvenlik güçlerine dair pek çok sembolle karşılaşmak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin İtalyanlarla Trablusgarp savaşını yaşadığı bu dönemde Girit'te, Balkanlarda ve Arap coğrafyasında birbiri ardına patlak veren pek çok isyan ve uluslar arası müdahale ile başa çıkmak zorunda bırakıldığı anlaşılır. 1911 yılı milli birliğe ihtiyaç duyulan ve milli hassasiyetlerin kamuoyu ile daha fazla paylaşılması gereken bir süreç olarak değerlendirilebilir. Osmanlı'nın gerek toplumu eğitmek, savaşlar ve kayıplar karşısında moralini yüksek tutmak amacıyla basının bu yönde yaptığı yayınları teşvik ettiği düşünülebilir. Cadaloz mizah gazetesinde de bu türden milli hassasiyetlerin bazen kara mizah bazen

²⁸¹ Cadaloz,Nr 12,14 Cemazi'l Evvel 1329.s4

de eğitici mizah anlayışı ile güvenlik güçleri üzerinden sembolize edilerek işlendiği anlaşılır. Güvenlik güçlerinin gerek karikatür gerekse anekdot hiciv yazılarında; Asker (Jandarma-Kara Kuvvetleri), polis, komuta heyeti ve milis kuvvetler şeklinde ortaya çıktıkları tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir.

2.8.1. Asker

Özellikle Balkanlarda isyan halinde olan Makedon, Arnavut ve Yunan isyancılara diğer Balkan Devletleri'nin yardımı sürekli bir teyakkuz ve sıcak çatışma riskini de beraberinde taşımaktaydı. Makedon isyancıları Bulgaristan, Arnavut isyancıları Kara-Dağ ve nihayet Yunanlı isyancıları da 1829'da bağımsızlığını ilan eden Yunan Krallığı himaye etmekteydi. Balkanlı bu sınırdaş devletler Osmanlı sınırlarında hırsızlık, cinayet, kaçakçılık ve Osmanlı Devleti'ni temsil eden her şeye yönelik saldırılar tertip eden eşkıyalara sınırlarını açarak sığınmalarına olanak tanımaktaydılar. Kara mizah örneği olarak anekdot metinlerde karşımıza çıkan bu sınır ihlalleri ve güvenliğimizin teminatı askerlerimiz halka moral ve cesaret vermek amacıyla eğitsel hiciv sanatı içeriğinde ele alınmışlardı. Örneğin; " Hani canım bazı asilerle beraber hududumuza tecavüz etmişler de hükümet asker sevk ediyor ?"²⁸² ve "Meşgul bulunduğu gibi bunların inzibat namına yaptıkları cinayete koca bir fırka-i askeriye de iştirak ettirmişlerdi!"²⁸³ cümleleri eşkıya ve asilerin sınır ötesi imkanları kullanarak halkımıza yaptıkları mezalimi net bir şekilde ortaya koyar. Bazı durumlarda da karikatürlerde asker figürlerine tesadüf edilir. Örneğin; elde ettiğimiz bir karikatürde mizah gazetesinin başkahramanı olan Cadaloz Karadağ'da yer alan Çetina dağına taarruz eden süngülü Osmanlı askerlerine yol gösterirken²⁸⁴ betimlenmiştir. Konu ile ilgili bir diğer karikatürde ise; büyük Paşalardan müteffekir bir paşanın zihnini temsil eden bir çizimde kışla ve askerler birer stratejik düşüncenin objesi olarak tasvir edilmiştir.²⁸⁵

Bazı durumlarda askeri dikta ile idare edilen devletlerin yöneticileri askeri geleneksel kostümleri ile karikatürize edilmiştir. Örneğin, Prusyalı lider aynı

²⁸² Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

²⁸³ Cadaloz ,Nr 4,16 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

²⁸⁴ Cadaloz,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329, s1

²⁸⁵ Cadaloz,Nr 5,19Rebi'ül Ahir 1329, s1

zamanda ordu komutanı olduğundan uluslar arası devlet başkanlarıyla bir arada betimlendiğinde askeri üniformasıyla çizimi yapılmıştır. Prusya ordusuna ait olan miğfer ve simli kılıç ilgili karikatürde Prusyayı temsil eden devlet yöneticisinin kıyafeti olarak tasvir edilmiştir.²⁸⁶ Karikatürde yer alan asker siyasetçi ve devlet yöneticisinin kuvvetle ihtimal Bismarck olduğu tahmin edilmektedir.

Karikatür sanatında bazen doğrudan hakaret içeren tasvirlerle ya da çizimlere tesadüf etmek mümkündür. Böylelikle yabancı askeri kuvvetler aşağılanırken Osmanlı halkının da bu maskaralığa gülerken moral gücünü ve istilalara karşı mukavemetini artırma yönünde bir sanatsal basın hizmeti sunulmuştur. Batılı güçler modern siyasetçi kıyafetleriyle tasvir edilmekle beraber tespit ettiğimiz aynı karikatür içerisinde ellerinde tüfek omza şeklinde tuttıkları sopalar domuz çobanlarının kullanmış olduğu asalardır. Buradaki maksat Arnavutluğu Osmanlıdan ayırmaya çalışan Batılı politikacıları ve onların askeri güçlerini domuz sürüsüne indirgemek suretiyle hicve malzeme edilmesi şeklinde değerlendirilebilir. Bu karikatürde sol köşede pür silah bir Arnavut milis askeri (korucu) betimlenmiştir. Batılı siyasetçilerin domuz çobanı olarak tasvir edildikleri grubun önünde duran bu Arnavut milis Cadaloz tarafından kahraman Arnavut olarak tanımlanmıştır.²⁸⁷

Bir diğer karikatürde ise geleneksel ananelerimize müracaat edilerek vatanperverlik hissiyatının kamuda yaygınlaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Mizah gazetesi içeriğinde tespit ettiğimiz bir karikatürde; bir Osmanlı Paşası (Mahmut Paşa?) askeri seferlerde kuşanılan kılıç ile birlikte askeri kıyafetlerin içerisinde tasvir edilmiştir. Ancak karikatürde Osmanlı Paşasının omzundaki saz, âşık edebiyatının toplumsal bir mesajı olarak dikkat çeker. Paşanın omzunda duran bağlama, yanında duran ve Osmanlı vatanını temsil eden kadına karşı Osmanlı Paşasının vatanperver duygularını ifade etmektedir. Paşanın Karadağ'a balyozla girişmesi akıllara Ferhat ile Şirin hikâyesindeki dağları delerek su getirmeye çalışan Ferhat'ın hikâyesini getirir. Böylelikle vatana yani Şirine kavuşulmasa bile bu uğurda sarf edilen emeğin gönüllere bir nebze de olsa su serpeceği vurgulanmaktadır. Yine de Paşanın elinde tutmuş olduğu balyoz aynı zamanda işçileri ve sosyalist fırkayı

²⁸⁶ Cadaloz, Nr 6, 23 Rebi'ül Ahir 1329, s1

²⁸⁷ Cadaoz, Nr.7, 26 Rebi'ül Ahir 1329, s1

temsil etmektedir. Bu durum Osmanlı ordusunun siyaseten sosyalist ve emekçi taifesi merkezli bir anlayışa sahip olduğunu da tasavvur etmemize vesile teşkil eder.²⁸⁸

Bazı durumlarda düşman ordusu ile savaş ve düşman ordusunun aşığılanması aynı çizimle okuyucuya aktarılmıştır. Elde ettiğimiz bir karikatürde; Balkan ülkeleriyle mücadele eden bir Osmanlı Paşası ve onun komutası altındaki Osmanlı askerleri tasvir edilmiştir. Osmanlı Paşasının kılıcını çekmiş halde tasviri karşılıklı tarafların savaş durumunu tasvir eder. Balkan ülkelerinin (Yunanistan, Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan) ise karpuz şeklinde çizilmeleri savaşın yaz dönemine denk geldiği en azından askeri anlamda hazırlıkların yaz aylarında yapıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Karadeniz yerel kıyafetleriyle betimlenen Osmanlı askerleri ise Samsun kışlasında bulunan 15. Fırka ve Karadeniz’de bulunan Çepni Türklerinden müteşekkil milisleri sembolize etmektedir.²⁸⁹

Bazı karikatürlerde ise o devrin olası modern teknolojik gelişmelerinin hiciv yoluyla kamuoyuna benimsetilmeye çalışıldığı anlaşılır. Örneğin elde ettiğimiz bir karikatürde; teknolojik bir yenilik olan Balon ve Zeplin ile ilgili bir çizim gerçekleştirilmiştir. Bu tarihlerde Alaska da bulunan helyum gazının uçucu özelliği keşfedilmiş ve 17. yüzyıldan beri bilinen balon teknolojisine uyarlanarak havada uçan Zeplinler tasarlanmıştır. Bu arada Alman Elektrik Mühendisi Siemens elektrik dinamosunu keşfetmiş ve bununla ilk vantilatörler Zeplinlere monte edilerek Zeplinlere hareket kabiliyeti kazandırılmıştır. Askeri bir silah olarak kullanılan Zeplinlere karşı Osmanlı Devleti ve ordusu gerekli tedbiri almış ve 1909 yılında Tekirdağ’da ilk Osmanlı Zeplin fabrikası tesis edilmiştir. Karikatürde Osmanlı Paşasının bu Zeplinlerin üretilmesine yönelik onay ve Osmanlı semalarında uçurulan ilk Zeplin tasvir edilmiştir. Ne var ki 1911 yılında çift kanatlı Wright kardeşlerin 1905’te ürettiği uçak Osmanlı devletine intikal ettiğinden Tekirdağ’daki fabrika 3 Zeplinden sonra kapatılmıştır.²⁹⁰

Cadaloz mizah gazetesinin baş figürü olan kadın kahramanın yani yaşlı ihtiyar Cadaloz’un kadın kimliği ile ordu ya da asker içine karışarak gençleri cesaretlendirdiği hatta milli sınırlarımızın ve asayişimizin korunması yönünde teşvik ettiği iddia edilebilir. Konu ile ilgili karikatürde; Cadaloz’un askeri kıyafetler

²⁸⁸ Cadaloz, Nr10,7 Cemazilevvel 1329, s1

²⁸⁹ Caladoz, Nr11, 10Cemazilevvel 1329,s1(karikatürü yapanın mahyası sol alt köşede verilmiştir: Şark-ı Atliyesi

²⁹⁰ Cadaloz, Nr17, 2 Cemazil Ahir1329,s1

içerisinde askeri bir birliğin en önünde hareketi betimlenmektedir. Bu durum askeri seferlerde orduya moral amacıyla oluşturulan bando mızıkta okulunda resmi törenlerde aktivitede bulunmak üzere kadınların istihdam edildiği ve Kuleli Askeri Kışlasında konuşlanan okulda eğitildikleri vurgulanmıştır. O halde İstanbul'da gerçekleştirilen resmi törenlerde askeri geçit kıtasına eşlik eden ve ön saflarda yer alan bando kortejinin içerisinde özellikle dram adlı çalgıda kadın bando eratının bulunduğunu iddia etmek mümkündür.²⁹¹

Osmanlı Devleti'nden bağımsızlık talebi ile terör eylemlerine giren Balkan milletleri lojistik anlamda ihtiyaç duydukları mühimmat, politik sığınma ve siyasi destek noktalarında İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi küresel güçler tarafından desteklenmişlerdir. Küresel güçlerin çoğu defa Osmanlı Devleti ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini üst düzeyde tutup Osmanlı içindeki terör faaliyetlerini destekleme noktasında paravan ülkeler ya da milletler kullandıkları anlaşılır. İtalya Osmanlı Balkanlarına müdahil olurken çoğu defa Avusturya-Macaristan'la ortak bir politika takip etmiş ve sahada Karadağ Devleti üzerinden operasyonlarda bulunmuşlardır. İngiltere Balkanlara Yunan Krallığı üzerinden müdahil olurken Fransa'nın sahada Sırbistan'ı kendine paravan ülke olarak seçmiş ve Rusya Çarlığı ile emellerini birleştirmiştir. Rusya Çarlığı ise bölgedeki bütün Slav kökenli devlet ve toplulukları desteklemiştir. Bulgaristan ve Sırbistan bu konuda doğrudan Rus Çarlığı'nın desteğine sahip olan ülkeler olarak karşımıza çıkar. Osmanlı'nın son Balkan toprakları olan Arnavutluk, Makedonya ve Teselya bölgesi 1911'lerde hem Balkan hem de Balkan dışı güçler tarafından kuşatma altına alınmıştır. Osmanlı basınının Osmanlıya isyan ederek bağımsızlığını kazanan devletlerin akıbetlerinin bir başka küresel güce teslimiyeti içerdiğini kara-mizah olarak karikatür ve nesir türündeki anekdotlara taşıdığını tespit etmek mümkündür. Konuya dair tespit ettiğimiz bir karikatürde; Bulgaristan'ın bağımsızlığı süreci hiciv edilirken bağımsızlık emelindeki yaşlı Bulgar vatandaşı bağımsızlığı sembolize eden genç kadına kavuşmaya yeltendiğinde onu durduran Osmanlı eratı arkası dönük olarak tasvir edilmiştir. Bu durum uluslar arası siyasetin Rusya üzerinden Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanınmasına Osmanlı ordusunun üstü kapalı bir müdahalesi olarak Osmanlı kamuoyuna karikatürize edilerek ilan edilmiştir.²⁹²

²⁹¹ Cadaloz,Nr 18 ,6 Cemazil Ahir1329,s1

²⁹² Cadaloz,Nr 20,13 Cemazil Ahir1329,s1

Yine Balkan coğrafyasında Osmanlı'nın yanında kalan milletlere ise Cadaloz mizah gazetesinin saygı ve takdirle yaklaşımı söz konusudur. Araştırmalarımız sonucunda elde ettiğimiz bir karikatürde; Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşat ve yanında yer alan halk, Arnavut milis güçleri ve Osmanlı ordusu tasvir edilmiştir. Gökyüzünde ise ulvi bir seda ile seslenen Arnavutluk Fatih Sultan Mehmet Han orduya V. Mehmet'e Osmanlı halkına ve Arnavut milislere birlik ve beraberlik mesajları göndermektedir.²⁹³

Özellikle küresel güçler ve Balkan devletçikleri arasındaki paravan işbirlikçilerini konu alan bir diğer karikatürde; Balkanlarda Osmanlı Devletine isyan eden Arnavut ve Karadağlı isyancıları kovalayan Osmanlı ordusu tasvir edilmiştir. İsyancıların Arnavut ve Karadağlı olduklarını tahmin etmemize neden olan ağaç üzerinde yer alan kartalların başlıklarıdır. Bu başlıkların askeri miğfer ve sembol olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Özellikle İtalyanlar askeri miğferlerinde bir tür kuş tüyü kullanmakta, Prusyalılar ise ucu sivri bir miğfer kullanmakta Ruslar ise kalpak tarzı bir miğfer tercih etmekteydiler. O halde isyancıların Rusya, İtalya ve Prusya tarafından desteklenmiş olmaları gerekir. Osmanlı Balkanlarında her üç ülkeyi de bir araya getiren yegâne bölge Karadağ bölgesidir. Karikatürün kartal edasıyla Osmanlı isyancılarına destek olan ülkeleri bir nevi Akbaba olarak tasviri diplomatik nezaketinde dikkate alındığının bir ifadesi olsa gerektir. Osmanlı karikatür sanatında bu uygulamaya nesir edebiyatındaki "kinaye" tabiriyle tanımlamak mümkündür.²⁹⁴

Küresel güçlerin Osmanlı Balkan coğrafyasına müdahil oluşlarının Osmanlı halkı ve kamuoyu tarafından bilinen bir vaka olduğu anlaşılır. Bilinçaltında yer alan ve zaten malumun ilanı şeklinde tasvir ve dizayn edilen Osmanlı karikatürü bağımsızlığa yönelik endişe ve kaygıları giderip moral kaynağı olacak veriler üzerinde durmayı tercih etmiştir. Konuya dair elde edilen bir diğer karikatürde; Osmanlı ordu komutanı dünyayı betimleyen bir kürenin etrafında oturan Rus, Fransız ve İngiltere ordu komutanları birlikte tasvir edilmiştir. Rus, Fransız ve İngiliz ordu komutanlarının kürenin başında oturur vaziyette tasvirleri bu ülkelerin masa başından Balkan siyaseti ile ilgilendikleri ve sahaya inmedikleri şeklinde yorumlanabilir.

²⁹³Cadaloz,Nr 22,19 Cemazil Ahir 1329,s1(Cadaloz gazetesinin karikatürlerinin "Şark Atlıyesi"mahyasıyla Fransız karikatürist Maurie tarafından çizildiği karikatürün sağ alt köşesindeki imzadan anlaşılmaktadır.)

²⁹⁴ Cadaloz, Nr23,22Cema'zil Ahir1329.s1

Osmanlı ordu komutanının kılıcını çekmiş halde ve ayakta tasviri Osmanlı Devletinin Balkan siyasetinde askeri anlamda sahada hazır kıta beklediğinin bir ifadesi şeklinde değerlendirilmiştir.²⁹⁵

Osmanlı askeri ve ordusunun komuta kademesi ile birlikte küresel emperyal güçlere karşı halkın koruyucusu ve itimat edebileceği yegâne unsur olarak servis edildikleri anlaşılmaktadır. Konuya dair tespit ettiğimiz bir karikatürde; Kara bulutlar içerisinde İngiliz, Rus, Fransız ve Karadağ askeri birliklerini sembolize eden figürler Balkanlara müdahil olan küresel güçleri sembolize eder. Bu kara bulutların altında duran Osmanlı komutanı küresel güçlere karşı duran güvenlik güçlerini betimlemektedir. Elinde bulunan kılıcı gökyüzüne kara bulutlara doğru tutması ise bir tür teknoloji bilgisi ile sahadaki çatışmalara malum olan Osmanlı halkının hiciv anlayışına yönelmiştir. Kılıcın ucunda bulunan bir telin toprağa yönlendirilmesi bir tür topraklama hattının varlığını doğrular. O halde Kara-Bulutlar yani Karadağ Devleti içerisinde nüfuz eden küresel emperyal devlet misyonlarının oluşturacağı yıldırımı göğüsleyecek paratoner olarak, Osmanlı askeri tasvir edilmiştir. Buradaki mizahi kasıt; Karadağ üzerinden küresel emperyal devletler vasıtasıyla tezgâhlanacak bir taarruza karşı Osmanlı Devleti'nin teknik anlamda hazırlıklı olduğu ve tehlikeyi teknik üstünlüğü sayesinde kolayca savuşturabileceği yönünde, Osmanlı kamuoyuna bir gönderme olarak değerlendirilebilir.²⁹⁶

Osmanlı Balkanlar'ında emperyal güçler ve onların paravan devletçikleri eliyle oluşturulan terör güçlerine yönelik mücadele kamuoyuna hiciv yoluyla aktarılmaya çalışılmıştır. Konuya dair belirlenen bir diğer karikatür içeriğinde; Osmanlı güvenlik güçlerinden ve iç asayişten sorumlu jandarma alayının başında Osmanlı hanedanından Vahdettin ordu komutanı olarak tasvir edilmiştir. Karikatürün altındaki Cadaloza ait satırlarda askeri birliğin Karadağ sınırları içerisinde yer alan ve eşkıyalara yataklık yapan Çetina dağına karşı başlattığı askeri bir harekât karikatürize edilmiştir. İncelediğimiz mizah gazetesinin baş karakteri olan Cadaloz'un bu askeri harekâtın erken olduğu ve eğer bir harekât yapılacaksa da bunun yirmi dört saat içinde tamamlanacağı yönünde söylem ve tavırları mizahın ötesinde bir psikolojik moral kaynağının devreye sokulduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum Çetina dağına mesken tutan Katolik ayrılıkçıların Osmanlı ordusu tarafından kolayca imha edilebilecekleri yönünde kamuoyuna

²⁹⁵ Cadaloz, Nr 27,7 Recep 1329.s1

²⁹⁶ Cadaloz,Nr 28,11 Recep1329,s1

sunulan bir tür vaat ve teminat olarak ele alınmalıdır. Böylelikle bu bölgelere evlatlarını gönderen endişeli Osmanlı aileleri teskin edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemlerde eşkıya takibinde ayrılıkçılar tarafından ele geçirilen Osmanlı askerleri ya tetik parmakları kesilip ya da gözleri kör edilip serbest bırakılmaktaydı. Bu durumda teskere alıp memleketlerine dönen askerler düşmanın acımasız yaklaşımını da Osmanlı kamuoyunun en ücra köşelerine kadar yaymaktaydılar. Böylece Osmanlı halkı de-moralize edilmekte ve Karadağ hududuna tayini çıkan askerler psikolojik olarak etki altında bırakılmaktaydılar. Cadaloz Gazetesi ise bu bölgede görev yapacak olan Osmanlı askerlerine moral verebilmek için meselenin Osmanlı hanedanı düzeyinde ele alındığını ve istenirse eşkıyalara yataklık yapan Çetina dağının yirmi dört saat içinde ele geçirilebileceğini betimlemekteydi.²⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki istiklal ve istikbal mücadelesinde Sırbistan Devleti ile de savaşın eşiğine geldiği bazı dönemlerin olduğuna dikkat çekmek gerekir. Tespit ettiğimiz bir karikatürde; Osmanlı kumandanı askerlere Sırbistan üzerine ileri emri verirken tasvir edilmiştir. Asıl kahramanımız olan Cadaloz ise bu sefer için acele edildiğini dile getirmekte ve Sırbistan'daki isyanı yüz mimikleri ile küçümserken resmedilmiştir.²⁹⁸

Bu arada sihirbazları ile meşhur Arnavutluk diyarının Osmanlı'dan koparılamayacağına dair aktarılan bir karikatürde yöresel mesleklerin karikatür dünyasına da taşındığı şeklinde değerlendirilebilir. Konuya dair tespit edilen nadir bir karikatürde;²⁹⁹Cadaloz gazetesindeki bir diğer baş kahramanımız olan Afacan kimliğindeki bir çocuğun Osmanlı askerinin elinden illüzyon ile çantasını almaya kalkışan adama nasihat dolu bir cümle ile mukabelede bulunduğu bir vaka resmedilmiştir. Çocuğun sihirbaza Osmanlı askerinin elinde bulunan ve vatani sembolize eden çantanın o kadar güçlü bağlarla orduya bağlı olduğu ve bunun illüzyonla alınamayacağını belirttiği anlaşılır.

2.8.2. Polis

Osmanlı son yüzyılında Fransa'da meydana gelen kurumsal gelişmeler dikkate alınarak bazı birimlerin yeniden düzenlenmelerine karar verilmişti. Bu

²⁹⁷ Cadaloz,Nr 32,25 Recep 1329.s.1

²⁹⁸ Cadaloz,Nr32.25Recep1329.s.1

²⁹⁹ Cadaloz,Nr8/41,2 Ramazan 1329.s.4

kapsamda zaten Osmanlı'da benzer görevler icra eden üniteler yeni adlarla ve daha düzenli bir nizam ve kıyafetle ön plana çıktılar³⁰⁰.

Osmanlı mizahı ise, güvenlik güçlerine dair toplumsal hafızada olumlu bir imaj oluşturmak adına itimat edilir, güvenilir ve asayişin teminatı tanımlamaları ile bazı karikatür ve nesir yazılarında “polis” ve onun toplumsal görev konumunu konu edinmiştir. Elde ettiğimiz bir anekdot cümlesinde; " Evvela polisin adedi bundan daha ziyade olduğu gibi kıyamet kadar vesait gayr-ı meşrua !" ³⁰¹ şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Bu hiciv içerikli anekdot cümlede İstanbul'da meydana gelen asayiş olayları ile mücadelede polis teşkilatının sayısal üstünlüğünden bahsedilerek topluma mizah üzerinden güven ve moral verilmektedir. Ayrıca polis teşkilatının “kıyamet kadar vesait” ibaresi ile teçhizat ve nakliye vasıtasının da yeterli olduğuna dair bir göndermedir. Lakin bu anekdot cümlede bir kelimenin birden fazla anlamda kullanılmasından kaynaklanan bir de hiciv yer alır. “Kıyamet kadar vesait” ibaresini tamlayan “gayr-ı meşrua” aynı zamanda “vesait-i gayr-ı meşrua” şeklinde de okunabilir. Bu durumda cümlenin içeriği derhal değişir ve polis teşkilatının sayısal üstünlüğünden çok daha fazla asayiş olayları ve yolsuzlukların meydana geldiğine dair bir üstü kapalı iğneleme diye ifade edebileceğimiz bir mizah tekniğine dönüşür.

Gazete 'de konuya dair incelemelerimiz esnasında bazı uluslararası gelişmeler örnek gösterilerek Osmanlı polis teşkilatının yöneticilerine yönelik bazı küçük düşürücü bir teknikle yapılan hiciv sanatı tespit edilmiştir. "Haydi sende o Girit komiseri değil polis komiseri bile olamaz!" ³⁰² cümlesi ilk etapta normal ve milli bir meseleyi aktarıyor gibi görünse de uluslararası komisyon tarafından Girit'e tayin edilen ve asayiş teminle mükellef komiserin, Osmanlı komiserlerinden daha yetenekli olduklarına dair alaycı ve küçük düşürücü bir yaklaşım sergilendiği barizdir. Bu durum ya karikatüristin boş boğazlığından ya da devrin İstanbul'unda polis ve polis komiserlerinin pek de olumlu bir toplumsal yaklaşıma muhatap olmadıkları yönünde bir tahmin yapmak mümkün olacaktır.

³⁰⁰ Nureddin Van, “ II.Meşrutiyetin İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi ve Dönüşümü”,Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,s.34,2014,S281-294

³⁰¹ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

³⁰² Cadaloz ,Nr.43 , 9 Ramazan 1329, sayfa

2.8.3. Üst Komuta Sistemi

Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde güvenlik kuvvetlerine komuta eden subay ya da komiserlere dair bazı göndermeler tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda karşılaştığı bağımsızlık ve ulusal asayiş sorunları nedeniyle toplumun bilinçaltında güvenlik güçleri önemli bir yer kaplar. Güvenlik güçlerine toplum tarafından yüklenen sorumluluk ve vazifeye davet çağrıları Osmanlı mizahında da kendine yer edinmiştir. " Haydi oradan be sen de Ali Paşa çıblağı karşımda tirtil, tirtil titriyor sende birde durmuş beslemekten dem vuruyorsun, paltosuzluktan ne haber ?"³⁰³ cümlesinde yer alan "Ali Paşa çıblağı" ibaresi yoksul halka esvap dağıtan bir hayırsever komutanın varlığına delalet eder.

Üst düzey komuta kademesi ve yöneticilerle ilgili seyahat türünden faaliyetler de Osmanlı hicvine malzeme olmuştur. " - Cavalacoz senin epeyce kulağın delik acaba Said Paşa Hazretleri Avrupa'ya niçin gitti ?"³⁰⁴ cümlesinde Said Paşa'nın yurt dışına gerçekleştirdiği seyahatler eleştirel bir mizaha hedef olmuş olmalıdır. Muhtemelen Osmanlı Devleti'nin bazı sorunlarını çözmeye aranan uluslararası destek sıklıkla akamete uğradığından toplumun bu tür gezileri ülke sorunlarının çözümü açısından faydasız ve sonuçsuz olarak kabullenilmesine neden olmuş olmalıdır. O halde toplumun bilinç altına hitap ederek Said Paşa'nın yine akamete uğrayacak bir ziyareti peşin olarak hiciv yoluyla eleştirilmektedir.

Devlet yöneticilerinin ve komuta kademesinin başarısız yurt dışı seyahatleri ve toplumun ilgi odağının aymazlığı da hiciv sanatında yer bulur. Örneğin; "- Vay Efendim bu kadar Avrupa seyahati içerisinde yalnız paşanın esbâb-ı azametlerimi merak buyruldu?"³⁰⁵ cümlesinde Avrupa'ya memleket meseleleriyle ilgili ziyarete bulunan bir yöneticinin toplum tarafından sadece kıyafetlerinin ön plana çıkarılarak değerlendirilmesi bir tür cehalet örneği olarak ileri sürülmekte ve hiciv içerikli bir eleştiri gerçekleştirilmektedir.

Toplumun ziyaretin içeriğinden çok Paşa'nın kıyafetleri ile ilgilenişi eleştirilip öğretici bir mizah anlayışı ile asıl meselenin özüne inilmesi espri yoluyla bilinçaltına işlenmeye çalışılmıştır. Örneğin; "-Ee haydi öyle ise Said Paşanın

³⁰³ Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁰⁴ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁰⁵ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s 2

Avrupa'ya ne için gittiğini de tahmin et!"³⁰⁶ ifadesi merak uyandırmaya ve eğitmeye yönelik bir hiciv sanatını oluşturan bir dizi safhadan yalnızca biridir.

Eleştirel, öğretici mizah tarzında ki bir diğer safha da toplumun ilgi odağı olan bir vaka üzerinden asıl meselenin servis edilışıdır. Toplum tarafından beğeni ile takip edilen yağlı güreşler ve Paşa'nın pehlivanlık mahareti bir araya getirilip asıl meseleye yani "donanma ianesine" konu taşınmış ve ziyaretin gerçek esbap-ı mucibesi izah edilmeye çalışılmıştır. "-Paşa hazretleri bil-nefs hizmeti severler belki pehlivanlık edip o da donanmamıza iane edecek?"³⁰⁷ cümlesi Said Paşa'nın oluşturulacak olan yeni donanma için gerekli olan krediyi bulmak üzere bir yurt dışı seyahati gerçekleştirdiğini dile getirir. Bu konuda Osmanlı paşasının yani Said Paşa'nın gösterdiği gayreti de "- İneyet buyrunuz Paşam?"³⁰⁸ şeklinde kamuoyu nezdinde övmektedir.

Özellikle donanma konusunda gayret gösterenlere mizah gazetesinde Said Paşa'nın bu konudaki gayretleri nedeniyle "paşa" tarzında bir tür iltifat tarzı ortaya çıkmıştır. Bu konuda mütevazı ve samimi olanların bu yakıştırma diyebileceğimiz takdir edici hiciv karşısında yakıştırılan "paşa" unvanını geri çevirdikleri anlaşılır. Konuya dair incelediğimiz bir hiciv içerikli metinde; " -Sus kabul etmem münasebetsiz herif, ben nasıl Paşa olurmuşum neden öyle bir münasebetsiz bir unvana kesp-ı istihkak etmişim? Ne salahiyetle beni tahkire kalkıyorsun! "³⁰⁹ ifadeleri hakarete varan bazı önermelerde içerir. Anlaşılacağı üzere Said Paşa'nın donanma konusundaki gayretleri taban alınarak yapılan "paşa" yakıştırması hükümete muhalif olan ve donanmaya yardım yapanlar tarafından şiddetle reddedilmektedir. Özellikle elde ettiğimiz metin içeriğinde yer alan ve "paşa" yakıştırmasını hedefleyen "neden öyle bir münasebetsiz bir unvana kesp-ı istihkak etmişim" ifadesi sadece Said Paşa'yı değil aynı zamanda bütün Osmanlı askeri erkânını hedeflemiş olsa gerektir.

Osmanlı askeri hiyerarşisinde en üst düzey mertebede yer alan "paşalık" aynı zamanda asker kökenli olup ta hükümet kuran siyasetçiler içinde kullanılmaktaydı. Bu makamın taliplilerinin feslerini günde dokuz yüz defa havaya atarak yani

³⁰⁶ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁰⁷ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁰⁸ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁰⁹ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

dalkavukluk yaparak elde etmeye çalıştıkları vurgulanmıştır. O halde toplumun hafızasında cereyan eden bu makam kapma mücadelesinin neden olduğu karakter erozyonu hiciv ustalarına malzeme oluşturmuş olmalıdır. " -Aziz Beyim herkes paşalığa nailiyet için günde dokuz yüz defa fesini havaya atar da zat-ı devletiniz niçün kabul etmek istemiyorsunuz?"³¹⁰ cümlesi bu makama layık tutulanların böylesi bir sorumluluğu reddetmeleri de toplumsal anlamda onurlu bir yaklaşım olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

Paşalık mevkiinin iyice ayağa düşürüldüğü ve türlü hile ve dalkavukluklarla bu türden makamların hak etmeyen bireylere bahşedildiğine yönelik hiciv içerikli göndermeler dikkat çeker. "-Daha Meşrutiyetin dördüncü senesinde bir adam nasıl paşa olabilir, madamaki devr-i sabıkta alınmış paşalıklardandır o halde nasıl kabul edebilirim?"³¹¹ şeklinde konuyu değerlendiren bir hiciv yazısında konu özetlenmiştir. Paşalık makamının dört yıl kadar kısa bir sürede elde ediliyor olmasının ardında yatan gerçeğin "meşrutiyet yönetimi" olduğu üstü kapalı olarak değerlendirilmekte ve bunun kalitesiz ve tecrübesiz yöneticileri zirveye taşıyarak üstlenemeyecekleri sorumluluklara sahip kılındıkları öne sürülmektedir.

Cadaloz mizah gazetesinin yasaklanması sonrasında isim değişikliğine gidilmiş başkahraman olan Cadaloz 'un yerini bu defa bir çocuk karakterinin resmedildiği Afacan almıştır. "-Çok şey herkes paşalık derken ağzının suyu akıyor da A benim Afacanım siz niçün kabul etmiyorsunuz, Afacan bey olmaksızın Afacan Paşa olmak daha alâ, bâlâ bi mevki müstesna değil mi?"³¹² olarak belirlenen hiciv anekdotu Çançan başlığı ile bu yeni mecmuada da varlığını korumuştur. Elde ettiğimiz nesirde yeni başkahramanın Paşa lakabını kabul etmemesi ve huysuzluk etmesi gazete sahiplerinin kendilerini kapatan askeri zümrelere ve onların komuta ettiği siyasi yapıya karşı bir duruş olarak değerlendirilmelidir. Bu yüzden olacaktır ki gerek cadaloz gerekse Afacan mizah gazetelerinin saraya daha yakın ancak hükümet ve askeri erkâna karşı da bir o kadar eleştirel bir tavır ve yayın politikası takip ettikleri düşünülmektedir.

³¹⁰ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

³¹¹ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

³¹² Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u Efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

Meşrutiyet idaresinin bir anlamda hukuk devleti olduğu belirtilen Mizah gazetesi bir devrin gerçeğinden bahsetmekle ciddi ve öğretici bir mizah tarzına imza atmıştır. Osmanlı idaresindeki değişimin mukayesesi yapılırken de idari anlamdaki yolsuzluk ve haksızlıkların sürdüğü konusu üzerinde durulmuştur. Osmanlı elit zümresinin kullandığı Ağa ve Beyefendi unvanlarına gönderme yapılırken devlet bürokrasisi içerisindeki makamlar ise “paşa” şeklinde telaffuz edilmiştir. Osmanlı elit zümresinin toprak zenginliğinin göstergesi olan ağalık ve sermaye, ticaret, zanaat, eğitim yoluyla elde edilen meslek, üretim vb yollarla zengin olanların tanımlandığı beyefendilik tanımları toplumsal bilincin olağan malumu olarak karşımıza çıkar. Paşalık ise devlet hiyerarşisi içerisinde kanunlarla belirlenen çerçevede elde edilebilen bir hukuk devleti unvanı olarak belirginlik kazanır. Cadaloz mizah gazetesi Kanun-u Esasi devrinde bile elit tabakadan devlet görevlerine geçişin çok nadiren tezahür ettiğine vurgu yapmaktadır. Asıl mizaha konu olan olay, hukuk devleti ve kanunlar çerçevesinde devlet temsil ediliyor söylemlerinin ardında elit tabakadan imtiyaz sahibi olanların devletin kilit noktalarında yetki ve salahiyet sahibi olarak paşa unvanını kullanmaya başlamış olmalarında yatar. "-İşte ben de bunu söylüyorum ya, hiç bu gün Bey Efendi, Ağa olan bir adam yarın nasıl olur da paşa olur, devr-ı sabık olsa her ne ise damdan düşer gibi ayrı kıyım bir aradayla insan en büyük bir paşa olurdu, fakat Kanun -ı Esasiye mugayir olan iradelerin bile sahih olamayacağı bir zaman Meşrutiyette bu nasıl olabilir?"³¹³ anekdotu bizlere toplumun ikrah ettiği bir usulsüzlüğün hiciv sanatı ile irdelendiğini ispatlar niteliktedir. İncelediğimiz mizah gazetesi, Osmanlı elit tabakasının Meşrutiyet idaresi altında daha fazla devlet işlerine sirayet ettiği ve devletin makamlarını birkaç gün içerisinde ele geçirebildiklerine yönelik acı gerçeğin öyküsünü kurgular.

"-Bak şu koyun kafalı kuş beyinli kişiye ulan sen paşa dedikçe işitenler beni devr-i sabık adamı zan etmez mi ?"³¹⁴ cümlesi “paşalık” makamlarının partizanlar yani mevcut meşrutiyet idaresi yöneticilerinin adamı ve dalkavuşu olarak sunulmakta ve acımasız bir eleştirel mizah örneği sergilemektedir. Mevcut hükümete yönelik bu tür malumun bildiği ancak susmayı yeğlediği noktalardaki cesur basın duruşu elbette sansürsüz ve cezasız bırakılmış olamaz.

³¹³ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³¹⁴ Afacan ,Nr.7/40,26 Şaban 1329,/9 Ağustos 1327 /22 Ağustos-u efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

Osmanlı elit zümresinden hak etmediği halde idari makamlara Meşrutiyet yandaşlığı ile yerleşenlere yönelik tespit ve eleştiriler mizah gazetesinin içeriğinde bazı tanımlamalarla kendini ifade eder. Örneğin; "- Öyle ya her şey olur, hala bendeniz gibi biraz idadiden okuyup, evrak kaleminde de üç sene mülazımlık ettimi mebusta olur, ayandan da "³¹⁵ anekdot cümlesinde lise düzeyinde bir eğitimle elde edilen bir devlet memuriyetinden "mebusluk" ve "ayanlık" gibi önemli mevkilere kısa sürede yükseline bileceğine dair bir tür eğitici-öğretici mizah yapılır.

Osmanlı karikatüründe de askeri apolet ve üniformaları ile sembolize edilen paşa figürlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Elde edilen bir karikatürde Balkanlarda Osmanlı rakibi olarak beliren Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan gibi devletler karpuz olarak resmedilirken Osmanlı paşası elinde kılıç oldukça üstün bir gücü sembolize etmektedir. Cadaloz'un "bir uruşta hepsini kesmesini" salık verdiği karikatür askeri anlamda paşalığın toplumsal açıdan siyasal anlamdaki karşılığından çok daha üstün tutulduğu izlenimimize kuvvet verir.³¹⁶

Bir diğer "paşalık" figürünün resmedildiği karikatürde Osmanlı paşasının Osmanlı siyasetçilerine fikrini bildirirken çizildiği tespit edilmiştir. Bu durum Osmanlı paşalarının siyasal anlamda devlet mevkilerinde sivil idareci "paşa" unvanına sahip olanlardan çok daha fazla fikirsel ve entelektüel anlamda donanımlı olduklarına dem vurulmuş olmalıdır. Özellikle Osmanlı ordusunda üst düzey bir eğitimi daha ilkokuldan başlayarak elde eden ordu mensuplarının entelektüel birikimlerinin iyi bir eğitim sistemine sahip olmayan sivil kökenli yöneticilerden daha fazla olması olağan karşılanmalıdır.³¹⁷

Osmanlı paşalarının karikatürize edildiği bir diğer konseptinde uluslar arası meselelere ilişkin olduğu belirlenmiştir. Örneğin, konuya dair elde edilen bir karikatürde; Avusturya, Rusya, Fransa ordusu kıyafetleri ile resmedilen komuta kademesi balkan taslağını irdelerken Osmanlı Paşası olaya müdahale etmektedir.³¹⁸ Bu durum uluslararası arenada batılı devletlerin Osmanlı aleyhindeki siyasal ve stratejik faaliyetlerine entelektüel birikimleri ile yine Osmanlı askeri erkanının karşı durduğuna yönelik toplumsal algının basına yansımış bir emaresi olarak karşımıza çıkar.

³¹⁵ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

³¹⁶ Cadaloz,Nr11,10 Cemazi'lAhir1329.s.1

³¹⁷ Cadaloz,Nr17,2Cemazi'lAhir1329.s.1; Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Payitahtında Eğitim

³¹⁸ Cadaloz,Nr25,7 Recep1329.s.1

2.8.4. Milis Güçler

Osmanlı ordusunda yerel halkların ve bazı durumlarda milletlerin devletin yanında asayiş olaylarına müdahil olduklarını belirlemek mümkün olmuştur. İncelediğimiz mizah gazetesinde yer alan bazı karikatür figürleri bizlere yerel kuvvetlerin terörle ve ayrılıkçı vakalarla mücadelede etkin bir şekilde kullanıldığını ispatlar.

Örneğin; milis güçlere dair resmedilen bir karikatürde; giyim kuşamından Arnavut yerel halkından olduğu anlaşılan bir milis fedainin Arnavutluğu bölmek amacıyla terör tertip eden düşmanların önünü keserken³¹⁹ tasvir edilmiştir. Bu durum Balkanlardaki terörle ve ayrılıkçılarla mücadelede yerel güçlerin etkin bir şekilde kullanıldığı ve düşmanın taarruzlarına karşı etkin bir mücadele gerçekleştirdikleri şeklinde bir toplumsal hafızanın mevcudiyetine işaret eder. Anlaşılacağı üzere Osmanlı Arnavutluk coğrafyası son Osmanlı yüzyılında Balkanlarda elde kalan yegane vatan parçasıdır ve batılı güçler bu son vatan sathında da operasyonlara başlamışlardır. Ancak bu defa Osmanlı Devleti'nin önceki ayrışmalardan ders aldığı ve Arnavutluk yerel halkının en azından önemli bir bölümünü devlet yanlısı olarak batılı güçlerin müdahalesine karşı bilinçlendirdiği sonucu bazı karikatürlere elde edilebilir. Konuya dair belirlenen bir karikatür içeriğinde devlet yanlısı Müslüman Arnavut güçlerinin sömürgeci güçlerle işbirliği yapan Hıristiyan Arnavutlarla mücadelesi resmedilmiştir.³²⁰ Bu durum birbiriyle kardeş olan bir milletin Osmanlı varlığını tercih ya da bağımsızlık noktasında ihtilafa düştüğü şeklinde yorumlanmalıdır.

2.9. Donanma Kuvvetlerine Dair Motifler

Osmanlı donanması Cadaloz mizah gazetesinde öncelikli olarak ele alınan konular arasında yer alır. Bu durum Osmanlı toplumunun donanmaya ilişkin gelişmelere ilgisi ve bu alandaki birikiminin mizah yapmak için elverişli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sultan Abdülaziz devrinde dünyanın üçüncü büyük donanmasına ulaştırılan Osmanlı donanması II: Abdülhamit döneminde atıl bırakılmış ve çürümeye terk edilmişti.³²¹ Heba edilen bir donanma nedeniyle de sahil güvenliğimiz emniyete alınamamıştır. Osmanlı donanmasının yetersizliği 1911'de

³¹⁹ Cadaloz, Nr7 ,26Rebi'ül Evvel1329,s1

³²⁰ Afacan, Nr4/27 ,16 Şaban1329.s1

³²¹ Levent Düzcü, "Osmanlı Bahriye Teşkilatında Reform Çabaları(1876-1922), Akademik Bakış I,Cilt 3 Sayı 5,2009

patlak veren Girit meselesi ile Trablusgarp harbinde devleti çaresiz bırakmış ve deniz aşırı saldırıları denizlerde önleyici tedbir olarak karşı durulamamıştır. II. Meşrutiyet idaresinin II. Abdülhamit Han tarafından ihmal edilen konularda aktif rol oynayarak geçmişin olumsuz izlerini silmeye gayret sarf ettiği ileri sürülebilir. Girit ve Trablusgarp topraklarının kaybı yeni rejimin donanmaya ağırlık vermesine neden olmuş olmalıdır. Ne var ki bu defa batılı sömürgeci aktörler darbeyi karadan yani Osmanlı balkanlarından indireceklerdir. Cadaloz mizah gazetesinde Osmanlı donanması bazı durumlarda sınırdaş donamalarla mukayese edilir. Yunam zırhlı gemisi Averof bu konuda sıklıkla müracaat edilen bir sembol olmuştur. Mizah gazetesinin içeriğinde elde ettiğimiz donanmaya dair veriler tasnif edilerek yoğunluk sırasına göre şu şekilde sıralanmıştır: Donanma, Vapur, Yelkenli, Zırhlı Gemi, Amiral, Bahriyeli.

2.9.1. Donanma

Osmanlı donanmasını konu alan hiciv içerikli hikaye, aşık atışması tarzında kaleme alınan nesir yazıları ve dahi karikatürlerde önemli verilere ulaşılmıştır. Özellikle Osmanlı donanmasının modernize edilmesi noktasında bu defa yerli sermayeye müracaat edilmiş ve toplumun batılı sömürgeci saldırılarına karşı durabilmek ve ülke savunmasını gerçekleştirmek noktasında halkın daha fazla desteğine ulaşılmaya çalışılmıştır.³²² Bu konuda donanmaya kaynak aktarmaya yönelik olarak oluşturulan “Donanma İanesi” meselesi gerek basın gerekse toplum açısından önemli bir milli mesele olarak ele alınmış olmalıdır. Osmanlı bürokrasinin en üst makamlarını ellerinde tutan yöneticilerin “donanma ianesi” adı altında organize edilen yardım faaliyeti karşısında cömertlik ya da cimrilik şeklinde ortaya çıkan icraatları basının gündemini sıklıkla meşgul etmiştir. Cadaloz mizah gazetesi de benzer türden faaliyetleri eleştirel hiciv sanatı üzerinden okuyucularına aktarmıştır. Örneğin; "-Paşa hazretlerinin donanma ianesine merakını bilirsin acaba...?"³²³ anekdot cümlesinde “donanma ianesi” adı altında yapılan bağışlar konusunda bir Paşa'nın hicivsel eleştirisi söz konusudur. Muhtemelen bu yardım

³²² Ali İhsan Gencer, Bahriye’de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. 132-134.

³²³ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, sayfa 2

kampanyasında denizci olmamakla birlikte toplanan yardımlarla alakalı bazı Osmanlı paşalarının şaibeli durumları kinaye yoluyla eleştirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı toplumundan her kesimin karınca kaderince donanma ianesine katkıları da olumlu bir hiciv sanatı ile aktarılmıştır. Böylelikle Osmanlı halkı “donama ianesi” konusunda devlete ve hükümete destek vermeye teşvik edilmiştir. Örneğin; "-Sanki geçenlerde hani iki pehlivan güreş yaparak bir çok memleketler dolaşmışlar da hasıl olan varidatı da zaten bir kısım-ı mühimmi donanmaya vermişlerdi!"³²⁴ anekdot cümlesinde pehlivanların bin bir meşakkatle er meydanından kazandıkları geliri donamaya yardım olarak bağışlamaları hem takdir hem de teşvik içerikli bir yapıcı mizah anlayışının Osmanlı'da var olduğuna delalet eder.

Osmanlı halkını donama noktasında bilgilendirmeye yönelik bazı sergilerin de tertip edildiği mizah gazetesinde ele alınan konulardan biri haline gelmiştir. Bu vesile ile sorumlu bir mizah anlayışına delil teşkil edilen bir konu daha işlenmiştir. Bir tarafta donanmaya dair bir sergi hakkında toplum mizah yoluyla haberdar edilmekte diğer taraftan da bu tarz sergiler övülmek suretiyle okuyucu üzerinde olumlu bir intibah bırakılmaya çalışılmaktadır. "- Her tavır ve meşvarene, hatta mühendisine, mimarına, hatta direklerin yeniden imarına bile tutuldum, hepsi ne ise de hele donanma sergisi "³²⁵ cümlesinde Osmanlı semti olan Direkler arasındaki donanma sergisi hiciv yoluyla okuyuculara ila edilmektedir.

Donamaya yönelik toplumsal ilgi ve alakanın Trablusgarp'dan daha ziyade Girit'in uluslararası komisyona devri ile alakalı olduğuna dair bazı bilgiler elde edilmiştir.³²⁶ Örneğin; " Girit Müslümanlarının hallerini göz önüne alıp donanma kasasına para atmaya düşünmüyoruz da manağın yarım yamalak dram taklitlerini görmek için avuc avuc para veriyoruz ."³²⁷ cümlesi batı yanlısı tiyatrolar sergileyen işletmelere dadanan Osmanlı halkını kinayeli bir üslupla eleştirmekte ve toplumsal bir yaraya değinerek milli meseleler hususunda daha fazla hassasiyet talep etmektedir.

³²⁴ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, sayfa 2

³²⁵ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, sayfa 2

³²⁶Cemal Tükin, "Girit", İslam Ansiklopedisi (İA), C. IV,İstanbul 1977, S.791 Cemal Tükin, "Girit", İslam Ansiklopedisi (İA), c. IV, İstanbul 1977, s. 791

³²⁷ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, sayfa 2

2.9.2. Vapur

Osmanlı deniz teknolojisinin son yüzyıldaki bilimsel gelişmeler karşısında yetersiz kaldığı bilinir. Yelkenli gemi teknolojisini buhar kazanları ile çalışan ve yakıt olarak taş kömürü kullanan vapurlu gemilerle adapte edemeyen Osmanlı bu alandaki açığını dış alımlarla gidermeye çalışmıştır. Doğal olarak bu pahalı teknoloji Osmanlı bütçesinde ciddi açıklar meydana getirirken diplomatik manada da bazı tavizkar yaklaşımları zorunlu kılmaktaydı. Aksi takdirde batılı rakipleri Osmanlı devletine bu modern teknolojiden yararlanma fırsatı vermemekteydi. Osmanlı Devleti bu alandaki teknolojik ve bilimsel eksikliğini gidermek yerine diplomatik rekabetlerden yararlanarak bazı dönemler İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Fransa gibi ülkelerden dış alımlar yoluyla ihtiyacını karşılamaya çalışmaktaydı. Batılı devletlerin birbirleriyle rekabet olduğu durumlarda dış alımlarda bir sorunla karşılaşmayan Osmanlı batılı devletlerin bir araya gelmeleri halinde parasını ödese bile bu yüksek teknolojinin ürünlerine sahip olamamıştır. Sivil alanda da benzer buharlı yolcu gemilerinin alımına rastlamak olasıdır.

Osmanlı denizlerini ve sahil şeridini korumak amacıyla her daim donanmasını güçlü tutmak zorundaydı. II. Abdülhamit devrinde ihmal edilen donanma nedeniyle Girit ve Trablusgarp üzerinde hakimiyetini kaybeden Osmanlı yeni kayıplar yaşamamak için modern buharlı gemilerini donanmasına katmanın peşindeydi. Bu konuda “donanma ianesi” adı altında oluşturulan yardım kuruluşları vasıtasıyla da ihtiyaç duyulan sermaye temin edilmeye çalışılmaktaydı. İncelediğimiz mizah gazetesi içeriğinde sıklıkla Barbaros Hayreddin Paşa'nın tarihi kimliği ve figürü üzerinden Avusturya Devleti'nden alınan zırhlı savaş gemisi “Barbaros” un çizimlerine rastlamak olasıdır.

Osmanlı Devleti'nin rekabet halinde olduğu Yunan Krallığı da benzer şekilde Ege Denzinde ki hâkimiyetini pekiştirmek ve Osmanlı'nın elinde bulunan adaları gasp etmek amacıyla güçlü bir donanma oluşturma peşindeydi. Dış borçlanma yoluyla alınan Averof zırhlı savaş gemisi Osmanlı kamuoyunda endişeye sebebiyet vermiş olmalıdır. Bu yüzdendir ki incelemelerimiz esnasında Osmanlı mizah gazetesi Cadaloz'un toplumun moralini artırmak için Barbaros zırhlı gemimizle ilgili destansı çizim ve anekdotlar oluştururken Averof'u küçümseyen hicivlerle gündemi sıcak tutmakta olduğu tespit edilmiştir. Averof zırhlı gemisin borçla alınışı ve geçirdiği bir kaza nedeniyle batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı durum incelediğimiz mizah

gazetesinin sıklıkla müracaat ettiği hiciv konularından birini oluşturur. Örneğin; " Bugün onlara ise yarın bize, sanki demek isterim ki böyle hayali çok parası yok bir milletin bin tanesi kırılrsa da bir vapuru parçalanmasa daha iyi!"³²⁸ cümlesindeki hiciv içeriği Yunanlıları ve donamalarının göz bebeği olan Averof zırhlı savaş gemisini hedef alır.

2.9.3. Amiral

Osmanlı deniz kuvvetlerinin kadim reis ya da kaptan-ı derya tanımlamalarının yerini bu devirde batılı bir ifade tarzı olan "admiral" yani amiral unvanı almıştır. Yine de Osmanlı kadim deyiimi olan kaptan-ı derya ve reis ibarelerine de rastlamak mümkündür. Bu bir anlamda kültürel etkileşimin Avrupa ve Türk dünyası arasında varlığını son yüzyılda da sürdürdüğünün bir ifadesi olarak ele alınabilir. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; Cadaloz muhtemelen Barbaros zırhlısından inen Amirali çiçeklerle karşılarken figüre dilmıştır.³²⁹

2.9.4. Bahriyeli

Mizah gazetesi içeriğinden, Osmanlı ordusunda donanma askeri olarak görev alan bahriyelilerin muhtemelen liman kentlerinde ahlaka mugayir tavırları nedeniyle toplum tarafından tasvip görmedikleri şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Elde ettiğimiz bir karikatürde; Cadaloz bir bahriyelinin kulağını çekerken betimlenmiştir.³³⁰ Bu karikatürde yer alan bahriyelinin maliyeden sorumlu bir üst düzey bürokrat olduğu tahmin edilmektedir. Donanma yardımı adı altında oluşturulan ve bazı zırhlı gemilerin milletin bağışları ile alındığı bilinir. Bu yüzden olacaktır ki milletin bağışlarını kendi çıkarı doğrultusunda tasarruf eden yöneticiler kritik edilmekte ve toplum tarafından tenkit edilir hale gelmiştir. Bu karikatürde tahminimizce donanma ianesi ile ilgili usulsüzlüğü tespit edilen bir bürokrat toplum tarafından serseriliği ve ahlaksız tavırları ile tanımlanan bahriye eratı kıyafeti ile tasvir edilmiş ve Cadaloz tarafından kulağı çekilerek tahkir yollu bir karikatür tarzının bir örneği oluşturulmuştur.

2.10. Siyasetçi Motifleri

³²⁸ Cadaloz, Nr. 29, 14 Recep 1329.s.2

³²⁹ Cadaloz, Nr 10,7 Cemazi'l evvel 1329,s4

³³⁰ Cadaloz,Nr14,21Cemazi'lEvvel 1329.s.4

Cadaloz mizah gazetesinde gerek karikatür gerekse hiciv içerikli fıkra, anekdot, aşık atışması ve hikaye gibi nesir ürünü yazılarda siyasetçi figürünün sıklıkla kullanıldığına tanık olmak mümkündür. İncelediğimiz mizah gazetesinin genelinde siyasetçilere yönelik hakaret derecesindeki ithamlar ve eleştirel bakış açısı dikkat çeker. Saltanat ya da ordu söz konusu olduğunda daha saygılı bir uslu izleyen gazetenin bu yayın politikasını kasıtlı olarak tasarladığı tahmin edilmektedir. Osmanlı meşrutiyeti Saltanat-Ordu ekseninde gelişen bir yönetim tarzına karşı gerçekleştirilen bir kalkışma ile temellendirilmiştir. Bu yüzdendir ki Osmanlı halk tabanlı yönetim şeklinin kuvvetlenmesi amacıyla siyaset ve siyasetçilerin ağır eleştirilere maruz bırakıldıkları düşünülmektedir. Böylelikle hem askeri hemde saltanata karşı takınılan tavırla bu kesimlerin gazetenin yayını konusunda desteği alınacak hem de aslında yererek toplum bilincine siyasetin özgürce sorgulanabileceği fikri işlenebilecektir. Sorgulanamayan ve tabu olarak kalan otoritelerin toplum bilincinde dikta ve istibdada dönüşeceği aşikârdır. Toplum sorgulayabildiği bir rejim anlayışına ve yönetme şekline daha özgürlükçü bir yönetim tarzı olması hasebiyle sempati besleyecek ve benimseyecektir. Aslında incelediğimiz mizah gazetesi yererken yüceltmekte överken de toplum bilincinde alçaltmaya yönelik bir programla hareket etmiştir. Konuya dair elde ettiğimiz siyasete dair motif ve semboller on alt başlık halinde değerlendirilmiştir. Bunlar sırasıyla; Siyasiyon, Diplomat, Siyasi, Milletvekili, Başvekil, Mebus, Hükümet, Ayân, Ayân Reisi, Kabile Reisi, Sadrazam ve Bab-ı Ali şeklinde belirginlik kazanır.

2.10.1. Siyasiyon

Osmanlı meşrutiyet idaresi ile birlikte oluşturulan hükümet yani “Bab-ı Ali” ve “Meclis-i Mebusan” şeklinde belirlenen seçilmiş yerel elitlerden oluşan kabine “siyasetçi” tabirinin de ülke gündemine taşınmasına vesile teşkil etmiştir.³³¹ Osmanlı devrinde siyasetçilerin esasen bir eğitim sürecinden geçmedikleri işi alanında yani meclis içerisinde bulunmak suretiyle kavradıkları ve elde ettikleri birikimi dışarıda naklettikleri tahmin edilmektedir. Konuya dair elde ettiğimiz bir atışma cümlesinde; “-Ciddiyeti ihlal eden sensin ayol ben sana bizde siyasiyonin nasıl yettiğini sordum sen bana bahçıvanlıktan bahse kalkıştın !”³³² şeklindeki ifade siyasetçiliğin bir

³³¹ Carter V. Findley, Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babı (1789-1922) ,İz Yayıncılık, İstanbul 1994

³³² Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi’ül Ahir 1329 s. 2

eğitiminin olmadığı bunun bahçıvanlık gibi işin içine girilerek öğrenile eğine yönelik bir tanımlama olarak ele alınabilir.

Osmanlı aydınlanmasının ve toplumunun buna dair bir takım eleştirel yaklaşımları olduğuna dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tavsiye içerikli bir anekdot metinde siyasetçilerin eğitimsizliği ve eğitilmelerine dair temenniler kayıt altına alınmıştır. Örneğin; "- Demek isterim ki bir adam siyasi olmak için nasıl bir terbiye ve tahsil görmeli?"³³³ anekdot metin içeriği siyasilere verilecek olan eğitimin içeriğini sorgular. Bu sorgulamaya verilen cevap ise oldukça ilginç ve bir o kadarda malumun ilanı düzeyindedir. "- AAA , siyasiyon mekteb de mi yetişmiş ?"³³⁴ çapraz sorgusu aslında bir kadının soruya soruyla cevap verme yetisini ortaya koymaz. Kadın kendine sorulan bir soruya karşılık daha açıklayıcı ve konuyu kendi algılamak istediği mecraya çekercesine konuşmaya ya da tartışmaya hakim olma yetisine sahiptir. Soruya soruyla karşılık verme alışkanlığı daha çok erkeklerle mahsus bir hadisedir. O halde genel olarak cinsiyetlere mahsus temayül ve eğilimlerini dikkate alarak Cadaloz diye adlandırılan başkahramanımızın aslında perde arkasında bir erkek zihni ve alışkanlığının yattığını belirtmek mümkündür. Özetle bir yaşlı kadını ön plana çıkararak gerçekleştirilen mizah içerikli incelediğimiz yayın içeriğinde; erkeklerin dünyasından kadınlara ait bazı gözlemler içermekle beraber işin psikolojik ve sosyolojik boyutunda erkek egemen bir zihniyetin varlığını okumak mümkündür.

Siyasetçilerin uluslararası ilişkilerde bilgi birikimi açısından yetersiz kaldıkları da hiciv içerikli olarak kritik edilmektedir. Örneğin; "-Evet Efendim Allah Karadağlıları dağ olarak halk etsin ama rengi sonradan mı boyanmış bilemiyorum. Çünkü malum ya siyasiyonun daha ilerisine akılları eremez!"³³⁵ şeklindeki cümlede uluslar arası bir gerginlik yaşadığımız Karadağ Krallığı konusunda siyasetçilere atfen yapılan göndermeden bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Özellikle "siyasiyonun daha ilerisine akılları ermez" önermesi Osmanlı Bab-ı Alisinde siyaset ve meclis kürsülerini dolduran şahısların bazı konularda bilgi ve deneyim açısından yetersiz olduklarına dair eleştirel yaklaşımlar tespit etmek mümkündür. Ayrıca kelimenin aslı olan "siyasi" kasıtlı olarak farklı bir anlam yüklemek amacıyla "siyasiyon" şeklinde ele alınmıştır. Buradaki kasıt "siyasi" ve "siyon" kelmelerini

³³³ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 s. 2

³³⁴ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 s. 2

³³⁵ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

harmanlayarak Osmanlı meclisinde bulunan ve yabancılarla irtibat halinde kalan Mason ve Siyonist bağlantılı milletvekilleri kastedilmiş olmalıdır. Osmanlı toplumunda uluslar arası camiada devletin aleyhine çalışan bu türden zihniyetleri sorgulamak yönünde bir alışkanlığın var olduğu tahmin edilmektedir. Cadaloz mizah gazetesinin bu toplumsal engizasyonu harekete geçirerek ülkenin hassas olduğu süreçlere de gönderme yapmak suretiyle meclis kürsülerinde batılı devletlerle uzlaşma yoluyla çözüm arayan zihniyetleri susturduğu ve kendilerine “siyasiyon” şeklindeki yakıştırmalarla Osmanlı mebuslarını yargısız infaza giriştikleri iddia edilebilir.

Osmanlı ölçeğinde siyasetçilerin daha ziyade kahvelerde yetiştiği ve aslında bir tür sosyal toplanma noktası olan kahvelerin yoğun olarak siyasete dair bir sohbet ortamına zemin hazırladığına dair bazı veriler elde etmek mümkündür. "- Vay gidi mahalle kahvesinde yetişmiş siyasi vay !" ³³⁶ anekdot cümlesinde “mahalle kahvesinde yetişmiş siyasetçi” tanımlaması ile aslında toplumun bağrından çıkan kurnaz ve toplumsal refleksleri okuyabilen mebuslara dair hakir yollu bir gönderme söz konusudur.

Osmanlı siyasetçilerinin kimi durumlarda birer iş adamı kimliğine sahip oldukları da incelediğimiz metinlerden elde ettiğimiz topluma dair veriler içerisinde yer alır. " Sen siyasi, gelir güzar, fa'al bir iş adamısın!" ³³⁷ şeklindeki anekdot cümlesinde siyasetle uğraşan mebusların arasında aktif ve alanında başarılı işadamlarının olduğu vurgulanmıştır.

Çalışmamız esnasında Osmanlı mebuslarının toplum tarafından gelen bazı talepleri savuşturmak için günümüzde “Durum ve şartlar bunu gerektirdi” anlamına da gelebilecek siyasetçilere ait bazı özel terminolojiler geliştirdikleri tahmin edilmektedir. "-Bak abdala, sen bu ahval-i sahih sözünün her siyasi için bir alt mazeret, daha doğrusu bir siper-i saika olduğunu bilmiyor musun?" ³³⁸ şeklindeki anekdotta belirtilen “ahval-i sahih”; milletvekillerinin sıklıkla müracaat ettikleri ve yaptıkları eylemleri tanımlamada oluşturulan bir tür bahane içeren terminolojiye dönüşmüştür. Toplumsal hafızanın bunu sıklıkla tecrübe ettiği ve bu türden bir girişle yaptığı işleri aklamaya çalışan milletvekillerinin pek de makbul tutulmadığı anlaşılır. Ancak cümle başındaki girizgâhta belirtilen “Abdal” sıfatlandırması ise

³³⁶ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

³³⁷ Cadaloz ,Nr 14, 21 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

³³⁸ Cadaloz ,Nr.23, 22 Cema'zil Ahir 1329, s.2

toplumun malumu olan bu gibi bahanelere itibar eden vatandaşlara yönelik bir hiciv yollu nükte olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı siyasetçilerinin aynı zamanda birer hatip oldukları ve konuşmaları ile halkı ikna etme kabiliyetine sahip bireylerden oluştuğu anlaşılır. Konuya dair elde ettiğimiz bir cümlede; "-Siyasiyât kuvveti ayol! Siyasiyon hep böyle olurlar, ne söyleseler herkesi iknâ' ederler!"³³⁹ cümlesi genelde batılı fikirlere sahip konuşma üslup ve adabına vakıf siyasetçileri hedefler. Siyonist ya da mason çevrelerle irtibatlı milletvekillerinin yabancı dil bilmeleri gerekir ve yabancı dil sayesinde gramere hâkim eğitilmiş bireylerden müteşekkil olmalıdırlar.

2.10.2. Siyasi

Osmanlı siyasetçilerinin bazı devlet meselelerini halka arzda dolaylı bir cümle kurdukları ve meclisin sırlarını güya ifşa etmedikleri bunu konuşma cümlesinden halkın manâlandırıldığı şeklinde bir geleneğin varlığı dikkat çeker. Doğrudan ifşa etmek yerine dolaylı cümlelerle hadiseyi ima etmek bir tür yarım yamalak duyuların olası inkişafına yönelik tedbir içermektedir. Mecliste henüz yasalaşmayan ve söylenti halinde olan bazı ülke meselelerinin doğrudan değil de örneklemeler yoluyla böyle bir şeyin olabileceğine dair yapılan imalar; iddiaların gerçekleşmemesi halinde bir anlamda siyasetçilerin yalancılıkla itham edilmelerine karşı koruma zırhı oluşturur. "-Anladım maksadını ne kadar siyasi adamsın yahu demek ki ceza kanununun korkusundan (kızım sana söylüyorum gelinim sen işit) olacak ha!"³⁴⁰ cümlesinde siyasetçilerin henüz tasavvur halindeki konuları vatandaşlarla paylaşmalarının yasak olduğuna dair bir ifade de bulmak mümkündür. Özellikle "ceza kanunun korkusundan" gelinim sana söylüyorum kızım sen anla şeklinde nitelendirilen bir ima'nın devrin siyasetçilerine ait önemli meziyetlerinden birini oluşturduğu düşünülmektedir. Anekdot cümlede geçen "ceza kanunu" muhtemelen Osmanlı mebuslarının meclis toplantılarında konuşulanları ifşa etmemeleri yönünde oluşturulan yasal uygulamaya bir gönderme olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

Osmanlı siyasi tabirini kurnaz siyasetçiler için kullanmış olmalıdır. Her türlü duruma adapte olmayı bilen yol ve yordama uyan mebusların "siyasi" yani tecrübeli

³³⁹ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, s. 2

³⁴⁰ Afacan ,Nr.6/39,23 Şaban 1329,/6 Ağustos 1327 /19 Ağustos-u efrenci 1911 Cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

kurnaz politikacılar olarak nitelendirildikleri anlaşılır. İncelediğimiz gazetede yer alan bazı karikatürler de “siyasi” diye tanımlanan Osmanlı parlamentosunun deneyimli bireylerine dair bazı figürlere rastlamak olasıdır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde bir kaç batılı devlet adamının yanında batılı tarzda giyinmeye özen gösteren Osmanlı Siyasisi ve her siyasiden bir şeyler kapmaya çalışan bir maymun resmedilmiştir.³⁴¹ Bu durum batılı ile batılı gibi takılabilen ve bulunduğu ortamlarda maymun çevikliği ile elde edeceği konuları başarıyla müzakere eden bireylere Osmanlı toplumu tarafından “siyasi” şeklinde bir lakap yüklenmiş olabilir.

Osmanlı toplumunda “siyasi” diye tanımlanan tecrübeli ve kurnaz siyasetçilerin, kaynağını ve gücünü Tanzimat fermanına atfeden karikatürlere de rastlamak olasıdır. İncelediğimiz gazetede yer alan bir karikatürde; dış devletlerin top tüfeğine karşı Osmanlı “siyasisi” Tanzimat Fermanını kendine kalkan yaparken tasvir edilmiş.³⁴²

Osmanlı mebusları içerisinde kurnazlığı ile ön plana çıkan ve “siyasi” diye tanımlanan vekillerin aynı zamanda nazırlık yani bakanlık mevkilerine de aday oldukları anlaşılır. İncelediğimiz gazetede yer alan bir karikatürde Cadaloz falcı bacı olarak resmedilmiştir. Osmanlı siyasileri ise kapısının önünde kuyruk oluşturmaktadır. Falcı bacı olan Cadaloz bir kaç kere fala bakmışsa da içlerinden nazır olabilecek birinin çıkmadığını belirtmektedir.³⁴³ Elde ettiğimiz bu karikatür Osmanlı siyasetçilerinin fal işlerine merakını betimlerse de bir anlamda kimin nazır seçileceği konusu da o denli belirsiz bir muamma olarak toplumun ilgisine mazhar olmuş olmalıdır.

Osmanlı idaresinde askeri komuta kademesinin Osmanlı siyasetçilerine komut verebilme yetkilerinin olduğu anlaşılır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatür hiciv yollu da olsa toplum tarafından kanıksanan bu gerçeği ifşa eder. Konuya dair elde ettiğimiz karikatürde; Osmanlı ordu komutanı “siyasilere” durum değerlendirmesi yaparken resmedilmiştir. Cadaloz ise aynı karikatürde duruma müdahil olunmasını engellemeye çalışırken sembolize edilmiştir.³⁴⁴

³⁴¹ Cadaloz, Nr6, 23Rebi'ül Ahir 1329, s.1

³⁴² Cadaloz, Nr 11,10Cemazi'l Evvel 1329.s4

³⁴³ Cadaloz, Nr14.21Cemazi'l Evvel1329.s.1

³⁴⁴ Cadaloz, Nr17.2Cemazi'lAhir1329.s.1

Osmanlı'da "siyasi" şeklinde tanımlanan tecrübeli ve kurnaz politikacılarında iki gruba ayrıldıkları düşünülmektedir. Elde ettiğimiz bir karikatürde; Osmanlı siyasileri bülbül ve karga olarak resmedilmiştir. Aynı karikatürde Cadaloz karga gibi olan siyasiden rahatsız olduğunu ifade eder.³⁴⁵ O halde boş ve anlamsız lakırdılarla kurnazlık peşinde olan siyasetçilerin tasvip edilmediği ancak hitabet noktasında bülbül gibi hoş bir seda ve iştiyakla hareket eden siyasetçilerin toplum tarafından da tasvip edildikleri ileri sürülebilir.

Osmanlı siyasetçilerinin ve siyasilerinin asıl hedefinde Sadrazamın olduğu anlaşılır. İncelediğimiz karikatürler arasında Sadrazamı konu alan bir betimlemede, Osmanlı siyasilerinin bir çarkın başına oturdukları görülür. Şans çarkının bir tarafında sadrazamın resmi vardır. Osmanlı siyasetçileri çarkı nasıl çevirirlerse çevirsinler ibre hep sadrazama denk gelmektedir. Cadaloz ise boşuna çevirmeyin diyerek siyasileri uyarır.³⁴⁶ Bu durum Osmanlı siyasetçilerinin hedeflediği makamın Sadrazamlık olduğuna vurgu yapmakla beraber derininde başka bir gerçeği de ifşa eder. Özetle ilgili karikatürde; Osmanlı siyasileri, ne kadar tecrübeli ve kurnaz olurlarsa olsun çevirdikleri her fırıl-dağa rağmen Sadrazamın galip geldiği ve oyunlarını boşa çıkardığı ifade edilmiş olmalıdır.

2.10.3. Diplomat

Osmanlı meclislerinde mebus olunmadan evvel bir nevi diplomat hüviyetine insanların büründüğü ve toplum nezdinde itibar gördükleri anlaşılmaktadır. İncelediğimiz mizah gazetesinde eyer alan; "- Yine mi alay Cadalozcuğum? Benim gibi bir diplomat namzedine! Karşı bu adeta bir tecavüz değil mi?"³⁴⁷ ifadesi saygıya davet çağrısının mizansenisi olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı diplomasi geleneğinde diplomatların ya da mebus adaylarının nasıl yetiştiğine dair belirsizlik hiciv sanatında da yer alır. "- Peki, Cadı konuşalım, siz diplomatlar nasıl yetişir, yahut nasıl yetiştirilirsiniz? Şeklinde elde ettiğimiz bir anekdot atışması toplumsal hafızadaki müphem bir konuyu sorgular niteliktedir. Diplomatların nasıl yetiştiğine dair toplum adına yöneltilen soruya cevaben "- Bizler bayır turpu gibi kendi kendine yetişir ve tarlayı da müsait bulursak büyüdükçe büyür gideriz!"³⁴⁸ şeklinde müphemiyet içeren ve biraz da alaycı bir üslupla verilen cevap dikkat çeker. Osmanlı

³⁴⁵ Cadaloz, Nr 22.19 Cemaz'il Ahir 1329.s.4

³⁴⁶ Cadaloz,Nr 25. 30 Cemaz'ilAhir 1329.s.4

³⁴⁷ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

³⁴⁸ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

siyasetindeki önemli mevkilerin eğitimsiz bir şekilde elde edilmesi toplumsal bir endişenin de tetiklenmesine neden olmuş olmalıdır. Eğitimsiz ve herhangi bir okul süreci olmaksızın elde edilen ve ülkenin kaderi hakkında karar vermek kadar önemli bir işlev gerçekleştiren meclis ve üyelerinin vasıfsız oluşu Osmanlı hicvinin olduğu kadar toplumsal hafızanın ya da sosyal muhabbetin başlıca eğlence konusu olmuş olmalıdır. Yine de Osmanlı mizahının “onlarda insan” şeklinde algılanacak mahlası siyasetçileri toplumsal yargının hedefi olma sakıncasından bir nebze de uzakta tutmuş olmalıdır. İncelediğimiz gazete de yer alan; "- A canım bunu sormaya ne lüzum var insanlar nasıl yetişirse diplomatlarda öyle yetişirler!"³⁴⁹ tarifi Osmanlı'da diplomatlığın esasında var oluşun bir gerekliliği olarak kabul edildiğini ispatlar. O halde Osmanlı'da diplomat olunmaz diplomat doğulur şeklinde aristokrat ve jakoben bir yaklaşım tarzının varlığı kendisini hiciv sanatı sayesinde ifade etmiş olur.

2.10.4. Mebus

Osmanlı mebuslarının muteber sözlerinin takip edildiği ve toplum hafızasında yer ettiğine dair bazı verilere rastlamak mümkündür. İncelediğimiz Cadaloz gazetesinde yer alan; " Muhterem milletvekillerine büyük büyük sözlerinden istifade edeceğim !"³⁵⁰ şeklinde geçen bir cümlede mebusların büyük sözler ettikleri ve bunlardan toplumun ders çıkardığı sonucuna varmak mümkündür.

Mebus ya da milletvekili olarak adlandırabileceğimiz Osmanlı siyasetçilerine dair elde ettiğimiz bir karikatürde; Mecliste yapılan bir oylamaya uyuklayarak katılan milletvekilleri konu edilmiştir.³⁵¹ Bu durum meclisin gece yarısına kadar oturumlar tertiplediği ve bazı milletvekillerinin bu yorucu tempoya dayanamayarak uyuduklarına dair bir gerçeği yansıtır. Ancak bir gerçek üzerinden hareketle kanunlar ve ülke yönetimi karşısında uyuyan milletvekillerine yönelik eleştirel bir bakış açısının da varlığından bahsetmek mümkündür.

2.10.5. Baş Vekil

Osmanlı siyasetine dair bir diğer toplumsal yaygın kanaatin meclise giren bütün vekillerin hedefinde “başvekillik” makamının bulunduğuna dair veriler dikkat çeker. Örneğin; "-Artık bizim başka ne işimiz var ya! Hepimiz baş vekilliğe ---!!!"³⁵²

³⁴⁹ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

³⁵⁰ Cadaloz ,Nr 14, 21 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

³⁵¹ Cadaloz,Nr20,13Cemazi'lAhir 1329.s.4

³⁵² Cadaloz ,Nr 16,28 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

cümlesi mizahi bir üslupla ele alınmış olsa da vekillerin gerçek maksat ve niyetlerinin ifadede yeterli olsa gerektir.

2.10.6. Hükümet

Hükümet ve Bab-1 Ali tabirleri aynı anlam içeriğine sahip olmakla beraber incelediğimiz dergi muhteviyatında yoğun olarak “hükümet” kelimesinin değerlendirildiği anlaşılır. Osmanlı siyasetinin monarşi yapısına rağmen kullanılan “hükümet” kavramı gelişmiş bir parlamenter yapının varlığına delalet eder. "- Sus diyorum sana, sanki her sözü hükümetlerle ... mebusumuz varmış da istifade edeceğimiz?"³⁵³ cümlesinde hükümet ve mebus kavramları Osmanlı siyasetinin gelişme aşamasında olduğunu belirtir. Ele aldığımız hiciv cümlesi; hükümet ve mevcut parlamenter rejimden ülke meselelerinin çözümü açısından toplumsal beklentilerin yüksek olduğunu ispatlar mahiyettedir.

Hükümeti oluşturan vekillerin sadece meclis kürsüsünde değil tartışmalarını düello şeklinde meclis dışına taşıdıkları da vakidir. Konuya dair elde ettiğimiz bir hiciv anekdotu böylesi elim bir hadisenin toplumsal hafızada oluşturduğu travma ve hayrete dair bazı veriler içeriyor olabilir. "- Her ne de olsa ayıb A Efendim iki mebus-u muhteremin, hususuyla bir muharrer zi- iktidarın işi böyle düelloya kadar vardırması muvaffak-ı akl ve hükümet mi"³⁵⁴ şeklindeki cümlede düellonun ve vekiller arasındaki tartışmalarda oluşan kavganın iyi bir idare ve hükümet yaklaşımı olmadığı belirtilmektedir. Özetle incelediğimiz anekdot metin; toplumsal bellekte yer alan kendi meselelerini uygun bir üslupla çözemeyen vekillere yönelik eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. Düelloyu tercih eden vekillerin ülke meselelerini çözümde ne oranda başarılı olacağına dair duyulan toplumsal kaygının hicve yansımış hali Osmanlı siyasetine dair tespitlerimiz arasında yer almaktadır.

Henüz vekil olamayan ancak olma ihtimali bulunan bireylerin kendilerine yönelik eleştirilere "-Ağzını topla ben gelecek ictima' da mebus olacağım!"³⁵⁵ tarzında tehditkar bir üslup takındıkları anlaşılır. Bu anekdot cümle sayesinde Osmanlı mebuslarına yönelik fiili ya da sözlü sataşmaların kanunen men edildiği ve cezaya tabi olduğu değerlendirilebilir.

³⁵³ Cadalog ,Nr 14, 21 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

³⁵⁴ Cadalog ,Nr 17,2 Cemazi'l Ahir 1329 ,s. 2

³⁵⁵ Cadalog ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s. 2

2.10.7. Ayan

Osmanlı siyasetinde “sened-i ittifakla” tanınan haklar çerçevesinde yerel elitlerin oluşturduğu ayanlar meclisi üyelerinin en azından idadi mezunu olmalarının talep edildiği anlaşılır. "- Öyle ya her şey olur, hala bendeniz gibi biraz idadiden okuyup, evrak kaleminde de üç sene mülazımlık ettimi mebusta olur, ayandan da !" ³⁵⁶ cümlesi gerek ayan gerekse mebus olabilmek için idadi bitirmek ve aynı zamanda üç sene müddetle bir devlet dairesinde çalışmış olma şartının arandığı anlaşılır. ³⁵⁷

Osmanlı meşrutiyet idaresi altında yerel elitlerin seçimle mebus olduğu ancak hükümeti kuran kabinede yer alan mebusların ayan olarak nitelendirildiğini belirtmek mümkündür. "- Ayol sen yalnız mebusandan bahs etmiyorsun, iki taraftan ..! Isrardan bahs edişine bakılırsa, ayândan da dem urmak istiyorsun?" ³⁵⁸ cümlesi hem mebus hem de ayan olarak hükümette yer alan siyasetçilere yönelik bir nitelendirme olsa gerektir.

İncelediğimiz mizah gazetesinde yer alan bazı anekdotlar sayesinde Osmanlı parlamentosunda ayanların ve mebuslar meclisinin farklı devlet meselelerini icra ettikleri anlaşılır. "-Ha, pardon fakat bilmiyor gibi söylüyorsun, benim oturduğum loca ayânla mebusa'nın arasında değil mi, her iki müzakeratı da dinleyebiliyordum !" ³⁵⁹ cümlesi her iki kabine arasında buluna locaların imtiyaz sahibi kamu temsilcilerine açık tutulduğu ve oturumların gözlemlendiği ifade edilmektedir. Muhtemelen bu oturumları dinleme ve gözleme hakkının basın mensuplarına bazı hukuki teminat ve müeyyideler ile birlikte sunulduğu düşünülmektedir.

2.10.8. Ayan Reisi

Osmanlı parlamentosunda vekiller meclisinin yöneticisi konumundaki başvekilin ayanlar meclisindeki muadili “ayan reisi” olarak karşımıza çıkar. Örneğin incelediğimiz mizah gazetesinde yer alan; " Hakkınız var öyle ya Ayân Reisi, hususıyla böyle mühim bir zaman şöyle böyle iyide !" ³⁶⁰ cümlesi “ayan reisi” şeklinde toplumsal hafızada da yer edinen bir makamın varlığı dikkat çeker. Özetle

³⁵⁶ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül Ahir 1329 ,s. 2

³⁵⁷ Selçuk Özçelik, “Sened-i Ittifak”, İstanbul Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXIV, S 1-4 ,İstanbul1956, S.1

³⁵⁸ Cadaloz ,Nr.20 ,13 Cema'zil Ahir 1329, s.2

³⁵⁹ Cadaloz ,Nr.20 ,13 Cema'zil Ahir 1329, s. 2

³⁶⁰ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, s2

Osmanlı monarşisinde aktif bir şekilde kamu yararına ve devlet adına yasama ve yürütme kurumlarını icra eden yapının temsilcileri toplumsal hafızalarda yer almıştır. Osmanlı hiciv sanatının toplumsal hafızalarda yer alan bu makamlar üzerinden aktarmak istediği öğretiyi hicve dönüştürülerek servis ettiği tahmin edilmektedir.

2.10.9. Kabine Reisi

Osmanlı parlamentosunda bazı özel konuları takip etmek üzere kabinelerin kurulduğu anlaşılır. "- Yook kabine reisi bile olur!"³⁶¹ şeklindeki cümlede kabinelerin işe yaramadığı ve çözüm üretemeyen siyasetçilerin iskartaya çıkarıldığı yerler olarak algılandığı anlaşılır. Küçümseme ve hakir görme edatı olarak kullanılan "bile" ifadesinin "kabine reisi bile olur" şeklinde kullanılışı bu makamı elinde bulunduranların toplum nezdinde; alelade insanlardan müteşekkil olarak değerlendirildikleri ileri sürülebilir.

Konuya dair elde ettiğimiz bir diğer karikatürde; Kabine Reisi bu defa Cadaloz yerine Afacana bir sihirbaz edasıyla görev ve yetkilerinin nasıl çabucak bir düğmeye basar gibi değiştiğini anlatmaktadır. Yine aynı karikatürde Kabine Reisi, bu görev ve yetki değişiminin aslında ne sihir ne de keramet yoluyla gerçekleşmediğini bildirir.³⁶²

2.10.10. Sadrazam

Osmanlı yönetiminde kuruluştan itibaren varlığını koruyan önemli bir makam olarak "Sadrazam" kavramı Meşrutiyet idaresinde de belirginlik kazanır. Osmanlı parlamenter sisteminde meşrutiyetle beraber bu makamın başbakanlığa tekabül ettiği varsayılabilir. Elde ettiğimiz hiciv içerikli bir karikatürde; Sadrazamın meclisteki konuşması resmedilmiştir. Milletvekillerinin tepkisini alan sadrazamın daha nasıl bir politika sergileyebilirim şeklindeki savunması³⁶³ incelenmeyi bekler. Osmanlı meşrutiyeti sayesinde Sadrazamlar onları atayan Sultana değil aynı zamanda milletin ve ayanların temsilcisi konumundaki meclise karşı da ifade vermek durumunda buldukları tahmin edilmektedir.

³⁶¹ Cadaloz ,Nr 3,12 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

³⁶² Afacan,Nr 5-38.19 Şaban 1329.s.4

³⁶³ Cadaloz,Nr12,14 Cemazi'l Evvel 1329.s1

Konuya dair elde ettiğimiz bir diğer karikatürde; Meclis kapısında duran Sadrazam, milletvekillerinin meclisi terk etmesine şükrederken resmedilmiştir.³⁶⁴ Bu durum; Sadrazamın, meclis içerisinde huzurlarında sorumlu olduğu milletvekillerine karşı meclis dışında her hangi bir görev yükümlülüğünün olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

2.11. Sağlığa İlişkin Motifler

Osmanlı Devleti, son yüzyılında batılı devletleri örnek alarak sağlık teşkilatında yeniden yapılanmaya gitti. Geleneksel tıpta berberler, baytarlar, hekimler ve otacılar aracılığı ile sürdürülen sağlık hizmeti daha eğitilmiş ve modern bir hale dönüştürülmeye çalışıldı. Geleneksel alternatif tıp kırsal alan ve şehirlerin banliyölerinde varlığını korudu. Osmanlı elit ve bürokrat kesimine hizmet veren modern tıp ise beklentileri ve yoğunluğu karşılayacak düzeyde değildi. Osmanlı mizah gazetesinde toplumsal hafızada yer edinen sağlık hizmetleri ve buna dair olumlu ya da olumsuz gelişmelerin hiciv yoluyla kamuya nasıl aktarıldığını incelemek mümkündür. Osmanlı sağlık sistemine dair verilerin Cadaloz bünyesinde belirlenen bazı başlıklar altında incelenecektir. Bu alt başlıklar dergi içindeki kullanım sıklığına göre; Doktor, Hasta, Hastane, Heyet-i Sıhhiye, Salgın Hastalık (Kolera), Reçete, Mikrop gibi belirgin kelimelerden müteşekkildir.

2.11.1.Doktor

Osmanlıca da geleneksel tıbbın uygulayıcısı konumundaki “hekimin” yerini batılı anlamda “doktor” tabiri almaya başlamıştır. Bu durum batı tıbbının Osmanlı geleneksel tıbbını geçmiş ve daha sistematik ve devlet tarafından hem himaye hem de teşvik edilmesinden kaynaklanmıştır. Saray ve çevresinin kendi ihtiyaçları için yeterli gördüğü hekimlik sistemi kamu yararına geliştirilme yoluna gidilmemiştir. Batılı devletlerde kamu yararına gelişen ve kendini bilimsel manada ilerleten sağlık sistemi Osmanlı tarafından da dikkatle takip edilmiş olacak ki muadilinin oluşturulması yönünde gayret sarf edildiği anlaşılır. Yine de kamunun tamamının yararlanmasına olanak sağlayacak düzeyde bir eğitim ve sistematik yapılanmadan bahsetmek olası değildir. Merkezîyetçi yaklaşım ve oluşturulan sağlık teşkilatının

³⁶⁴ Cadaloz,Nr19, 9Cemazi'lAhir1329.s.1

sarayın ihtiyaçları ya da biraz daha geniş manada İstanbul un seçkin semtlerinin gereksinimleri ölçüğünün ötesine gidemediği iddia edilebilir.

Mevcut sağlık sisteminin yetersizliği bir tarafa bu yapıda elle tutulur olarak değerlendirebileceğimiz doktorların ise toplumsal hafızada yalancılıkları ile ilgili tasvirler dikkat çeker. Batılı devletler örnek alınarak oluşturulan Osmanlı sağlık sisteminde yetersiz ve deneyimsiz doktorların yaptıkları hatalar nedeniyle halk arasında adlarının yalancıya çıkması durumu mizah anekdotlarında da yer bulmuştur. "- Hangi doktor imiş o, bari sözüne inanılır doktorlardan mı?"³⁶⁵ cümlesi doktorlara yönelik kanaatin toplumsal hafızada çoktan şekillendiğini ortaya koyar. Elde ettiğimiz hiciv içerikli cümlede geçen "sözüne inanılır doktorlardan mı"? ibaresi yeni gelişen sağlık camiasında yetenekli doktorların bulunabildiği kadar acemi ve yanlış teşhis koyan doktorlarında varlığına işaret eder. Yine de 1911'li yıllarda kamu tarafından başarılı sağlık hizmeti vermesi nedeniyle meşhur olan doktorlarında varlığı dikkat çeker. Ancak bu meşhur doktorların üst düzey bürokratlara hizmet verdikleri elde ettiğimiz anekdot metinden elde edilen verilerle ispatlamak mümkündür. "-Şüphe yok evladım meşhur Doktor Arifi! Paşa hazretleri söylediler."³⁶⁶ cümlesi; 1911 yıllarında üst düzey bürokratlara sağlık hizmeti veren ve koyduğu teşhislerle ün kazanan Doktor Arifi adında bir sağlık personelinin tanımlamak mümkündür.

2.11.2. Hasta

Sağlık sektörünün olmazsa olmaz girdilerinden birini hastalar oluşturur. Osmanlı toplumunun gerek düzensiz beslenme gerekse salgın hastalık ve arazlara geçiş güzergâhında bir coğrafyaya sahip olması hasta miktarını da artırmış olmalıdır. Batının Osmanlı'ya "hasta adam" diye nitelendirmesinin belki de yaygın bir gerçekliğin ifadesinden kaynaklanmış olabilir. Osmanlı topraklarında ısı ve nemin uygun ortam yarattığı bakterilerin verem başta olmak üzere veba ve benzeri pek çok salgın hastalığa sebebiyet verdiği tahmin edilmektedir. "- Neden sıkılacakmışım, geçen sene (anket paramanter) meselesinde biraz sıkıldım da altı ay hasta oldum!"³⁶⁷

³⁶⁵ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u efrenci 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

³⁶⁶ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u efrenci 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

³⁶⁷ Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s 2

cümlesin de; strese bağı bir durumdan bahsedilir. Ne var ki altı ay kadar hasta kalınması bir tür ince hastalığı yani vereme delalet eder.

Sağlık sisteminde doktorların boyunlarına bir tür flor taktıkları ve beyaz renkli olan bu florun kirlenmesi nedeniyle toplum arasında bu durumun espri malzemesi olarak kullanıldığı anlaşılır. "-Haydi oradan meymeneti mendebur. Yakası kirli dekodan kıyafetli herif, ninem de hasta bünyesi var mı idi?"³⁶⁸ cümlesinde ninem de hasta bünyesi mi var ibaresi toplum hafızasında hasta insanların dış görünüşlerine dair bir imajın varlığına işaret eder. Bitkin ve halsiz öksürüklü ya da salya sümük dolaşan tiplerin Osmanlı toplum yapısında bir nahoş imaj olarak yer edindiği düşünülebilir.

Sağlık sistemini bazen hasta olmayan ya da hastalık hastası dediğimiz tiplerinde meşgul edişi Osmanlı hicvine yansımış olmalıdır. Konuya dair elde ettiğimiz bir veride; "-Evladım doğrusunu istersen kendisinde hastalık yok ama ..." ³⁶⁹ şeklinde ki; tereddütle ifade edilen bir beyan dikkat çeker.

2.11.3.Hastane

Osmanlı sağlık sisteminde geçmişe oranla daha sistematik hastane adı verilen mekânların yaygınlaştığı anlaşılır. Önceleri bazı büyük şehirlerde ya da şehzade sancaklarında görme imkânımız olan Bimarhanelerin yerini batılı anlamda ülke sathına yayılan hastane adı altında yapılan bir teşkilatın varlığı dikkat çeker. Hapşırarak üzere bir şahsın konuşma tarzı ya da kekeme bir insanın insan üstü bir gayretle heceleyerek sarf ettiği kelimeler de sağlığa dair bazı hiciv unsurlarına rastlanır. "-Ha, ha, hasta, hastaneye gitti."³⁷⁰ cümlesi; kekeleyen insanın kekeleyen esnasında hem hasta hem de hastane kelimelerini icra ederek aslında doğru bir ifade vermesi konusu hicvedilmiştir.

Gereksiz yere kendini hasta gösterip hastanelerin sunduğu barınma ve gıda imkânından yararlanmaya çalışan uyanıklara dair de bazı hiciv öğelerine

³⁶⁸ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329,/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u efrençi 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁶⁹ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329,/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u efrençi 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁷⁰ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329,/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrençi 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

rastlanmıştır. "-Ay yoksa hastanede ne tutuyorlar "³⁷¹ şeklinde karşımıza çıkan anekdot cümlesinde gereksiz yere hastane bünyesinde barındırılanların hastanelerde tutulmaması yönünde bir toplumsal yargının varlığına dair izler bulunur.

2.11.4. Heyet-i Sıhhiye

Osmanlı devrinde sağlık teşkilatının genel olarak "heyet-i sıhhiye" şeklinde tanımlandığı ileri sürülebilir. "- İ pekâlâ benim heyet-i sıhhiyeye itimadım var, lakin hamninemin hastalığı neresindenmiş?"³⁷² cümlesinde Osmanlı sağlık teşkilatının güvenilir bir organizasyona sahip olduğu vurgulanmak suretiyle toplumun olası önyargılarının önüne geçen bir mizah anlayışı ve tarzı ifa edilmiştir.

2.11.5. Salgın Hastalıklar (Kolera)

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde meydana gelen salgın hastalıkların pek çok yaşama sebep olduğu ve ocakları söndürdüğü bilinir. Osmanlı nüfus dinamiğini derinden etkileyen salgın hastalıkların oluşumunda çeşitli ihmal ve sebeplerin etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak kolera, difteri, tifüs, veba, dizanteri v.b. hastalıkların kitlelere sirayet etmesi ve bir salgın haline dönüşmesindeki başlıca amil ticaret ve ziyaret amaçlı seyahatler ile hac kabilelerinin varlığıdır. "-Hem de ne sıra sana geldi ya, kolera içinde pek mukaddes bir perhizdir!"³⁷³ cümlesi kara mizahı yansıtmakla beraber bazı eğitici bilgilerde aktarır. Elde ettiğimiz hiciv anekdotu sayesinde kolera karşısında perhizin gerekliliğine inanan bir toplumsal yapıdan söz etmek mümkündür. Perhizin veya az yiyip içmenin koleranın ilerleyişine engel teşkil ettiğine dair benzer anekdotları incelediğimiz gazetede tespit etmek olasıdır."-Hem aburu cuburu mideye doldurmaktansa aç bulunsak elbette kolera mikrobuna karşı da kendimizi muhafaza etmiş oluruz !"³⁷⁴ şeklinde betimlenen cümlede de abur cubur ve fazla yemek yemenin koleraya iyi gelmediğine vurgu yapılmakta ve perhiz önerilmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1911 yılı itibariyle İstanbul'u kasıp kavuran kolera salgını³⁷⁵ nedeniyle mizah gazetelerinde kara mizah unsuru olarak bazı eğitici

³⁷¹ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329,/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁷² Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329,/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁷³ Afacan ,Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁷⁴ Afacan ,Nr.8/41,2 Ramazan 1329,/13 Ağustos 1327 /26 Ağustos-u Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁷⁵ Mesut Ayar, Osmanlı Devletinde Kolera,Kitapevi 2007,S524

ve hastalığa dair koruyucu tedbirlerin hiciv ve mizah yoluyla aktarıldığını iddia etmek yersiz bir iddia olmayacaktır.

"-Arz edeyim Efendim zat-ı aliyeleri bu hümayı bilmem niye ! ile karışık isteme ve sinir illetleriyle maen bir nevi cinnet ve evham ve hayalât mikrobuna kolera basillerini karıştırdığınızdan dolayı bazı günah haltiyât-ı kebire mümtezic ve malumu bulunduğumuz ecilden reçete yazmak fennine aşına olsa idim derhal ve heman bir çare-i acil tavsiyesinde bulunacak isem de ne çare ki zanaat-ı sefile-i tahriraneden ve lev ki muvakkaten olsun feragât-, acizlerince gayr-ı kabil bulunduğundan"³⁷⁶ şeklinde ele alınan anekdot hiciv yazısında koleranın kolibasil mikrobundan kaynaklandığı toplumun bilgisine aktarılmakta ve reçetesiz hastalığa müdahalenin doğru olmadığı öğretilmektedir.

Salgın hastalığın yani İstanbul'u tesiri altına alan koleranın daha ziyade yaşlı insanları hedef aldığı anlaşılmaktadır. Doğal olarak mirasyedi evlatların ebeveynlerinin ya da yakınlarının koleraya yakalanarak vefatını timsah gözyaşları ile kutlamaları toplumun ve mizah üstatlarının dikkatinden kaçmaz. "- Öte tarafı belli, çalarsınız çifte telli, saz sonra karagözlü kayın peder koleradan filan cavlağıyla beraber çeker mi yalelli, mirasa kovusursak vesselam !"³⁷⁷ şeklinde tespit ettiğimiz anekdot cümlede kayın pederin koleradan vefatının temenni edildiği anlaşılır. Kayınpederinin vefatını talep eden damadın zengin bir aileye içgüvey giden fakir bir genç olduğu düşünülebilir. Bu durum sırf malından ötürü evlilik yaparak zengin bir kapıya yamayan gençlerin toplumsal anlamda hiciv konusu haline geldikleri tahmin edilmektedir. Salgın hastalıkların bu devirde batının da öncelikli listesini oluşturduğu ileri sürülebilir. Osmanlı Karantina hanelerine ilişkin her hangi bir emarenin yer almayışı bu kurumun Osmanlı coğrafyasında işlerliğini yitirdiği şeklinde değerlendirilmesine yol açmaktadır.

2.11.6. Reçete

Osmanlı sağlık sistemine batılı muadilleri tarafından dahil edilen "reçete" kayıt altına alınmış bir sağlık teşhisi ve tedavi sürecine işaret eder. "Malumu bulunduğumuz ecilden reçete yazmak fennine aşına olsa idim derhal ve heman bir care-i acil tavsiyesinde bulunacak isem de ne çare ki zanaat-ı sefile-i tahriraneden

³⁷⁶ Cadaloz ,Nr.9/43,9 Ramazan 1329,/20 agustos 1327 /2 Eylül Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s 2

³⁷⁷ Cadaloz ,Nr.44 ,12 Ramazan 1329, s 2

vellevki muvakkaten olsun feragât, acizlerince gayr-ı kabil bulunduğundan"³⁷⁸ şeklinde tespit ettiğimiz bir metinde; Osmanlı toplumunun, “reçete yazma” fiilini gayet ciddiye aldığı anlaşılır. Aynı zamanda bu işlemin toplum tarafından fenni bir ilim olarak değerlendirdiği ortaya çıkar.

2.11.7. Mikrop

Osmanlı sağlık sisteminin hastalıkların temel kaynağı olan ve ancak mikroskopla teşhis edilebilen “mikrop” hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülmektedir. Osmanlı toplumunun da bu keşfi ilgiyle takip ettiği ve bazı arazlara sebep veren bu nesne üzerinden nükteler ürettiği iddia edilebilir. Cadaloz mizah gazetesinde de toplumun malumu ola bu esprilerin biraz da sorumlu basın anlayışı olarak kamuyu bilgilendirmeye yönelik kullanıldığı tahmin edilmektedir. "-Peki söyleyeyim de bari meraktan kurtul Efendim yav keşif mühim bir (Mikrop) dur!"³⁷⁹ cümlesinde mikrobun keşfi önemli addedilirken kelime oyunu yapılmaktadır. İlimde keşif hastalığına gönderme yapılarak bu hissiyat ve ilgi de bir anlamda “mikrop” olarak tanımlanmaktadır. Bazen kötü söylenen bir sözü tanımlamada karşımıza çıkar. "- Söyledim bir mikrop!"³⁸⁰ şeklinde elde edilen bir konuşma cümlesinde kötü bir sözün söylendiğine “mikrop” sembolü kullanılarak gönderme yapılmıştır. Bazen de cesaretin bir göstergesi olarak konuşma cümlelerinde yer bulur. "- Evet gayet cesurum! Mikroptan korkmam!"³⁸¹ tarzında ifade edilen cesaret kıstası olarak korkunç ölümlere sebebiyet veren “mikrop” kelimesi bir tür hicivde kıstas figürü olarak karşımıza çıkar.

İncelediğimiz gazetede yer alan bir konuşma anekdotunda mikrobun kaç kat büyütülerek görülebileceğini ifade eden toplumu eğitici bir hicve rastlamak olasıdır. "-Kendisini bile verebilirim, al işte sana yüz yirmi yedi bin kere büyütülmüş bir şahsiyat mikrobu ! şeklindeki cümlede asıl maksat kibirli ve gururlu ile hareket eden bireylere yönelik bir eleştiri “mikrop” figürü kullanılarak yapılmıştır. Yine de hakaretimiz bir tarza sahip bu cümleden toplumun bir mikrobun görünebilmesi için 127.000 kere büyütülmesi gerektiğine dair bir bilgi edinmesi mümkündür. Hiciv içerikli bu cümlede; mikropla benzerlik kurularak bazı ehemmiyetsiz şahısların

³⁷⁸ Cadaloz ,Nr.9/43,9 Ramazan 1329,/20 Ağustos 1327 /2 Eylül Efrenci 1911 cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

³⁷⁹ Cadaloz ,Nr.21,15 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁸⁰ Cadaloz ,Nr.21,15 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁸¹ Cadaloz ,Nr.21,15 Cema'zil Ahir 1329, s 2

makam ve mevki ile büyümesi halinde hastalık yapabilecek bir yapıya sahip oldukları ve şahsi hırslarına kapılarak bencilce hareket ettikleri eleştirilmektedir.

Sağlığa dair bilimsel araştırmaların ve keşiflerin yoğunlaştığı bu devirde değişik hastalıklara neden olan farklı türden mikropların tespit edildiğine tanık olmak mümkündür. “-Aman bu kadar mühim bir mikrop hangi ekallimde keşfedildi?”³⁸² şeklinde hiciv sanatında yer bulan cümle bir anlamda sağlığa dair keşiflerin varlığını okuyucuya iletmektedir. Ancak yine de hastalıklara sebep olan mikroplar üzerinden devlet meselelerinde soruna neden olan yöneticiler de hedef alınmış olmalıdır.

Cadaloz mizah gazetesinde yer alan bir karikatürden günümüzde belediye başkanı statüsünde bulunan Şehrin Emini (Şehremini) iskelet şeklinde resmedilen kolera mikrobunu kovalarken hicv edilmiştir.³⁸³ Bu durum salgın hastalık ya da en azından kolera illetiyle mücadele de şehremaneti yani belediyenin birinci derecede yetkili bir kurum olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Mizah gazetesi de kara mizah usulüyle Azrail kılığındaki kolerayı kovan Şehreminini tasvir ederek hem nükte hem de bu hastalık nedeniyle endişeli olan topluma moral takviyesi yapmaktadır.

Kolera ile mücadelede bazı ecnebi mutfak kültürünün örnek alındığı dikkat çeker. Özellikle koleradan korunmak ya da kurtulmak için bira içilmesinin özendirildiği buna dair elde ettiğimiz karikatürlerle kayıt altına alınmıştır. Cadaloz gazetesinde yer alan bir karikatürde; Cadaloz bira fabrikasının önünde durup kolera mikrobunu kıran şeyin bira olduğunu söylerken resmedilmiştir.³⁸⁴ Bu durum batı tarzı bir içecek alışkanlığı olan biranın kolerayla mücadele adı altında Osmanlı toplumunun bilinçaltına işlendiği şeklinde yorumlanabilir.

2.11.8. Ölüm Teması

Osmanlı sağlık sisteminin hiciv tarzında eleştirel bakışında ölüm temasının sıklıkla kullanıldığı anlaşılır. Özellikle ölümü işleyen hiciv öğelerinde Osmanlı manevi hayatında yer alan cennet, cehennem, iskelet ve Azrail gibi figürlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

³⁸² Cadaloz ,Nr.21,15 Cema'zil Ahir 1329, s 2

³⁸³ Cadaloz,Nr 43,9 Ramazan 1329.s.4

³⁸⁴ Cadaloz,Nr 44,12 Ramazan 1329 .S.4

2.11.8.1. Ölüm

İncelediğimiz gazetede şahadet anlamına da gelen ölüm temasının vatanperverlik duygularının yükseltilmesi amacıyla değerlendirildiği tespit edilmiştir. " Hepsi selâmet-ı vatan uğrunda çalışmak, vatan uğrunda gazilik, vatan uğrunda ölüm !"³⁸⁵ anekdot cümlesinde gazilik ve vatan uğrunda ölümün yüceltiildiği anlaşılır.

Ölüm temasının miras konusunda da bir tür kara mizah unsuru olarak kullanıldığını düşünmek mümkündür. "- Aman Cavalacoz bu ne kadar zenginlik karagöz öldü de mirasına mı kondun yoksa ?"³⁸⁶ şeklinde ki cümlede Karagöz lakaplı ya da isimli bir zengin şahsın ölümü ve bıraktığı miras üzerinden nükte yapılmıştır. Mirasa konu olan hicivlere dair bir diğer örnekte; "- Oooh babam, bulduk öldürecek zengin kayınpederi hiç Çingene evinde kaymak bulunur mu? "³⁸⁷ zengin kayınpederin ölümünden bahsedilir. Mevcut anekdot cümlesinden Osmanlı sosyal yapısına dair elde ettiğimiz bir diğer veride "Çingene evinde hiç kaymak olur mu ?" ifadesi Çingenelerin yoksulluğuna dair bir gönderme olsa gerektir.

2.11.8.2. Cennet

Osmanlı mizahının doğrudan ölüm temasını işlediğine dair bazı veriler tespit edilmiştir. Yine de ölüm temasının dolaylı bir aktarım yoluyla sembolize edildiğine dair de pek çok örnek mevcuttur. Bu sembollerden birisi Osmanlı maneviyatında yer alan cennet kavramıdır. İyi amel işleyenlerin sonuz bir hayatla ödüllendirilecekleri cennet esasında ölümü ve ölümden sonraki hayatı işaret eder. "-Onun cennetten çıkması fenalığına delâlet etmez!"³⁸⁸ cümlesi toplum içinde iyi tabiatlı kimselere yönelik nüktedan bir söylem olsa gerektir. "-Dimek ki sen bu kadar ... sayub döndüğün cennetten çıkma nimet bu idi öyle mi ?"³⁸⁹ ifadesi de ölümü çağrıştırmakla beraber bazı nimetlerin dünyada da var olabileceği bunlar için ölümden sonraki hayatı beklemenin bir manası olmadığına dair bir uyarı söz konusudur. İncelemelerimiz esnasında elde ettiğimiz bir diğer anekdot metinde yer alan; "-Her nimet cennetten çıkma olamaz ki .?"³⁹⁰ cümlesi ölüm olmadan da insanların bu dünyada iyi şeyler elde edebileceklerine dair hiciv merkezli bir öneri içerir. Osmanlı'dan günümüze miras kalan "eşek cennetine gitti" ibaresi iyi ancak bu

³⁸⁵ Cadalog ,Nr.30 ,18 Recep 1329, s 2

³⁸⁶ Cadalog ,Nr.44 ,12 Ramazan 1329, s 2

³⁸⁷ Cadalog ,Nr.44 ,12 Ramazan 1329, s 2

³⁸⁸ Cadalog ,Nr.33 ,28 Recep 1329, s 2

³⁸⁹ Cadalog ,Nr.33 ,28 Recep 1329, s 2

³⁹⁰ Cadalog ,Nr.33 ,28 Recep 1329, s 2

dünyada nafile bir hayat yaşayan kimseleri tanımlar. Yine de cennet üzerinden hiçbir şeye dokunmadan safiyane bir hayat yaşayanlarında ölebileceğine dair hatırlatma hiciv tarzında işlenmiştir. " O da eşek cennetine gitti (sıpa), (öküz) almak suretiyle behalarını iki paraya indirdiler!"³⁹¹ cümlesinde "sıpa" tabiri yaramaz çocuklara atfen söylenen bir sıfat olarak karşımıza çıkar.

2.11.8.3. Cehennem

Osmanlı hiciv sanatında ve toplumsal hafızalarda ölüm temasını çağrıştıran bir diğer tanım da "cehennem" kavramıdır. Bu dünyada kötülük yapan ve kul hakkına girenlerin gideceği öngörülen bu sembolün hiciv amaçlı kullanıldığı belirlenmiştir. Cehennem kelimesi, bazen karşımıza bir kızgınlığın ve aceleci bir yaklaşımın tanımlanmasında çıkar. "-Cehenneme gidecektik cehenneme, haydi söyle diyorum!"³⁹² cümlesi ya da "-Cehenneme herif, cehenneme sus yine zevzekliğe başlama!"³⁹³ şeklinde ortaya çıkan kızgınlık tavrında olduğu gibi.

2.11.8.4. İskelet

Ölüm temasının karikatürlerde ise bir iskelet olarak figüre edildiği anlaşılır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; kolera mikrobu o dönemde çok can aldığı için iskelet olarak çizilmiş ve ülkeden kovalanmaya çalışılırken betimlenmiştir.³⁹⁴

2.11.8.5. Azrail

Azrail'in bir iskelet olarak sembolize edilmesi muhtemelen batı tarzı bir yaklaşımın Osmanlı karikatüründe boy göstermesi olarak değerlendirilmelidir. Konuya dair incelediğimiz bir karikatürde; kolera mikrobu Azrail'in orağıyla bir iskelet olarak resmedilmiş ve Şehrin Emir'inin dikkatini çekmeye çalışırken tasvir edilmiştir.³⁹⁵

2.12. Müzik Aletlerine Dair Motifler

Osmanlı eğlence hayatında müzik enstrümanlarının yeri yadsınamaz. Geleneksel Türk müziğinin İslam notlarıyla buluştuğu Osmanlı çalgı-çengi dünyası

³⁹¹ Afacan ,Nr.4/37,16 Şaban 1329,/30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

³⁹² Cadaloz ,Nr 13,17 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

³⁹³ Cadaloz ,Nr.29 ,14 Recep 1329, sayfa 2

³⁹⁴ Cadaloz,Nr 43,9 Ramazan 1329.s.4

³⁹⁵ Cadaloz, Nr 45,16 Ramazan1329.s.1

kadim medeniyetlerinde birikimlerinden istifade etmiş olmalıdır³⁹⁶. Osmanlı da müziğin özellikle düğün dernek faaliyetlerinde ve bazı kaçamak yapan aristokrat taifenin bağ evlerinde icra ettiği tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra evlerde kına geceleri ve sohbet ortamlarında da değişik vesilelerle müzik, televizyon ve radyonun henüz boy göstermediği bu dönemde başlıca eğlence meşgalesi olmuş olmalıdır. Kır kahveleri, kıraathaneler ve kahvehanelerde de âşıkların sazlı sözlü atışmaları önemli sosyal etkinlikler arasında yer alır. Padişahların cülus törenleri, şehzadelerin doğum, sünnet ve evlilik aşamalarında ülke genelinde eğlenceler tertip edilmekte ve çalgı-çengi bir eğlence icra edilmekteydi. İncelediğimiz Cadaloz mizah gazetesinde Osmanlı eğlence hayatının vazgeçilmezlerinden birisi haline gelen müzikle ilgili farklı sembollerin hiciv amaçlı değerlendirildikleri tespit edilmiştir. Bu semboller şu şekilde sıralanabilir: Saz, Kanun, Keman, Tef, Musiki, Taksim Yapmak, Kanto, davul, Zurna ve Kemençe.

2.12.1. Saz

Geleneksel Türk müziğinin Osmanlı coğrafyasında yer alan hem Yahudi, hem Hıristiyan ve Müslüman dünyaya öğrettiği bir enstrümandır³⁹⁷. Kökenini kopuz adı verilen telli bir çalgı oluşturur. Dut ağacından yapılıp öküzün diz bağında yer alan sinirle teli oluşturularak üretilen sazın yaydaki mekanizmaya benzer yapısı Türklerin savaşçı bir millet olarak varlıklarını müzik dünyasına da taşıdıkları şeklinde yorumlanabilir." Dedin ya saz aşkı değil söz aşkıyım!"³⁹⁸ cümlesi bu enstrümanı daha ziyade âşıkların yani hem beşeri hem de ilahi aşka düşer olanların icra ettiğine kanıt teşkil eder.

Osmanlı'da sazın aynı zamanda bir tür seyyah çalgısı olarak da kabullenildiğine dair bazı ifadeler rastlamak olasıdır. Konuya dair elde edilen bir anekdot içeriğinde; "-Öyle ise latifen şu sazı takdim edeyim de bir iki geziniver!"³⁹⁹ cümlesi dikkat çeker. Hiciv içerikli cümlede yer alan "bir iki geziniver" sazın notaları üzerinde gezinmeye vurgu yapsa da gerçekte sazla beraber gezgin olan seyyahlara dair bir çift anlam kullanılarak tesniye sanatı icra edilmiş olmalıdır. Anekdot'da yer alan bir diğer tamamlayıcı cümlede de "- Yani sazı al da bir iki fasıl

³⁹⁶Pınar Somakçı,"Osmanlı Saraylarında Uygulanan Müzik Eğitimi ve Müzik Kurumları", International Journal Of Interdisciplinary and Intercultural Art, C2. S2 ,2017

³⁹⁷ Pınar Somakçı,"Osmanlı Saraylarında Uygulanan Müzik Eğitimi ve Müzik Kurumları", International Journal Of Interdisciplinary and Intercultural Art, C2. S2 ,2017

³⁹⁸ Cadaloz ,Nr.31 ,21 Recep 1329, sayfa 2

³⁹⁹ Cadaloz ,Nr.31 ,21 Recep 1329, sayfa 2

yapalım"⁴⁰⁰ karşılığı yer bulur. Burada da “bir iki fasıl yapalım” ifadesi sazda birkaç parçanın çalınmasına işaret ettiği gibi yine bir tesniye icrası ile bir iki defa sazlı müzikli kayak ya da at arabasıyla yapılan dere ya da kır gezilerine gönderme yapılmıştır. Hem sazla çalınan parçanın hem de sazlı sözlü mehtaba karşı yapılan kayak ya da at arabasıyla gerçekleştirilen kır gezilerinin “fasıl” kelimesi ile tanımlaması hiciv üstatlarının dikkatinden kaçmamıştır.

Sazın akortsuz yani notalarının iyi olmayışı Osmanlı toplumunda patavatsızlık yapan zevzekleri kibarca tanımlamak amacıyla da değerlendirilmiş olmalıdır. " Şimdi sazım akortsuz belki bir pot kırarım !"⁴⁰¹ anekdot cümlesi bu iddiamızı doğrular niteliktedir. Aynı zamanda sözüne ayar verilen boş boğazlar içinde benzer bir ifadenin toplumsal hafıza da varlığına dair verilere ulaşmak mümkündür. Cadaloz gazetesinin sansürü ile birlikte devreye giren Afacan gazetesinde vakitsiz söylenen patavatsızlık ya da boş boğazlığın bir anlamda kendini yerme sanatı icra edilerek devreye girdiği anlaşılır. "-Sen merak etme hepsi hazır afacan bey sazlarını akord ediyorlar!"⁴⁰² cümlesinde bir grubun (muhtemeldir ki yayın ekibi) saz akordu üzerinden gerçekte sözlerini ve yazılarını tekrar gözden geçirmeleri hicvedilmiştir.

Mizah gazetesinde yer alan bazı karikatürlerde de müzik aletleri arasında saza denk gelmek mümkündür. Özellikle Türklere ait bir aygıt olan sazla Arap müziğine at olan tefin yan yana tasviri bir anlamda insanların bilinçaltına Türk-İslam ittifakının eğlence hayatındaki göstergesi olarak yansıtılmış olmalıdır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde Tahir olarak tasvir edilen gencin elinde bir saz onun meftunu olan Zühre'nin elinde de bir tefle mani söylerken resmedilmiştir.⁴⁰³ Osmanlı toplumunda ki Tahir ile Zühre öyküsü üzerine siyasi ve ideolojik bir mana yükleyerek gerçekleştirilen bu karikatür, Osmanlı geleneklerini inceleyerek itina ile ortaya çıkarılmış olmalıdır.

Kır kahvelerinin, Direkler arası ve Osmanlı kıraathanelerinin vazgeçilmez kış eğlencelerinden birisi olan mani ve aşık atışması karikatürlere de konu açısından kaynaklık yapar. Cadaloz mizah gazetesinde yer alan bir karikatürde; baş kahramanımız olan Cadaloz dönemin aşıkları ile Direkler arasında yer alan bir

⁴⁰⁰ Cadaloz ,Nr.31 ,21 Recep 1329, sayfa 2

⁴⁰¹ Cadaloz ,Nr.31 ,21 Recep 1329, sayfa 2

⁴⁰² Afacan ,Nr.2,9 Şaban 1329,/23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi ,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

⁴⁰³ Cadaloz,Nr16,28 Cemaz'il Evvel 1329.s.1

kahvede bir araya gelerek saz çalıp sözlü atışmada bulunurken tasvir edilmiştir. Halk âşıklarının ellerinde sazları diyar diyar gezip kahvelerde sanatlarını icra ederek dünyalık geçimlerini sağladıkları düşünülebilir. Bu durumun bazı sözüne ve sazına kuvvetli sanatçıları ortaya çıkarmış olmalıdır. Elde ettiğimiz karikatürden devrin meşhuru olan ve her kahve köşesinde aranan isimler şu şekilde tespit edilmiştir: (sağdan sola) Aşık Kavanoz, Aşık Kokoz, Şair Cavalacoz Bey, Cadaloz, Aşık Çiroz, Aşık Anaroz, Aşık Çaparoz, Aşık Meşhur Palamud ve nesirde Çil Horoz.⁴⁰⁴

Vatanperver halk âşıklarının kahve ve kıraathane köşelerinde devrin çatışma ortamına atfen kahramanlık türküleri içeren bir repertuarları olduğu iddia edilebilir. Benzer şekilde bu iddiamızı doğrulayan bir karikatürde ellerinde sazları olduğu halde en önde Cadaloz ile birlikte Osmanlı Karadağ hududuna yürüyen ozanların figürü resmedilmiştir. Bu durum halk şairlerinin gerçekte olmasa da sözleri ve sazları ile hudut boylarında saldırıya uğrayan erlerimize destek mahiyetinde kahramanlık türküleri dillendirdikleri tahmin edilmektedir.⁴⁰⁵

Cadaloz' un kimi zaman elinde bağlama ile tasviri kır kahveleri ve kıraathanelerde sazlı sözlü bir eğlencenin hüküm sürdüğü ve Osmanlı toplumunun bu kültüre aşina olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

2.12.2. Kanun

Osmanlı müziğine muhtemelen Arap kültüründen geçen “kanun” adlı telli çalgı oldukça karmaşık bir nota zenginliğine sahiptir. Osmanlı toplumunun lüks konaklarında ve elit kesim tarafından kullanılabilen bu çalgının Osmanlı hiciv sanatına ismindeki iki alam yani tesniye yapmaya yarayan durumu neden olmuş olmalıdır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde Cadaloz kanun çalan kişiye (-ki bu imam ya da kadı olarak resmedilmiş) bu kadar büyük kanuna ne gerek vardı kime ne dinleteceksin derken aslında çıkarılan kanunlara dem vurmaktadır. Kanunu çalan kişinin imam ya da kadı olması eski kanunlara yapılan bir gönderme olmalıdır. Karikatürün genelinden ana fikrin, kaynağını İslami gelenekten alan yasal şeri yapının miladını doldurduğu ve hükümsüz olduklarına delalet ettiği düşünülebilir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Cadaloz,Nr25, 30 Cemaz'il Ahir 1329 .S.4

⁴⁰⁵ Cadaloz,Nr 28,11 Receb 1329.s.4

⁴⁰⁶ Cadaloz, Nr 4 Rebi'ül Evvel 1329.s 4

2.12.3. Keman

Osmanlı müziğinden çok Çıgan ya da Çingene enstrümanı olarak bilinir. Muhtemelen Sulu kuleli sanatçıların sarayda icra ettikleri müzik sayesinde Osmanlı toplumu tarafından ilgiyle karşılanmış olmalıdır. Özellikle batılı müzisyenlerin tercih ettikleri keman nedeniyle de bir anlamda modernliğin simgesi haline gelmiştir. Yerli çalgılarımızdan kemençenin düzeneği daha az gelişmiş olmakla beraber kemana andırır. Cadaloz' un Laz yerel kıyafetleri içinde ancak elinde kemençe yerine keman tutarken çizilmiş nazı karikatürleri tespit edilmiştir. Bu durum Cadaloz' un Karadeniz'in inatçı kadınına sembolize ettiği tezimizi kuvvetlendirir.

Osmanlı'da baş gösteren yakacak sıkıntısı ve sert kış şartlarına atfen bazı hukuki düzenlemeler yapıldığı tahmin edilmektedir. Elde ettiğimiz bir anekdot metin içeriğinde yakacak ve kanun kelimeleri keman ile birlikte kullanılmıştır. Müzik aletleri üzerinden kış aylarında tüketilen yakacaklara dair çıkarılan kanunlara bir tür gönderme yapılmış olmalıdır. "-Kanunla da alınır kemanla da alınır para olmazsa ne yapacaksın kanun, keman ele ne geçerse götürürsün rehine koyarsın alırsın kömürü ve ala donarsın!"⁴⁰⁷ şeklindeki cümlede bazı vatandaşların çıkarılan kanunla yakacak aldığı bazıların ise evlerindeki müzik aletlerini rehine vererek kışlık yakacaklarını temine gayret sarf ettikleri kara mizah yoluyla hicvedilmiştir.

"Keman" kelimesinin konuyu değiştirmek için "kanun" kelimesi ile birlikte kullanıldığı durumlarda söz konusudur. "-Ele avuca sığar Cadalozlardan değilsin ki demincek hangi kanunlardan bahsediyordun? Şimdi hangi kemandan dem vuruyorsun"⁴⁰⁸ cümlesinde hareketli bir karakterin konudan konuya atlayışı Osmanlı müzik geleneğinde toplumca malum keman ve kanun aletleri üzerinden örnek verilerek izah edilmiş olmalıdır. Ayrıca Osmanlı bütçesi ve memleket meselelerine dair meclis görüşmelerindeki alakasız gündem değişiklikleri de bu türden bir örneklenme eleştirilmiş olmalıdır.

Cadaloz'un Karadenizli bir kadının yerel kıyafetleri ile ancak elinde kemençe yerine kemanla çizilmiş olması dikkat çeker. Laz kıyafetleri içinde elindeki kemanla Rus Çarı Nikola'ya seslenen Cadaloz'un Osmanlı uluslararası ilişkilerine de bazı göndermelerde bulunduğu değerlendirilmektedir. Özellikle bu devirde Rusya'nın Ortodoks tebaayı bahane ederek Osmanlıya yaptığı müdahaleyi Katolik dünyanın

⁴⁰⁷ Cadaloz ,Nr.45,16 Ramazan 1329,/27 Ağustos 1327 /9 Eylül 1911 cumartesi,,s 2

⁴⁰⁸Cadaloz ,Nr.45,16 Ramazan 1329,/27 Ağustos 1327 /9 Eylül 1911 cumartesi, s 2

önde gelen ülkelerinden Avusturya-Macaristan'la dengelemeye çalışan Osmanlı karikatürde yer bulmuş olmalıdır. Özellikle kemençe yerine Avusturyalı Mozart ile birlikte zirve yapan ve Avusturya'nın sembolü haline gelen kemanın devreye girmesi manidardır. Özetle Cadaloz vatanperver Karadeniz kökenli yöneticileri temsil ederken Rusya'ya karşı Avusturya'yı elinde tutması ve konuşurması hiciv sanatında ince bir tarzla yer almıştır.⁴⁰⁹

2.12.4. Tef

Oldukça nadir olmakla beraber bir karikatürde Osmanlı Arap kültüründe yer bulan tefin varlığı tespit edilmiştir. Konuya dair daha önce de değerlendirdiğimiz bir karikatürde; Tahir'in elinde saz Zühre'nin elinde tef sazlı sözlü eğlenirken resmedilmişlerdir.⁴¹⁰

2.12.5. Musiki

Osmanlı'da "musiki" şeklinde ifade edilen sanatın hiciv açısından da değerlendirildiği düşünülmektedir. "- Bu dem senin bildiğin dem değil buna dem-i musiki derler!"⁴¹¹ cümlesinde geleneksel manada musiki kelimesinin karşılığı olan farsça "dem" kelimesi batılı manada ki "musiki" kelimesi ile yer değiştirmiştir. Osmanlıcadaki bazı müzik terimlerinin yerini batılı manada icra edilen musikin terminolojisine kaptırmaya başladığına dair veriler elde etmek mümkündür. Cadaloz gazetesinde konuya dair elde ettiğimiz bir anekdot metin; "-Gitmiyorum, taksim yapacağım, onun ismine lisan-ı musiki de gezinmek derler!"⁴¹² şeklindeki ifadesiyle değişimin başladığına delalet teşkil eder.

2.12.6. Kanto

Batılı müzik deyimlerinin Osmanlı toplumu tarafından yakinen takip edildiği düşünülmektedir. Elde ettiğimiz bir karikatürde esasen Laz kemençesi ile icra edilen horon oyunu batılı tarzda kanto deyimi ve kemanla servis edilmiştir. Karikatürde; Cadaloz lazca kanto yaparak; Rus lider Nikola'ya sesleniyor ve Karadağ siyasetine eleştiride bulunurken resmedilmiştir.⁴¹³

⁴⁰⁹ Cadaloz, Nr 21,15 Cemaz'il Ahir 1329 . s.4

⁴¹⁰ Cadaloz, Nr 16 ,28 Cemaz'il Evvel 1329. s1

⁴¹¹ Cadaloz, Nr 16,28 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁴¹² Cadaloz , Nr 16,28 Cemaz'il Evvel 1329 ,s. 2

⁴¹³ Cadaloz, Nr 21,15 Cemaz'il Ahir 1329 . s.4

2.13. MİMARİYE DAİR KULLANILAN SEMBOLLER

Osmanlı karikatür sanatında mimari unsurların kullanıldığı tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti kamusal alanda itibarını artırmak ve vatandaşların hayranlığını kazanmak amacıyla estetik içeriği olan muhkem binaların inşasına önem vermiştir. Devlet'in azameti bazen bir cami, saray, konak, köprü, kule, kale, hasta hane, medrese ve bazen de bir gar ile özdeşleştirilmekte ve bilinçaltında güçlü bir devletin varlığı gerçekleştirilen estetik mükemmelliğe sahip binalarla oluşturulmaya çalışılmaktaydı⁴¹⁴. Erken dönemlerde Sultan Ahmet, Selimiye ya da Sinan'ın ölümsüz eserlerinden yalnızca biri olan ve deniz üzerine inşa edilen Küçükçekmece Köprüsü tezimizi güçlendirecek birkaç örnekten sadece bir kaçıdır. Çalışma dönemimize ait olan yapıları ise gerek Cadaloz Gazetesi'nde yer alan karikatürlerde gerekse mizahi anekdot ve mülahazaların yer aldığı Çançan adlı nesirde tespit etmek mümkün olabilmıştır.

2.13.1. Konak

Cadaloz Gazetesi'nin 4 Nisan 1911 tarihli nüshasında "Dainler Vekili" diye nitelendirilen beyzadenin geniş kapılı bir konağa yöneldiği tasviri yer alır. Bu durum saygın kişilerin geniş bir giriş kapısıyla avlusu bulunan en az iki katlı taştan muhkem konaklarda oturduğunu algılamamıza neden olmaktadır. O halde karikatürist Osmanlı beyzadelerinin devrin en alımlı binalarında oturma lüksüne bir gönderme yapmış olmalıdır. Ayrıca konağın giriş kapısının sağında ve solunda fanus içinde yer alan iki adet gaz lambasının varlığı bu türden konakların aydınlatmasının bulunduğunu anlamamıza yardımcı olur⁴¹⁵. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nde aydınlatması olan binalar hastane, meclis ve saray gibi devlete ait binalar olarak bilinir. Bir yabancı şirket müdürünün ikamet yeri olan konaklarda da bu tür aydınlatmanın bulunuşu bir tür prestij göstergesi olsa gerektir. Bu da Osmanlı Devleti'nde elit bir sınıfın sıradan vatandaşların konutlarıyla mukayese edildiğinde daha fazla lükse sahip olduklarını ispatlar.

⁴¹⁴ Doğan Kuban, Osmanlı Mimarisi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları 2007, S.720

⁴¹⁵ Cadaloz Mizah Gazetesi, 4 Nisan 1911 Salı, s.4.

2.13.2. Meclis-i Mebusan Binası

Cadaloz Mizah Gazetesi'nin 8 Nisan 1911 tarihli nüshasında yer alan karikatürde ise *“Beni Meclis-i Mebusana götür dedi idim galiba mahalle mektebine getirmiş!”* ibaresi yer almaktadır. Bu durum da “Meclis-i Mebusan” binasının girişinin alelade bir mektep girişi gibi dizayn edildiği ve bu durumun kamu indinde hiciv konusu yapıldığı belirtilebilir. Meclisin kamu nazarında büyük bir anlam ve değer taşımakla beraber meclis binası girişinin alelade oluşu muhtemelen bir tür itibar eksikliği olarak değerlendirilmiştir. Karikatür sayesinde Meclis binasına merdivenli bir girişle ulaşıldığı gözlemlenebilmektedir. Giriş kapısının sağında ve solunda yer alan karpuzlu üçerden altı adet lambada aydınlanmayı kuvvetlendirmiş olmalıdır⁴¹⁶.

13 Mayıs 1911 tarihli bir karikatürde ise Meclis-i Mebusan binasının içinin tasvir edildiği belirlenmiştir. Buna göre kürsüde konuşan bir mebusu izleyen ve kürsü karşısında koltuklarda oturan diğer mebuslar tasvir edilmiştir. Kürsünün ardında yer alan güneş kursu muhtemelen Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sembollerinden biri olarak varlığını korumuş olmalıdır⁴¹⁷. 6 Haziran 1911 tarihli Cadaloz gazetesinde yer alan bir diğer meclis konulu karikatürdeki toplantı salonunun ise oldukça farklı bir dizaynı söz konusudur. Bu defa kürsü oldukça yüksek tutulmuş ve mebuslar için ayrılan oturma kısmı dairevi antik tiyatro stilinde hazırlanmıştır⁴¹⁸. Bu durum bizlere meclis binası içerisinde birden fazla toplantı salonu olduğunu ve farklı alanlara ayrıldığını kanıtlar niteliktedir. Bir başka karikatürde bu defa meclis vekillerinin de yer aldığı bir oturumda aynı toplantı salonunu tespit etmek mümkündür. Ancak bu defa salonun üstünde yer alan tavanda süslü bir karpuz lamba yanmaktadır⁴¹⁹. Bu durum bazı toplantıların gece geç vakitlerde yapıldığı ve bunun kamu tarafından karikatür üzerinden bilgilendirildiği ileri sürülebilir.

2.13.3. Kale

Cadaloz Gazetesi'nin 11 Nisan 1911 tarihli nüshasında ise bu defa bir kale yer almıştır. Ancak bu kalenin ortasında bir muharrir yani yazar yer almaktadır. Kale burçlarından dışarıya çıkan ve top namlusu şeklinde olan objenin dikkatlice incelenmesi halinde resmi evrak nüshalarının rulo haline getirilerek top namlusuna

⁴¹⁶ Cadaloz Mizah Gazetesi, 8 Nisan 1911 Cumartesi, s.4.

⁴¹⁷ Cadaloz Mizah Gazetesi, 13 Mayıs 1911 Cumartesi, s.1.

⁴¹⁸ Cadaloz Mizah Gazetesi, 6 Haziran 1911 Salı, s.4.

⁴¹⁹ Cadaloz Mizah Gazetesi, 10 Haziran 1911 Cumartesi, s.4.

benzetildiği anlaşılır⁴²⁰. O halde bu karikatürde de belirtilen bütçe görüşmeleri ve maliyeciler ülkenin kalesi olarak tanımlanmakta ve toplum hayatında uygulanan mali kanunların ise top benzeri güçlü birer silah olarak tanımlandığı ileri sürülebilir.

2.13.4. Dar'ül Fünun

Cadaloz Gazetesi'nin 22 Nisan 1911 tarihli nüshasında ise devrin prestij binaları arasında yer alan ve bütün Osmanlı vatandaşlarının hayranlıkla gözlemlediği “Dar'ül Fünun” yani bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin girişi yer alır. Akademisyenler ve akademik çalışmalardan doktora faaliyetlerinin dünyanın kalkınmasında sağladığı katkılara yönelik bir göndermede Dar'ül Fünun binasının tasviri kamu algısının zaten aşına olan muhteşem bir yapının girişi üzerinden şekillendirilmeye çalışıldığı iddia edilebilir⁴²¹.

2.13.5. Mezarlık

Cadaloz Gazetesi'nin 2 Mayıs 1911 tarihli nüshasında yer alan bir adet mezar merkezli karikatür bizlere aslında Osmanlı kültüründe mezarlıkların önemini bir kez daha hatırlatmak açısından önem arz eder. Standart bir Osmanlı mezarı ve mezar taşı üzerinden devlet meselelerine yapılan göndermeler toplum hafızasında yer alan mezarlık algısı üzerinden pekiştirilmeye çalışılmış olmalıdır⁴²².

2.13.6. Bab-ı Ali

Cadaloz Gazetesi'nin 2 Mayıs 1911 tarihli nüshasının dördüncü sayfasında ise elinde valizleri ile bir binaya girmeye çalışan ihtiyara Cadaloz'un önüne dikilerek “*Haydi, haydi senin benim gibi bunaklara buralarda iş kalmadı. Başka kapuya!*” şeklinde hitap ettiği belirlenir. Bu binanın üzerinde yer alan güneş kürsü ve ortasındaki bir tür mühür bizlere buranın Bab-ı Ali girişi olma ihtimalini kuvvetlendirirse de yeni bir kanıt elde edene kadar bu konuda şimdilik kesin bir önermede bulunmak doğru olmayacaktır⁴²³.

⁴²⁰ Cadaloz Mizah Gazetesi, 11 Nisan 1911 Cumartesi, s.1.

⁴²¹ Cadaloz Mizah Gazetesi, 22 Nisan 1911 Cumartesi, s.4.

⁴²² Cadaloz Mizah Gazetesi, 2 Mayıs 1911 Cumartesi, s.1.

⁴²³ Cadaloz Mizah Gazetesi, 2 Mayıs 1911 Cumartesi, s.4.

2.13.7. Cadaloz' un Evi

20 Mayıs 1911 tarihli Cadaloz nüshasında yer alan bir karikatürde ise Cadalozu fal açarken müşahede etmek mümkündür. Bizce karikatürün ilginç olan yanı Cadaloz 'un fal açma işlemini kendi evinde gerçekleştiriyor olmasıdır. Bağdaş kurarak oturan ve önüne açtığı bir bez üzerinde fal bakan Cadaloz 'un mütevazı ve neredeyse mobilyası hiç olamayan bir evde oturuyor olmasıdır. Bir yer sediri ve küçük bir tabure Cadaloz' un oturma odasında yer alan birkaç eşyadan karikatürde gözlemlenebilen bazılarıdır⁴²⁴.

2.13.8. İstanbul Polis Merkezi

20 Haziran 1911 tarihli bir karikatürde ise kamu tarafından bilinen ve devleti temsil eden bir diğer önemli binaya yer verilmiştir. Bu karikatürde yer alan bina İstanbul'daki polis karakoludur. Muhtemelen Cibali semtinde yer alan bu polis karakolu devrin önemli devlet sembollerinden biri olarak karşımıza çıkar. Yine polis karakolunun girişinde bir adet gaz lambası ya da elektrik fanusunun varlığı dikkat çekmektedir. Fanusun üzerinde ise Polis yazısı belirmektedir⁴²⁵. İstanbul Polis merkezinin önünde yer alan bir komiser ve ona bakan Talat Paşa'ya ait figürü birinci bölümde değerlendirilmiştir. Bu karikatür tasvirinden Polis Merkezinin kapı girişinde lambanın bulunduğu dikkat çeker. Bu durum polis merkezinin geceleri de hizmet verdiği şeklinde değerlendirmeye olanak sağlar.

2.13.9. Halk Evi ya da Kır Kahvesi

27 Haziran 1911 tarihli bir âşıklar meclisinin tasvir edildiği binanın halk evi olduğunu düşünmekteyiz. Bir tür divan tarzı sedir üzerinde oturan aşıkların ortasında Cadaloz yer almaktadır. Yine evin iç dekoru ve eşyaların üzerinde klasik Anadolu'nun kanaviçe işlemeli süslerini, terlik, kuran cüzleri ve nargile gibi bazı eşyaları tespit etmek mümkündür. Karikatürde yer alan âşıklar ise şu şekilde sıralanmıştır: Sağdan sola: "Aşık Kavanoz, Aşık Kokoz, Şair Cadalacuz Bey, Ser feraz-ı aşıkan Cadaloz, Aşık Çiroz, Aşık Aforoz, Aşık Çaparo, Aşık Meşhur Çil Horoz"⁴²⁶. Ayaklı aynalar ve tablo resimler yer alır.

⁴²⁴ Cadaloz Mizah Gazetesi, 20 Mayıs 1911 Cumartesi, s.1.

⁴²⁵ Cadaloz Mizah Gazetesi, 20 Haziran 1911 Salı, s.4.

⁴²⁶ Cadaloz Mizah Gazetesi, 27 Haziran 1911 Salı, s.4.

2.13.10. Nektar Bira Fabrikası

Devrin kamuca önemli binalarından biri de Nektar Bira Fabrikası olmalıdır. Fabrikanın camlarından çıkan siyah dumanlar ve çatısında yer alan iskelet bu fabrikanın yandığı ve kamu tarafından da bilinen bir bina olduğu kanaati uyandırır⁴²⁷. Birinci bölümde bu binanın Dolapdere'deki Milli Bira Fabrikası olarak tanımı yapıldığından tekrardan kaçınmak maksadıyla değinilmeyecektir.

2.13.11. Haydarpaşa Garı

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit devrindeki en önemli yatırımdır. Berlin'den başlayıp Osmanlı Balkanlarından Osmanlı Ortadoğu'sundaki Mekke ve Medine'ye kadar uzanan demiryolunun önemli istasyonlarından biri de Haydar paşa Garı idi. Rumeli yakasındaki Sirkeci istasyonuna göre daha şatafatlı olarak yapılan bu bina adeta denize hâkim manzarası ile boğazın incisi konumundaydı. Osmanlı Devleti'nin olduğu kadar Prusya Devleti'nin de haşmetini sergileyen bu binanın toplumsal hafızada olumlu bir yeri bulunmaktaydı. Haydar Paşa Garı'nın 1909 yılında bitirilmiş olması da konun 1911 de çıkan bir mizah gazetesi açısından güncel kalmasını sağlamış olmalıdır⁴²⁸.

2.14. Özgürlük Ve Hürriyete Dair Örneklemeler

Osmanlı basını devlet yönetimindeki özgürlükçü anlayışın bir emaresi olarak ortaya çıkmış ve gerek ülke meseleleri gerekse sosyal meselelerin çözümünde önemli katkılar sağlamıştır. Genelde saltanat, devlet, hükümet ve millet ekseninde hareket eden basının denetimsiz ve kontrolsüz olduğunu söylemek oldukça zordur. Gerek finans çevreleri gerekse yönetsel kaideler basının hareket alanını sınırlamış olmalıdır. Sansür iktidarın elinde bir tehdit aracı olarak basına çeki düzen ya da ayar vermek amacıyla sıklıkla müracaat edilen bir enstrümana dönüşmüştür. Muhtemel sansür cezasından uzak durabilmek için bazı basın mensuplarının politikacı ve devlet erklerini mizah yoluyla eleştirmeye yeltendiği anlaşılır. Ne var ki incelediğimiz Cadaloz gazetesi eleştirinin dozunu fazla kaçırınca mizah gazetesi olmasına rağmen sansüre uğramaktan kurtulamamıştır. Cadaloz gazetesinin içeriğinde yer alan anekdot ve karikatür çizimlerinden özgürlüğe dair semboller ele alınarak Meşrutiyet idaresinin ne oranda abasına özgürlük sağlayabildiği ve hürriyet sembollerinin

⁴²⁷ Cadaloz Mizah Gazetesi, 5 Eylül 1911 Salı, s.4.

⁴²⁸ Mehmet Emin Başar & Hacı Abdullah Erdoğan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Tren Garları" S.Ü. Müh.-Mim. Fak. Derg., c.24, s.3, 2009

Osmanlı toplum hafızasında ne tür sembollerle ortaya çıktığı konusu değerlendirilecektir.

Osmanlı'da hüküm süren II. Meşrutiyet monarşisine rağmen toplumsal bazda hissedilir bir özgürlüğün oluşmadığı bazı geleneksel motifler üzerinden değerlendirilir. Kadının tesettürü yani baş örtüsünü hem manen hem de geleneksel anlamda kapalı tutması baz alınarak yapılan hiciv anekdotunda özgürlüğe de gönderme yapıldığı düşünülebilir. “- Yook Cadalozum doğrusu hürriyet mi var öyle saçımı başımı karıştırayım !”⁴²⁹ cümlesinde II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyetin geleneksel ve manevi anlamdaki kısıtlamalara çare oluşturamadığı hiciv tarzındaki bir konuşma diktesiyle ifade edilmektedir.

Osmanlı toplumu ve yönetimi oluşturan elitlerin hürriyet karşısında müdahaleci bir tavır takındıkları tahmin edilmektedir. II. Meşrutiyetin beraberinde getirdiği özgürlükçü düşünceye rağmen kılık kıyafet üzerinden hürriyetin frenlenmeye çalışıldığı ve toplum üzerindeki denetim saplantısının sürdürüldüğü anlaşılır. Bu durumun yöneticileri küçük düşürmesine rağmen ısrarla hükümlerlerini test edecekleri alanlar oluşturmaları ve bu alanlar üzerinden II. Meşrutiyetle başlayan Osmanlı özgürleşmesinin önüne ket vurulmaya çalışıldığı ileri sürülebilir “-Ne sus, şu hürriyete de ne çabuk alıştınız? Öyle her akla gelen hürriyet mi olurmuş? Hürriyetin bir menfaati olur, bu senenin karnaval kaçkını feylesof artığı, daranmamış keten kıyafetli saçında ne menfaat varmış?”⁴³⁰ şeklindeki cümlede saç baş dağınık ve derbeder bir kıyafete sahip bireylerin kendilerine çeki düzen vermeleri salık verilirken bunun özgürlükle alakası olmadığı şeklinde yasakçı ve kontrol edici bir üslup takınılması dikkat çeker.

Osmanlı toplum yapısında insanların seyahat etmesi bir dönemlerde “mürur tezkiresi” dediğimiz seyahat ruhsatına tabi idi. Seyahat edecek bireyler önce bağlı oldukları muhtarlıktan kayıtlarını almakta ve ilgili makama, seyahatine gerekçe olan hadiseyi izah etmesi talep edilirdi. Yetkili makam seyahat gerekçesini kayda değer bulursa mürur tezkiresi çıkarılır ve şehir girişlerinde oluşturulan gümrük memurlarına bu ruhsatlar beyan ve ibraz edilirdi. II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlüğe rağmen seyahatler konusunda varlığını koruyan sorgulayıcı yönetim anlayışı

⁴²⁹ Cadaloz, Nr.2, 9 Rebi'ül Ahir 1329, s2

⁴³⁰ Cadaloz ,Nr.2,9 Rebi'ül Ahir 1329, s2

Osmanlı hicvinde yer bulmuş olmalıdır. “- Neden ayıplayacaklarmış, istersem evde otururum, istersem gezerim benim hürriyetim yok mu ?”⁴³¹

İncelediğimiz mizah gazetesinden elde edilen bazı veriler sayesinde; geleneksel bayramlar noktasında hürriyetin sınırlandırılması yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. “- Senin hürriyetin varsa Ruz-u Hızır’ın hakkına tecavüz etmeğe de selâhiyetin yoktur ya!”⁴³² cümlesi Hıdrellez Bayramına özgürlük adına herhangi bir müdahalenin reddini içerir. Muhtemelen bu durum diğer semavi dinlerin bayramları içinde geçerliydi.

Siyasetle uğraşmanın bir anlamda hürriyeti de muhafaza olarak değerlendiren bir toplum anlayışı Osmanlı hiciv sanatına da yansımış olmalıdır. “- Maydonozlu köfteler, ayol siyasiyât ile uğraşmaya, uğraşmaya vaziyetimizi hürriyetimizi, hatta insanietimizi bile unuttur ve sonra beş sene evvelki gibi nereye sevk edildiğini bilmez bir sürü koyun asâ körü körüne gideriz!”⁴³³ cümlesi beş sene önce yani 1905-1906 yıllarında yaşanan sürgün devrine de gönderme yaparak bir anlamda tarihe not düşmektedir.

Osmanlı hürriyetini en azından her türlü kelamın söylenmesine müsamahakar yaklaşmak şeklinde icra ettiği düşünülebilir. “- Herkes istediğini söyler, hürriyet olan memleketlerde her söz söylenir sanki bunda ayıp olacak ne var ?”⁴³⁴ cümlesi belki bir realitenin belki de olması gerekeni sanki oluyormuş gibi ifade eden mizah anlayışının bir ürünü olarak değerlendirmekte yarar vardır. O halde Osmanlı hürriyetinde her sözün ulu orta söylenemediği ancak bunun özgür ülkelerde böyle olmadığı yönünde bir tür durum tespitinin hicivle aktarımı söz konusudur. Hürriyet olduğu iddia edilmiş olmakla beraber yasaççı yönetim zihniyetinin varlığını koruduğu tahmin edilmektedir “- O da neden? Artık zalime zalim, haine hain alçağa alçak diyemeyecek olduktan kelim iskân bilimi verir çıkarım dışarı bu ne biçim hürriyet ?”⁴³⁵ cümlesi zalim, hain, alçak vb yöneticilere yönelik ithamların özgürlük raddesinde kullanılamayacağını ifade eder. Bu durum devlet yöneticilerini koruyan ve II. Meşrutiyetin özgürlük ve hürriyet söylemlerine aykırı elit tabakayı koruyan bir çifte standardın eseri olmalıdır.

⁴³¹ Cadalog ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁴³² Cadalog ,Nr 10,7 Cemazi'l Evvel 1329 ,s. 2

⁴³³ Cadalog ,Nr.23,22 Cema'zil Ahir 1329, s.2

⁴³⁴ Cadalog ,Nr.32 ,25 Recep 1329, s.2

⁴³⁵ Afacan ,Nr.6/39,23 Şaban 1329,/6 Ağustos 1327 /19 Ağustos-u Efrençi 1911 Cumartesi,(Cadalog 'un devamı) ,s. 2

Osmanlı'da hürriyetle ilgili ifade özgürlüğünün kısıtlandığı düşünülmektedir. Her ne kadar II. Abdülhamit'in yasakçı zihniyetine karşı çıkarılan 31 Mart İhtilalı ve akabinde gelişen II. Meşrutiyet yapılanması daha özgürlükçü bir devlet modelini teklif etse de gerçek hiçte sanıldığı gibi olmamıştır. Askeri sistem ve onu kullanan çevreler II. Abdülhamit devrinden daha baskıcı ve yasakçı bir yapıyla özgürlükçü düşünceyi denetim altına almaya çalışmış olmalıdır. İncelediğimiz mizah gazetesi sınırlandırılan ve dile getirilmesi dahi sakınca yaratan hürriyet kelimesi ile ilgili espriler yaparak toplumsal hafızaya tercüman olmuştur. “- Sus belki hürriyet isminde bir adam olurda kendisine taciz etik zannına düşerek davaya kalkışır?”⁴³⁶ cümlesi Hürriyet ile ilgili söylemlerin bile insanları mahkemeye sevk edebilecek kadar sınırlandırıldığını ifade eder. Bu durum ifade özgürlüğünün inkişafı anlamına gelir.

Osmanlı hiciv gazetesinde yer alan bir karikatürde “Özgürlük”; genç ve alımlı bir kadına benzetilmiştir.⁴³⁷ Bu yaklaşım tarzının batı menşeli olduğu tahmin edilmektedir. Yine konuya dair elde ettiğimiz bir diğer karikatürde; Yaşlı Bulgar, alımlı bir kadına benzetilen özgürlüğe ulaşmak için Rusya'dan yardım istemesi konusu tasvir edilmiştir. Güzel bir kadınla sembolize edilen özgürlükle ihtiyar Bulgar arasında Osmanlı askeri durmuş ve engelleme yapmaktadır.⁴³⁸ Bir diğer sorunlu bölge olan Girit'le de alakalı olarak benzer türden bir çizime müracaat edilmiştir. Cazip ve zarif bir kadınla sembolize edilen “özgürlük” Girit olarak ele alınmıştır. Yere diz çöküp özgürlük olarak sembolize edilen kadının elini ise bir Yunanlı öpmektedir. Cadaloz'un ise bu serenatları bir kandırmaca olarak değerlendirdiği evlilik vukuunda özgürlüğün biteceği şeklinde değerlendirme yaptığı anlaşılır.⁴³⁹

2.15. Tarihe Dair Göndermeleri İçeren Semboller

Osmanlı Devleti tarihindeki zafer kazanan önemli simaların ya bir bulut içerisinde ya da bir geminin pruvasında tasviri toplumsal hafıza da yer edinen kahramanlara dair tarihi bir öğretiyi hedefler. Devletine ve milletine önemli hizmetler veren bu liderlerin tasviri sadece ilgili konuyu işlemek değil aynı zamanda insanlara unutmaya başladıkları muzaffer günlerini tekrar anımsatarak tarih üzerinden moral takviyesi yapmayı planlar. Cadaloz Mizah gazetesinde Fatih Sultan

⁴³⁶ Afacan ,Nr.6/39,23 Şaban 1329,/6 Ağustos 1327 /19 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi,(Cadaloz 'un devamı) ,s. 2

⁴³⁷ Cadaloz,Nr 10 ,Cemazi'l Evvel 1329,s2

⁴³⁸ Cadaloz,Nr 20,13 Cemazi'l Ahir 1329,s.2

⁴³⁹ Cadaloz,Nr 31,21 Receb 1329,s.2

Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın ulvi nidaları ve görüntüleri dikkat çekmektedir.

2.15.1 Barbaros Hayrettin Paşa

Osmanlı Devleti'ne pek çok zaferler kazandıran bu usta kurt denizci Cadaloz Gazetesi'nde donanma ile alakalı hicivlerde sıklıkla müracaat edilmiş bir figür olarak belirginlik kazanır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; Osmanlının yeni almış olduğu zırhlının pruvasına tarihteki medar-ı iftiharımız olan Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın büstü eklenmiştir. Muhtemelen bu karikatür zırhlı geminin satın alındıktan sonra düzenlenen gemiye isim verme merasimini konu edinmektedir.⁴⁴⁰

2.15.2. Kanuni Sultan Süleyman

Osmanlı Devleti'nin bir barut fiçisine dönen Balkanlar'daki varlığı her yönden ağır bir tehdit altındaydı. Neredeyse bütün Balkan Devletçikleri Osmanlı'dan daha fazla pay koparabilmek için batılı işbirlikçileri ile her alanda Osmanlı vatandaşlarına ağır bedeller ödetmekteydiler. Yalnızca Arnavutların Osmanlı'nın safını tuttuğu bir devirde Boşnak müttefikler Avusturya'nın istibdadına terk edilmişlerdi. Osmanlı toplumunun ciddi bir buhran içinde olduğu aşikardır. Osmanlı toplumunun yeniden kendine güven duyması ve kaosa karşı maneviyatının kuvvetlendirilebilmesi için tarihe dair notlar tedavi edici bir ilaç gibi devreye sokulmuş olmalıdır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; V. Mehmet Reşat döneminde Balkan coğrafyasındaki isyanlara karşı gökyüzünden bir seda ile Kanuninin bulutlar arasından bir güneş gibi görüntülenmesi tasvir edilmiştir.⁴⁴¹ Karikatürde bulutlar arasından hoş bir nida ile seslenen sultan kavuklu ve giyimli şahsın Kanuni olmasını tahmin etmemizin nedeni bir hayli yaşlı olarak tasvir edilmesinden kaynaklanır. Bilindiği üzere uzun süreli bir saltanatta hüküm süren Kanuni yaşlanmaya fırsat bulan nadir Osmanlı liderlerinden birisidir. Balkan coğrafyasında da Kanuni tarafından gerçekleştirilen pek çok fetih girişimi söz konusudur. Bu karikatürde özellikle Kanuni'nin tercih edilmiş olmasının bir diğer

⁴⁴⁰ Cadaloz, Nr 10 ,7 Cemazi'l Evvel 1329, s.4

⁴⁴¹ Cadaloz, Nr 22, Cemazi'l Ahir 1329, s.2

sebebi de Avusturya topraklarına onun döneminde seferler düzenleyerek hâkimiyet kurulmasından kaynaklanır. Muhtemelen Kanuni üzerinden hem Balkan Devletlerine hem de onlara arka çıktığı düşünülen Avusturya'ya tarih üzerinden gözdağı verilmeye çalışılmış olmalıdır.

2.16. Falcılığa Dair Semboller

Osmanlı maneviyatında falcılık yasaktır. Ne var ki Türklerin şaman inancından kaynaklanan doğaüstü ve mistik güçlerin sihriine dair inanışları falcılığı revaçta bir meslek olarak muhafaza etmiş olmalıdır. Bu devirlerde batı ülkelerinde bir tür eğlence olarak ortaya çıkan falcılık astroloji ilmiyle de harmanlanıp gizemli bir yapıya bürünmüştür. İslam toplumunda falcılığın yasak olmasına rağmen Osmanlı politikacı ve bürokratların bu türden bir uğraşıya tevessülleri toplumun ve mizah yazarlarının dikkatinden kaçmamış olmalıdır. Konuya dair mizah gazetesinin belirlediği sembol ve yöntemler sınırlı olmakla beraber dikkat çeker.

2.16.1. Falcılık

Falcılığın bir tür meslek gibi muameleye tabi tutulduğuna dair bazı örnek hiciv cümleleri tespit etmek mümkündür. “-Sanki bir parça falcılıktan çakıverseniz de!”⁴⁴² cümlesinde falcılığın bir tür zanaat ve bilgi birikimine sahip olmayı gerektiren bir uğraşı olarak takdim edildiği anlaşılır. Mizah gazetesi toplumun malumu “falcılık” üzerinden farklı politik konularda boş tahminlerle iş yapanları eleştirmek için bir espri tarzı geliştirmiş olmalıdır.

2.16.2. Falcı Kadın

Cadaloz' un bazı karikatürlerde “falcı kadın” olarak tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde falcı kadın olarak karşımıza çıkan Cadaloz kendi evinde nazır yani bakan olmak için kuyruğa giren erkeklere fal bakarken çizilmiştir. Cadaloz' un beklenti içinde ki müşterilerine fal

⁴⁴² Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s2

sonrası hükmü hiç birinin nazır olamayacağı şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁴³ Mizah gazetesi Osmanlı sosyal yapısında aslında yazılı olmayan bir kültürü karikatürize ederek tarihe yeni bir yöntem kazandırmıştır. Bu yöntem sayesinde toplumun malumu olan ancak yazılı bir kültürü oluşturmadığı için unutulmuş veriler mizah gerekçesi ile kayıt altına alınarak topluma ait daha sıhhatli verilere ulaşmamız sağlanmıştır. Falcılık örneğinde olduğu gibi otoritelerin ve manevi hayatın yasak kıldığı ancak gizli saklı da olsa toplum tarafından uygulanan falcılık mizah sayesinde tarihe katkı sağlamak amacıyla kayıtlandırılmıştır. Falcılıkla ilgili nesir yazıları ve karikatürler sayesinde Osmanlı devrinde falcılığın az çok bilgi gerektiren bir zanaat olarak kabul edildiği anlaşılır. Ayrıca falcıların ekseriyetle kadınlar tarafından icra edildiği ve kendilerine mahsus özel evlerde bu gizli mesleği icra ettikleri belirlenmiştir.⁴⁴⁴ Falcılığa merak salan kesimin ise sıradan Osmanlı vatandaşlarından ziyade elit tabakadan siyasetle uğraşan fertlerin olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu durum bizlere mizah gazetesinin yazılı olmayan sosyal dinamik ve gündelik yaşama dair verileri aktarmayı hedefleyen bir yöntem takip ettiği fikrini aktarır.

2.17. Destan Ve Mitolojik Unsurlara Dair Semboller

Osmanlı sosyal yaşantısında sosyal birlikteliğin emaresi ve yegâne eğlence unsuru olan misafirlik geleneği ya da kahve köşelerindeki sohbetler dikkat çeker. Kahvelerde ya da ev köşelerindeki sohbetlerde destan ve mitolojiye dair anlatılar hoşça vakit geçirmek heyecan ve kültürel anlamda hayal gücünün sınırlarını zorlayan bir meşgale olarak mizah gazetelerinin içeriğinde ele alınmıştır.

2.17.1. Zümrüdü Anka Kuşu

Kaf dağının ardında ki bilgiyi arayan “simurğa” yardımcı olan efsanevi kuşun adıdır. Kanatlarının üstüne aldığı bir insan evladını et ve su almak suretiyle havadan Kaf dağlarının üzerinden çıkaran bu değişik renklerle donanmış devasa kuşun hayranlık uyandıran öykü ve hikâyeleri Osmanlı toplumunda takdir toplamış olmalıdır. "Bende öyle aşk kitaplarını karıştırıp duruyordum belki sen bilirsin hani Zümrüdü Anka kuşu!"⁴⁴⁵ cümlesi Osmanlı sohbetlerinin olmazsa olmaz iki unsuru yani aşk-memnu hikayeleri ve doğa üstü mitolojik canlılara dair sunulan öyküler olduğunu doğrular.

⁴⁴³ Cadaloz,Nr14,21Cemazi'l Evvel 1329,s2

⁴⁴⁴ Halil Ersoylu,"Fal,Fal-name Bir Çiçek Falı:Der Aksam-ı Ezhâr, Türkiyat Mecmuası , C 20, İstanbul 1996,s.507

⁴⁴⁵ Cadaloz , Nr. 2, 9 Rebi'ül Ahir 1329,s.2

2.17.2. Zeytin Dalından Yapılmış Taç

Yunan mitolojilerinde ve Hıristiyanlıkta kullanılan önemli sembollerden biri olan zeytin dalından yapılmış tacın Cadaloz mizah gazetesinde de kurgulandığı tespit edilmiştir. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; iskelet şeklindeki kolera mikrobü şehreminin arkasından dedikodusunu yapanları ona gösterirken resmedilmiştir. Bu arada şehreminin başına ilahi bir el zeytin dalından yapılan tacı takmaya çalışırken çizilmiştir.⁴⁴⁶ Bu durum kolera ile mücadele eden İstanbul Belediye Başkanının arkasından dedikodu yapanların olduğu ve bunların bazılarının kolera illeti yüzünden helak oldukları şeklinde yorumlanabilir. Zaferin nişanesi olan mitolojik “zeytin tacının” ise Şehremini yani İstanbul Belediye Başkanının başına geçirilmesi eleştirel çekişmelerde mücadelenin galibini ilan ediyor olsa gerektir.

2.17.3. Hayvan Vücutlu İnsan Başlı Canlılar

Yunan mitolojisinde sıklıkla kullanılan hayvan başlı insan vücutlu canlılar Cadaloz mizah gazetesinde de kullanılmıştır. Yunanlıların insan başlı ancak at vücutlu mitolojik tanrıları olan Sentor (Centaur) karakterlerinden esinlenerek yeni örnekler üretildiği düşünülebilir. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; Karga vücutlu insan başlı canlılarla konuşan ve onları iletişim aracı olarak kullanan Cadaloz resmedilmiştir.⁴⁴⁷ Bu karikatür bir taraftan Yunan mitolojisi ile eğlenmekte diğer taraftan da ortada laf taşıyanlara karga yakıştırmaları yapmak suretiyle Osmanlı sosyal yapısının ispiyonculara karşı duruşu mizahına taşıyarak kayıt altına almaktadır. Benzer türden bir yaklaşımın günümüz sosyal yapısında da varlığını koruduğu iddia edilebilir. Toplumun refleksleri ve hoş gitmeyen karakter tahlillerinin sosyolojik anlamda karikatürize edildiği ve tarihe dair bilinmeyen gizemli bir sosyal eğilimi ortaya çıkardığı var sayılabilir.

2.17.4. Peri Kızı

Osmanlı masallarında ve öykülerinde olduğu kadar Dede Korkut hikâyelerinde de “peri kızı” figürüne sıklıkla rastlanır. Türklerin İslam öncesi inanışlarında yer alan bu motifin Batı ülkelerinin geleneklerinde de yer alması Osmanlı ve Avrupa toplumlarını en azından pagan kültüründe birleştirir. Bazı

⁴⁴⁶ Cadaloz, Nr 45,16 Ramazan 1329,s2

⁴⁴⁷ Cadaloz, Nr 22,19 Cemaz’il Ahir 1329,s4

durumlarda Cadaloz mizah gazetesinde bu unsur dikkate alınarak bazı mizah nesirlerine yer verildiği anlaşılmaktadır. “Kaf dağından gelirken yolda tesadüf ettiği peri kızına! bir söz etmiş!”⁴⁴⁸ cümlesinde esasen iki mitolojik unsur birlikte kullanılmıştır. Birincisi bir masal diyarı olarak kabul edilen Kaf Dağı diğeri ise Peri Kızıdır. Ancak burada hiciv başlığı altında Kaf Dağı’ndan kasıt Kafkasya coğrafyasıdır. Peri kızı ise Rus mezalimine ve esaretine terk edilen Kafkas milletlerini sembolize eder. 1878-79 Savaşı sonrasında Rus Çarlığına terk edilen Kars, Ardahan, Artvin topraklarındaki Osmanlı vatandaşlarının esaretine yönelik üstü kapalı bir politik nesir yazısı sosyal yapıdaki derin teessürün tercümanlığını yapmış olmalıdır.

2.18. Müskirata Dair Motifler

Osmanlı mutfak kültüründe oldukça zengin bir içecek kültürü bulunmaktadır. Bal veya pekmezele iek yapraklarının karıştırılması ile yapılan gül, gelincik v.b. şerbetin yanı sıra meyan kökü, limonata ve şalgam gibi yerel bitkilerle elde edilen içeceklere de rastlamak mümkündür. Hayvansal ürünlerle elde edilen ayran ise ayrı bir kategoride değerlendirilmelidir. Ne var ki incelediğimiz Cadaloz mizah gazetesinde bu milli içeceklerden hiç birine rastlanmaz. Daha çok batılı yaşam tarzını yansıtan bira ve pipo gibi müskirata dair verilere ulaşmak mümkün olabilmıştır.

2.18.1. Bira

İstanbul’da meydana gele kolera salgınında bir nevi ilaç olarak ele alınan biraya dair bazı nesir yazıları ve karikatürlere ulaşmak mümkündür. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; Cadaloz biranın kolerayı def ettiğini anlatmaktadır.⁴⁴⁹ Bir hastalık üzerinden batılılara ait olan bir içeceğin bütün İslami yasaklara rağmen topluma kabullendirmeye yönelik gelenek ve maneviyata aykırı bir tavrın sergilendiğini iddia etmek mümkündür. Bu durum gazeteyi finanse eden ya da çıkararı ekibin gönlünü hoş tutmaya yönelik bir tür yayın politikası olarak değerlendirilebilir.

2.18.2. Pipo

Osmanlı’da tütün tüketimi ya nargile ya da genellikle sarma şeklinde olmaktadır. Tütün çiğneme ya da pipo kullanma usulü Kızılderililerden İngilizlere

⁴⁴⁸ Cadaloz , Nr 2,9 Rebi’ül Ahir 1329, sayfa 2

⁴⁴⁹ Cadaloz, Nr 44,12Ramazan 1329.s4

intikal etmiştir. Batılı diplomatların müskiratı bu şekilde tüketmeleri onları tanımlamak üçüm karikatür ve öykülerde pipoya yer verilmesine neden olmuş olmalıdır. Konuya dair elde ettiğimiz bir karikatürde; İngiliz devlet adamının yanındaki diğer Avrupalı diplomatlarla beraber pipo içerken tasvir edildiği anlaşılır.. Karikatürün çizildiği ortamda bulunan maymun ise herkesin külahını çalmaya çalışırken yakalanmıştır.⁴⁵⁰ Maymunun daha ziyade batı basını tarafından Hindistan ya da uzak doğuyu sembolize etmesi Osmanlı mizahına da örnek teşkil etmiş olmalıdır. Maymunu yani Hindistan'ı yönlendiren İngilizlerin maymunla yani Hindistan'la diğer ülkeleri ticari anlamda soymaya çalıştığı tasvir edilerek devrin ekonomik sosyal algısına yönelik mizahla birlikte değerli bir katkı sağlanmış olmalıdır.

2.19. Gıda İçerikli Tasvirler

Osmanlı mizahında gıda maddeleri üzerinden gerçekleştirilen bazı karikatür ve öykü gülmece yazılarına rastlamak mümkündür. Osmanlı toplumsal hafızasında yer edinen gıda maddeleri ve bunlara yüklenen sosyal anlamlar Osmanlı mizahında bir yöntem olarak ele alınmıştır. Osmanlı mizahında kullanılan gıda maddeleri ve bunlara yüklenen anlamlarla oluşturulan mizahi yöntem kullanım sıklığına göre şu alt başlıklar üzerinden değerlendirilecektir. Et ve süt, Bal, Hamur, Tuz, Baharat, Helva. Cadaloz mizah gazetesinde yer alan ve mizahi bir unsur olarak değerlendirilen bu gıda maddeleri içerisinde gündelik hayatın önemli ürünlerinden ekmek yer almaz. Muhtemelen ekmek ve ona atfedilen nimetin kutsiyeti gülmece ve hiciv olaylarında ele alınmasına engel olmuş olmalıdır. Bu durum yere düşen ekmeği yerden kaldırıp üç defa öpüp alınma götüren bir milletin kutsiyeti üzerinden mizah yapılmadığı ve geleneklere saygılı bir çizgide kalındığını işaret eder. Öyleyse Osmanlı mizahının hedefi ve yöntemi; gelenek, kültür ve manayla çatışmak değil sosyal yapının bu üç önemli dinamiği ile birlikte hareket edip toplum adına faydalı öğretilerde bulunmaktır.

2.19.1. Et ve Süt

Osmanlı mutfağında etin bir hayli yoğun kullanıldığı bilinir ancak süt pek de o kadar dikkat çekmez. Aslında bir tür deyim olarak Osmanlıcada yer edinen “etlisine sütlüsüne karışmam” kelime öbeği aynı zamanda Osmanlı mutfak

⁴⁵⁰ Cadaloz, Nr 6,23 Rebi'ül Ahir 1329.s2

kültüründe yaygın olarak kullanılan gıda maddelerine de bir tür gönderme ve müracaatta bulunmuş olmalıdır. “Kendinizi dev aynasında görüp de âlemin etlisine sütlüsüne karışmaya başladınız ha...”⁴⁵¹ cümlesinde yer alan ifade tarzının kibirlenmeyi men ederek başkalarının rızkı üzerinden hareket edilmemesi yönünde bir tavsiye niteliğinde olduğu anlaşılır. Bu durum mutfak kültüründe toplumsal hafızada bilinen nimetler üzerinden ahlaki bir duruş yöntemi olarak benimsenmiştir. Başkasının rızkına el uzatıp kibirlenmenin ahlaki olmadığı gibi hatalı bir davranış modeli olarak da kabul edilmesi gerektiğine yönelik hiciv içerikli bir öğretici metin ortaya konmuş olmalıdır.

2.19.2. Bal

Osmanlı toplumunda tatlı kültürü önemli bir yer tutar ve uzun yıllar boyunca tatlı malzemenin hazırlanışında pekmez ve bal öncelikli olarak kullanılan tatlandırıcılar arasında yer almıştır. Bala dair bazı deyimler veya atasözler de türetilmiştir. Bal tutan parmağını yalar gibi faydalı işlere dahil olanların bunun ödülü ya da lezzetini alabileceğine dair bir tecrübi bilginin aktarımı olarak kullanılmıştır. Yine Osmanlı kültüründe kâhya kadınlara maişetlerinin bir kısmının bal olarak ödenmesi bu anlamda bir hiciv unsurunun mizah gazetesinde işlenmesine vesile oluşturmuş olmalıdır. “Bal yemiş kahya kadın gibi yalanıp durasınız.”⁴⁵² Şeklindeki cümlede çalıştığı işin bedelini tatlılıkla alanların memnuniyeti bir olaydan ötürü duyulan hoşnutluğa atfen mizahçılar tarafından kullanılmıştır.

2.19.3. Hamur

Her ne kadar nimet olarak kabul edilen nan-ı aziz yani ekmekle ilgili bir espri yapılmazken ekmeğin esas maddesini oluşturan “hamura” ilişkin atasözlerinden kaynaklanan bir kullanım tarzından bahsetmek mümkündür. “- Elinin hamuruyla sende erkek işine karıştın ne diyelim ?”⁴⁵³ şeklindeki bir benzetme ile Cadaloz’un bayan olmasına rağmen erkek işi olarak algılanan siyasete karışımı hicvedilmiştir.

2.19.4. Tuz

Osmanlı mutfağının bolca kullanılan ürünlerinden biridir. Etin ve yemeklerin lezzetini artırması nedeniyle tercih edilmiştir. Ayrıca protein içerikli et ve peynir gibi maddelerin tuzlanması daha uzun süreli kullanımlarına vesile oluşturduğundan

⁴⁵¹ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi’ül ahir 1329 (H.), s2

⁴⁵² Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.), s2

⁴⁵³ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebi’ül Ahir 1329 (H.), s2

gıdayı muhafaza edici bir ürün olarak ta Osmanlı gıda sektöründe adından sıklıkla söz ettirir. “-Madama ki kabaca davranmışım, hiç de tuzlanmaya ihtiyacım olmasa gerek !”⁴⁵⁴ cümlesinde tuz kelimesi bir olumsuz tavır nedeniyle çürümeği yozlaşma ya da kokuşmayı hedefler.

2.19.5. Baharat

Osmanlı mutfağında baharatın sıklıkla kullanıldığı tasavvur edilirse de durumun bu minvalde olmadığı anlaşılır. Özellikle saray ya da elit tabakanın mutfağında bazı baharat türlerine rastlarken ortalama bir Osmanlı vatandaşının mutfağında fazla baharat kullanılmadığı tahmin edilmektedir. Baharata dair bulabildiğimiz yegane örnekte de baharat olarak “fesleğen” örneklendirilmiştir. “-”Nasıl korkmayayım Cadaloz fesleğen pazarı değil can pazarı ?”⁴⁵⁵ cümlesinde normal Osmanlı vatandaşının fesleğeni mutfağında sıklıkla kullandığı ve bu nedenle de Fesleğen Pazarı iye adlandırılan alış veriş mekanlarının oluşturulduğu ileri sürülebilir.

2.19.6. Helva

Osmanlı mutfağında yer alan tatlı kültürüne bir örnekte bal ya da pekmez kullanılarak yapılan “helva”dır. “- Öyle uzun masarafa luzum yok, şuracıktan balık pazarına iniver, iki üç kadar kuzu alub fırına ver , iki üç yüz yumurta , bir iki küfe salana bende bir parça zeytin yağlı yaprak dolması yaptırayım da bir de irmik helvası, kahve takımları felân da hazır işte bu kadar sanki kalkıp ta dünya kadar yiyecek götüreceksiniz değiliz AA !”⁴⁵⁶ cümlesinde yer alan irmik helvasının un ve şeker içerikli bir maddeden yani pekmez ya da baldan yapıldığı bilinir. Hiciv içerikli bir öyküde Osmanlı halkının pikniğe çıkışı tasvir edilirken irmik helvasından da bahsedildiği anlaşılır. İrmik helvasının Osmanlı siyasetinde bir karşılığı olmalıdır. Muhtemelen ölünün ardından yapılan irmik helvası siyaseti yeren bir öykü içinde usta bir yöntemle işlenerek eğlence ve pikniğe lüksle giden Osmanlı bürokrat ve siyasetçilerine ölümü anımsatarak halkın burukta olsa gönlünü almaya yönelik eğitici bir mizah sanatını ortaya koyar.

⁴⁵⁴ Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil Ahir 1329, s2

⁴⁵⁵ Cadaloz ,Nr.30 ,18 Recep 1329, s 2

⁴⁵⁶ Cadaloz ,Nr 10,7 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

2.20. Giyim Kuşam Ve Tekstil İle İlgili Örneklemeler

Osmanlı Devleti tarihinin her evresinde tekstil alanında başarılı bir üretim sergilemiştir. Doğal boyaların ve tekstil üretiminde kullanılan dut ağacı ve ipek kozası, deri, keten, pamuk, yün vb. hammaddenin bolluğu tekstil alanında Osmanlı Devleti'ni rakipsiz kılmaktaydı. Ancak makineleşmenin beraberinde getirdiği ucuz iş gücü sentetik maddelerle birleşince batılı devletler gerek fiyat gerekse ürün bolluğuyla Osmanlı pazarlarını işgal ettiler ve geleneksel üretim tarzıyla ayakta durmaya çalışan yerel üreticiyi ya bitirdiler ya da sefaletle mahkûm ettiler. Osmanlı mizahının toplumsal hafızaya hitap ettiği düşünülecek olursa buradan elde edebileceğimiz tekstile dair kelime dağarcığı batı etkisini ve yerel sanayinin konumunu değerlendirmede önemli veriler oluşturmamıza yardımcı olabilir. Tekstilin yanı sıra giyim kuşama dair şapka, fes, ayakkabı vb. ürünlerde incelemelerimiz esnasında tasnif edilmişlerdir. Cadaloz mizah gazetesinde giyim kuşam ve tekstile dair elde ettiğimiz kelimeler kullanım sıklığına göre şu şekilde listelenmiştir: Dekodan, Kisvet, Çorap, Keten Kıyafetli, Terlik, Fes, Palto, Pabuç, Baston, Asa, Boyun Bağı, Yaka, Çul-Çuval. Osmanlı giyim kuşam kültürünün batılı muadillerine göre çok daha zengin bir görsel çeşitliliği beraberinde getirdiği ileri sürülebilir.

2.20.1 Dekodan

Osmanlı toplumunda en azından 1911'li yıllarda oldukça popüler bir giyim kuşam tarzı olduğu düşünülebilir. Fransa menşeli olan bu tekstil ürününün boyna bağlandığı ve dantelli olduğu belirtilir. Muhtemelen yargı mensupları veya iş adamlarının tercih ettiği bu kıyafeti Osmanlı topraklarında bulunan batılı diplomat ve bürokratların da sıklıkla kullandığı iddia edilebilir. “-Haydi, oradan meymeneti mendebur. Yakası kirli dekodan kıyafetli herif, ninem de hasta bünyesi var mı idi?”⁴⁵⁷ cümlesinde mintan yahut gömleğin yakasının kirini gizlemek amacıyla boyna takılan beyaz dantelli “dekodan” adı verilen boyun bağının batıdan ithal edildiği ve Osmanlı toplumunda yer edindiği düşünülmektedir. Muhtemeldir ki Osmanlı toplumunda “dekodan” kullanan yani batı tarzı bir yaşamı kılık kıyafetinde tercih

⁴⁵⁷ Afacan ,Nr.1,5 Şaban 1329/19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u efrensi 1911 salı ,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

edenlere karşı bir antipati söz konusudur. Devrin meşhur halk aşıklarından Aşık Kavanoz üstadın “dekodan” kullananlara sözlü olarak sataştığına dair bazı anekdot metinlere rastlamak olasıdır. “--Nazımı nesre katan, çulu çuvalı satan, dekodanlara çatan, geceleri çorapsız yatan, fi civar yere batan misal topatan Âşık Kavanoz gülleleri!⁴⁵⁸cümlesinde gerek şiir gerekse şarkı türkü tarzında “dekodan” kıyafetlilere yönelik bir hakir görüşün egemen olduğundan bahsetmek mümkündür.

2.20.2. Kismet

Osmanlı toplumunda güreşçilerin belden aşağılarını örtmek amacıyla giydikleri öküz ya da manda derisinden yapılan bir tür pantolon. “-Daha hazır değilim, dur kispetlerimi giyeyim de ?!”⁴⁵⁹ cümlesinde olduğu gibi “kispet” kelimesi bir münakaşa ya da mücadele durumunu ifade etmek için hiciv metinlerinde kullanılmıştır. Osmanlı toplumunun yağlı güreşlere merakından aşına oldukları bu kıyafetin kaypak konularda ortaya çıkan mücadeleyi betimlemek üzere bir sembol olarak değerlendirildiği düşünülebilir. Konuya dair elde ettiğimiz bir diğer örnekte de “kispet” kelimesi; “-Ne kisbeti ayol güreş mi yapıyoruz?”⁴⁶⁰ şeklindeki bir yaklaşımla kullanılmıştır. Bu durum kispet kelimesinin metin içerisinde yağlı güreşe benzeyen kaypak ve dolambaçlı konulara girmeyi reddin bir ilanı olarak karşımıza çıkmasına neden olur.

2.20.3. Çorap

Osmanlı toplumunda çorabın kullanıldığına dair mizah gazetesinde bazı veriler yer alır. Ancak çorabın kullanımına dair bazı geleneksel alışkanlıkların da ifade edildiği anlaşılır. “Geceleri çorapsız yatan” şeklinde karşımıza çıkan bu betimleme Türk gelenekleri hakkında da bilgi içeriyor olabilir. Halk ozanları Türk kültürünün bir timsali olarak benimsediklerinden “geceleri çorapsız yatmaları” bir geleneksel yaşam tarzının ifadesi olmalıdır. Bununla beraber batılı tarz bir hayat modeli belirleyen bireylerin batılılar gibi çoraplarını ya da ayakkabılarını çıkarmadan yatmalarına da bir gönderme niteliğinde hadise ele alınmış olmalıdır. “-Nazımı nesre katan, çulu çuvalı satan, dekodanlara çatan, geceleri çorapsız yatan, fi civar yere

⁴⁵⁸ Afacan ,Nr.5/38,19 Şaban 1329,/2 Agustus 1327 /1 5 Agustus-u efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,s2

⁴⁵⁹ Cadaloz ,Nr.26, 4 Recep 1329, s2

⁴⁶⁰ Cadaloz ,Nr.26, 4 Recep 1329, s2

batan misal topatan aşk kavanoz gülleleri!”⁴⁶¹ cümlesi daha öncede kullanılmış olmakla beraber konuya izahat getirecek kilit bir metin olma özelliğini bünyesinde barındırır.

2.20.4. Keten Kıyafetli

Osmanlı Devleti’nde bulunan büyük akarsuların denize karıştıkları noktalarda ve yağış debisi yüksek sulak alanlarda oluşan keten bitkisi hem halat, urgan, sicim ve yelken bezi yapımında kullanılmış hem de keten kumaşların üretiminde değerlendirilmiştir. Kenevir adı da verilen bu ürünün özellikle dışisi uyuşturucu madde olarak Osmanlı toplumunda “keş” diye tabir edilen bir sınıfa hizmet verdiği düşünülmektedir. Osmanlı mizahında üstü kapalı olarak “keten” kelimesi üzerinden toplumun bilinçaltına ya da malumu olan ve hicvedilen olaylara atfen kullanılmış olmalıdır. Örneğin, “Öyle her akla gelen hürriyet mi olurmuş? Hürriyeti bir menfaati olur, bu senenin karnaval kaçkını feylesof artığı, daranmamış keten kıyafetli saçında ne menfaat varmış?”⁴⁶² cümlesi dikkatle irdelendiğinde “keten” bir tekstil ürünü olmaktan çıkmakta ve farklı manalara gelebilecek algılamalara yol açmaktadır. Kast edilen keten kıyafet olsa da ketenin üretildiği kenevir bitkisinin dışisi olan Hint Keneviri bir tür uyuşturucu maddedir. Karnaval kelimesinin içinde yer aldığı bir cümlede kullanılışı tesadüfi değildir. Muhtemelen İstanbul’da Hıristiyan ve yabancı diplomat ve seyyahların düzenlediği karnavallarda filozof kıyafetli, muhtemelen keten kumaşlar giyen saçları dağınık tiplerin “keş” bir vaziyette Hint kenevirinden üretilen bir tür uyuşturucuya müptela oldukları tahmin edilmektedir. Bu durum hiciv sanatında toplumun alay ettiği ancak ifade edilmesinin sakıncalı olan durumlarda “tesniye” yani bir kelimenin başka anlamları çağrıştırılarak bir tür mizah oluşturulduğu şeklinde ele alınabilir.

⁴⁶¹ Afacan ,Nr.5/38,19 Şaban 1329,/2 Agustus 1327 /1 5 Agustus-u efrenci 1911 Salı,(Cadaloz 'un devamı) ,sayfa 2

⁴⁶² Cadaloz ,Nr.2,9 Rebi'ül ahir 1329,s2

2.20.5. Terlik

Osmanlı aile hayatında misafirlik önemli bir sosyalleşme yoludur. Yakın hısımların ya da arkadaş ve komşu çevrelerinin gerçekleştirdiği bu aktivitenin tarafları mutlaka birbirini tanımalı ve samimi derece de dostluğun ötesinde bazı paylaşımlara da sahip olmalıdırlar. Batı tarzındaki hayat tarzıyla beraber ayakkabı ile eve girilmesi uygulamasına Osmanlı toplumunun bir türlü alışamadığı anlaşılır. Yine de batılı adetlere karşı duyulan ilgi ve alaka Osmanlı kültüründe yer alan takunya ve meshin terlik şekline dönüşümüne vesile teşkil etmiş olabilir. Özellikle günün yorgunluğu içinde terleye ayakların misafirlik esnasında kokmasının engellenmesi maksadıyla gelen misafire terlik verilmesi ev sergisinin de olası dışarıdan gelebilecek kirlere karşı korunmasını sağlamış olmalıdır. Cadaloz mizah gazetesinde takunya ve terlik arasındaki farklılığa dikkat çekilerek hem bu hayat tarzındaki farklılaşma hem de geleneklere dair bir anımsatma yoluyla bir tür espri gerçekleştirildiği ileri sürülebilir. “- Çünkü sırık herif ayağına giyecek terliğinde mi yok ? Takırdamadan tıkırdamadan o nasıl geliş? Beni korkuttun pu pu pu !”⁴⁶³ cümlesinde yer alan terlik ve sessizce hareketinin ifadesi dikkat çeker. Hâlbuki geleneksel takunyanın takur tukur ses çıkararak karşıdakini haberdar etmesi yeni icat bu sessizliğe karşı sesli bir mizahı çağrıştırır olsa gerektir.

2.20.6. Fes

Osmanlı giyim kuşamında başa giyilen fes önemli bir toplumsal sembol olarak bilinir. Sırf başlığına giydiği fese bakarak bir insanın Osmanlı'mı yoksa Avrupalı mı olduğunu ayırt etmek mümkündür. Özellikle İstanbul'da bulunan Avrupalılar ve sosyal yapıdaki bazı kadınların tüylü süslü püslü başlarına giydikleri şapkalar toplumun espritüel bir yaklaşımına neden olmuş olmalıdır⁴⁶⁴. “-A canım bende şaştım nasıl hizmet edeceğimi, bizde başında fesin yok diye darıldık !”⁴⁶⁵ cümlesinde olduğu gibi Osmanlı toplumunda iş yapacak makbul adamın “fesli” olması beklenmektedir.

⁴⁶³ Cadaloz ,Nr.2,9 Rebi'ül ahir 1329,s2

⁴⁶⁴ Cadaloz, Nr. 26, 4 Recep 1329, sayfa 2

⁴⁶⁵ Cadaloz ,Nr.2,9 Rebi'ül ahir 1329,s2

2.20.7. Palto

1911 yılı bir dizi felakete de tanık olan bir yıldır. Hüdavendigâr Vilayetinde korkunç bir sel meydana gelmiş bunu Erzurum yöresindeki sel takip etmiştir. Aşırı yağışlı havalar İstanbul'da da yüksek nem nedeniyle sert bir kışın yaşanmasına neden olmaktadır. Bu yüzden ki Cadaloz mizah gazetesinde yakacak ve kışlık giyecek olarak bilinen palto gibi kıyafetlere gönderme yapılarak bir tür toplumca muzdarip olunan bir hadise üzerinden espri oluşturulmuştur. “- Haydi, oradan be sen de Ali Paşa çıplağı... karşımda tirtil tirtil titriyor sende birde durmuş beslemekten dem vuruyorsun, paltosuzluktan ne haber ?”⁴⁶⁶ cümlesi Ali Paşa yokuşu olarak bilinen İstanbul'daki bir semtte oturan yoksul varoş insanını temsil ediyor olmalıdır. Muhtemelen bu mahallenin sakinleri çetin kış şartlarına rağmen paltosuz dolaştıklarından toplumsal hafızada espri konusu haline gelmiş olmalıdır. Kış şartlarının soğukluğuna inat politik gündemin bir hayli sıcak olduğu ortadadır. Karadağ ve Girit meselelerinden dolayı oldukça buhranlı ve hararetli tartışmaların yaşandığı bir devirde kışın alameti olan paltoya yönlendirilen espri yerini bulmuş olmalıdır. “-A böyle sıcak günlerde paltoya da lüzum var mı ya ?”⁴⁶⁷ cümlesi memleket meselelerinin toplumda ateş etkisi yarattığı ve kışın soğğunun paltoya gerek kalmayacak şekilde ortadan kaldırdığına işaret ediyor olsa gerektir. Girit ve Karadağ'da yaşananların Osmanlı toplumunun içini yakması kış şartları örneklemini üzerinden hicvedilmiştir.

2.20.8. Pabuç

Osmanlı toplumunda ayakkabı gelişmiş bir deri endüstrisinin ürünlerinden biri olarak yer bulur. Manda, öküz, sığır, yılan gibi canlıların derisinden yapılan çarıklar veya altı kösele ve demir pençelerle pekiştirilen pabuçlar oldukça revaçtadır. Muhtemelen batıda gelişen askeri teknoloji ve erata giydirilen pabuç Osmanlı ordusunun modernleştirilmeye çalışıldığı dönemlerde Osmanlı topraklarına girmiş ve makbul tutulmuş olmuştur. Nizam-ı cedid ve Asakir-i Mansure-yi Muhammediye gibi yeniçeri ocağına alternatif olarak oluşturulan ve batılı silahlarla donatılan askeri birimlerin ayakkabıları da pabuç adı altında batıdan ithal edilmiş olmalıdır. Özellikle subayların rugan deriden siyah renkli giyindikleri pabuçları veya postalları toplumsal hafızada yer edinmiş olacak ki mizah içerisinde de bir sembol olarak kullanılmıştır.

⁴⁶⁶ Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil ahir 1329, s2

⁴⁶⁷ Cadaloz ,Nr.18,6 Cema'zil ahir 1329,s2

“-- Aman Cadaloz öyle ise bende siyasi olacağım, koca karıya gel şu evleri satalım diyorum da pabuçla üstüme yürüyor, mümkün değil ikna ya muvaffak olamıyorum!”⁴⁶⁸ şeklinde oluşturulan cümleden miras yoluyla intikal edecek mülkün satışının pabuçla engellendiği hicvi yapılmıştır. Bu durum vata topraklarını satmaya kalkan miras yedilere ordunun müdahil olacağına dair bir gönderme olmalıdır. Orduyu temsil eden pabucun vatanperver ve malına düşkün bir koca karının elinde oluşu; vatanın korunması yönünde heyecanlı Osmanlı yaşlı komuta kademesine yönelik hicivsel bir hatırlatma olmuş olmalıdır.

2.21. Kelime Oyunları/ Atasözleri/ Deyimler

İncelediğimiz cadaloz ve sansür sonrası Afacan olarak yayın hayatına giren mizah gazetelerinde kelime oyunları, atasözleri ve deyimlerin mizah unsuru olarak kullanıldıkları tespit edilmiştir. Osmanlı toplumunun aşına olduğu bu bir anlamda kestirme ancak mana derinliği fazla olan tekniğin daha az yer ve emek harcayarak daha fazla bilgi ve mesaj göndermeye yönelik bir teknik olduğu düşünülebilir. İncelediğimiz mizah gazetelerinde yer alan deyim, atasözü ve kelime oyunları kullanılış sıklığına göre incelenecektir.

2.21.1. Ağzının Tadını Vermek

Osmanlı son yüzyılında kullanılan bazı deyim ve atasözlerinin günümüzde de varlığını korudukları anlaşılır. Yine de bazı ufak tefek kelime değişiklikleri söz konusudur. “-Sus derinin ters tarafı artık çok oluyorsunuz sizin gibi gazeteci taslaklarına ağzının tadını vereyim de düşünde bal yemiş kâhya kadın gibi yalanıp durasınız.”⁴⁶⁹ cümlesinde olduğu gibi bir kelime değişimi söz konusudur. Günümüzde “ağzının payını vermek” deyimini Osmanlı devrinde “ağzının tadını vermek” şeklinde kullanılmıştır. Muhtemelen bu deyim “düşünde bal yemiş kâhya kadın” ile ilgili bir de öyküsünün olması gerekir. Ancak Osmanlı toplumu tarafından bilinen bu öykünün tamamını günümüzde tespit etmek bir hayli güçtür. Şimdilik durum tespiti yapmak suretiyle bu alanda ileride oluşabilecek yeni veri ve bulgulara vesile teşkil etmekle yetineceğiz.

⁴⁶⁸ Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329,s2

⁴⁶⁹ Cadaloz, Nr. 1, 5 Rebiülahir 1329 (H.), s2

2.21.2. Kendine Gel

Yanlış yapılan bir hareketten men etme ve kendisi gibi olma anlamına gelen bir diğer deyimün hiç değişmeden günümüze kadar ulaştığı ileri sürülebilir. Örneğin; “- Hayır ola Cadaloz dur bakayım. Kendine gel, dokuzda bir defa olsun yekun yap, böyle bir soru nasıl içinden Cavalacoz duacınız nasıl çıksın?”⁴⁷⁰ cümlesinde yer alan “kendine gel” deyimünün hiç değilse dokuzda bir defa olsun yekun yap kelime dağarcığı ile desteklendiği anlaşılır. Bu durum bu iki deyim ve kelime dağarcığın bir öyküsü olduğu gerçeğini akıllara getirir. Yine de bu öykünün şimdilik tespiti mümkün değildir.

2.21.3. Çenesi Çekilesice

Günümüzde “çenesi kopasica” ya da “çenesi düşesice” şeklinde kullanılan bir deyimün Osmanlı’da biraz değişmiş bir kullanım şeklinin varlığı tespit edilmiştir. “- Sus çenesi çekilesice, hayır söylemez Hımhım! Olup bitenler yetmiyormuş gibi birde yeni bir hadise mi istiyorsun ?”⁴⁷¹ cümlesinde kullanılan “çenesi çekilesice” her konuda fazlaca konuşan insanları toplum içinde yermeye veya susturmaya yönelik rencide edici bir deyimdir. Anlaşılacağı üzere Hürriyet ve Meşrutiyete rağmen susmayı kendine bir alışkanlık edinen toplumun fazlaca konuşarak fikir beyan edenleri dinlemeye pek de tahammülü yoktur. Osmanlı’da kullanıldığı şekliyle “çenesi çekilesice” deyimünün fazla konuşanlarla alakası olduğu kadar iptidai dişçiliğin bir eseri olarak çenesi çıkmak şeklinde bir tür sağlık skandalından da kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir. Berber ve baytarların icra ettiği diş çekimleri esnasında sağlam köklü bir dişin kerpetenlerle zorlanması çene çıkılarına sıklıkla neden olmuş olmalıdır. Bu elim hadisenin toplumun malumu olduğu bilindiğinden bu deyimün fazlaca laf üretenleri susturmaya yönelik bir deyime dönüştüğü iddia edilebilir. Özellikle sürekli kötümser konulara değinenlere yönelik “hayır söylemez” nitelendirilmesi ile birlikte kullanıldığından sadece çok konuşan değil aynı zamanda felaket tellallığı yapanları yermeye de bu deyimün kullanıldığı hükmüne varılabilir. Burada felaket tellallığı yapıp fazlaca konuşanlardan kasıt muhtemelen meclis kürsülerindeki siyasiler olmuş olmalıdır.

⁴⁷⁰ Cadaloz ,Nr 4,16 Rebi’ül ahir 1329 ,s. 2

⁴⁷¹ Cadaloz ,Nr 6,23 Rebi’ül ahir 1329 ,s. 2

2.21.4. Boy Ölçüşmek

Rekabet halinde olmayı ifade eden “boy ölçüşmek” fiilinin Osmanlı mizahında kullanıldığına tanık olmak mümkündür. Konuya dair elde ettiğimiz bir mizah öyküsü; “Sanki bütün kâinatı zapt edip de cihangir olmuşuz hiç bizimle uğraşacak boy ölçebilecek düşman harici kalmamış da yekdiğerimizle uğraşıyoruz, bu da nedir A kardeş, bu nasıl insanlık Müslümanlık ?”⁴⁷² cümlesinde “boy ölçüşmek” fiili düşmanla birlikte kullanılmıştır. Bu deyim harici rakiplerle rekabet ve mücadelede kullanıldığı Müslümanlar arasında ise “boy ölçüşmek” fiilinin olmaması gerektiğine dair topluma nasihat içeren bir hiciv tarzıyla karşılaşmaktayız.

Cadaloz’un kendisi ile uğraşanlara yönelik tehdit içerikli cümlesinde de “boy ölçüşmek” deyimini kullanılmıştır. “Yine benimle boy ölçüşmeye kalkma bağ duvarından beş karış aşağı? Suratsız !”⁴⁷³ cümlesinde şahıs tanımı yapılırken “bağ duvarından beş karış aşağı” tanımlaması kısa boylular için Osmanlı toplumunda gündelik konuşmada müracaat edilen bir başka yükseklik belirtir ölçü sıfatı olsa gerektir.

2.21.5. İşine Karışmak

Gündelik konuşmada günümüzde de varlığını koruyan bir deyim olarak incelemelerimiz esnasında “işine karışmak” karşımıza çıkar. “- Kim bilir? Hakkın işine karışılmaz, ya kar yağacaktır ya dolu!”⁴⁷⁴ cümlesinde “Hakkın işine karışılmaz” deyimini iklimle alakalı bir muammayı cevapta kullanılmıştır. Günümüzde bu deyim yine benzer konularda “Allah’ın işine karışılmaz” şeklinde kullanıldığı bilinir.

2.21.6. Kuru Gürültüden İbaret

Gereksiz yere gerçekleştirilen kavgaları ve ağız dalaşlarını nitelendirmede kullanılan “kuru gürültüden ibaret” deyimini günümüzde de varlığını korur. “- İşte şimdi bizim şu muhaveremiz gibi hep bi'mana hep boş, kavf, kuru gürültüden ibaret!”⁴⁷⁵ cümlesi anlamsız ve boş ağız dalaşlarının tanımlanması ve hicvedilmesi

⁴⁷² Cadaloz ,Nr 6,23 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

⁴⁷³ Cadaloz ,Nr 11,10 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

⁴⁷⁴ Cadaloz ,Nr 7, 26 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

⁴⁷⁵ Cadaloz ,Nr 7, 26 Rebi'ül ahir 1329 ,s. 2

için üretilmiştir. Muhtemelen gazeteler arasındaki rekabetin anlamsızlığına vurgu yapmak için “kuru gürültüden ibaret” deyimini tercih edilmiş olmalıdır.

2.21.7. Adam Olmak

Günümüzde de geçerliliğini koruyan bir deyimdir. Doğru ve dürüst işler yapan çevresine faydalı olgun kişilikleri tanımlamak maksadıyla kullanılmış olmalıdır. “- Ah Cavalacoz Ah ben sana demedim mi ki bizim kolay kolay adam olacağımız yok?”⁴⁷⁶ nüktesi bir işin erbabı olunamayacağına yönelik bir durum ve hal bildirgesi olarak değerlendirilmiştir.

2.21.8. Kulağı Deliklerden

Günümüzde “eski kulağı deliklerdensin” deyimine tekabül eder. “-Sende... kulağı deliklerdensin hele anlat !”⁴⁷⁷ cümlesi bir konuda malumat sahibi olan şahsı bildiklerini söylemeye davet eder. Bu durumu daha kestirmeden ifade etmek içinde yalnızca “kulağı deliklerdensin” deyimini yeterli olmuş olmalıdır.

2.21.9. Pabuç Bırakmamak

“Pabuç bırakmamak” deyiminin günümüzde de kullanıldığı bilinir. Bu deyim Osmanlı’da yaygaracı ve hakkını kaptırmayan insanları nitelendirmede kullanılan bu deyim örnekendirilmesi mümkündür. “-İnsan sert şiddetli sözler söyleyebilirmiş, olmayan şeyleri isnattan pek de çekinmezmiş, gürültüde kimseye pabuç bırakmaz mı, mesele icadında balâ harc valâ rusum ihtira' bir atı alabilirmiş? Daha var, daha var!”⁴⁷⁸ cümlesi “gürültüde kimseye pabuç bırakmaz” deyimini barındırmak suretiyle vergilere yönelik eleştirel yaklaşan bir kesimi kestirmeden tanımlamış olmalıdır.

2.21.10 Aklı Ermemek

Günümüzde de kullanılan bu deyim Osmanlıcada bilip de bilmemezlikten gelme sanatı olan tecahül arif tarzının hicve uygulanmasında kullanılmış olmalıdır. “- Ayıp değil A benim pek aklım ermiyor, söyle de bari öğreneyim!”⁴⁷⁹ cümlesi nükte

⁴⁷⁶ Cadalo, Nr 9,4 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

⁴⁷⁷ Cadalo, Nr 12,14 Cemazil Evel 1329 ,s. 2

⁴⁷⁸ Cadalo, Nr 13,17 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

⁴⁷⁹ Cadalo, Nr 13,17 Cemazi'l Evel 1329 ,s. 2

yollu safa yatarak karşısındakini konuşturmaya yönelik bir mizah örneğini bünyesinde taşır.

2.21.11. Kanbersiz Düğün Olur

Günümüzde de kullanılan bu deyimde ki Kamber muhtemelen Köroğlu'nun yamağıdır ve halk edebiyatında Osmanlı toplumunun malum olduğu bir figürdür. “-Kanbersiz düğün olur mu? Elbette!”⁴⁸⁰ cümlesinde yer alan “Kanbersiz düğün olur mu” deyimini; yakın dostlar olmaksızın neşeli bir eylemin gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

2.21.12. Tavşan Gözünü Açtı

Esasen tavşan gözü açıkken uyuyabilen nadir hayvanlardan biridir. “-Yağma yok, tavşan gözünü açtı, şimdi böyle mühim imtiyazlar değil, kolay kolay gazete imtiyazı bile vermiyorlar!”⁴⁸¹ şeklindeki cümlede bazı durumların ve çıkarın farkında olan uyanık tipler nitelendirilir. Bazı durumlarda da daha önce kazanç kaybına uğrayıp hatasını fark edenlerin aynı hataya düşmeyeceklerini beyan amaçlı bir deyim olarak kullanılışı söz konusudur.

2.21.13. Hakkını Teslim Etmek

Yapılan bir işin gerçek sahibine hakkını verme anlamında bir deyimdir. Ya da bir işi mükemmel bir şekilde yapan kişilere yönelik bir takdir deyimidir. “-Mademki hakkımı teslim ediyorsun o halde esbâb-ı seyahatleri hakkında mutâlaanızı söylemeniz aa ?”⁴⁸² cümlesinde Cadaloz’a yaptığı işten ötürü “hakkı teslim edilmekte” yani takdirde bulunmaktadır. Cadaloz ise nükte içeren öyküde Sadrazama atfen yaptığı değerlendirmeden dolayı haklı bulunmuş olmanın verdiği rahatlıkla Sadrazamın yurt dışı seyahatlerinin maksadını sorgulayarak kamuyu bilgilendirme yoluna gitmektedir. Başbakanın yani Sadrazamın Barbaros zırlısının donanmaya kazandırılması ve diğer memleket meseleleri noktasındaki uluslar arası destek arayışı Cadaloz vasıtasıyla Osmanlı toplumunun bilgisine sunulmuş olmalıdır.

⁴⁸⁰Cadaloz ,Nr.20 ,13 Cema'zil ahir 1329, s2

⁴⁸¹ Cadaloz ,Nr.21,15 Cema'zil ahir 1329, s2

⁴⁸² Cadaloz ,Nr.23,22 Cema'zil ahir 1329, s2

2.21.14 Kurban Olmak

Kurban olmak deyimini sevmek anlamında kullanılır. Vatanı sevmekle özdeş olan bu deyim bazen beşeri aşkı tanımlamada da devreye girer. “-İşte bir bu eksikti, hükümetine kurban olayım o da başa geldi artık tamam!”⁴⁸³ cümlesinden hükümetin icraatlarından memnun olunduğu ve vatan için faydalı icraatlarda bulunduğu “kurban olayım” deyimini ile onaylanmış ve topluma nükte üzerinden bilgi verilmiştir.

2.21.15 Kafayı Değiştirmek

Devrin şartlarına uymayan fikirlerle gelişime karşı çıkanları tenkite yönelik bir deyimdir. Günümüzde de varlığını ve anlamını korur. “- Ben sana her vakit söylüyorum, eşek kafalı kişisin o kafayı değiştir!”⁴⁸⁴ Cümlesi sadece çağın gerisinde kalanları “kafayı değiştirmekle” uyarmaz aynı zamanda inatçılıklarına da dem vurup “eşek kafalı” olmakla itham edip nükte yollu bir tür hakarete bulunur.

⁴⁸³ Cadalog ,Nr.28 ,11 Recep 1329, s2

⁴⁸⁴ Cadalog, Nr.43 , 9 Ramazan 1329, s2

SONUÇ

Sonuç itibariyle Cadaloz mizah gazetesine ilişkin incelemelerimizin birinci bölümünde on iki ana başlık altında doksandan fazla karikatür incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu karikatürler arasında Mustafa Kemal'e ait bir çizimde tespit edilmiştir. Muhtemelen Trablusgarp'taki İtalyan taarruzuna karşı koymak için cepheye giden Mustafa Kemal devrin karikatüristleri tarafından çizilmeye layık görülen ve siyasi anlamda yükselmesiyle ilgili olarak geleceği olduğuna inanılan bir imaj olarak tarihteki yerini almıştır. II. Abdülhamit yanlısı karikatürlerin yer aldığı mizah dergisinin yayın politikası ve siyasi görüşünü muhafazakâr gelenekçi bir çizgi olarak tanımlamak mümkündür. Osmanlı mizah basınında geleneksel minyatür çizgisinden çıkılıp daha gerçekçi resim modellemeleri üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Ancak Osmanlı toplumsal kıyafetlerinden çok batılı giyim kuşam tarzının egemen olduğu karikatür görüntüleri, bizlere ya bu alandaki sanatkârların çizimdeki kolaylık ya da alışkanlık nedeniyle eğilimlerini ya da Osmanlı toplumunun kılık kıyafet açısından batılı tarzdaki bir kıyafet kültürüne adapte olmaya başladığının bir göstergesi olarak algılamamıza neden olmuştur. O halde Osmanlı batılılaşmasının 1911 yılı ölçeğinde giyim kuşam, dünya algısı ve hayat felsefesi noktalarında batılı ülkelerle pek çok ortak paydaşının bulunduğu hükmüne varılabilir. Çizimlerdeki perspektif, profil çalışmaları kullanılan çizgi kalınlıkları ve gölgelemeler daha ziyade batı resim ve karakalem çizim tekniklerini içerir. Yine de karikatürlerdeki konu ve konsept mizahi unsurların üretimi tamamen Osmanlı maneviyatı ve geleneklerine dayandırılmıştır. Bu iddiamızı kuvvetlendirmek amacıyla kaleme aldığımız ikinci bölümde de “Çançan” nesir atışması üzerinden sözlü mizah sembol, figür ve konusunun yöntem ve çalışma doneleri irdelenmiştir. İkinci bölüm incelemelerimiz esnasında Cadaloz gazetesinin “cihat” söylemleri nedeniyle sansüre uğradığı tespit edilmiştir. Cihat gibi savaşa davetiye içeren söylemler mizahi unsur bile olsa basın yoluyla kitlelere aktarılması ilgili neşriyatın sansüre uğramasına sebebiyet vermiştir⁴⁸⁵. Bu durum II. Meşrutiyet özgürlüğünün kendinden önceki sınırlamalara benzer bir uygulama ile basının serbestçe kitlelere hitabı ya da yönlendirmesine müsamaha etmediği şeklinde değerlendirilmelidir.

⁴⁸⁵ Afacan, Nr. 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u efrensi 1911, Salı , (Cadaloz 'un devamı), sayfa 2

II. Bölümde mizahta kullanılan sembol ve motiflerden yirmi bir adedi yine kendi içinde alt maddelerle tasnif edilmiştir. Gerçektende yirmi bir başlık altında incelediğimiz nesir çalışmasında Osmanlı mizahının geleneksel yapıda yer alan öykü, fıkra, destan, atasözü, deyim ve manilere kadar uzanan geniş bir yelpazede milli örnekleri mizahi sembol ve figür olarak değerlendirdiği ortaya çıkmıştır. Elde ettiğimiz bu sembol ve figürlerin geleneksel ve manevi bağlamlarının yanı sıra kullanıldıkları alanlarda sembolize ettikleri gerçek olaylar tespit edilerek bu alanda çalışma yapacak gelecek nesillere bir tür bilgi dağarcığı ve müracaat kaynağı oluşturulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alpay Kabacalı, Türkiye de Basın Sansürü, İstanbul 1990
- Akbaba,5 Eylül 1927, S.494
- Akbaba, 22 Kanunisani 1339, S.14
- Akbaba, 2 Ağustos 1933, S.31
- Akbaba, 10 Temmuz 1926, S.377
- Afacan Mizah Gazetesi
- Artun, Erman, Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı, Karahan Kitapevi, 2016,S.574.
- Ayar, Mesut, Osmanlı Devletinde Kolera,Kitapevi 2007, S.524.
- Aydüz, Salim, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Litaratürü Tarihi”, Tarih Okulu 2011,S.1-37.
- Aysali, Necdet, “Örgütlenmeden Harekete Geçiş: 31 Mart Olayı”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53.
- Aytekin, Arif, “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta 2013, S.313-329
- Başar, Mehmet Emin & Hacı Abdullah Erdoğan, ”Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Tren Garlar” S.Ü. Müh.-Mim. Fak. Derg., c.24, s.3, 2009
- Barbero, Alessandro, İnebahtı- Üç İmparatorluğun Savaşı, Çev: Erdal Turan, Alfa 2017,S.700
- Bostan, İdris, Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri, Bilge Yayım Habercilik, Ankara 2014, S. 461
- Demirel, Fatmagül, II. Abdülhamid Döneminde Sansür, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2007,S.238
- Düzcü, Levent, “Osmanlı Bahriye Teşkilatında Reform Çabaları(1876-1922), Akademik Bakış I,Cilt 3 Sayı 5,2009
- Erlor, Mehmet Yavuz, “İstanbul’da Deniz Ulaşımı (1870-1875)”, Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies), İstanbul, S.XXI, ss.69-80 (2001)

- “Osmanlı Devleti’nin Uluslar arası Sivil Havayolu Taşımacılığına Girişi”,
Kebikeç, S.12, Ankara 2001.
- “Industries, Samsun, Southern Port Cites of the Black-Sea Coast, Black-Sea
Resaurch Project (TALES), E.U. Project.
- Ersoylu, Halil,”Fal,Fal-name Bir Çiçek Falı:Der Aksam-ı Ezhâr,
Türkiyat Mecmuası , C 20, İstanbul 1996,s.507
- Findley, Carter V., Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıali (1978
1922) ,İz Yayıncılık, İstanbul 1994
- Gencer, Ali İhsan, Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin
Kuruluşu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul
1985, s. 132-134.
- Göksu, Faruk-Erkan, “Ana Hatlarıyla Abdülaziz Dönemi Osmanlı Bahriyesi ve
Ceride-i Askeriyyelere Göre 1864 Yılı Denizcilik Faaliyetleri”,ed.
Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek- Salim Koca, Yeni Türkiye
Yayınları , XIII,Ankara 2002,S.822-829
- İzğöer, Ahmet Zeki, Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1918, Türk Kızılayı Yayınları,
Ankara 2013, s.183.
- Karabulut, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğunda 19.Yüzyilde Değişim Süreci,
Sosyal ve Kültürel Durum, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,
2016,S. 64.
- Kazancıgil, Aykut, Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, Ufuk Yayınları, 2000 , S.366
- Langensiepen, Bernd & Ahmet Gülyüz, Osmanlı Donanması- Ottoman Navy 1828
1923, Çev: James Cooper &Renan Mengü, Denizler Kitapevi 2014,
S.248.
- Keskin, Özkan & Ali Sönmez, “Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu’nda Yayılması:
Çanakkale Telgraf Hattı Örneği”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi dergisi, Ankara 2009, S.67-82
- Kolçak, Olcay ,Wolfgang Amedeus Mozart, Kastaş yayınları,İstanbul 2013,S.7-67
- Köse, Osman, “Bulgaristan Emareti ve Türkler(1878-1908)”,Türkoloji Dergisi 1
,Sayı 2,S.241-272

- Michalopoulos, Dimitris, “1922 samsun Bombardımanı”, Studies of the Ottoman Domain, Cilt.5, Sayı 9, Ağustos 2015, s.11-17.
- Nar, Mehmet Şükrü, “Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 1 (2014), 507-524.
- Odabaşı, Necmi, “Yunan Zırhlısı Averof’un Osmanlı Donanması ve Ekonomisi Üzerindeki Etkiler“, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Bursa 2015 , S.209-223.
- Oliphant, Margaret, Kutsal Bakire Jan Dark Yaşamı ve Ölümü, Şebnem Duran(çev), İlya Yayınları, İzmir 2012.
- Oral, Mustafa, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 47, 2011, s. 585-597
- Ortaylı, İlber, Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, S 240
- Özateşler, Gül, “Avrupa’da Roma/Çingeneler Üzerine Sosyal Politikalar” Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 2 Sayı: 3 2013,S.13-34
- Özçelik, Selçuk, “Sened-i İttifak”, İstanbul Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXIV, S 1-4 ,İstanbul1956, S.1.
- Özyurt, Selahattin & Mehmet Yavuz Erler, “Samsun İnas Mektebi (Kız Çocuklarına Ait İlkokul) Kayıt Defteri Açısından Osmanlı Samsununun Demografik Panaroması (1918-1925)”, *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim 2011, Cilt. 1, Ceylan Ofset, Samsun 2012, p. 635-676.
- Sakaoğlu, Saim, Anadolu –Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1980, s.150
- Somakçı, Pınar, ”Osmanlı Saraylarında Uygulanan Müzik Eğitimi ve Müzik Kurumları”, International Journal Of Interdisciplinary and Intercultural Art, C2. S2 ,2017
- Tahiroğlu, İbrahim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 45 (2011), 649-676
- Tukin, Cemal, “Girit”, İslam Ansiklopedisi (İA), C. IV,İstanbul 1977, S.791

Van, Nureddin, “ II. Meşrutiyetin İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi ve Dönüşümü”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.34,2014,S281-294

ÖZGEÇMİŞ

Elçin Gün Canik 11.12.1982 tarihinde Samsun'da doğdu. Samsun Mithat Paşa Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nden 2007 yılında mezun oldu. 2009 yılında OMÜ SBE Tezsiz Yüksek lisansı bitirdi. 2015 yılında Ordu Üniversitesi Yüksek Lisans programını başladı. Yüksek Lisansını Ondokuzmayıs Üniversitesinde 2018 yılında bitirdi. Orta derece de İngilizce bilmektedir. Temel ilgi alanları, Tarih ve Sosyoloji alanında yazılan eserleri takip etmek ve bu alanlardaki kongre ve seminerleri katılmaktır.

İletişim Bilgileri

E mail : elcgun82@gmail.com

